

Szerkeszti: Réz Pál (főszerkesztő),
Radnóti Sándor (bírálat), Várady Szabolcs (vers), Závada Pál (széppróza),
Fodor Géza, Szalai Júlia

Szerkesztőbizottság: Bodor Ádám, Dávidházi Péter, Domokos Mátyás,
Göncz Árpád, Kocsis Zoltán, Lator László, Ludassy Mária,
Rakovszky Zsuzsa, Vásárhelyi Júlia.

Tördelőszerkesztő: Környei Anikó. A szöveget gondozta: Zsarnay Erzsébet

---

TARTALOM

- Takáts Gyula*: Együtt szólítja • 1491
Akár a pákász • 1492
- Kovács András Ferenc*: Álmatlanság. Hommage
à Kosztolányi • 1493
- Térey János*: Földvár, apály • 1494
Édes otthon • 1495
- Kőríz Imre*: Szerencsétlen-e Catullus, és ha igen,
miért nem • 1496
- Somlyó György*: Újrafordítás-kísérlet • 1503
- Imre Flóra*: Ezékiel • 1508
Herbsttag • 1509
- Lackfi János*: Érés • 1510
Régi-új • 1510
Elektromos • 1512
Erőszak • 1513
- Kosztolányi Dezsőné Harnos Ilona*: Írófeleség-arcképek (Közéleti
Borgos Anna) • 1513
- Forgács Zsuzsa*: Kipeckelt nő a hajnali fényben • 1522
- Szuly Gyula*: Tessék besétálni! • 1537
- Perneczky Géza*: Lyuk a falban • 1539
- Benedek István Gábor*: Az arany • 1547
- Miklya Zsolt*: (Miután kölcsönösen) • 1567
Vendégszönyeg • 1567
tollukba öltözöttek • 1568
- Miklya Luzsányi Mónika*: Madárkenyér • 1569
- Hajdu Péter*: Noszty Feri alakváltozásai • 1571

- Kántor Zsolt*: Miként múlik el, ami megmarad • 1585
Magyar László András: Keselyű • 1586
Szamszára • 1586
Agár és nyúl • 1587
Elveszett paradicsom –
két felvonásban • 1587
Fodor Ákos: Versek • 1587
Bánki Éva: Vitézek, mi lehet ez széles föld
felett... • 1589
Szakács István: Éppen ellenkezőleg • 1598
Petri György: Elégia • 1605

FIGYELŐ

- Bodor Béla*: Szélhárfaszóló, vonós intermezzókkal
(Határ Győző: A Karkasszban) • 1607
Nádasdy Ádám: Laudáció: Térey János és
a „Rajna-park” • 1621
Permeczky Géza: Színes könyv Gedő Ilkának (Hajdu
István–Bíró Dávid: Gedő Ilka
művészete [1921–1985]) • 1622

Megjelenik havonta. Felelős kiadó: Réz Pál. Vörösmarty Társaság
Levélcím: HOLMI c/o Réz Pál, 1137 Budapest, Jászai Mari tér 4/A
Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.
Előfizethető még postai utalványon Závada Pál címén (1092 Budapest, Ráday u. 11–13.)
Előfizetési díj fél évre 1500, egy évre 3000 forint, külföldön \$35.00, illetve \$70.00
Nyomtatta az ADUPRINT Kft. Vezető: Tóth Béláné

Takáts Gyula

EGYÜTT SZÓLÍTJA

1

Erdők, lápok között
a berken túl
– ahol a nád –
hattyútollal köszön
a pásztor és halász...
És fénynél könnyebb
árnyékaik nyomán
hová is menne még
Csu Fu, hova tovább?...

2

És árnyékok és szárnyak,
kondák, pásztorok között,
ha megkondul a dél
a dőlt pince falán,
álmoskönyv se kell
cseres, szőlős hegyek alatt,
– mert Drangalag ilyen –,
lápos tavakban
együtt fürdenek
a kondák, hattyúk és halak.

3

Partjukon, szólítva bár,
ha Csu megáll,
már rég nem itt,
a láthatatlan
nagy abroncs alatt
lávából nőtt hegy oldalán,
a rossz dongákon át
hallgatja, mit izen,
s kinek izen a hegy...

És hegyről a fűgék,
 pincék, falak,
 és nádból hattyúk,
 kondák és tavak,
 mint vers, ha kész,
 akár a Van,
 szőlő, szikla, berek
 együtt szólítja Csut
 és rímtelen és hattyútollal
 szólítja mindig az Egész...

AKÁR A PÁKÁSZ

A Szíriusz, ha fölragyog
 s az álmos Medve ébred,
 Csu Fu, hogy lássa,
 akár a pákász
 a zöld zombékra ül,
 hogy túlról át, ide,
 csillagról a csillagra át
 a nagy vanból
 az égi tó
 berek-lápjára mit izen...

És ahogy a vers
 legszebb sorát
 hiába rejti,
 mint Csut is Drangalag,
 a kerek zombék alatt
 a sima tükrön át
 jól látja Csu,
 ahogy feszes hálói
 fényes négyszögén,
 mint a lidérc
 egymást alig suhintva csak,
 össze s eggyé ragyog
 a csillagos égi rend
 s a berki lép – világ.

Kovács András Ferenc

ÁLMATLANSÁG. HOMMAGE À KOSZTOLÁNYI

*„Az ifjuság s a vénség is csalódás:
Csak annyi, mint egy délutáni álom.”*

Ha negyvennégy is elmúltál, egy éjjel
Sem alhatod ki jó mélyen magad...
Föl-fölríadsz, de álmaid felejtet,
S miképp az égi hűvösség a hajnalt,
Elönt a húst bizsergető sötétség,
Hogy létezel... Rá-rácsodálkozol:
Mily ismerős, banális, kosztolányis
Ez is s az is, hogy lomha félhomályban,
Ha februárban hirtelen fölébredszt,
Mátyás napján milyen didergetőek,
Mily élesültek s egyre pontosabbak
A visszatérő, délutáni álmok!
Ahogy derűsen, hosszan elbeszélgetsz
Sok apró-cseprő, kósza semmiségről
A rég nem látott, épp szobádba toppant
Szeretteiddel, könnyekig kacagva
A drága, majdnem otthonos világon,
Vagy visszajársz kihűlt lakásaidba,
Meglátogatsz szülői házakat,
Utcákon sétálsz, árnyként átosonsz
Egy körfolyosón, légi városon,
Kolozsváron vagy Szatmárnémetin,
Vagy fölrugaszkodsz, fénybe lengsz fölénk,
Karodba kapva mindkét lányodat,
A nyurga Fannit s végre Krisztinát
Szorítva boldog, rossz szívedre ismét,
Van Gogh egén szétgyűrűző időkben,
Tetők fölött kavargó látomásul
Lebegtek együtt, mint chagalli vásznon,
Suhamló mézben, sűrű napsugárban,
S akárha megnémult öröm sikongna:
Örülsz, örülsz, hogy újra tudsz röpdülni,
Magasba szállni újra mersz, örülsz,
Sírás szorongat, fuldokoltat, ébreszt,
S belédöbbsz, hogy nem vagy ifju már;
Se vén, de mintha dús ebéd után
Aludnál, álmodod csak mind a kettőt.

Ez ismerős... Sejtelned sincs, ki írta,
S honnan való, ha végleg ismeretlen,
Csak pusztá álmok vendégsége hozta,
S eszedbe jut, milyen fölfoghatatlan:
Imént volt reggel, s rögtön szürkület hull,
Ha dolgozószobádba átevickélsz,
Dagadt szemekkel lámpafénybe bámulsz,
S úgy érzed, mintha gyorsan esteledne.
Elbabrálsz ezzel-azzal észrevétlen,
Kialvatlan vagy, mint a férfikor,
S teszel-veszel, míg lassan este lesz,
És nemsokára újra éjszaka:
Álomtalan, csillagcupasz, vak éjjel.

Térey János

FÖLDVÁR, APÁLY

A nád haragzölden fénylő nyakát
Türelmetlen szerelmesként kiszívta
A szárazság. Arazonként alább,
Centinként följebb: mélyponton a hinta.

Úgy dobja térde elé taraját
Az élceket vető, palackszinű víz,
Mínthogyha víz fölötti Ararát
Alján csillogna kínon túli türkiz.

A nádszáron fakó sáv, sárga folt
Az élő húsán: minden, ami volt,
Megostromolta testét, mint a vörheny;

Az úszó régi képét megleli,
Mosdatja, másik sorsot ad neki
A percnként emelkedő időben.

ÉDES OTTHON

Ahogy mindegyik vidéki Róma
Szívében ott a fórum, és a fórum
Szívében ott a mosolygó triász:
Úgy áll a nyárfáktól ölelt agóra
Középpontjában egy vajszínű ház.

Ott, ahol a futballpályás folyópart
Ívét az égboltozat folyosója
Határozott vonallal metszi el; –
S így tolmácsolja azt az úri óhajt,
Hogy „Lakni tessék!” – földi s égi jel.

Mi kell? Két könnyű, összecukható szék
A szélcsatorna hűvös magasában...
De jó beszívni a festékszagot...
Fűnyíró zúg. A portálok vakok még,
És lakatlanok a kirakatok.

E forradásos föld csupa ígéret...
A nyár csúcán emelkedik az erkély,
Ahonnét esőtől feketedő
Cseréptetőkre látni, s egy kiegészített
Telekre... Fél hat, vacsoraidő;

Most harangoznak a karmelitáknál;
Harangszóban fürödni napszakonként
Pompás dolog, mint megfürödni az
Emberfölötti jóban: íze átjár,
Bőrünkre száradt cseppje hű viasz.

Úgy áll a nyárfáktól ölelt agóra
Középpontjában egy vajszínű ház,
Miképpen mindegyik vidéki Róma
Szívében ott a fórum, és a fórum
Szívében ott a mosolygó triász.

SZERENCSETLEN-E CATULLUS, ÉS HA IGEN, MIÉRT NEM

„Szerelme tartós és gyöngéd, hiányzik belőle az az elsöprő szenvedély, amely Lydiát valaha magával ragadta. A férjem boldog, gondolta, de csak azért, mert nem tudja, hogy a szerelem vad és éhes is lehet.”

(Ken Follett: EGY FÉRFI SZENTPÉTERVÁRRÓL)

A catullusi versgyűjtemény ötvenegyedik darabja alighanem három oknak köszönheti népszerűségét. Egyrészt olyan érzékletes leírását adja az elsöprő szerelmi szenvedély fiziológiai tüneteinek, hogy csakugyan illik rá Szerb Antal vélekedése: „*Catullus közvetlensége, személyes hangja, verseiből élénk áradó rokon és ember volta által hódítja meg a késői szíveket [...] legtöbb verse olyan, mintha mai ember írta volna, meglepődünk, milyen keveset változott az emberben az emberi kétezer év alatt.*” Másrészt a klasszika-filológia számára az a vonása is különösen értékessé teszi a darabot, hogy olyan Szapphó-vers átköltése, amelynek – ha töredékesen, a befejezés nélkül is – az „eredetije” is ránk maradt. (Arról a versről van szó, amit a történet szerint Ady egy kávéházi asztalon fordított le sebtében, SAPPHÓ SZERELMES ÉNEKE címmel, Hatvany Lajos megrendelésére.) A Catullus-vers népszerűségének harmadik oka, hogy remekül tanítható rajta a *nominativus cum infinitivo* nevű nyelvtani szerkezet. Ennek iskolapéldája a *pater venire videtur* – apám jönni látszik – mondat, Catullusé kicsit összetettebb: „*Ille mi par esse deo videtur*”: az istenek párjának látszik nekem az (aki...).

Ha alaposan szemügyre vesszük őket, mindhárom tényező további kérdéseket vet fel. Mert ha igaz is ez a Szerb Antal-féle „mintha csak most írták volna”, önmagában valahogy mégis kissé kevésnek látszik (*videtur*). Hiszen milyenek a mai versek? Nemde: ahány annyiféle. Milyen tehát Catullusé? Hát olyan szenvedélyes... közvetlen... olyan modern... Szemlátomást egy helyben toporgunk. És ha ezzel a toporgással az eleven szenvedély érzékletes ábrázolását járjuk körül, nem szabad elfelejtenünk, hogy abban Szapphó – minden ponton – évszázadokkal megelőzte Catullust.

Szapphó:

„Úgy tűnik nékem, hogy az istenekkel
egy a férfiú, aki szemben ülhet
veled, és édes szavadat közlő
hallja, hogyan szól,

*s ezt a vágykeltő nevetést, amelytől
felszökik mellem közepén a szívem;
hisz ha látlak, s bár kis időre, hangot
nem tud a nyelvem*

Catullus:

„Úgy tűnik nékem, hogy az istenekkel
egy s ha nem bűn mondani: náluk is több
az, ki szemben ül veled, egyre lát és
hallja a hangod,

*hallja édes szép nevetésed: ettől
én szegény, elbágyadok: egyszer is ha
rádtekintek, Lesbia, nincs egy árva
hang sem a számon,*

*adni, megtörvén elakad, s a könnyű
tűz egész testem befutossa végig
nyomban, és nem lát a szemem se, zúgván
zúg a fülem már.*

*És veríték önt el, egész valómban
reszketek, fűnél szímem íme zöldebb,
s mint ki végéhez közelít, olyannak
látszom, Agallisz.*

Túrni kell mindezt, ha ez így van, ügyis...

Az első három versszak tagadhatatlanul nagyon hasonlít egymásra: Catullus strófái csakugyan a Szapphóéinak a fordításai (ilyenkor mindig illik hozzátenni, hogy természetesen nem szolgai fordításról van szó: *free translation; Catullo no traduce servilmente a Safo* stb.).

A görög és a latin vers fenti magyarításai Devecseri Gábortól származnak (nem tartozik ide – az ilyesmi sehova sem tartozik –, de tény: görög földdel együtt szétszórt hamvaira épp most épít villát egy kecskeméti sódermágnás). Devecseri, amikor az általa lefordított görög vers latin fordítását készítette, a kelletnél talán nagyobb súlyt helyezett rá, hogy a kezdősorok megegyezzenek. Ami most a magyar változatok ismeretében a két versben közös, körülbelül így foglalható össze: a költő szerencsésnek tartja azt, aki az imádott nő társaságában van, aki a nő testi közelségét élvezzi – ami őt különben annyira megbabonázza, hogy az abnormalitás különböző tüneteit kénytelen saját magán regisztrálni. Itt érdemes felidézni, hogy Catullus versének utolsó strófáját mint olyat, ami semmiféle néven nevezendő kapcsolatban nem áll az azt megelőzőkkel, már egy XVI. századi humanista elvitatta az első három versszaktól. (Igaz, cserébe kisegítette Catullust a Szapphó-féle negyedik versszak saját maga által fabrikált latin fordításával.) E szerint az elmélet szerint az utolsó, úgynevezett *otium*-versszak (az *otium* az a szó, amelyet Devecseri jobb híján *renyhesség*nek fordít) eredetileg külön életet élt, és csak a szöveghagyomány évezredek útjának zezugaiban keveredett valahogy az első három strófa közvetlen közelébe. Az elméletnek, egészen napjainkig, igen széles a tábor, nem egy híve a leghíresebb klasszika-filológusok közül való, és követői legfeljebb azon vitakoznak, hogy az *otium*-strófa a maga kámeaszzerű zártságában vajon önálló vers volt-e vagy egy hosszabb, elveszett költemény részlete. Különben a teljes Catullus első magyar fordítója, Csengery János is nyilván ezt a nézetet osztotta, hiszen 1880-ban megjelent kiadásában elhagyja az *otium*-strófát. Sőt a maradék három versszakot megtoldja egy negyedikkel – ez a fordítása még rímekbe van szedve, csak az 1901-ben megjelent kötetében cseréli fel formahűre –: „*Hűs veríték gyöngyöz' végig, / Lélekzetem elakad. / Elsápadok, megreszketek: / Ó megöl e pillanat!*”

Később még visszatérünk a negyedik versszakra (mármint a Catulluséra), de most előbb nézzük az első hármát, ezúttal már latinul:

*„Ille mi par esse deo videtur,
ille, si fas est, superare divos,
qui sedens adversus identidem te
spectat et audit*

*béna lesz nyelvem, puha tűz szalad le
testemen, belső zavaros zenétől
cseng fülem nyomban, s a szememre kettős
éjszaka száll le.*

*Renyhéséged tönkregyötör; Catullus:
renyhéségedben vagy ilyen rajongó.
Renyhéség tett tönkre királyokat s dúl
városokat már.”*

*dulce ridentem, misero quod omnis
eripit sensus mihi, nam simul te,
Lesbia, aspexi, nihil est super mi*

[itt egy sor hiányzik, de több is veszett Mohácsnál]

*lingua sed torpet, tenuis sub artus
flamma demanat, sonitu suopte
tintinant aures, gemina teguntur
lumina nocte.”*

Igazán az első versszak érdekes, álljon itt további hat fordítása: „Égi istenként boldog az szememben, / Boldogabb még az istenek fölött is, / A ki melletted ülve nézhet, hallhat / Téged örökkön” (Csiky Gergely). „Oly boldog az, mint egy isten / S még boldogabb, ha lehet, / A ki veled szemben ülve / Látja ezt a szép szemet” (Csengery, 1880). „Boldog az, mint isten, az én szememben, / S boldogabb is, ha szabad így beszélni, / A ki szemtől-szembe te veled ülve / Láthat örökké” (Csengery, 1901). „Istenné válhat a szememben / s ha illik, többé, hidd így el, / ki néz s teveled ülve szemben / reádfigyel” (Gulyás József). „Isten, azt hiszem, vagy az isteneknél / is nagyobb ő (bár tilos így beszélni), / mert veled szemben ül, akármikor rád / nézhet, az édes [// kuncogást is hallja]” (Csehly Zoltán). „Isteneknek párja az énszerintem, / az, kimondom, több is az isteneknél, / aki szemközt ülve megint-megint rád / néz, nevetésed [// hallja]” (Mozser Tamás).

Mármost ki is ez a boldog, „ő”, ez az istenekhez hasonló, „az”? Egy oxfordi szaktekin-tély szerint „Szapphó egy bizonyos emberre vonatkozó kénosz ónéria [az a férjfe] az általános illére van kicserélve, és Catullus nem összehasonlítja magát valaki más, szerencsésebb szemlélyel, hanem a saját elragadtatását próbálja kifejezni”. (Később kimondottan illúzióknak minősíti az *ille* [ő vagy az] és a *mi* [nekem] között egy német filológus által feltételezett *antitézist*, mondván: hangsúlytalan névmást mintegy simulószóként hozzábiggyeszteni egy hangsúlyoshoz teljesen normális a latinban.) A magyar Catullus-kommentár is hasonlóan áll az *illé*hez, sőt egészen addig a furcsa következtetésig is elmegy, hogy azt mondja, ez „magára a költőre is vonatkozik. A két névmás egymás mellé állítása tehát nem *el-lentétet*, hanem *egybetartozást* fejez ki”.

De talán nem erről van szó. A latinban – a névszók nem-, szám- és eset-, illetve az igék szám-, személy- és olykor nembeli egyeztetésének köszönhetően – köztudomásúlag elég szabad a szórend. „*Ille mi par esse deo videtur, [...] qui*”: ez tehát valóban jelentheti azt is: „Úgy tűnik nekem, hogy hasonló az istenekhez az, aki” – ahol az *az* utalószó akár zárójelbe is tehető, azaz elhagyható, mint például Csiky Gergely és Gulyás József fordításában. Ha azonban az *illé*nek csak ilyen hangsúlytalan, utaló szerepe lenne – amit egyébként rendszerint egy másik mutató névmás (*az is, ea, id*) szokott betölteni –, miért ismételné meg Catullus a második sor elején is? (Metrikai kényszer nincs, nyugodtan kezdhetné a második sort például az *és* jelentésű *atquével*.) Nem volna-e ésszerűbb azt feltételezni, hogy az *ille* névmásnak nagyon is pregnáns, kijelölő, rámutató értelme van? „Az hasonlít az istenekhez az én szememben, az múltja fölül az isteneket, aki...”

Hogy kicsoda? Hát az, aki az imádott nővel szemben ül. De itt nem annyira arról van szó, hogy örökké, egyre vagy akármikor abban a kegyben részesül, hogy láthatja és hallhatja, mint inkább arról, hogy képes *folyamatosan* (*identidem*) normálisan viselkedni a társaságában, mintegy aktívan hallgatni és nézni (tehát nem – passzívan – hallani és látni) őt. Nem úgy, mint a szerencsétlen (*miser*) Catullus, akinek elég csak rápillanta-

ni Lesbiára (*simul aspexi*, azaz *amint megláttalak*), és máris torkára fagy a szó, elkezd csengetni a füle, szemére pedig „*kettős éj települ rá*”, azaz egészen egyszerűen – elájul.

De tényleg boldog-e az ilyen ember, akiből hiányzik az elsőprő szenvedély iránti fogékonyság, aki nem tudja, hogy a szépség, a szerelem apollói alakszíne mögött farkasfogak csattognak? Boldog? Neki legyen mondva. Vagy ahogy a latin mondja: *habeat sibi*. És Catullus ezt a képtelenséget még fokozza is: nemcsak az istenekkel egyenlő, hanem – *si fas est* – náluk is több. De mi is ez a *si fas est*? Mindenesetre nem annyi, mint: *ha szabad* (vagy: *bár tilos*) *így beszélni*, vagy *kimondom*, vagy *ha nem bűn mondani*. Az igaz, hogy a *fas* a *nefas*, a szakrális *tilos* ellentéte, de a versben szó sincs semmiféle kimondásról. Nem valaminek a kimondása megy esetleg szentségtörésszámba, hanem maga a valami: az, hogy valaki az isteneknél is több lehet. Tehát „*az az istenek párja a szememben, az több – ha ez nem szentségtörés – náluk is, aki...*” Nem szentségtörés? Dehogyanem – kivéve, ha ironizálunk.

De vissza az ájultan fekvő Catullushoz! Mi történik a versben? Borzsák István kifejezésével: *fermata*. Catullus elájult, majd legközelebb már csak azt halljuk, hogy valaki beszél hozzá:

„*Otium, Catulle, tibi molestum est,
otio exsultas, nimiumque gestis,
otium reges prius et beatas
perdidit urbes.*”

Verseiben Catullus gyakran szólítja meg önmagát, mindjárt a következő, az ötvenkettedik vers első szavaival: „*Quid est, Catulle? Quid moraris emori*” – „*Mi van, Catullus? Hogyhogy nem akaródzik kipusztulnod?*” Alighanem ez téveszti meg az értelmezőket, talán az egy Ernst Kalinka kivételével, aki szerint itt Lesbia szól a költőhöz. Kalinka cikke egy gyakorlatilag hozzáférhetetlen helyen, a német irodalomtanárok kongresszusi kiadványában jelent meg száz éve – talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy mára szinte maradéktalanul feledésbe merült. Az oxfordi Fordyce 1961-ben már nem tud róla, bár Wilhelm Kroll 1923-ban Lipcsében megjelent kommentárjában még vitatkozik vele. Igaz, rövid úton elintézte: szerinte a beszélő személynek ilyen gyors váltását az ókori olvasó nem tudta volna értelmezni. Kroll alighanem alábecsüli az ókori irodalombarátok kapacitását, akik valószínűleg elég jól megbirkóztak például Horatius ódái 1. könyvének 27. versével is, amely a kurrens oxfordi kommentár szellemes megfogalmazása szerint olyan, mintha egy telefonbeszélgetésnek csak az egyik felét hallanánk.

Attól a vélekedéstől mindenesetre eltekinthetünk, hogy ez a versszak nem tartozna a vershez: az azonos strófaszervezeten túl a sorkezdő szóismétlésnek az első versszakban már használt eszköze és a nyolcadik sor megszólítására (*Lesbia*) felelő újabb megszólítás (*Catulle*) is éppen elég szilárdan rögzíti az előzményekhez. Ami az értelmet illeti – az tényleg magyarázatra szorul.

Mert nemcsak abban nincs egyetértés, hogy ki beszél, abban sincs, hogy mit mond. És itt nem is csak a versszak kulcsszaváról, az *otium*ról van szó, amely olyan sajátosan, szinte lefordíthatatlanul római, mint a *pietas* vagy a *virtus*. (Az *otium* a *negotium* ellentéte, a *negotium* pedig azt jelenti, amit az angol *business*: elfoglaltság, azaz amikor dolgozik, ügye, teendője van az embernek, mégpedig római polgárhoz illő dolga.)

„*Otium, Catulle, tibi molestum est*” – iskolás módon csakugyan fordíthatjuk így: „a semmittevés terhes neked, Catullus” (vagy: „*renyhesség tönkretesz*” – Devecseri, „*lomhaságod*

tönkregyötör” – Csehy, „*néked a béke terhes*” – Mozer), hiszen a *molestus* melléknév a *moles* (*teher*) szóból származik. A magyar egyetemi kommentár is ezt az értelmezést javasolja: „*Etimológiai értelemben: ez nehezedik rád (moles), ez tesz tönkre.*” Egy szó, mint száz, a *molestus* jelentése első pillantásra csakugyan valami ilyesmi, a stílusértéke, szóhasználata azonban egészen más.

Horatius levelei első könyvének első darabja ezekkel a sorokkal ér véget: „*Ad summam: sapiens uno minor est Iove, dives, / liber, honoratus, pulcher, rex denique regum, / praecipue sanus, nisi cum pituita molesta est*” – „Egyszóval a bölcs egyedül Jupiternél kisebb: gazdag, szabad, megbecsült, szép, végső soron a királyok királya, és különösképp egészséges is – már amikor nem bajlódik náthával”. A *molestum otium* tehát itt valami olyasmi, mint a nátha: mintha csak valami kellemetlen betegség volna, amely kényelmetlen testi tüneteket okoz. Egy anekdota szerint egyszer egy lakomán azt a játékos körkérdést intézte valaki a társasághoz, hogy mi a *molestum otium*. Csak Publilius Syrus válasza maradt fenn, de ez nekünk épp elég: *podagrici pedes*, azaz köszvényes lábak. Ha tehát mindezek után figyelembe vesszük az *otium* háromszorosan is sorkezdő, kiemelt helyzetét, nem érhetjük be a „*renyhéséged tönkregyötör*”-féle fordításokkal, mert egyrészt máshol van a hangsúly: „a renyhéséged gyötör tönkre”, másrészt – amint láttuk – nem is gyötör, csak épp bajlódik vele az ember, mint a köszvényrel vagy a taknyossággal (a *pituita* tulajdonképpen ezt jelenti). Vagyis: „Az a te bajod, Catullus, hogy nagyon ráérsz.”

„*Otio exsultas, nimiumque gestis*” – „*renyhéségedben vagy ilyen rajongó*”, mondja Devecseri, a magyar kommentárral összhangban, amely szerint a *nimumque gestis* azt jelenti: *túlságosan vágyódsz*, míg az *exsultashoz* a következő megjegyzést fűzi: „*kilépsz az emberi korlátok közül. Az exsultare és a gestire a szertelen érzelmek igéi*”. A szó pontos értelmezéséhez Cicerót szokták idézni, a TUSCULUMI ÉRTEKEZÉSEK egyik passzusát: „*Illum, quem libidinibus inflammatum et furem videmus, omnia rabide adpetentem cum inexplebili cupiditate, quoque affluentius voluptates undique hauriat, eo gravius ardentiusque sitientem, nonne recte miserrimum dixeris? Quid? Elatus ille levitate inanique laetitia exsultans et temere gestiens nonne tanto miserior quanto sibi videtur beatior?*” Magyarul: „*Azt, akit szenvedélyes vágyai szemlátomást annyira fűtenek, hogy szinte őrjöng belé, aki minden iránt heves és kielégíthetetlen vágyakozást érez, és minél bőségesebben merít innen is, onnan is gyönyört, annál erősebb és perzselőbb a szomszaga – nemde helyesen neveznéd az ilyet a legszerencsétlenebb embernek? Nos? Hiszen amikor valami könnyűség emeli, üres örömben tobzódik [exsultans], és alaptalanul érez elragadtatást [gestiens], ugyebár annál szerencsétlenebbnek látszik, minél boldogabbnak gondolja magát?*” *Gestio, exsulto*: az üres elragadtatottság igéi (az utóbbiról egy Terentius-komentátor azt jegyezte fel, hogy eredetileg *birák* viselkedésével kapcsolatban használták). Olyan állapotokra vonatkoznak tehát, amikor az ember vagy örömben, vagy szertelen vágyai miatt egyszerűen nem bír magával.

Catullus elájul, Lesbia fellocsolja. És mintha ő maga sem lenne tudatában a belőle áradó varázsnak, értetlenül élesztgeti rajongóját: „*Az a te bajod, Catullus, hogy nagyon ráérsz. Ezért nem bírsz magaddal.*” És: „*Otium reges prius et beatas / perdidit urbes.*” Mi ez az utolsó mondat: „*a nyugalom, a tétlenség már előtted is tönkretett királyokat és gazdag városokat?*” A közút-, vízvezeték-, birodalom- és jogrendszerépítő, tevékeny rómaiak tipikus történetfilozófiája? Csakugyan arról lenne szó, hogy „*jellegetesen római magatartás*”-sal Catullus „*mintegy kívülről nézve szenvedélyét, szembeállítja a római embereszmény egyik legfőbb erkölcsi normájával?*” Az mindenesetre biztos, hogy „*hirtelen és heves gondolatváltás*” van a negyedik versszakban. Fordyce szerint ez „*abrupt, moralizáló monológ, és semmi kö-*

ze Szapphó verséhez, és tónusában is különbözik az előzményektől”. Ami ezt az utolsó két sort illeti, maga a nagy Eduard Fraenkel, a múlt század legjobb Horatius-könyvének szerzője is megtorpan: „*a modern olvasó meglepetve kérdi, pontosan mit akar jelenteni, és egyáltalán hogy jön ide egy efféle gondolat*”. Válasza röviden: a korabeli Róma történeti filozófiájából. Ugyanarról a Poszeidónioszra és Polübioszra visszamenő gondolatról van szó, amely Berzsenyiné a „*Mi a magyar most? Rút sybarita váz*” jól ismert sorában csúcsosodik ki. Azaz: a helytállás sikerekhez vezet, a sikerek kényelemhez vezetnek, a kényelem dekadenciához, a dekadencia pedig bukáshoz.

Fraenkel természetesen úgy érti, hogy az utolsó strófát Catullus intézi saját magához, és ilyen értelemben utal rá, hogy a gondolat a korabeli Rómában annyira benne volt a levegőben, hogy a költőnek nem kellett különösebben utánaolvasnia („*Catullus could become acquainted with it without having to consult any book of a philosopher or historian*”). A fentiekben talán sikerült kellőképpen bemutatni, hogy ezek Lesbia szavai: „*Túl sok időd van, Catullus, az a te bajod! Azért nem bírsz magaddal, mert nagyon ráérsz*” – mondja, talán incselkedő értetlenséggel. „*A téltenség már sok gazdag várost és királyt tönkretett*” – teszi végül hozzá *historico-philosophice*, olyan bájos naivsággal szajkózva a magas körökben összeszedett divatos gondolatokat, mintha csak azt mondaná: „*Stux úr, maga túl dekadens!*”

*

„*Odi et amo. Quare id faciam, fortasse requiris.
Nescio, sed fieri sentio, et excrucior.*”

Magyarul: „Gyűlölök és szeretek. Miért csinálom ezt – talán ezt kérdezed. / Nem tudom, de hogy ez van/történik, azt érzem, és szenvedek.” Különösen fontos ebben a két sorban a *faciam-fieri* kettőssége, a „csinálom”, illetve „történik velem” szembeállítás. Mintha az élménytől megérintett vagy inkább megszállott emberi léleknek ugyanaz a tehetetlensége fejeződne ki ebben a két sorban, mint amit a Szapphó-átköltésben ismerhettünk meg. A gyűlölet és a szeretet (vagy a szerelem) Catullus számára nem egyazon skála két végső pontja. Nem hol így, hol úgy megfogalmazott válaszai ezek a változó élethelyzetekre, hanem létének őselemei, mint mondjuk a víz és az olaj. Sem feloldódni nem tudnak egymásban, sem kioltani nem tudják egymást. Talán ezzel a felismert vonásával játszik el a gyűjtemény tizennegyedik darabjában is, amikor azt üzeni – az újabban Kovács András Ferenc által feltámasztott – Caius Licinius Calvusnak: „*Ni te plus oculis meis amarem, / iucundissime Calve, munere isto, / odissem te odio Vatiniiano*”, azaz: „*Drágább, mint a szemem világa csak ne / volnál, Calvusom, én e küldeményért / gyűlölnélek, ahogy Vatinius tud / gyűlölködni.*” (Devecseri Gábor fordítása.)

És ha ez a kibékíthetetlen kettősség valóban a catullusi létezés alapvető rétegéhez tartozik, érthető, ha azokat a verseit is áthatja, amelyek nem szerelmi fogantatásúak. Egy több mint hatvan éve megjelent tanulmányában Szilágyi János György a THETIS LAKODALMÁ-nak zárósorait idézi: „*Ámde mióta a föld undok vétkeke merült le, / és az igazságtól menekülnek a kapzsi halandók, [...] és a düh egybekeverte a jót és rosszat, azóta / elfordult tőlünk igaz arca nagy isteneinknek. / S már a halandót nem méltatják látogatásra, / s nappali fénytől nem hagyják érinteni arcuk.*” (Devecseri.) Ezután Catullus korára, a polgárháborúk korára utalva hozzáteszi: „*Ez Catullus helyzete: a világ még nem szakadt ketté, itt még egyetlen sötét, zavaros gomolygás, de a költőben épp ez idézi fel a tisztább, boldogabb kort,*

ahogy költői magatartása is az Augustus-kor vatesét: a polgárháborúk Faunus-arca fölött a jupiteri világ arany egének derűje csillan meg. Hogy ez az aranykor hic et nunc megvalósulhat, hogy a két világ ellentétéből valaha harmónia születhet, azt Catullus nem sejtette, az ellentét kiküthetetlen maradt számára, ahogy a szerelemről is ez volt a végső mondanivalója.”

Ahogy Kerényi Károly mondja. „Megmagyarázni nem lehet, csupán részletezni.” Illetve: a lét „lebegés az Orcus felett, amely »minden szépet elnyel«. A sötét torok hidege ott van az izzás, harapós éjszakája ott a nappali fény mögött”. Alighanem e miatt a létezés mélységeit és magasságait egyszerre felmutató gesztus miatt nevezi Kerényi Catullust áttetszőnek, mondván: „életstílusa nem kíván mitológiai dísz és szimbolikát. Az élet maga lett, a görög isten [Dionüszosz] nélkül, itt mítoszszá: végső mélységéig szellemien áttetszővé, de úgy, hogy az időtlenségbe felemelve is megmaradt az idő anyagából épültek, az eleven anyag minden ellentmondásával”.

*

A fent ismertetett értelmezésnek, azt hiszem, a vers egyetlen általam ismert fordítása sem felel meg. Az olvasó esetleges (és jogos) hiányérzetét enyhítendő az alábbiakban – inkább csak illusztrációként – mellékelem a saját próbálkozásomat, amelynek legfőbb erénye mindössze talán annyi, amennyit a fenti felismerésekből kamatoztatnia sikerül.

„Az hasonlót isteneinkhez, az több
náluk is – már hogyha szabad! –, ki szemtől
szembe ül veled, s szakadatlanul tud
nézni, figyelni,

míg te kuncogsz kedvesen – engem ez meg-
foszt, szerencsétlent, szemem- és fülemtől,
mert elég meglátni csak egyszer, és nincs
Lesbia, hangom:

nyelvem elzsibbad, puha tűz folyik le
testemen végig, fülem is csilingel,
cseng magától, és a szememre dupla
éjszaka száll le.

Hogy nagyon ráérsz, az a baj, Catullus,
épp ezért nem bírsz te sosem magaddal.
Sok királyt tett tönkre előtted ez, sok
nagyszerű várost!”

(Elhangzott 2003. november 9-én az Eötvös József Collegiumban, a Bollók János-émlékkonferencián.)

Somlyó György

ÚJRAFORDÍTÁS-KÍSÉRLET

*Ifjúkorunk közös Mallarmé-rajongásának emlékére
Weöres Sándor szellemének, 90-edik születésnapján*

Stéphane Mallarmé

EGY CSIPKE FESLIK SZÉTESIK...

(*Une dentelle s'abolit...*)

*Egy csipke feslik szétesik
A nagy Játszmába tép a kétely
Istenkísértve nyílna széjjel
Az ágyat soha nem lelik.*

*E két fehér fél ütközik
Szegély csatázik a szegéllyel
Az ablak fakó üvegében
Lobog de semmit nem főd itt.*

*Ám, kinek aranyból van álma
Bús ábránd száll egy mandolára
A semmi zengő üregén*

*Mintha csak az ablaküvegnél
A méhedből mások helyén
Saját magzatodnak születnél.*

Jegyzet a KÍSÉRLET-hez (Kenyeres Zoltánnak ajánlva)

„Kedves Gyurikám!... egy lokálnak becézett pécsi helyen egyedül üldögélek és éktelenül unatkozom. Végiggondoltam összes pécsi nő- és férfi-ismerőseimet, hogy vajjon melyiknek a társaságában oldódna a magányom; végre is rájöttem, hogy alighanem Te vagy az egyetlen kétlábú lény, akivel nem volnék egyedül (vagy akivel valóban egyedül volnék, ami egyre megy)... Irj! Ölel Sanyi. Címem Pécs, Mecseki u. 7. Farkas Válér úr címén.”

(Részlet Weöres Sándor leveléből. 1941. okt. 13.)

Idei rosszkedvünk nyarának utolsó fojtogató napjaiban került elélem ez a réges-régi levél. És egyszerre én is úgy éreztem, hogy az én mostani (öregséges) nyomottságomban is leginkább Weöres Sanyi társasága (és persze nem York napsütésének, hanem kettőnk sötét egék alatt is sok közös fényt látott ifjúságának emléke) oldaná magányo-

mat. Hirtelen fellobbantak előttem a negyvenes évek elején, persze, amikor Sanyi nem Pécssett unatkozott, hanem Pesten próbálkoztunk vele, együtt fordítgatni akkori legizgalmasabbnak érzett költő-varázslónkat, Mallarmét, olykor ugyanazt a verset farigcsálva egyszerre magyarrá. Így készült el ezen a délutánon ez az új „fordításkísérlet”. Mintegy Sanyi levelére kissé elkésett expresszválaszul. És némely glosszák kíséretében. Íme.

Weöres Sándor összes verseit tartalmazó könyvében (EGYBEGYÚJTOTT ÍRÁSOK 2, 1986) az ÁTVÁLTOZÁSOK – 40 SZONETT című ciklusának mottójául Mallarmé fent közölt szonettjét választotta eredetiben és a saját fordításában. Megjegyzendő, hogy az említett ciklus a költő publikálástól megfosztott nyolc éve utáni, 1956-ban megjelent válogatott verseit ugyancsak hosszú szünet után követő TŰZKÚT című kötetében jelent meg először; de akkor még csak harminc szonettet tartalmazott a később hozzáfűzött mottó nélkül. 1964-ben, szinte egy időben azzal, hogy Weöres fordításában megjelenik Mallarmé válogatott verseinek legelső magyar gyűjteménye is, amelyben szerepelt az itteni vers fordítása (EGY CSIPKEFÜGGÖNY ELREPED... címmel). Úgy hiszem, semmiféle szeméremserést nem követek el azzal a kettős feltevessel, hogy, először: a két egy időben publikált, (akkor) még csak harminc szonettet tartalmazó ciklus és a Mallarmé-kötet fordítása egyazon „anyaméhből” született (ha szabad így utalni a fenti versünk záró metaforájára); s hogy, másodsor: a később szobaként választott Mallarmé-szonettet ezt maga a költő jelezni is akarja, csak 1964-ben, alighogy megszabadulva a nyilvánosság tiltása alól, nem merte (vagy nem akarta) provokálni az akkor szigorából éppen némiképp engedni látszó állami „irodalompolitikát”, amely már feloldotta Weöres publikációs tilalmát, de azért csak a „tűrt” minősítéssel.

Az ÁTVÁLTOZÁSOK ciklus kétségkívül negyven „eredeti” magyar Mallarmé-szonettből áll. Ha lehet, még egy kicsit Mallarménál is mallarmébb. Ha valaki azt hiszi, hogy ezt „utánzásnak”, rosszallólag minősítem, nagyot téved. Éppen Weöres zsenialitására mutatok rá. Nem szeretem a költőket nagyinak, nagyobboknak és legnagyobboknak besorolni. „Nagy” költő sok és sokféle van (ha nem is olyan rengeteg), aki a saját „féleségében” mind a legnagyobb. Weöres a magyar költészet történetében azzal lett a „legnagyobb”, hogy legalább egy olyan elérhetetlen, eleve megvalósíthatatlan célt tűzött ki maga elé, és következetesen végig is vitte ezt a lehetetlent, mint Mallarmé a magáét. Csak egyben éppen ellentétes struktúrát választva. Mallarmé egyetlen virtuális „Könyv” egyetlen atommagjába akarta sűríteni a világköltészet lényegét. Weöres ezzel szemben egy grandiózus kettős könyvelésben magyar nyelven akarta, összesített átírásban, illetve fordításban „egybegyűjteni” ötezer év ötezer nyelven megszólaló költészetét. Méghozzá a minden lehetséges költészet *ábécéjétől* a minden költészet lehetséges *xyz-jéig*. Sőt – és ez sem túlzás, nem is extravagancia, nem is metafora – az *ábécé előtti* és az *xyz-n túli* nyelvi és stiláris tartományokban is. Ezért írtam fentebb, hogy az ÁTVÁLTOZÁSOK szonettjei talán „mallarméibbak”, mint a mallarméik, vagyis (ha van ilyen, ahogy valami sejtelmem van erről) a matematikai „végtelen utáni végtelen”-be terjeszkednek. Weöres szinte unikális költészete végtelenül széles, mondhatni, „szélsőséges” skálán siklik fel és alá, a legpopulárisabb gyerekrigmusoktól a legfurfangosabb szellemű olvasó számára is „érthetetlenek” és „értelmezhetetlenek” minősítettekig vagy semmiféle nyelv szintjén sem érthető szavakból szőtt szövegektől banális (pontosabban: formailag és tematikailag banálisnak tetsző) lírai kikalakzatokig. Többnyire magyar nyelven, sokszor azonban idegen nyelvek hangzását másoló, a valóságban nem létező nyelveken. Hatalmas költői fordításműve számtalan nyelvű eredetijét szinte egyik nyelven

sem tudta értelmezőn követni, de nem csak megtalálta a hozzájuk szükséges és alkalmas segítséget, s azon is túl, szövegértés nélkül magáévá tudta tenni a költészet további (felsorolhatatlanul százféle) alapvető kategóriáit és paradigmáit, a hangzást, a *külső* stratégiát és a *belső* struktúrát, hanem ezeken az egyszerre minden irányú, mégis egy célhoz vezető utakon általában hozzá is tudott férni az ismeretlen költészetek lényegéhez. Egyben biztos vagyok magamban, hogy sohasem hittem semmiféle vajakosságban. És különösen nem a költőiekben. Mégis tudni vélem, hogy a költőknek van egy titkos hídjuk, amelyen átjárásuk van egymáshoz a nyelvek fölött is. Nagy merészen még azt is megtehetem, hogy fejére állítsam Hölderlin csodálatos verskezdetét („*Nah ist / und schwer zu fassen der Gott*”), és azt mondjam: messziről is megragadható a költészet, ha ugyancsak *nehezen* is. Még közvetlen tanúm is van hozzá. Jannisz Ritszosz gyönyörű versében: „*A költők könnyen felismerik egymást [...], ahogy Iphigénia menten felismerte Oresztészt, mikor az azt mondta neki...*” Azt lehet mondani, Weöresnek minden költő „mond valamit”, akármilyen nyelven és akármelyik ezredévben szólalt is meg. Azt a talán csak anekdotát, amely azonban a költészet valóságos mélységébe nyúl le, éppen Mallarmé legértőbb kritikájától, Albert Thibaudet-től ismertem meg, hogy tudniillik (illik tudni) Petrarca, aki nem tudott görögül, eksztatikus zokogásban tört ki egy kéziratot Homérosz fölött.

Talán csak egy esetben nem teljesedett be Weöresnek ez a csodálatosan összetett módszere. És éppen Mallarmé esetében (ahogy egy kitűnő kritikus meg is írta), holott talán Mallarmé volt (vagy lehetett volna) papírforma szerint és affinitását tekintve legnagyobb „dobása” a versfordításban. Ezúttal tudniillik nem sikerült igazán alkalmas támogatóra találnia. Mallarmé valószínűleg a „leghomályosabb”, „legérthetetlenebb” nagy költő. Az ő rendkívül kurta és, mint első és nagyszerű monográfusa, Albert Thibaudet írta (*LA POÉSIE DE STÉPHANE MALLARMÉ*, 1930), „*különleges logikájú*”, nem el- vagy ki- vagy bebeszélő, hanem (a világért sem rossz értelemben) „*mellébeszélő*” szövegét a legjobb nyelvtudás segítségével és a legérzékenyebb költői affinitással együtt sem lehet azon a szinten magunkévá tenni, amelyről egy igazi fordítás szerencséjével indulhat el. (Még az is lehetséges, hogy éppen ennek a [részleges] sikertelenségnek köszönhetjük az *ÁTVÁLTOZÁSOK*-at, amelyek a magyar költői belterjességben talán sohasem jöhettek volna létre.)

Ez az *hommage*-nak és emlékezésnek szentelt újrafordításom azonban sokkal régebbre nyúlik vissza a múltba. A negyvenes (háborús) évek egyikében tűnt fel Budapesten Sándor (doktorandusként és a Fővárosi Könyvtár gyakornokaként), akivel első kis verseskötetem megjelenése óta (1939) sűrű levelezésben voltam, és nagyon örültünk neki, hogy most már személyesen is kicserélhetjük addig csak levelekben közölt fontos teóriáinkat a modern költészetéről, valamint összekapcsolhatjuk titkosan mélységes rajongásunkat Mallarmé irányában. Együtt olvastuk a verseket, s mindenféleképp igyekeztünk valahol megtalálni a kulcsot (akkoriban járta a budapesti sajtóban megindított „kulcskereső szerencsejáték” tébolya), ami majd kinyitja őket. Mert többnyire őszintén megvallottuk egymásnak, hogy minél jobban elbűvölnek ezek a versek, annál kevésbé értjük őket (legalábbis azon a fentebb már említett „szinten”, amelyről fel lehet röppenteni a fordítást). Így voltunk a „csipkefüggönyös” szonettel is.

De hát nemhiába írta Thibaudet, hogy itt másféle költői logika működik, és ugyanzen a lapon pontosabb irányt is mutatott: Mallarmé, írta, „*inkább gondolkodik képek-*

ben, mint eszmékben, inkább szavakban, mint mondatokban. Így vált az összefüggéstelenség [discontinu = diszkontinuitás] mesterévé és – áldozatává”.

Azt hiszem, éppen most is, amikor ezt a kisebb merényletet elkövetem (egyébként számos Mallarmé-vers ilyen vagy olyan lefordítása után), hogy ugyanúgy nem „értetem” azt, amit lefordítottam, mint amikor réges-rég csak rajongva olvastam. És, talán illetlenül is, azt hiszem, hogy Weöres sem „értette”, mikor együtt olvastuk, és mikor később ő is lefordította. De valahogy máshogy „tudta”, hogy *mi az*. Vannak vak zongoristák, akik sosem láttak egyetlen kottát és egyetlen klaviatúrát sem. Vakok, akik kitapogatják egy szobor domborzatát; és olyanok is, akik egy szobrot meg is tudnak mintázni. Lehet-e, hogy Mallarmé, ez a „civilben” a legszolidabb, kifogástalan, minden polgárpukkasztó artisztikumtól irtózó személyiség, aki azonban mesterségében el akart menni a művészet legszélsőségesebb „világvégéig”, ahol már csak a semmibe lehet lógnak az ábránd lábát, „vak olvasóknak” akart volna írni? Ezt a bizarr metaforát nem szabad komolyan vennünk. Sokkal inkább gondolhatunk arra, amit maga – még-hozzá versben – talán csak egyszer az „egyenes”, „homály nélküli” nyelven kinyilvánított: „...az angyal szózatára, / mely tisztább csengést ad a törzs szavainak” („...oyant jadis l'ange, / Donner un sens plus pur aux mots de la tribu” – LE TOMBEAU D'EDGAR POÉ, az én fordításom). Ehhez pontosan illeszkedik megint csak Albert Thibaudet definíciója: „Magának a szónak is csak utaló [alluzív] értelme lehet, mint amikor valaki csak egy érzélemmel teli párát lehel a fehér papírra.” Thibaudet vaskos művének nagy részét ennek a mallarméi „pára”-nak, pontosabban a költő százszor emlegetett „homályosság”-közhelyének megvilágítására szenteli. Mindig a magában álló „szó”-ból kiindulva. Hadd idézzek belőle valamivel tovább: „Mallarménál [az előtte járt francia költőkkel szemben] a szó mindig valahogy profilban jelenik meg, valamely ritka jelentésében. Ahelyett, hogy mindent elmondana, amit el akar mondani, nem mond el mindent, amit el tudna mondani. [...] Nála a szavak a divergenciák középpontjai, amelyekből szertesugárzik valamely zenei gondolat, nem zenei hangzást, hanem zenei gondolatot mondok, amely beleolvad az eszmék hullámlázaiba.”

Daudet, a századvég nagy populáris sikerírója a nagy nyilvánosság előtt (akárcsak manapság nálunk az ellenzék a kormányoknak) provokálva feltette a kérdést Mallarménak: „szántsándékkal hátrál-e a sötétségbe, hogy senki se tudja követni... vagy minden szándék nélkül”. Amire Mallarmé így válaszolt: „Vájon maga az írás művelete nem abból áll-e, hogy feketével megyünk rá a fehérre?” (Mellesleg a korszakalkotó nagy művészeknek mindig meg kell barátkozniuk könnyű sikerű kollégáik fölényes gúnydalaival.)

Am Mallarmé „homálya” kezdetben hályogot vont az őt támogatók szűk körének szemére is. Utolsó, talán leghomályosabb versei (AUTRES POÈMES ET SONNETS című ciklusában, amelyhez a „csipkés szonett” is tartozik) többnyire a *Revue Indépendante* folyóiratban láttak napvilágot. Úgy, hogy az egyes versekre egy hónap múlva, a lap következő számában visszatértek, általában a folyóirat neves főszerkesztője, a zene- és költészetesztéta professzor, Teodor de Wyzewa magyarázó kommentárjával. Ez történt 1887-ben a mi szonettünkkel is, a lap januári, illetve februári számában. Érdekes és tanulságos, hogy a kiváló kritikus, Mallarmé híve, szerkesztője mennyire „mellébeszél” (most nem úgy érte, mint ahogy Mallarmé a szavakkal teszi), milyen „premallarméi” módszerekkel próbálja (hiába) értelmezni a verset. Nem érzem itt fölöslegesnek legalább rövidítve idézni kommentárját. „Egy csipke-függöny: amely által a költő behatol egy nászagy eszméjébe. Észleli, hogy ez alatt a csipke alatt nincs ágy; ezt botránynak vagy szent-

ségtörésnek érzi, ahogy rányílik a fakó ablaküveg ürességére. Ez az egyhangú fehér csata (vagy összecsapás), amely vég nélkül ismétli a hullámvonalakat...” További hasonló értelmezés után íme a befejezés: „A költő az álmodozásában szándékosan gyermeknek képzei magát, annak az örök hatalomnak fiaként, amely lelke mélyén lakozik. A mandola domború alakja nem az a királyi has-e [...], amelyben ott nemzódik a képzelet benső élete; és ez a függöny, amely egyre feslettebb, nem pompázatos díszlet-e ahhoz az igazán valóságos ágyhoz, amelyben a költő majd világra jön.”

Az első komolyabb nagyesszé Mallarméről Rémy de Gourmond-tól való (é. n., valószínűleg húszas évek), az igazán jelentős mű, a már többször említett Thibaudet LA POÉSIE DE STÉPHANE MALLARMÉ-ja 1930-ban jelent meg. Egy egészen fiatal, alig tizennyolc éves, immár csodagyerekként ismert magyar költő, Weöres Sándor 1931-ben egy máig nem különösen ismert versében (DISSZONANCIA)

„Sok hangoknak, kürtökének, imáénak, allarménak
zűr-miségén fülem dobja visszahallgat Mallarménak

földre-ejtett, félig-meddig elfelejtett kínrimére”

építette eljövendő költői életművét, azután, hogy szerinte „csódorré vált a pegázus [...], elromlott a csodaóra, mi lesz mostan?” stb. stb., azt nyilatkozta ki, hogy:

„Pedig én még most akartam egy igen nagy költő lenni.”

Mallarménak akkor (ha jók az ismereteim) mindössze két jelentősnek mondható nyoma volt a magyar irodalmi életben: Az ABLAKOK (LES FENÊTRES) Tóth Árpád fordításában a Nyugat 1917. december 15-i számában jelent meg, majd Babits fordításában (de lehet, hogy Szabó Lőrincében, ezt a filológusok még nem tudták tisztázni), az ERATO című erotikus antológiában (Bécs, 1920) UNE NÈGRESE PAR LE DÉMON SECOUÉ című verse. A NYUGAT REPERTORIUM névmutatójában (amely tartalmazza a Magyar Géniuszét [1902], a Figyelőét [1905] és a Magyar Csillagét [1941–1944] is) mindössze kétszer található Mallarmé neve. Közben, 1931-ben a nyugat-dunántúli, isten háta mögötti kis Csöngye falubeli csodagyerek füle dobján, igazán csak az isten tudja, milyen titokzatos hullámhosszokon érkeve, megperdült a költészet egy új korszakának nem harsogó, hanem mélyen forrongó zenéje, nyelvtudás nélkül, abban a környezetben, amelyet a DISSZONANCIA hosszan tekergő kígyósorai körbefogtak. Minden közelebbi információ nélkül „megérezte”, hogy ha „pedig még most egy igen nagy költő akar lenni”, akkor a világköltészet végtelen tengerén ennek a hajónomnak éles barázdájába kell sodródnia. Néhány év után a magyar költészetben is megtalálta azt a „Mestert”, aki a leginkább hasonlított, ha nem is hangvételében, hanem költői „étoszában” Mallarméra, ahogy megszólítja LEVÉL FÜST MILÁNHOZ (1935) című versében:

„Ágyamban fekve, könyved hátán így irok neked
éjjél után, félelmes dolgok pókja, Mesterem.

-----
mert olymód élek én, mint tompa kísérteteid.
S úgy leng el életem, mint lágý felhő a Hold alatt.”

Élete ellengett. De itt hagyta a sokszázados magyar költészet egyik legjelentősebb életművét. Amelyet húszéves kora körül két hatalmas kapubálványra alapozott. És megmutatta, hogy a kis magyar irodalmi szerűn is lehet „*egy igen nagy költő lenni*”. Csak *akarni* kell.

Zárókő

(A költő önkomentárja
Mallarmé: *Toute l'âme résumée*)

*Egész lelked fogva össze
Mikor sok füstkarikád
Kilehelled körbe-körbe
Egyiken át másikát*

*Bármely szivar igazolja
Bölcsen alig izzva még
Hogy a hamv lepereg róla
Ahol a tűz csókja ég*

*Így ha ajkaidra szállni
Készülnek a kardalok
Máris jó előre zárd ki
A mit sem érő valót*

*Túlértelmezni ne hagyjad
Sehonnai irodalmad.*

Imre Flóra

EZÉKIEL

Látám akkor a száraz csontok völgyét:
csigolyák, szárcsontok, koponyahalmok
a völgyet fehérén körbejelölték,
ezer meg ezer – rengeteg csont volt ott.

És szólt: „Jövendölj, emberfia, arról,
lesz-e ezekben egyszer újra élet.”
„Te tudod, Uram” – mondtam, s ő: „A csonton
legyen hát újra hús, bőr s benne lélek.”

Zörgés hallatszott, és a puszta csontok
 összeütődtek, ín, ér, izom és bőr
 lepte be őket, test volt, millió volt,
 de mozdulatlan. S ő így szólt az égből:

„Lelket lehelek belétek, s kihozlak
 sírjaitokból.” S lélegezni kezdett
 s mozdult a sok test, mint fák, hajladoztak,
 nyüzsgött a völgy, mint a szél, énekeltek.

S ő azt mondta: „Nem timiattatok
 teszem ezt, csak önön nagy nevemért.”
 És a forgószél engem felkapott,
 s a látomás egyszerre véget ért.

HERBSTTAG

milyen vörösek már a gesztenyék
 nagy volt a nyár a gyümölcsök beértek
 miért hogy mégse mégse volt elég
 miért kontúrosabbak most a fények

minden nesz hangosabb törékenyebb
 a zárt csonthéjak beteljesült rendje
 megsűrült méznedvek feszítenek
 minden bogyót áttetszőn fényesebbre

nincs se remény már se várakozás
 utolsót lobban kedv erő és élet
 kibírhatatlan süt nap és parázs
 tútelített tárgyatlan szenvedélyek

mind messzebb van a föld az ég alatt
 a csillagokról ezüstszürke por hull
 hajnalban vadlibák kiáltanak
 az idő sötétebb felébe fordul

Lackfi János

ÉRÉS

Ha megérem, hogy meghalok,
Elejtenek az éjjelek,
Elnapolnak a nappalok,
Tudatlanomra ébredek.

A föld felett, a nap alatt
Nem faragok fakanalat,
Senki nem kotrat, nem fogat
Velem medret vagy madarat.

Leszek mennyben, pokolban úr,
Holtág, amely holtig tanul,
Fogatlan s faragatlanul,
Folyóból kifogatlanul.

Éretlenül, vértelenül,
Többé már verhetetlenül,
Halálból kimeretlenül
Az, aki voltam, elkerül.

RÉGI-ÚJ

*„a családapa kincseiből
régit és újat vesz elő”
(Mt. 13. 52.)*

Új kanállal ősi étket,
Új pohárba óbort,
Régi vella, új a trágya
Minden új csak hóbort.

Régi házban új az asszony,
Új mag ó cserépben,
Régi csizma, benn suhancláb,
Régiség nem érdem.

Agg a néne új ruhában,
Arca már molyette,
Friss legényke zsenge csontján
Szélezörgette mente.

Ósi padlás, új a seprű,
Monogramos téglá,
Égi csűrnek támogatva
Régi égi létra.

Régi csőbe új bepaszsol,
Rézbe az eternit,
Fák göcsörtös régi ágán
Ráncos szilva termik.

Lomha alma fűbe hull le,
Régi test – új holttest,
Régi élet új halálnak
Így állít ma kortest.

Volt tojásból új tyúkocska,
Ámde vén a róka,
Régi földből új kacsokkal
Kúszni új karókra...

Régi útnak új porában
Aggastyán botorkál,
Mikor indult, jó húsos volt,
Most aszúbb a botnál.

Régi kútból jön fel új víz,
Szűri régi sóder,
Krumpli rózsás aprajához
Bányamélyi só kell.

Régi falban régi szalma,
Újonnan vakolva,
Új vakolat régi tenger
Újan vett homokja.

Új a drót, de régi ércek
Zsírja belesütve,
Újdon gépen huzagolta
Öreg munkás bütyke.

Kismalac csontján kicsorbul
Régi bugylibicska,
Új tavakba fül a régi,
Új az ó kalitja.

Öreg ölyv a pocokúrfit
Karmaiban tartja.
Régi törzsbe beszorulva
Tükörélú balta.

A reggeli pára mindent
Régi ködbe burkol,
Ifjú tájnak régi csontja
Nem látszik az újtól.

ELEKTROMOS

Különös villanszerelő a költő, nem a padlón állva bütyköl, mint a többiek: félbemaradt alpinista ő, nagyravágyó elektromos szaki, aki cipőjére fogazott öntöttvas sarlókat szíjaz, úgy kapaszkodik fel a villanyoszlop tetejére, ott, ég és föld közt lebegve piszkálgatja a drótokat, s azok kilométereken át surrogó gyorskorcsolyatempóban cipelik a feszültséget, míg végül kattogó vasdobozok szelídítgetik, hogy bárki veszélytelenül ráköthesse háztartási gépeit A lábán díszelgő vaskampók miatt ha lejön a földre, kénytelen idéetlen terpeszben járni: nem szárnyában botlik el tehát, mint a közismert albatrosz

ERŐSZAK

Én mindent összetörök,
óraszíjam folyton szétszakad, övemnek csatja
szétesik, kabátom belső zsebébe sem
csúsztatom, hanem erőltetem
dagadt pénztárcámat, melyből
amúgy is ki kellene
pakolni a dolgok legalább felét,
minek cipelek
magammal annyi
igazolványt, csekket, névjegyet,
nadrágjaim zsebe is a rengeteg
papír, kulcs és aprópénz miatt
szakad ki, és rossz minőségű
tollak kicsorgó tintája festi meg,
de nekem úgysem érdemes
drága tollat venni, mert azt is
elhagyom, a másokét viszont
többnyire ellopom,
az egész világot olyan
erőszakosan használom,
veti szememre feleségem csöppet sem indulatosan.
És igaz van.

Kosztolányi Dezsőné Harmos Ilona

ÍRÓFELESÉG-ARCKÉPEK

Közzéteszi Borgos Anna

Az alábbi portrék Kosztolányi Dezsőné Harmos Ilona kéziratos hagyatékából valók (MTA Kézirattára, Ms 4629/52, 61–78). Részei egy nagyobb sorozatnak, amelyben író-, tudós-, színész- és írófeleség-kortársairól rajzol kisebb-nagyobb arcképeket a szerző. Minden bizonnyal ő maga is összefüggő sorozatnak tekintette és kiadásra szánta ezeket az írásokat, ezt tanúsítja a hozzájuk írt, ugyancsak fennmaradt

bevezető, valamint egy háború utáni interjú, amelyben azt nyilatkozta, hogy könyvet készül írni írófeleségekről: „*Portrékat tárgyilagosan, minden elfogultság nélkül. Világos fotográfiákat szépítő retus vagy szándékos csúnyítás mellőzésével. Csak az igazat írtam meg mindenkiről...*” A könyv nem készült el, a csöppet sem tárgyilagos és elfogulatlan, hanem éppenséggel szubjektív és nemegyszer kíméletlen, rosszmájú, egyszersmind

remekül megírt és olykor találó portrék nem jelentek meg.

A keletkezés időpontja csak hozzávetőlegesen behatárolható. Nem egyhuzamban íródtak a szövegek – noha stílusuk, szerkezetük viszonylag egységes –, de nagyrészt valószínűleg a háború után, az ötvenes évek elején-közepén. Elképzelhető, hogy egy részük korábbi vázlatok felhasználásával, kiegészítésével készült (Böhm Aranka esetében ez ki is derül: „Ezeket a feljegyzéseket még Aranka életében készítettem.”)

Az erősen szubjektív hang szembetűnő. Mint minden portréban, ezekben a jellemzésekben is benne van szerzőjük személyisége és viszonya a megrajzolt figurákhoz. Érződik bennük a szoros, mindennapos „sorstársi” kapcsolat, az azonos „szociometriai háló”, a „Nyugat-feleségek” közössége, amelyben belterjeség, féltékenység és szolidaritás együttesen mutatkozott meg. Az „írófeleség” kategorizálással egyértelműen kijelöli pozíciójukat (többnyire csak asszonynevükkel és keresztnévükkel szerepelteti őket), amely valóban elsőrendűen meghatározhatta a

partnerkapcsolatban és az irodalmi közvéleményben betöltött szerepüket, ennek minden áldásával és a „másiknak lenni” minden nehézségével együtt. Ő maga, illetve kapcsolata a feleségekkel alig bukkan fel a portrékban, az sem igazán eldönthető, melyikükkel állt bizalmasabb kapcsolatban (talán azokkal, akikkel kisé elnézőbb). Azzal, ahogy hozzájuk viszonyul, mégis sokat elárul önmagáról is.

A műfajnak, azaz a kortársakról papírra vetett, éles, érzéletes, nemritkán komisz megfigyeléseknek jeles előzményei vannak – elég itt Saint-Simon herceg emlékiratainak vitriolos *crayon*jaira utalnunk. Harmos Ilona számára érezhetően irodalmi terep is ez a műfaj: a stilizálásra, megformálásra még a legkurtább kapcsolatban is törekszik, s egy-egy frappáns fordulat kedvéért feladja a „tárgyilagos elemző” pozíciójának még a látszatát is.

Kosztolányi Dezsőné írásaiból bő válogatás jelenik meg a noran kiadó gondozásában, ebben a gyűjteményben helyet kapnak az itt közölt arcképek is.

Borgos Anna

Ady Endréné – Csinszka

A polgárosultság ellen az irodalom arisztokráciáját, az irodalom ellen saját, előkelő családjá származását szegezte.

Örökösen izgatott volt, harcra kész és harcias, bazedovkóros ingerlékenység élt benne.

Kegyeket osztogatott, egyrészt mint Adyné, másrészt mint Boncza Bertuska, Boncza képviselő úr egyetlen leánya. Afféle kaszinómorál, katonatiszti lovagiasság és könnyelműség jellemezte. Csak nála szellemileg alacsonyabb nőkkel tudott jóba lenni, de ezekkel kedvesen és szeretetreméltóan viselkedett.

Szép nem volt éppen, de rendkívül nagy, világító-kék, kerek szeme, kicsi, vékony, ideges alakja megfelelt a dekadens korszak ízlésének.

Fegyelmezetlen volt, „bohém”, amellet megmaradt örök „dzscentri bakfisnak a svájci nevelőintézetben”, már özvegykorában s később, új házasságában is. Leveleket, diletáns verseket írogató, merész modorú, kokottokkal barátkozó, éjszakákat végigivó és -cigarettázó földesúri kisasszonynak.

Legjobb barátjánje Bäcker Bébi volt, a kor leghírhedtebb kurtizánja.

Füst Miláné – Erzsi

„Szűnni nem akaró” természetével... Hosszú-hosszú – nevetni kell, ha látja az ember, azon is, amit tesz, azon is, amit mond. És sajnálni is kell őt. Mindene aránytalan, a viselkedése is. Aránytalanul jóságos, aránytalanul önfeláldozó. Hosszú lépteivel naponta bezárgulджа a várost, átlépi a Dunát, hogy pénzt keressen férjének, s azért is, hogy barátainak, ismerőseiknek némi szívességet tegyen, valamit olcsóbban vásároljon, ha csak néhány fillérrel is, de az ember nem tud szabadulni attól az aljas gondolatától, hogy ezen a szívességen ő keres, százalékot kap vagy felszámít.

Ha ajándékot ad valakinek, az minden bizonnyal valami „bóvli”, ami hamarosan eltörik, elromlik, vagy már akkor is törött vagy rossz, amikor adja. Ő egy jóságos handling, abból a fajtából, amelyik rongyokban, szegénységben él, de briliánsban, aranyban, platinában vagy prémben vagyonokat rejteget.

Epekövei vannak, de nem lehetetlen, hogy ott is drágaköveket tartogat, s olykor azért lepik meg epegőrcsök.

Szörnyű dolgokat eszik és talál vendégeinek. Valamit, ami olcsó, „kéz alatt” szerzett, s amit nagyon dicsér. Lóhúsból készült kolbászt, homokízű csokoládétormelékot, sejejtcs tengeri halat, avas fagygyúból pogácsát.

Férjét bálványként tiszteli, némán, valamiféle titokzatos, ősi, törzsi imádat, mosolyogva, de megszakítva komoly, hosszan tartó betegségekkel. Ez a tudatlan bosszú, mert férje úgy bánik vele, mint rabszolgával, anyagilag kihasználja, testét lenézi, barátaik előtt kigúnyolja, s olykor megdicséri – a lelkét.

Erzsi sohasem vagy csak nagyon ritkán beszél, egy-egy suta közbeszólással döbben meg a társaságot, de nagyon jelentőségteljes, fontoskodó, elnéző mosollyal hallgatja és szemléli a körülötte zajló, hívságos és gyermekes férfiak, az írók, művészek és többé-kevésbé csinos feleségeik hívságos és gyermetes életét.

Egy ízben félnapos hajókirándulásra mentünk többedmagunkkal. Ő ősrégi, kopott felöltőjét kímélendő, vállfát hozott magával a hajóra, felakasztotta kint a fedélzeten. A hosszú kabát úgy lengett, mint akasztott ember – de ezenkívül dugóhúzó, termofor, szivarvágó, gumipárna s talán papucs is volt a táskájában, férje s a társaság tagjainak a kényelmére.

Férje alszik a széles, puha kereveten, a két méter hosszú Erzsi egy szűk kis díványon, összegubbaszkodva, de ha a díványt esetleg másvalaki elfoglalja, megelégszik egy karosszékkal is.

Hatvany Lajos első „felesége” – Juliska

Árva Mariska naplója – ez volt a címe annak a kis papírkötéses könyvnek, amelyhez Bródy Sándor írta az előszót, és amelyben Juliska elképesztő nyíltsággal leírta életének azt a korszakát, amelyet bordélyházban töltött mint minden cselédlány, s ahonnan később a „báró” kiemelte.

Ma már Juliska képzett, jó ízlésű szobrásznő, nehéz volna felfedezni magatartásán, külsején, de akár csak önkéntelen mozdulatán vagy álmaiban régi életének nyomait, de paraszti származása kiütözik abban, hogy virágokat nevel, s a legkülönfélébb állatokat gyűjti maga köré, meg abban is, hogy szeret és tud betegeket ápolni. A közepesnél alacsonyabb, de csinos, formás, hamvasszőke hajú teremtés volt Juliska.

Báró Hatvanyné – Christa

Hercegné báróné.

Fabelhaft, Fabelhaft – mondja halálos unalommal mindenre, amit hall, akár haláleset, akár forradalom, akár művészi alkotás. Fabelhaft. Mindent unt, főképpen a férjét. Spleen terült el rajta, de kárörömmel nevetni tudott. Férfiruhában szeretett járni. Magas, széles vállú, ködös szemű. Akár egy átutazó előkelő idegen, úgy viselkedett itt nálunk (a Balkánon). Úgy rémlett, férfiszeretett játszik, s talán egynémely nőt szeret, de minden valószínűség szerint csakis önmagát szerette. Anyának elképzelni lehetetlen volna, de hűséges barátnőnek igen. Szép, hosszú, izmos, gyöngyfényű keze volt. Szobrot. Többnyire állatszobrokat, ezzel is jelezve, hogy az embereket többé-kevésbé lenézi, s hogy az arisztokrata kaszthoz tartozik, talán azt is, hogy a legelőkelőbb – az angol arisztokráciához (legalábbis szeretett volna). Ezek a szobrok csiszoltak, simák voltak, s oly banálisán és előkelően érdekesek, mint ő. Szeretni nem lehetett azokat, csak elismerni. Személytelenek voltak, szenvedélytelenek, s minden groteszségük csak faji groteszség volt, nem egyéni, amellettagadhatatlanul nemesek, elegánsak, közőnyösek, mint ő.

Hatvany Lajos 3-dik számú felesége – Marton Böske

Handlétípus, aki nyúlból helyett már nyúlra vadászik. Egy handlél humora és józan leleplezőkészsége él benne. Semmi, de semmi regényesség, holott regényekkel, színdarabokkal kereskedik, szóval a regényességből él, fényesen. Szerelmi kettősben nehéz elképzelni, de érdes, bohókás játékokban igen mulatságos, invenciózus, sőt elmés is lehet. Olykor egy bohókás, sovány cirkuszlóra emlékeztet. Hosszú soványságát még jobban hangsúlyozza merevre nyújtott nyakával, azt véelve, hogy előkelő.

Talán életében sem ejtett egyetlen könnyet. Mindent pénzzel, anyaggal és sikerrel mér.

Hangja mély és férfias, biztos fellépése is az. Olykor puskát vesz a vállára, s úgy sétál végig a Duna-parti korzón.

Egyébként ügyesen rajzol, főképpen karikatúrákat. Ő maga is karikatúra, s csak gyűnyos vagy elnéző, esetleg rosszálló mosoly kíséretében lehet említeni.

Cimbora, de kissé alvilági cimbora.

Hatvany Lajos 4-es számú felesége – Somogyi Lolló

Proletár bárónő, s mind bárónóságát, mind proletár voltát örökké az emberek orra alá keni. Sok keserűség gyűlt meg benne, s most zavarban van a „partie”-tól, s nem tudja, mit kezdjen a sok keserűséggel. Gyűlöli új férjét, mert el akarja tőle venni a gyűlölet jogát, s azért is, mert olthatatlanul szereti első férjét, aki elvált tőle. Most mindent elkövet, hogy új férjével együtt ismét keserves életbe kerüljön, s ez sikerülni is fog neki. Nem akar, nem tud örülni.

Örökösön vizsgálják, s ő is vizsgáztat, de sohase lehet tudni, elmúlt vagy új életének szemszögéből vizsgáztat-e. Állandóan osztályzatokat ad.

Szeretne kedves és szeretetre méltó lenni, de nem sikerül neki, mert a következő pillanatban elzárítja és visszaszívja attól való féltében, hogy szeretetreméltóságával ki-

sebbítené gőgös proletárságát. Nem jelentékeny nő, csak a gyűlölet s a keserűség nagyszabású benne.

Bandzsít, pöszén, görcsösen beszél, a görcsös beszéd a raccsolást helyettesíti nála.

Házasságát olykor gőgösen jól fizetett állásnak mondja, s igyekszik hasznossá s nélkülözhetetlenné tenni magát.

Amennyiben férje gazdag marad, nincs kizárva, hogy a végén faképnél hagyja, de ha úgy adódik, hogy rászorul, s ő kerekedhet fölül, akkor biztosan kitart mellette.

Hatvany Lajos „báró”-ról itt csak annyit jegyzek föl, hogy ő volt az, aki valamennyi „társadalmi osztállyal” házasságot kötött.

Karinthy első felesége – Judik Etel

Az Éj Királynője. A Halál Fekete Angyala.

Húzatlan ágyban halt meg, de harminckét pár érintetlen hernyóselyem harisnya maradt – egyébként üres – szekrényében. Szeme, akár a fekete bársony, bőre, mint a tearóza szirma, éjfekete haja számtalan gyűrűbe bodorítva szutykos habnyakán, s mélyen hullott domború homlokára. Bánat és kéj lengte körül.

Zimankós esőben, hófúvásban is kivágott, báli selyempipót viselt, abban a korban, amikor a legdivatosabb dámák, híres színésznők magas szárú, gombos, fűzős, sőt cü-goscipót, kézzel kötött fekete harisnyát hordtak.

Állandóan álmosnak s egyben izzónak rémlett. Mondhatatlanul érzéki, csaknem obszcén hatást keltett. „A Ferencváros sápadt csillaga.”

Teste olyan volt, mint az elkelt tészta. Puha, sárgásfehér. Vidéki kávéház kasszírosnőjére, vándorszínház hősnőjére, párizsi bűntény, kémkedés, gyilkosság vagy akár féltékenységi dráma áldozatára vagy tettesére emlékeztetett. Énreám különösen féltékeny volt, a társadalmon kívüli s már túlreált asszony állandóan résen levő féltékenységgel, s talán mert benne nem lakozott hűség, csak kéjvágy, lomhaság és zűrzavar.

Fogai rosszak voltak, csukott szájjal, mélyen a gyomrából nevetett, kipuffanón, rekedtes, bűgő hangon. Boldogtalanságában minden csekélységen kacagni tudott, örült – szegény –, ha megfélemlíthetett a valóságról, amely kínos és félelmes volt számára, legfőképpen addig, amíg Karinthy felesége nem lett.

Amikor megismertem, első férjével és három nevetlen gyermekével szállodában élt, anyagi és szerelmi zavarok közepette. Nappaljait kávéházakban töltötte, futó ismeretségeket kötött – állítólag – züllött férje tudtával és kívánságára. Mocsokban élt, de volt benne valami megható vágy a tisztaság után, és sok regényesség. Tanulatlan, sok nyomorúságban, testi szenvedésben, szülésben, abortuszokban, megaláztatásban megkínzott szépség, tehetetlen, tehetséges színésznő.

Az életben teátrális volt, a színpadon bámulatosan életszerű, főképpen realista szerepekben. Egyike első, legjobbakközi realista színésznőinknek.

Egy ízben vacsorára hívtak bennünket – ekkor már Karinthy felesége volt –, s vacsorára mákos galuskát tálalt, abban az időben, amikor balatoni fogas, csirke vagy legálabbis borjúhús és parfait, főképpen parfait volt a szokásos vacsora írói köreinkben, s Karinthy már sok pénzt keresett.

Spanyoljárványban halt meg, a háború utáni nagy spanyolban, huszonnégy órán

belül. Az volt az érzésem, hogy menekül a halálba. Túlságosan nehéz volt számára az a szerep, amit vállalt: Karinthy feleségének lenni. Fáradt volt már ehhez a feladathoz.

Judik Etel az *Erdgeist*ben (*A föld szelleme* címen ment) játszotta Lulut – az ösztönte-remtést.

Karinthy második felesége – Böhm Aranka – „az Aranka”

Afrikai nő. Ez determinálja jó és rossz tulajdonságait. Fekete és fényes. Fényes és fekete, mint egy arab paripa, éles, mint egy arab kés, és olyan embertelen is. *Cruelle*. Ez a francia szó jut eszembe róla. Se ruhát, se társadalmi konvenciót nem tűr magán. Egykettőre leveti ezt is, azt is. Ellenben cifrálni szeret. Még a tudományt (orvosnő) s az irodalmat is csak úgy használja, mint vadnők a strucctollakat. Ékességül. Férjére hálalosan féltékeny, de nem a szerelmére, nem az alkotására, pusztán a sikerére.

Ha ruhát vásárol, és biztosítják, hogy a ruha tartós lesz, rémülten felkiált, ne, csak tartós ne legyen. Inkább hamar másikat.

Kegyetlenül jó megfigyelő, akár egy kamasz. Minden fonákságot azonnal észrevesz és kipellengérez. Meghatódni nem képes, feszültséget elviselni nem tud. A halál is nevelésére számára, s a betegeken, főképpen az elmebetegeken csak hahotázni tud – orvos létére.

Emlékezőtehetsége pompás. Főképpen olyasmire irányul, ami mást megalázott, vagy kellemetlen helyzetbe hozott.

Ahol ő megjelenik, csak őrá lehet figyelni, nem tűri, hogy másvalakiről vagy másvalamiről essék szó. Folyton-folyvást csillogtatja magát.

Sohase depressziós. Abban a pillanatban, amikor egy szerelmi sérelem miatt azzá válhatott volna, leugrott Siófokon a második emeletről, s ismét ő került az érdeklődés előterébe.

Őt nem lehet elhanyagolni. Szörnyű belső vérzést, sebeket, csípőcsonttörést szenvedett, mindenki más belepusztult volna, neki minden csontja csaknem sértetlenül beforrt, akár az ebnek vagy afrikai feketének.

Voltaképpen a szerelmet is nevetségesnek érzi, még a sajátját is. Nem tud szeretni, csak tetszeni akar mindenáron. Ha csókolózik – saját bevallása ez –, közben tréfából kilopja a férfi zsebéből az erszényét. Született zsebtolvaj, nemcsak erszényt, de férfit is mindig mástól lop, valósággal zsebtolvaj módra. A maga első férjét, miután annak egyik lábát amputálni kellett, mert a világháború idején, hogy Arankával találkozhasson, téli hidegben átúsztta a Drina folyót, könyörtelenül otthagya, félrehajította, mint valami használhatatlan, üres erszényt.

Saját magáról a legmeghökkenőbb dolgokat is nyíltan hirdeti, mindamelltt az az érzésem, hogy valamit mindig rejteget, s ezzel a nyíltsággal nagyobb bűnt, hibát vagy hazugságot leplez.

Mást sem kímél.

Valami vérfertőzéses, törzsi titok lengi körül.

Nemi bohóc.

Fekete krizantém.

Távol van bármiféle regényességtől. Félelmetes. Minden nőnek s főképpen minden férfinak első találkozásra már régi, jó ismerőse, barátja, szerelme, testvére, rokona, ellensége, mintha ugyanazon a gyanon nőtt volna fel velük.

Senkit sem tisztel. Orvul beledöf bárkibe, de szemtől szembe is. Második nem bír lenni. Nem elmés, csak bátor, vakmerő, meghökkentő s ezért mulatságos. Nem művelt, csak pompásan használja azt, amit tud vagy megtudott. Sokat és hangosan kacag, de mindig másnak a rovására.

Ha Jézus Krisztus megjelenne a földön, Aranka első kérdése az volna (közbevetem, hogy ez régi játékunk volt, hogy ki mit mondana, vagy mit kérdezne): „Mondja, tetszem én magának? Ugye szebb vagyok, mint a Kosztolányiné?”, a második kérdése valami rendkívül kényes kérdés lenne Magdolnával kapcsolatban.

Központi szemlélete tisztára és bevallottan nemi, s még saját gyermekeit is így látja. Nem neuraszténiás, inkább mániás. Szeret sokat és jól enni, s a vendéglőben megrendeli azt az ételt, amelyik a legdrágább az étlapon, még akkor is, ha nem sejtí, mit rendelt. Egyik fő vágya pénzt költeni, pénzt szórni. Tíz-húsz lépésnyi útra is kocsiba ül. Van benne valami a vadak királynőjéből.

Irodalom nem érdekli, a tudományt dicséri, de csak azért, hogy férje foglalkozását lekicsinyelje. Ő az irodalom vetélytársa. Néha egy-egy – főképpen külföldi – bestsellert elolvas és méltányol, elsősorban olyanokat, amelyekben diadalmas nők szerepelnek.

A legmeghökentőbb igazságokat s a legmeghökentőbb hazugságokat ő mondja. Egy ízben azt mondtam neki: „Milyen joron kéred számon Frici hűtlenségét, mikor te magad hűtlen vagy hozzá?” Ezt felelte: „Elég disznó, hogy túri. Én nem túrom.”

Ezeket a feljegyzéseket még Aranka életében készítettem. Akkoriban – fiatalos kegyetlenséggel – gyakran mondogattuk egymás közt, de neki, magának is, hogy „Arankát agyon kell ütni. Arankát meg kell égetni, a középkorban biztosan megégették volna”. Azóta megtörtént a szörnyűség. Arankát, a gyönyörű, fényes, fekete Arankát agyonütötték, és meg is égették. Nem így képzeltük, mondanom sem kell, és bármennyire is kegyetlenül írtam róla, nem hallgathatom el, hogy egyike azoknak, akik leginkább hiányoznak nekem is és sokunknak, akik ismertük, és mit tagadjam, szerettük is, gyűlölve szerettük bűvös és rontó varázsával, ahogy szemtől szembe neveztem „legkedvesebb ellenségemet”.

Karinthy gyakran védekezett s védte Arankát azzal, hogy tigristől ostobaság lenne azt kívánni, hogy doromboló cica legyen.

Márai Sándorné – Lola – Lolám

Ádám fiam mondta róla, hogy amikor érkezik, az az érzése az embernek, hogy nem egyedül jön, nem is jön, belibben, hanem vidám zenekísérettel, körülvéve szerelmes férfiktól, mint operettprimadonna a színpadra.

Többnyire egy kutyust cibál maga után, de néha nagy csomagokkal jön, piaci kosárral. Sokat és vidáman kacag, szép fogsorával, keskeny, gyengéd szájával, de szemében – egyik szeme kék, másik sötétbarna – valami ijedség, csodálkozás és bánat ül.

Sohase mond ostobaságot. Nem is csinál ostobaságot. A legjobb vegyület. Nem tanult, de tapintata, emberismerete kiváló.

Egy hibája, hogy mindenki szereti. Ellensége nincs.

Lénye megható s egyben derűs. Apró csibészégektől nem riad vissza.

Nagyon csinos, olykor varázsosan szép, de nem a vonásai – észrevettem, hogy árny-

képe a falon határozottan nem vonzó –, de gyöngéd színei, lányos mozdulatai, üde, kellemesen csengő hangja, szép nevetése mindenkit megbűvöl.

Józan. Tudja, mi kell neki, s mi jó neki. Igazán szeretni nem tud, de ki tudja választani a kellemeset, a jót, a szépet, amellettt döntő és súlyos pillanatokban számítani lehet rá. Emberséges s egyben tartózkodó.

Okosan, ügyesen egyensúlyozódik a legveszélyesebb helyzetekben. Valóságérzéke, humora, emberismerete átsegíti a válságokon, s ott, ahol más nő megalázva, beszennyezve, összetörve kerülne ki, ő könnyedén átlibben, és még csak be se sározódik a lába.

Tragédiák se zúzzák össze, magánkívül talán még sohase volt. Úgynevezett „nagyjeleneteket” nevenségesnek ítélné, zavarok elől ügyesen kitér, ágyba fekszik vagy elutazik.

Nő, akit el kell tartani, ezzel sohase él vissza, s ha muszáj, dolgozni is tud, nem csak önmagáért, de családjáért is.

Némelykor – ritkán – kacagva sír.

Pompás irodalmi ízlése és lélektani ösztöne van, amellettt paraszti egyszerűséggel, józansággal szemléli a legbonyolultabb dolgokat is. Született értelem és kellem.

Józansága, értelme nem gátolja abban, hogy babonás ne legyen, de babonásága nem afféle bakfisbabonáság, péntekkel, kéményseprővel és ehhez hasonlóval. Sejtelmekben, transzcendens jelekben, a természet jelbeszédében hisz. A Természet gyermeke.

Móricz Zsigáné – Janka

Lapos mellű, barnásszürke arcú puritán.

Úgy járkált közöttünk, mint egyik parancsolat a tíz közül. Talán ez: „Ne kívánd felebarátod feleségét...” (Illetve férjét.)

Protestáns.

A szó, az Ige az ő számára cifraság nélkül a lényegét jelentette. Játsszani nem tudott. Lenézte a játékot. Bűnnek érezte. A szavakkal való játékot is.

Egyenes volt. Kemény. Kérlelhetetlen. Zsiga mesélte nekem, felesége jellemzésére, hogy feleségének a nővére az esküvőjét követő napon elhagyta férjét, és sohase tért vissza hozzá, mivel az a kályha elé szórta szivarja hamuját. Őt is egy bordában szótték a nővérel, ő is abból a fából volt faragva. Valóban fából, kemény fából. Csupa szabály, csupa tiltás, csupa bírálat. Kínos volt együtt lenni vele. Kemény volt. Nem éles, csak kemény, mint a száraz hasábf.

Az Üllői úton laktak, egyszerű, majdnem szegényes bútorok közt. Növendék koromban Zsiga hívott, menjek föl hozzájuk. Kérte, szavaljak néhány költeményt. Szavaltam, s Zsigát egyre többet, egyre jobban érdekelte a versmondás.

Janka egyszerre csak felállt, egyenesen, keményen a kis támlás díványról, s mint élő tilalomfa ott állt, állt, nem mozdult, amíg meg nem értettem, hogy ez a „felállás” el- lenem szól, s zavartan el nem távoztam.

Testét, vállát hátrafelé feszítve, összeszorított ajakkal, beszédes némasággal, ellenségesen meredt rám. Ki tudja, hányszor gyötrődhetett ehhez hasonló helyzetekben, addig a napig, amíg végül egy napon bevette a méregadagot, amely megölte.

Halála óráján láttam. Ott feküdt az ágyon, szürkésbarnán, keményen, összeszorított ajakkal. Mindössze néhány kékesfekete hullafolt a karján jelezte, hogy már nem él.

Móricz Zsigmondné Simonyi Mária – Maja

Fiatal lány korában afféle csinos, felvidéki bálozó lány típus volt, akinek virágot küldenek, éjjelizenét adnak, s aki a táncban felhevül, meghűl, köhög, tüdőcsúcshurutot kap, így valamivel érdekesebbé is válik a többenél. Később ékszereket, ruhákat, porcelánokat kapott. Nem a legdrágábbakat.

Nem vamp. Mindazt, amit kapott, megbecsülte, értékelte. Tudta, mivel tartozik küldőjének. Sokáig kitartott egy mellett, mindaddig, amíg hálás lehetett ajándékaiért s havi apanázsáért.

A színháznál is hálás volt a szerepekért igazgatójának. Éppoly hálás, mint ellátó barátjának. Színigazgatóját sem váltogatta, mindaddig, amíg az szerepeket juttathatott neki, amelyeknek nem mindig felelt meg teljesen, bár tagadhatatlan, hogy volt a lényében némi tébécés báj.

Imádtá a színpadot, éppúgy, mint valamikor a báltermet. A színpad nem mindig viszonozta ezt a vonzalmát, vidéken kétségkívül nagyobb sikerei lehettek volna, de szorgalmas volt, törekvő s kisebb színpadokon tűrhető. A baj ott kezdődött, hogy nappal is örökké játszott, főképpen azóta, amióta Zsiga felesége lett. Játszotta az írőfeleség szerepét s a jó mostoháét is. Irodalomhoz semmi érzéke, s régebben nem is foglalkozott ilyesmivel. Neki mindig minden tetszett, amiben jó szerepe volt, „főszerepe”.

Kissé olyan, mintha keveset ivott volna, túl lelkes, mámoros pezsgőtől vagy a „művészettől”.

Némi macskaravaszágtól nem mentes.

Vallásos metresztípus, aki túl hamar megöregedett, unalmassá vált.

Miután Zsiga elhagyta, azt panaszolta szenvedő arccal, hogy tíz és fél évi együttélés után bánt el vele ilyen csúnyán Zsiga, de arra nem gondolt, hogy tíz és fél évig komédiázott ő Zsigának, s ezt még a szent is megunhatja, nemhogy Zsiga, aki aztán ugyancsak nem szent, hanem önző, kíméletlen paraszt.

Maja panaszkodott Zsigára, és kérkedett azzal, hogy Zsiga leányai még ma is „kisanyám”-nak hívják. Hát ha ez volt minden becsvágya egy házasságban, ez az álfinom-ság, a jó mostoha szerepe, akkor megérdemelte sorsát. Zsiga a francia parfümtől, a selyem fehérneműktől kábult el, a puritán Janka barchet alsóneműi, konyhaszaga mellett. Ő nem a lányai számára vett feleséget, de a maga számára izgatószeret, s ez egy idő múltán nem hatott, elvesztette varázsát.

Meg kell említenem, hogy Maja jó kartárs, szeret segíteni is ott, ahol tud, szívesen ad szertartásos ajándékokat, de még szívesebben elfogad, s jogosnak véli azt az életjáradékot is, amelyet a Móricz-művek után kap, tíz és fél évi feleségeskedés után.

Osvát Ernőné – Kornélka

Kegyetlen.

Kegyetlen férje, kegyetlen leánya mellett ő maga is mondhatatlan kegyetlenné formálta a sorsát. Vigasztalan, ótestamentumi keménység, megkeseredett érzelmesség, elfelejtett érzékiség, fagyos gyűlölet és égető – jóság nélküli – jótékonyság élt benne.

Úgy volt valakihez jó, hogy annál gonoszabb másokhoz, akik gyűlöltek, akiket gyűlölt: férjéhez, leányához. Öngyilkosok és gyilkosok közt maga is gyilkos és öngyilkos.

Az volt a becsvágya, hogy boldogítsa az emberiséget, s ezt oly rosszul csinálta, hogy mindenkit elpusztított, aki a közelében volt, s végül önmagát is.

KIPECKELT NŐ A HAJNALI FÉNYBEN

Fegyvereket és könyveket gyűjtött. Nőket is szeretett volna, de összeesküvés-elméletei, kontrollmániája és kényszeres féltékenykedései túl időigényesnek bizonyultak, így csak kevés példány becserkészésére és megtartására maradt lehetősége. Még cápaölő szigony is lógott bostoni lakásának falán, bár tengeribetegsége megakadályozta, hogy vízre szálljon vele, így csak kiállítási tárgyként tengődött miniatűr lakásában, hegyekbe felhalmozott könyvei tömegében, melyeket szinte sohasem olvasott, csak időről időre nagy csodálattal és tisztelettel leporolgotott.

Szeretett henegetni azzal, hogy tizenkettedik születésnapján kezében egy kétlövetűvel rúgta be anyja szobájának ajtaját – pontosan úgy, ahogy azt a westernekben látta –, hogy célba vehesse az anyjával hentergő aktuális hím ágyékát. A férfi állítólag egy szál zokniban, lábujjhegyen hátrált ki bukfencezve a házból az ablakon át, míg a mama az ágyhoz szegezve őrlöngött és átkozódott. Steven két évre kitiltották az anyai házból, és a pár városkával keletebbre lakó nagymamájához száműzték a törvény erejével, ahol Steven csecsemőkorától fogva amúgy is lakott, mert a vasmarkú nagyfi nem engedte unokáját saját lányának sűrűn váltakozó szeretőivel egy fedél alatt élni.

Az Erdélyből származó székely nagyfi a huszadik század első évében, nyolcéves kislánként szállt hajóra Amerikába, ahonnan aztán majdnem százévesen távozott az anyag túlsó felére, mint a Massachusetts állambeli háziszakácsok szövetségének tiszteletbeli alelnöke. Többször beszélünk telefonon, és még egész jól törte a magyart, bár Steven nagyon vigyázott arra, hogy egyszer se tudjunk találkozni, nehogy valami, amiről maga sem tudta, micsoda (csak ismeretlenül is rettegett tőle), mégis kiderülhessen róla, vagyis a származásáról. Ezért a telefonokat úgy intézte, hogy kiküldött a szobából, míg tárcsázott, és már csak a „bemelegített” nagyival társaloghattam, ami nagyrészt abból állt, hogy megköszöntem azt az edényáradatot, amit a nagyfi rendszeresen átküldött a háztartásából. A nagyfi ugyanis esküvőkre és barmicvókra főzött, és az ilyen ünnepegekről származó edényeket több mint hatvanöt éven át halmozta miniatűr házikójában. Talán ez indította útjára a Stevenben dülő egyéb irányultságú gyűjtőgetőszenvedélyt is. Mindenesetre azt az életmódszabályt, hogy az ember lakása raktár, amelyben csak apró, egyre szűkülő folyosókon lehet közlekedni az összezsúfolt, hasznaltalan tárgyak egyre halmozódó kupacai között, a nagymama apró házikójában tette magáévá.

Aztán a nagyfi meghalt, és Steven minden bátorságát összeszedve felment a padlásra, hogy szembesüljön azzal, amit a nagyfi oly gondosan titkolt előle. A származásával. Steven egészen addig romantikus ábrándokkal bódította magát. Elhitette környezetével, hogy apja a nagy szabad préríken kószáló Indián, aki megmentette egy vonatszerencsétlenség során eltévedt, beütött fejjel kóválygó anyját. Valóban volt valami Steven széles pofacsontjában, ami olyan indiános volt, bár sűrű göndör haja némileg ellentmondott származási vágyálmának. Az indián ősré azért volt szüksége, hogy leplezze rettegett félelmét, miszerint apai ágon dél-amerikai kevert lenne. Steven ugyanis gyógyíthatatlan rasszista volt. Gyűlölt mindent, aminek a leghalványabban köze volt a fe-

ketékhez vagy dél-amerikai kevertékhez. Ha már nem lehetett fehér angolszász protestáns, ami a legamerikaibb dolognak számított az Államokban, akkor legalább lehessen Amerika mitizált ősi birtokosa, egy tiszta, egyszerű és nemes indián sarja.

Amikor először láttuk egymást Boston és egyúttal az északi félteke legnagyobb antikváriumának pincéjében, Steven megtevesztő rituális indián fejpántot viselt hosszú, sűrű, göndör, már őszülő haján. Ugyanebben a hajpántban népszerűsítette magát a rabok között, a Börtön-szigeten mint pszichológus. Laza, hippi jellegű öltözködése és első ránézésre nyitottnak és toleránsnak tűnő viselkedése nemcsak engem vezetett félre, hanem a rabokat is – túlnyomó többségük persze fekete –, akik indiánnak hitték, és megbíztak benne, miközben Stevenben rotyogott az irántuk érzett engesztelhetetlen gyűlölet és a félelem. Elsősorban persze csak a férfi rabok idegesítették, és nagy megkönnyebbülést jelentett számára, mikor áthelyezték a női szekcióba. Az igazsághoz tartozik, hogy csak a pozíciója volt pszichológusi, Steven ugyanis képesítése szerint inkább valami szociális dolgozóféle lehetett volna, bár abból sem volt végzettsége. Az egyetem után eredetileg szellemileg fogyatékos gyerekek őrzőjeként helyezkedett el, de egy szép nap lebukott, mert a kölyköket mindennap kiterelte a vidámparkba, és felültette a Vérfagyasztó Hurok nevű hullámvasútra, mert élvezte, ahogy a halálfélelemtől rekedten, magukon kívül sikoltoznak és tüvöltenek. A szülőknek és egyéb nevelőknek feltűnt, hogy a gyerekek az átlagosnál többször pisilnek be és hányják össze magukat, ha Steven volt az ügyeletes.

– Rettenetesen élvezték – védekezett Steven a fegyelmi tárgyalásán. Felmentették, de a munkahelyéről eltanácsolták. Veteránmúltjára való tekintettel áthelyezték egy másik városi köztisztviselői jellegű állásba a Börtön-szigetre, ahol lassan, milliméterenként csúszott bele a pszichológus pozíciójába. Ő mindenesetre olcsóbb volt, mint az echte diplomás pszichológusok, akik nem szívesen jártak volna ki a szigetre, ahol kilenc elektronikus kaput lakatolnak be az ember háta mögött reggelente. De ami még ennél is súlyosabban nyomott a latban, az az volt, hogy túlélte Vietnambot, és ez a keménység, a bölcsesség és végtelen belátás nimbuszával ruházta fel.

Steven alig húszévesen került ki Vietnamba. Igaz, hogy nem sokkal korábban elvett egy nála tíz évvel idősebb fehérorosz táncosnőt, aki gyereket is szült tőle, tehát családi jogon végül is elintézhették volna, hogy otthon szolgáljon, de legnagyobb elképedésére felesége ragaszkodott ahhoz, hogy Stevent férfivá nevelje a harctér – vagy ahhoz, hogy hamar özvegyi nyugdíjhoz juthasson, de ez mégsem jött össze neki.

A harctér azonban nem nevelt férfit Stevenből, a harctér ugyanis elsősorban hullákat szokott termelni, idegbajosokat és dühödt, keserű embereket, felnőni pedig egy másodpercnyi ideje nem maradt, mert Vietnamba érkezése első napjának éjszakáján egész táborát lebombázták a vietkongok. A végtelenül hosszú repülőúton szerzett újdonsült barátai cafatokra tépett testét hajnalban apró darabokból próbálta összerakni a maroknyi túlélő csapat. Mindezt a rájuk szakadt egyenlítői forróságban, amelyben úgy érezték, menthetetlenül szét fog párologni az agyuk, akár egy kazán fölé állított, lezárt dunsztosüvegben. Ettől az éjszakától kezdve minden másodpercét megveszeke-detten és mániásan a túlélésnek szentelte. A dzsungelharcban az volt a legkegyetlenebb, hogy nem csak a vietkongok ellen kellett harcolni, akik legalább jól meghatározható ellenség voltak, hanem a hadsereg különböző alakulatai között dúló faji háborút is naponta meg kellett vívni anélkül, hogy előre kikalkulálhattad volna, ki és mikor lesz az ellenséged. Egy alkalommal öten támadtak rá egy másik egységből, hogy elrabolják dzsipjét egy éjszakai visszavonulás során, és Steven csak gyors reflexeinek

köszönhette életét. A puskatusával szétverte egyik támadójának állkapcsát – melynek recsegése attól kezdve ott visszhangzott a fülében –, miközben lábbal kormányozva vilámalakzatban farolt ki kocsjával szorult helyzetéből.

A bostoni városi egyetem évnitó partiján láttam másodszorra. Ugyanabban az indián fejpántban, farmernadrágban és T-shirtben tanulmányozta meglehetősen közönnel a tömeget. Ekkor még nem tudtam, hogy mindez magas fokú készültséget takar, Steven bármikor készen állt arra, hogy üssön, bármilyen irányból érkezelte is a legkisebb támadásnak tűnő energiafuvallatot. Kérdeztem, akar-e táncolni, de ehelyett inkább azonnal felajánlotta, hogy hazavisz a kocsján. Erről nem akartam vitát nyitni, viszont nem értettem, hogy ehhez képest mégis miért és hogyan kötöttünk ki pszichológusának háza előtt. Mindenesetre ómennek kellett volna tekintenem, de ennyire még nem volt fejlett és gyors a nyomolvasási technikám, nem voltam elég jártas az amerikai jelzőkultúrában.

– Várj itt, ha végeztem, hazaviszlek – mondta, miközben magától értetődő nyugalommal lelakatolta a kormányt egy vörösre festett, szétfűrészelhetetlen, rozsdamentes acélkampóval.

– Várjalak meg a kocsidban, míg te a pszichológussal tárgyalasz? – kérdeztem döbbenetben, de őt ez nem hatotta meg, úgy csinált, mintha én volnék furcsa, hogy megismerkedésünk estéjén, alig negyedórás együttlét után nem vagyok hajlandó negyvenöt percet várni rá a lelakatolt kocsjában.

Mint minden, ami megismerkedéskor történik, persze ez is csak teszt volt: hajlandó vagyok-e ideiglenes börtönében csücsülni, míg ő kúrálja a lelkét. Láthatóan megörökölt rám, hogy kimeredt tekintettel kipattantam a kocsiából, majd csalódottan elindultam hazafelé. A partiról is lecsúsztam, na meg a pszichológus háza is meglehetősen kerülő utat akasztott a nyakamba. Akkor még nem sejtettem, hogy pszichológusa, sőt a kocsi is egyenrangú partnerként fog részt venni óvatos döccenőkkel nekilendülő kapcsolatunkban. Nem tudtam, hogy ebben a kapcsolatban sohasem lehetünk majd kettesben, ehelyett mindig, minden körülmények között legalább négyünk szempontjait kell figyelembe venni.

A koci az egyik legnehezebben kezelhető háziállat Amerikában, különösen a zsúfolt nagyvárosokban, ahol néha másfél órát is igénybe vesz egy-egy parkolás megszervezése. Az, hogy én alszom-e Steven házában a város túlsó szélén, vagy Steven alszik az enyémben az innenső világvégén, vagy esetleg épp külön alszunk sok fényévninek érzékelhető távolságban, kizárólag a koci parkolási lehetőségein múlott, melyek sohasem voltak túl fényesek.

Hamar megtanultam azonban örülni annak, hogy Steven pszichológusa mint valamilyen ájtatos, jóságos gyóntató szűz lebegett folyamatosan a fejünk felett. Ugyanis már rögtön az első komolyabb ölelésnél éreztem valami hatalmasat, keményet és gyanúsat a hasfalamon. Kibontakoztam, és kérdőn tekintettem Stevenre, majd kezemmel megérintettem a gyanúsat. Steven könnyed mosollyal az arcán húzta elő nadrágjából huszonöt centis, háromélű vadászkését.

– Valakit egyszer ezzel meg fogsz ölni – mosolyogtam aggodalmasan.

– A pszichológusom is ezt mondja – felelte ólomsúlyos, kimért könnyedséggel, és visszacsúsztatta a vadászkését, mielőtt biztosított róla, hogy akibe ezt beledöfi, az atombiztosan és menthetetlenül elvérzik.

– Szeretkezésnél is magadnál tartod?

– Ha már megbízhatom benned, akkor nem – mondta vészjóslóan.

Ez volt a kulcsmondat. Egész kapcsolatunk kulcsmondata. Már akkor ott azonnal le kellett volna kapcsolnom vagonomat Steven vonatáról, már akkor ott tudnom kellett volna, hogy akármit teszek, a bizalmát elnyerni nem fogom. A bizalomhoz ugyanis bízni is tudni kell, de ennek a tudásnak a megszerzése akkor még nem szerepelt Steven tervei között. Tudhattam volna, de mégsem tudtam, mert ezeket a keresztretjvényeket, vagyis legtöbbször csak a térben és időben lineárisan előrehaladva hajlandó megfejteni az ember ahelyett, hogy megengedné magának, hogy játszi könnyedséggel minden ízében azonnal átlássa helyzetét. De akkor mégis mivel töltenénk napjainkat itt a földön? És mivel töltenénk ki azt a bennünk lakozó, minket elementáris erővel zabáló űrt, melyet a lét értelmetlensége hív életre, gerjeszt és tart fenn, és ami kizárólag csak érzelmekkel engedi megtölteni magát, hogy lenyugodhasson. Az ember ezért inkább jóhiszemű, bár vaksí, szemellenzős kíváncsiságának ad teret, minek következtében első választása az, hogy bizonyítani akar, hogy méltó a bizalomra. Ezt pedig ellenállhatatlan kihívásnak tekinti, amiképp a másik megváltoztatását is. Márpedig kísérletet tenni a másik megváltoztatására szigorúan tilos, értelmetlen és persze életveszélyes.

Steven az égvilágon mindenre féltékeny volt, ami élt, mozgott és szóba állt velem, vagy amire önállóan, engedély nélkül rápillantottam, legyen az fű, fa, virág, kutya vagy lepke. Bár néha az engedélye sem számított, ha épp úgy hozta a kedve, hogy állítólagos hűtlenséggel és figyelmetlenséggel gyötörjön. Ha foglalt volt a telefonom, miközben hívott, vagy nem vettem fel, mert épp nem voltam otthon, képes volt napokon át büntetni keresztkérdéseivel vagy épp zordon hallgatásával. Igazából azt szerette volna, ha ki sem mozdulok a házból, hanem lehúzott redőnyök mögött kiillatosítva várok rá egész nap. Bár végső soron ez sem elégíthette ki, hiszen gyötrésem maga jelentette számára a legfelsőbb gyönyört, nem volt érdekes, hogy nemes vagy nemtelen ürügyet talált hozzá. A féltékenység és kontrollmánia volt a szenvedélye, amelynek rajtam keresztül tudott csak igazán intenzíven hódolni. Én biztosítottam azt a kihívást, mely értelmet látszott adni életének: a megzabolázhatatlan nő karámba szorítása, leterítése és kipeckelése. Majd a leterített nő aprólékos napi ellenőrzése, gondozása és testén a mindennapi harci tánc lejtése.

Én pedig eleinte mindent kibírtam, és egyre többet adtam fel magamból, hogy hozzájuthassak azokhoz a pillanatokhoz, amelyekben Steve végre elengedte magát velem. Általában az antikváriumi könyvvadászatai és testépítő programjai utánra voltam beütemezve, amennyiben épp nem ment a pszichológusához. A munkahelyéről, az antikváriumból és testépítő klubjából szándékos összevisszasággal érkeztek ellenőrző telefonjai, melyek azt tesztelték, mikor vagyok otthon. Erről, mint később kiderült, pontos feljegyzéseket vezetett. Retorziók következtek, ha nyolc óra után pár perccel még nem tudott elérni, melyek főleg érzelmi zsarolásokban, fenyegetőzésekben és keresztkérdéses vallatásokban merültek ki. De napközbeni cselekményeimről is beszámolóval tartoztam, és a bennük fellelhető ellentmondásokat szintén görcső alatt tanulmányozta.

Ha végre megérkezett hozzám, egy-másfél órás testmasszázsokat adtam neki, hogy kioldjam belőle a görcsöket, és csak utána láttunk hozzá egymás szeretéséhez. Ezekről az együttlétekről mindig az a bizonyos film jutott eszembe, amelyet még együtt néztem testvéreimmel és szüleimmel a hatvanas években a tévén. Mr. és Madame Curie

éveken át kitartóan főzték, párologtatták a kátrányt, hatalmas üstökben a legmostohább körülmények között, mindenféle tudományos intézet vagy nagylelkű befektető anyagi segítsége nélkül, hogy megtalálják a rádiumot, amiről makacsul állították, hogy létezik, bár senki sem hitte el nekik. Aztán az utolsó üvegecske alján csak egy kis használhatatlannak tűnő kosz maradt, és a házaspár csalódottan tért haza a sokéves munka kudarca után. Ám az éjszaka közepén arra ébredtek, hogy nyugtalanítja őket a kis kosz az üvegedény alján. Felöltöztek, és visszatértek a laboratóriumba, ahol megdöbbenve látták, hogy a kis kosz zölden világít a sötétben. Ez volt a rádium, amit ők fedeztek fel mindenki ellenében. Imádtam, ahogy apám és anyám elmagyarázta a kis zöld fény jelentőségét. Rengetegszer követeltem rajtuk a magyarázatot, és sohasem hevertem ki, hogy Mr. Curie a következő részben szórakozottságában, gondolataiba temetkezve egy lovas kocsit lovainak patái elé lépett, és meghalt. A kis zöld fény jótékony sugárzású változata, amelyhez iszonyatos küzdelmek árán, de végül is hetente háromszor-négyszer mégiscsak eljutottunk Stevennel, a szeretkezéseink voltak. Már az első kóstolónál a kocsiban, egy távoli tengeri fénytornyánál lefolytatott nyolcórás csokoládási maraton világgóssá tette, hogy ha szellemünket nem is, de tudunk a jóisten mindenképpen egymás boldogítására teremtette. Tökéletes kört tudunk leírni a világegyetemben, ha végül is az összes kikötőnkbe minden oldalról sikeresen behajóztunk. De volt valami, ami még szellemünket is direktben tudta összekötni, akár egy csillogó selyemszál, amely mindkettőnkben egyszerre feszült ki és tartotta lelkeinket az örök vizek felett.

– A legjobb füvet a városban börtönörök árulják, és a raboktól veszik – nyugtatott meg, mikor először nyújtotta át meggyújtott pipáját. Fűvet általában nála szívtunk, mert nem kívánt módosult tudatban kocsit vezetni. Sohasem vált függővé, de a dzsungelt nem tudta volna fű nélkül kibírni. Már ott indiánnak adta ki magát, így jutott a legjobb anyaghoz mind a fekete, mind a fehér fiúktól. Mindenki megbízott benne, és épp ezért négy fekete srác feküdt rá és fogta le élete első szívásánál, nehogy leugorjon a teherautó tetejéről teljes menetfelszerelésben egy sziklahasadékba, mert az volt a fixa ideája, hogy akár egy pillangónak, gyönyörű és óriási fehér szárnyai nőttek, melyeket muszáj azonnal kipróbálnia, hogy a hasadék aljáról egzotikus rózsaszín lótuszvirágokat hozzon fel bajtársai boldogítására.

Fűben sziámi ikreké vált az agyunk. Vagy legalábbis egy ponton sziámi ikrek voltunk, amely pont viszont eluralt és elnyomott minden mást határtalanságával. A fűben minden másodpercben legalább tízszer esett szét az ember agya, majd újra magára talált hol az egyikünkben, hol a másikunkban. Miközben hol én hatoltam belé az ő testével, hol meg ő belém az enyémmel és fordítva. Egyszerűen nem lehetett tudni, melyikünk szája kié, vagy melyikünkben születnek épp az adott gondolatok, melyikünk nyelve hegyével csiklandozzuk életre a frissen született, majd azonnal eltűnő, majd szeszélyesen újra előkerülő mondanivalónkat. Ezek voltak a legfélelmetesebbek: az iker-gondolataink. Az ikergondolataink, melyek egyik elejünkkel belém ágyazódtak, másik végükkel meg belőle fakadtak – és kettőnk között reverberáltak, újabb és újabb váratlan alakot öltve a kaméleon összes színében pompázva – halálos röhögtető erejükkel rémisztő fenyegetést hordoztak magukban, mert abbahagyhatatlannak tűntek. Ilyenkor, bár még a negyed szavak is bennünk rekedtek, kvantumrészecke-pontossággal értettük egymás röhögésének tárgyát, ami mindkettőnkben ugyanaz volt, és amiről nem tudtunk leszakadni, annyira légmentesen voltak ráműtve színapszisainkra.

A szívásainkat egyre inkább ritualizáltuk. Steve több nappal előre megtervezte azt az íz- és szagtúrát, melyben a fűtazás közben kívánt részesíteni minket. Teljességgel kiszámíthatatlan volt azonban, milyen irányba ragadnak majd el bennünket gondolataink, márpedig ez volt a legfőbb legyőzendő kihívás Steve számára, uralni a kiszámíthatatlant. Ennek ellenére egyszer hat teljes órán át ragadtunk le egyetlen pohárnyi málnapuding csodálatában, lassított felvételen mérve ki szánkba a hangyányi adagokat, tisztán, élesben és fenékg átélve mindegyikben a lét önmagáért való értelmét.

Steve általában kétféle főetek köré csoportosította a megkóstolandó és megszagolandó fűszereket és illóolajokat. Az egyik klasszikus amerikai szezámagos-hagymás-mákos pirított bagel volt kétféle füstölt sajtkrémmel, pirított szalonnával és ribizlilekvárral, amelyet füstölt lazacra kent, ami viszont zöld salátaágyon pihent. Az íztúra második felvonását általában kínai főtt tászkácskák jelentették mindennel megtömködve, ami aznap épp eszébe tudott jutni, tengeri moszattól kezdve a rákocskákon, szardínián és zöldségeken, zöld mustáron és aszaltszilva-krémen át az ananászig. Egy hatalmas tálcán pihenő apró üvegcsék kibontogatása jelentette a szagtúra kezdetét két felvonás között. Steve minden illóolajos üvegcsé kiválasztása, kicsavarása és orrom elé tartása előtt sokáig meditált ihletért és útmutatásért, és ugyanilyen meditálás előzte meg a fűszeres tálcákba történő ujjmártogatást is, melynek eredményét aztán ünnepélyesen úgyszervint szaglószerveink alá tartotta, majd nyelvünk hegyére illesztette.

Legfőbb dilemmánk az volt, hogy szeretkezés előtt vagy után, esetleg közben szívjunk vagy együnk. Előfordult ugyanis, hogy bár két agyszétesés, illetve agyelkalandozás között csak másodperctörödékek teltek el, mi mégis óráknak érzékeljük, és így lehetetlen volt arra összpontosítani, hogy koncentrikus körökben, lassan, de biztosan mégis feljussunk az erotikus csúcsra. Egyre többször röhögtek szét erogén országútjainkat, ösvényeinket és röppályáinkat, melyek kifürkészhetetlen útvesztőkké változtak, és így rendre elkerültük az orgazmikus kilövőpályákat és kilátókat.

Az egyik túránk olyan halálos röhögési roamba fulladt, hogy utána legalább egy évig nem mertünk fűhöz nyúlni. Mindkettőnk számára váratlanul ugyanis a kicsi Steve-ről kezdtem egy történetet mesélni – aki nem volt más, mint Steve férfiasága –, aki elment az erdőbe, és ott találkozott egy irdatlan nagy puncival, akivel először nem tudott mit kezdeni. Ide-oda tekertem a történetszálat, de a kicsi Steve csak nem jött rá, mit is kellene tennie az irdatlan nagy és magányos erdőbeli puncival. Úgy tűnt, hogy már órák óta röhögünk, pedig már régóta egy szót sem tudtam kipróbálni magamból. Megijedtünk, és halálfélelemmel küszködtünk, mert már egyáltalán nem kaptunk levegőt, és fájdalmasan görcsölt a rekeszizmunk. Kezdtük elveszteni a reményt, hogy valaha is elszánja magát a kicsi Steve bármire is az ordas nagy puncival, és hogy ezzel együtt esetleg majd abba tudjuk hagyni a görcsösen vinnyogó nevetést. Steve a padlón fetrengett, én pedig röhögve próbáltam elkúzni mellőle, hogy szétkapcsoljam szíámí agyunkat. Ha le tudnék válni az agyáról, és eszembe jutna valami, amivel ráíjeszthetek, talán volna esélyünk, hogy abbahagyja a nevetést, és akkor nekem is sikerülhet. Egyszer csak, amikor az oxigénhiánytól már elsötétülőben volt az agyam, az ajtónál találtam magam. Röhögve kapaszkodtam a kilincsbe, felhúztam magam, és elkezdtem kifelé botladozni a lakásból a lépcsőházba. Csupaszon. Közben a lábammal véletlenül ledöntöttem egy könyvhegyet Amerika könnyű motorosairól, alig tudtam kikecmeregni a rakás alól. Röhögve, vinnyogva, görcsösen kapaszkodva és hétrét görnyedve elindultam lefelé a lépcsőn pucéran, és bevillant, hogyha Steve megijed attól, hogy a lakásszerződés még mindig előző barátnőjének a nevéen van, és így könnyen elveszthe-

ti könyv- és fegyverraktárát, amennyiben a szomszédok beköpi, akkor talán megmenekülhetünk – bár ez nyilván neki jutott először eszébe az én agyamban. A legrosszabb az volt, hogy rettenetesen kellett pisilnem, de nem fordulhattam vissza, míg Steve abba nem hagyta a röhögést, különben elvesztünk. Már majdnem a földszinten tartottam, mikor Steve színjózanul, jeges hangon suttozva rám kiáltott a lépcsőház tetejéről: visszajöhetsz. Mintha baltával vágták volna el, én is abbahagytam a nyüsztítést, de a fű még mindig körvonalaimtól megfosztva olvasztott bele a világba, ahol épp nem létezett olyasmi, mint illetlenség. A végtelen határáig kitágult tudatommal, a világgal teljes egységben megálltam az első forduló tetején, és elindítottam a sugarat. Odaadó csodálattal figyeltem, ahogy az aranysárga folyadék elhagyta testemet, és vékony patakokban csordogált le a telihold szinte vakító ezüstfehér fényében a rózsaszín márványlépcső élein. A látvány ámuló magasságokba emelt, amit még az sem rontott el, hogy Steve némán őrjöngve jelent meg egy ronggyal és felmosóvödörrel, miközben összehúzott, gyilkos szemöldökkel felparancsolt a lakásba.

Ekkor jöttem rá, hogy van valami, amivel én is kontrollálni tudom őt. Ettől kezdve a Börtön-szigetről érkező reggeli telefonjait a kicsi Steve-ről szóló kalandos fordulatú történeteim uralták. A kicsi Steve állandó felfedező körutakra járt az erdőbe, ahol előbb-utóbb összetalálkozott a nagy, bozontos és ácsingózó puncival, de sohasem tudta igazán eldönteni, hogy mégis mi legyen a teendő vele. Anyanyelvemen gátlásaim lettek volna ilyen szellemileg kihívott történetek elmeséléséhez, de angolul – melynek nem éreztem át érzéki-érzelmi rétegeit – bármire képes voltam, és fapofával, majdnem szadistán ecseteltem a zaftos részleteket, miközben Steven börtönpszichológusi irodájának asztala alá bújva kérlelt az élvezettől szinte kómában, hogy hagyjam abba, mert nem bírja tovább, amit persze csak biztatásnak tekintettem. Steven audiális túlérzékenysége Achilles-saroknak bizonyult, melyet kedvemre csiklandozhattam, és az érzést részegítőnek találtam. Innen kezdve bonyolult kontrollálási hierarchia tartott fogva minket.

Bár eleinte rettegtem, hogy egy szép nap Steven önhatalmúlag gyógyulnak nyilvánítja magát, abbahagyja a terápiát Boston egyik legjobb nevű pszichológusánál, és egyedül maradok rám nézve veszélyes mániáival, hamar kiderült, hogy halvány fogalmam sincs az amerikai terapeuták lakosság felett gyakorolt hatalmáról. Megnyugodhattam, hogy még legalább hat hosszú év áll előttünk terapeutájának védőőrizete alatt. A szolgáltatás költségeinek jelentős részét ugyanis minden visszatért veteránnak biztosították lelki felépülése érdekében. Amikor három együtt eltöltött év után már nem villogtatta többet háromélű vadászkését sem, tudtam, hogy az öregúr kézben tartja a helyzetet. Bár a szabályok értelmében sohasem találkozhattam vele, Steven elszórt megjegyzéseiből egyre világosabbá vált előttem, hogy az öregúr mindent elkövet annak érdekében, hogy ne hagyjam ott Stevent, akire szerinte jótékony hatással voltam. Így állt elő a róka fogta csuka fogta fülemüle helyzet. Steven mindent elkövetett, hogy megszerezze a kedvenc beteg címet, amit az öreg ravaszul biztosított is neki, így tartva kontroll alatt őt is és engem is, többek között nyilván azért, mert szórakoztatónak találta a Stevennel folytatott intim cselekményeinket, melyekről szeánszaik alatt kimerítő részletességgel számolt be Steve.

Amiképpen ő akart kedvenc betege lenni az öregúrnak, neki is voltak kedvencei a börtönben. Ennek megfelelően imádott kedvenc rabnőinek speciális menüket összeállítani, aztán behívatta őket az irodájába, és végignézte, ahogy ettek. Még külön ze-

nét is szolgáltatott a fogásokhoz. Imádta, ha terhes, kívánós rabnők speciális kívánságait teljesíthette, ilyenkor a legezotikusabb étkeket és gyümölcsöket is felkutatta a kikötőkben, nem számított, mennyi ideje ment rá. Abban biztos lehettem, hogy az etetésen túl semmi más nem történt az irodájában, mert rengetegszer hallottam tőle, hogy a háború alatt soha nem mert egyetlen vietnami nővel sem hálni, annyira borzalmas volt számára még csak nézni is, ahogy csapattársai nemi betegségektől sújtottan, a táborvécé falába kapaszkodva, rettenetes kínok között próbáltak meg vizelni.

– Egész Vietnámot prostituáltuk – jelentette ki egyszer a rá oly kevésbé jellemző öntorozással –, akárhová mentünk, ahol csak megjelentünk, minden lányból kurvát csináltunk.

A nemi betegségektől való rettegését is szerette rajtam leverni, ami röhejes volt ahhoz képest, hogy tudtomra adta, néha még mindig összejön az exbarátnőjével, Mary Jane-nel. Egy idő után kifejezetten örültem annak, hogy régi barátnője ritkított formában bár, de azért még a színen van. Úgy éreztem, így legalább ketten viseljük Steve nőuralmi terveinek és fegyverek iránti vonzalmának terhét. Másrészt életveszélyes fenyegetés esetén legalább mindig a szemére hányhattam, hogy álljon meg a gyászszertartás, elvégre neki van két nője és nem nekem két palim. Biztonságérzettel töltött el a tudat, hogy ha összeszedem magam, és mégis elhagyom, akkor nem marad teljesen magára, és lesz hol vigaszod keresnie. A legjobban azt utáltam, hogy három letöltött év után Steven kontrollcellájában, melyben minden abszurd követelményének megpróbáltam eleget tenni, hazudgálni kezdtem, hogy megspóroljam a veszekedéseinket. Rettenetesen dühös voltam rá emiatt, kiborított, hogy ide küzdötte le kapcsolatunkat. A hazugságokból egyenesen következtek a megcsalások. Annyira torkig voltam vele, ahogyan lelakatolt és rám ült, hogy elkezdtem kiugrási kísérletekről fantáziálni, csak hogy ne érezzem magam bedarálva és élve eltemetve.

Steve-ben az általa nagyon is komolyan vett műmacsóság mellett kifejezetten feminin vonások is dúltak. Ezt a kajálatást például nagyon bírta. Persze ez is része volt a kontrolljátéknak, a másik fölötti teljes uralom megszerzésére tett kísérletnek. Márpedig az ő világvilágában mindenki kísérleti állat volt, akinek ő volt az edzője és idomárja. De ezenkívül imádott ékszereket is viselni, mániásan tisztálkodni, és annyi illatosítót döntött magára, amitől egy ló is háremhölgynek szaglott volna. Aztán imádott a testemen kurkászni, amit szőrszálak kihúzogatózásában élt ki. Mind az elő-, mind az utójáték része volt, hogy kihúzható szőrszálak után kutatott a testemen, és ha talált egyet, gyermeki boldogsággal csapott le rá, és nem kímélte. Ezek a megnyilvánulások kifejezetten elgyengítettek, és gyöngédségi rohamokat váltottak ki belőlem, de még ezek sem tudták megakadályozni a boldogtalan vég eljövetelét.

Még nem tudod pontosan, hogyan és mikor fog megtörténni az elkerülhetetlen szakítás, de érzed, ahogy kezdenek felpörögni az események, melyek a szakítás küszöbére szállítanak. Egyre több szál pattan el köztetek. Egyre több fájdalmas hazugságra kényszerülsz. Ahogy elkezdesz veszíteni a türelmedből, és egyre kevesebb kikötésnek vagy hajlandó megfelelni, úgy hatalmasodik el a másikon a biztosítékok követelésének örülete. Egyre több gyötrelmet okozó pecket állítunk fel a kapcsolat-evő csapdába, melyek mozdulatlanul, tátott szájjal várják, hogy beléjük repüljön egy kis zavaró piszok, valami adáshibát generáló kis legyecské, egy kis húsos ürügy, hogy végre becsukódhassanak. A dominósorok felállítva, a kártyavarak megépítve. Amit egészen biztosan tudsz, az az, hogy közeledik a végső szakítópróba. Érzed, hogy a visszaszámlálás már

megkezdődött, csak nem tudod pontosan, mikor ér véget. Ami a mi esetünkben repült az előkészített gyilkos csapdába, az persze nem egy jöttment, elhanyagolható kis rovar volt, hanem egy jól megtermett, rágós húsdarab, amely már időtlen idők óta várt a sorára.

Steve nem húzhatta tovább, fel kellett mennie a nagy padlására, mert el kellett adnia a nagy házikóját, hogy megvehesse azt a lakást, melyben már hosszú évek óta élt mint bérlő Boston egyik divatos negyedében. Egy dobozból pedig előkerült, amitől egész életében rettegett. A származása. Pontosabban az apja fényképe. Hogy honnan tudta, hogy a férfi a fényképen második világháborús egyenruhában az apja? Hát mert hajszálpontosan úgy nézett ki, mint ő, kivéve, hogy Stevennél jóval sötétebb bőrszíne egyértelművé tette az ősoket. Amit eddig Steven nem volt hajlandó észrevenni a tükrökben, azt nem lehetett tovább letagadni az apja fényképén. Azonnal kocsiba ült, és az antikváriumához hajtott. Most, hogy kicsúsztak a világnézeti és azonossági fogódzkodók a lába alól és a keze ügyéből, a világ maradék, még kontrollálhatónak tűnő szférái felé vette az irányt. Elhatározta, hogy alaposan bevásárol, és előveszi a könyveket, amelyeket éveken át dugdosott az antikvárium rengetegében, a különböző könyvsorok mögött kialakított dugihelyein. A könyveket megfontolás céljára dugdosta el – nehogy másnak közben eszébe jusson megvenni előle –, és időről időre elővette és megnézegette őket. Stevennek iszonyú peche volt, mert egy új munkatárs, aki már hónapok óta figyelte Steven ügyködését, csapdákat állított neki, hogy lebuktassa. Steven olyan régóta járt a boltba, és olyan régóta folytatta dugdosási üzemleit, hogy lassan elfeledkezett az óvatosságról. A sors kegyetlen önkénye ugyanarra a napra időzítette a fekete ősökkel való szembenézés kihívását és a vézscsengő megszólalását az egyik polc mögötti üregben, amibe Steven gyanútlanul belenyúlt, mint medve a mézbe.

Azonnal kirúgták, és örök időkre kitiltották a használt könyvek mennyországából, ahová szinte mindennap betért az előző tizennyolc esztendőben. Ezzel azonosságutadatának második legfontosabb iránytűjét veszttette el.

Mindezek után testépítő klubjába indult, ahol három órán át püfölte a bokszsákokat, és még további két órán át emelte a súlyokat, aztán lenyomott egy óra biciklizést erőltetett hegymenetben, hogy bebizonyítsa, saját teste fölött még nem veszttette el uralmát. Na meg hogy levezesse ámokfutási késztetéseit. Most már csak engem kellett letesztelnie, velem kellett végső csatáját megvívnia a behódoltatásomért, bár nyilván már ő is tudta, hogy ez a tusa meglehetősen kétes eredménnyel kecsegtet.

Másnap a meleg miatt nagyon korán mehetett be a börtönbe, mert már hajnali hétkor csörgött a telefonom. A hirtelen riasztástól elvesztettem a történet fonalát, de még mindig bele voltam ragadva az álom lassan felszálló ködfehér mákonyába. Ebbe a féléber állapotba kezdett el belepiszkálni Steve.

- Ha igazán szeretnél, hajlandó lennél velem vaginálisan is elélvezni.
- Jézuskám, nem beszélhetnénk ezt meg reggel? – alig forgott a nyelvem a számban.
- Reggel van – mondta zordan.
- Tudod, hogy mennyire élvezem veled vaginálisan is – mentegetődztem, amatőr-ként sétálva bele a csapdába –, de most még egy kicsi alváásra lenne szükségem.
- Én elélvezésről beszéltem, orgazmusról, ha igazán szeretnél, akkor orgazmusod lenne a farkamtól is – adagolta belém engesztelhetetlenül.
- De én rettenetesen élvezem a farkadat...
- Csak semmi de. Évekig türelmes voltam veled. És Mary Jane szopni is jobban szopik nálad.

Erre felébredtem. Felültem az ágyban, és a hangomat is jobban kieresztettem.

– Jó, majd leckéket veszek tőle, de most békén hagynál?!

– Ha igazán szeretnél, hajlandó lennél vaginálisan is – szívóskodott Steve, mint aki megveszett.

– Miért nem kéred meg erre Mary Jane-t?

– Tudod, hogy vele én már évek óta nem...

– Nem tudom. És nem érdekel – ekkor már kiabáltam. – Örülj, hogy nekem egyáltalán van mivel élvezek! Vannak, akiknek egyáltalán nincs mivel, és nem is élvezik!

A nyári dögmeleg miatt az ablakaim, melyek egy szűk belső udvarra néztek egy hatemeletes bérházban, most tárva-nyitva álltak, és hangomat hatalmas hangerősítőkként visszhangozták a falak.

– Ha szeretnél... – kötötte az ebet Steve.

– Én azzal élvezek, amivel tudok. Ha majd te is a nagylábujjaddal élvezel, vagy az orrodból lövelled a megváltást, akkor reklamálj legközelebb.

Ezt olyan hangerővel kiabáltam, hogy hallottam a madarakat, amint surrogva, riadt szárnycsapásokkal, csapatokban rebbennek fel a tetőről. A fene vigye el, most már mindeki tudja az egész házban, mivel élvezek! A telefon persze a földhöz vágtam, aztán a zsinórt kitéptem a falból. A konnektort külön alaposággal megtapostam. Egy darab altatót sem találtam a házban. Összeszedtem magam, hogy leugorjak a gyógyszerládába altatóért. Mert aludni akartam. Legalább pár órá a délutáni óráig, de ha sikerül lemondanom a tanítást, akkor estig, esetleg holnap reggelig. Nyilván Bobot, a felettem lakó hatalmas fekete trombitás fiút is felébresztettem veszekedésünkkel, mert most vizsgaszűrésül a kedvencemet fújta – All my favorite things – Coltrane feldolgozásában. Normális esetben a fürdőszobai csövön kopogtattam fel neki a köszönetemet, de most szégyelltem magam, és behúztam fülem-farkam, hogy így oldalogjak ki a házból.

A reggeli telefonmeccs után most óvatosan settenkedtem le a lépcsőn, de szerencsére senkivel sem találkoztam. Ahogy megkönnyebbülve kiléptem a házból, és jobbra fordultam, három dél-amerikai spanyol férfit pillantottam meg lehunytt szemmel támasztani a falat. Látszott rajtuk, hogy elementárisan élvezik a napsütést. Ahogy elhaladtam előttük, az egyikük még mindig csukott pillákkal, enyhe Puerto Ricó-i akcentussal megszólalt:

– Velünk úgy élvezhetsz, ahogyan csak akarsz.

Elpirultam, de nem tudtam nem röhögni is. A fene vigye el, igazuk van! Már nem akartam aludni, csak egy hatalmasat reggelizni a kedvenc reggelizőhelyemen, a kedvenc Puerto Ricó-i pincérnőimmal – a pótanyukáimmal – egy sarokkal lejjebb. Velük biztonságban éreztem magam. A tonhalas pirítósom és amerikai hosszú kávémben elhatároztam, összeszedem minden bátorságomat, és valahogy szakítok Steve-vel. Végleg. Talán mégsem öl meg, elvégre már nyolc éve jár terápiára, és az előző nője is él még, sőt jól van. Az anyja dettó, pedig öt gyerekkora óta számtalanszor ki akarta már nyírni. Csak azért imádkoztam, hogy ne várjon meg az órám után, hogy legyen időm felkészülni, esetleg orvul elmenni a pszichológusához és tanácsot kérni, mégiscsak a túlélésemről van szó.

A reménytelenek osztályát adták nekem. Az írástudatlan felnőttek iskolájában minden évfolyam kitermelte a reményteleneket, akiket átdobtak az én osztályomba, ahonnan aztán nem volt menekvés, ez volt a végállomás. Valahol ugyanis lenniük kellett, mert csak akkor kapták meg a szociális támogatást, ha igazolni tudták, mindent megtesz-

nek azért, hogy végre elsajátítsák az írás és olvasás tudományát, hogy legalísan is tudjanak dolgozni, és így egyszer majd rendes adófizető állampolgárokká változzanak.

Bizonyos értelemben én is reménytelen voltam, bár ádázul küzdöttem, hogy kitaláljam, hogyan is kövessem el a csodát, mellyel legyűröm tanítványaim diszlexiáját vagy akármijét, amitől nem tudtak olvasni. De sajnos nekem sem volt képesítesem az agyi pályák gubancainak kibogozására, a főnökeimet pedig nem mertem megkérni, hogy támogassák legalább egy gyorsalpaló kifizetését, mert féltem, esetleg mégis inkább kirúgnak. Nem az órabérem elvesztését sajnáltam, hanem a tanítványaimat imádtam. Életem üdvözítő kihívásának tekintetem, hogy legyőzzem a számomra láthatatlan akadályokat, és megtanítsam őket olvasni. Minden órára kitaláltam valamilyen tesztet, hogy rájöjjenek, kinél hol lokalizálható a baj gyökere, és arra mi lenne a legüdvösebb gyógyír. Tudtam, egy igazi, hitelesített szakember sohasem tartott volna hetente háromszor két órát tízdolláros órabérért egy olyan helyen, amely oda-vissza átlagosan háromórás utazással volt megközelíthető.

Az egyik kedvencemnek, a fekete tiszteletesnek saját kisegyháza is volt abban az óriási bérházban, amelynek a vízcsapjait és liftjeit is szerelte, és élete álmát épp az én osztályomban akarta véghezvinni: halála előtt olvasni kívánta az ő Bibliáját, amit egyébként kívülről fűjt. Szokásommá vált, hogy óra elején megkértem, mondjon el egy szívének kedves részletet, amit aztán felírtam a táblára, hogy együtt tanulmányozhassuk a sorokat. Ezen az órán a tiszteletes, ráérezve bánatomra, jó érzékkel a 23-as zsoltárt választotta, mely balzsam volt szívemre. Különösen az ő tolmácsolásában.

*„Az Úr az én pásztorom;
nem szűkölködöm.*

*Fűves legelőkön nyugtat engem,
és csendes vizekhez terelget engem.*

*Lelkemet megvidámítja,
az igazság ösvényein vezet engem az ő nevéért.
Még ha a halál árnyékának völgyében járok is,
nem félek a gonosztól,
mert te velem vagy;*

a te vessződ és botod, azok vigasztalnak engem.

Asztalt terítesz nékem az én ellenségeim előtt;

*elárasztod fejem olajjal;
csordultig van poharam.*

*Bizonyára jóságod és kegyelmed követnek engem
életem minden napján,*

s az Úr házában lakozom hosszú ideig”

Mikor végre az egész vers rendben felkerült a táblára, és nekiláttam volna a szöveg szavakra való lebontásának, egy Georgiából Bostonba költözött hajléktalan fekete nő jelentkezett. Majdnem kiesett a padból.

– Ugye jövő héten nem jövünk órára? – kérdezte Louise.

– Miért ne jönnénk?

– A zsidó ünnepek miatt.

Nem tudtam ezen nem mosolyogva csodálkozni, az osztályom kivétel nélkül kubai, dél-amerikai menekültekből, illetve helyi, legszegényebb sorsú feketékből állt.

– Természetesen, ha van zsidó az osztályban, és meg kívánja tartani az ünnepeket,

az ne jöjjön, de a többieknek kötelező a megjelenés – mondtam icipici diadalmas él-
lel, hogy nem fognak ki rajtam semmiképp, és zsidó ünnepek ide, zsidó ünnepek oda,
mindenképpen olvasni tanulunk majd a következő héten is.

– Te vagy a zsidó – mutatott rám diadalmasan Louise, akin látszott, hogy minden-
képpen ki akarja vasalni belőlem a zsidó ünnepeket.

– Sajnálom, Louise, legfeljebb a dalai láma követőjének vallhatom magam, és az ő
ünnepei még nem számítanak hivatalos ünnepnek Bostonban.

Nem értettem az egészet, hiszen többször is elmeséltem már az osztálynak, hogy
Magyarországról jöttem, és a térképen is megmutattam nekik a helyet, tény viszont,
hogy a vallásomra eddig még nem tettem utalást.

– Tudjátok, hogy a zsidóknál hatéves korban elviszik a gyermeket a rabbihoz, aki
mézet önt a héber betűkre, amit aztán a gyermeknek kell lenyalnia? Igen, így tanítják
őket a betű szeretetére – mondtam, pontot téve a vita végére.

Áhítat ült az osztályra, és úgy éreztem, mintha valamilyen kollektív áttörést követ-
tünk volna el a zoltár első két sorának megértésében: „Az Úr az én pásztorom; nem szű-
kölködöm.”

Óra után félrehívtam a tiszteletest, hogy megkérdezzem tőle, mégis miből gondol-
hatta Louise, hogy zsidó vagyok.

– Hát abból, ahogy gesztikulálsz – mosolygott vissza rám elnéző gyöngédséggel és
vigasztalással, ahogy kiléptünk a rettegett kapun. Ott várt az épület előtt Steven ko-
csija. Irtózatossággal búcsúztam a tanítványaimtól, legszívesebben megkértem
volna a tiszteletest, hadd kísérjem haza, de nem jutott eszembe semmilyen épkézláb
űrügy.

– Szállj be – szólt rám Steve morcosan, amint az úttesthez értem.

– Haza kell mennem.

– Hazaviszlek. Hoztam neked meglepetést.

– Jaj, ne!

– Ne izgulj, csak lekváros füstölt lazac füstölt sajtkrémmel és mákos-szezámos ba-
gellel.

– És hozzám megyünk.

– Hozzád.

– És nálam akarsz aludni?

– Nem, ne izgulj, vacsora után hazamegyek, a parkolás miatt, tudod.

Tudtam. Csak azt nem tudtam – mert ezt a leckét még mindig nem sikerült megta-
nulnom –, hogy megint át fog verni. Közlekedési nehézségekre hivatkozva végül az ő
házánál kötöttünk ki.

– Na, gyere fel! Ha megvacsoráztunk, hazaviszlek.

– Az éjszaka közepén haza fogsz vinni?

– Akkor meg itt alszol.

– De kimehetek éjszaka pisilni?

– Nem, nem akarom, hogy felébredsz.

– Steven, én...

– Jó, kimehetsz, de csak egyszer.

Lezuhanyoztam. Kitarót tett fel. És füstölőket gyújtott. Minden falat után lenyalogat-
ta a szám szélét. Elővette a füvet, de mondtam, hogy ne, mert halálfélelmem van, ha
az elszabadult röhögéseinkre gondolok, viszont felajánlottam neki egy teljes testmasz-

százt. Többször elaludt közben, és mikor felriadt, gyanakodva kérdezte, egészen biztos-e, hogy alvás közben is tovább masszíroztam. Megfenyegettem, hogy ha nem hisz nekem, abba hagyom, vagy kötelezem, hogy éberem figyeljen. Aztán végre-valahára engedélyt adott magának a teljes ellazuláshoz, és szeretkezni kezdtünk. Elképesztő, hogy mennyi felesleges emberkínzáson, viselkedési kacaton, maníron, hány és hány présgepen, kényszer- és pótcselekvésen kell keresztülverekednünk magunkat egy nap, míg végre megengedünk magunknak egy kis meghittséget. Ami nélkül viszont az egész nagy nyavalyás létbaromságnak semmi, de semmi értelme nincs. Hosszú órákon át aprólékosan szeretkeztünk, semmilyen részletre nem sajnáltuk az időt, mert kíméletlenül tisztában voltunk vele, hogy mostantól bármikor eszünkbe juthat rútol és örökre elhagyni egymást. Aztán sokáig félig éber lazulásban feküdtünk egymásban. Az ember ilyenkor hajlamos azzal áztatni magát, hogy az együttlétnek ez a bódító bensőségessége sohasem fog abbamaradni. Ugyanis semmi értelme nem lenne abbamaradnia.

Ebből a lebegő jóléti állapotból szólt ki Steve, mint akinek életre szóló csömöre van, mint aki már torkig van a harmóniával, ami már a fülén jön ki, és amivel őszintén szólni nem tud túl sokáig mit kezdeni. Helyette valami kis vérpezsdítő leigázási, rombolási mókára vágott. Elővette tehát oroszlantáncoltató ostorát, és nekiállt idomítani.

– Akarod tudni, mit csináltunk a vietkongokkal a helikopteren?

– Nem.

– Márpedig tudnod kell, ha azt akarod, hogy közöd legyen hozzám.

Nem akartam, hogy elmondja. Félttem, ha kimondja, visszafelé is meg kell tagadjam magam. Minden szeretkezésünket visszamenőleg is sztornóznom, hiteltelenítenem kell, márpedig ez lehetetlen.

– Parancsot teljesítettem – folytatta kapcsolatunk földig rombolását, sivataggá perzselését és helyének sóval való behintését.

– Csak ezt ne mondd, kérlek, ezt ne mondd, nem akarom tudni.

Kipattantam az ágyból, és viharosan öltözködni kezdtem.

– Önvédelem volt – folytatta hazugul.

– Ne, kérlek, ne mondj ilyet.

– Márpedig ez a helyzet, és ezt tudomásul kell venned. Mi ott a dzsungelben az életünket védtük.

– Összekötözött, kipeckelt szájú vietkongokat kilödni a helikopterből szerinted önvédelem?

– A hazánkat védtük! – hazudott hazugul tovább.

– Mondtam, hogy nem akarok tudni erről a borzalomról!

– Akkor miért mondtad ki?

Egészen közelről a pofámba hörögte ezeket a szavakat. Egymással szemben álltunk. Csak egyszer löktem meg a mellkasán, hogy arrébb menjen. Egy egészen apró, elhanyagolható, inkább szimbolikus kis lökés volt, hogy ne álljon az utamba, de ő mintha erre várt volna évek óta. Hogy lenyomja torkomon a nagy leckét. Két karomnál fogva megragadott, és olyan atomerővel rázott, hogy az agyvelőm többször is a koponyámhoz csapódott oda és vissza. Mikor elengedett, rettenetes nyilalló, hasító fejfájással a földre szédültem. Fölém állt, és ahogy ezt már nyilván nagyon sokszor elpróbálta ott-hon egyedül, elmondta, hogy ezt azért tette, hogy megtanuljam a leckét, hogy őt sohasem üthetem meg. Hogy őt soha senki nem ütheti meg. Kértem, hogy vigyen haza. Úgy csinált, mintha ezt nem akarná elhinni, hogy ő nem azért hozott el engem a vi-

lág másik feléről, és keresett egy teljes órán át parkolóhelyet, hogy most engem hazavigyen az éjszaka közepén.

– Márpedig el fogok menni – suttogtam a földön fekve, és a padlóra kezdtem hanyani. Ettől egy kicsit megijedt, és bevitt a fürdőszobába, újra levetkőztetett, és a zuhany alá fektetett. Nem tudom, mennyi idő telt el a zuhany alatt. Kértem, hogy adja ide a táskám, hogy bevegyek egy fejfájás-csillapítót. Úgy csinált, mintha behozná a táskámat, de ehelyett egy apró pisztolyt húzott elő a háta mögül. Az egész nem lehetett nagyobb öt centinél.

– Elhiszed, hogy igazi?

– Kérlek, ne!

– Hiszed vagy sem?

– Nem érdekel, Steven, kérlek, add ide a táskám.

– Előbb meg kell mondanod, elhiszed-e, hogy igazi.

– Nem tudom, nem érdekel.

– Ha nem hiszed el, meghúzom a ravaszt – mondta, és a mellkasomhoz szorította az ötcentis pisztoly csövét. – Tudod, hogy ilyen van a CIA-soknak is? – folytatta dühödtt vigyorral az arcán.

Tudtam, hogy hagyta elhatalmasodni magán kontrollmániáját, és most ijesztgetős játékot játszik velem, de nem tudtam, túlélhetem-e. Kiléptem a kádból, és dulakodni kezdtem vele, hogy kiszabaduljak a fürdőszobából, és kirohanhassak a lépcsőházba. Halántékom halálfélelemtől lüktetett. Ekkor sült el a pisztoly. Akkorát szólt, mint egy kétlövétű, a fülem süketen csengett.

Egyikünk sem sebesült meg. Nyilván vaktöltény volt vagy patronos, viszont ő maga is meglepődött, hogy elsült a fegyver, és ezt a pár másodperces kihagyást használtam fel, hogy kivesssem magam a lakásajtón. Jött utánam, mint egy sebzett bölény. Meztelenül birkóztunk a lépcsőházban, ő közben vadul, rekedten suttogott, égre-földre esküdözött, hogy megengedi, hogy felöltözzek és hazamenjek, csak menjek vissza vele a lakásba. Visszamentem. Némán felöltöztem. És némán távoztam. Az utcáról még felnéztem a kastélyszerű ház legfelső emeletére. Egy sötét alak figyelt az ablakból. Mikor a sarokra értem, meghallottam gyűlölettől fűtött, lefojtott kiáltását.

– Remélem, a rohadt niggerjeid megerőszakolnak a metrón!

Hajnali háromkor ereszkedtem le a földalattiba. Igyekeztem legyőzni baljós hidegrázásomat, és közönyös képet vágni, de ilyenkor már ez sem segít. Azonnal kifogtam egy tunikás, pattanásos arcú férfit, aki tüntetően igézett a szemével. Csak ketten voltunk a kocsiban. Nem volt hová elfordulnom, égetett a tekintete. Önvédelmi tanulmányaimból tudtam, hogy ilyenkor szigorúan tilos tetszhalottnak tettetnie magát az embernek. Nem szabad kivárni, míg az agresszor dönti el, hogy mi legyen a következő lépés. Felálltam, és hasító fejfájásomhoz képest határozott léptekkel megindultam egy másik kocsi felé, reméltem, ott találok a kocsikísérőt. A tunikás követett. Kocsikísérő sehol. Újra felálltam, és az ellenkező irányba indultam. Majdnem egész úton le-föl mozogtam a metrón, aztán a megállóhoz közel leültem, és már nem volt kedvem újra felállni, mikor a tunikás függén leült mellém, és köhögős, reszelős hangján beindította a szövegládáját.

– Volt egy álmom, ó, igen. Egy nőről, ó, igen. Te vagy az. Te vagy a leggyönyörűbb, legszexisebb nő, akit valaha láttam. Mondd, te zsidó vagy?

– Nem, arab, nem látod?
 – Te arab vagy?
 – Ó, igen – mondtam, miközben kiszálltam a metrókocsiból, a fickóval szorosan a nyomomban.

– Vauuu! És én még azt hittem, én vagyok az arab – csóválta hitetlenkedve a fejét.
 – Egyre megy. Tudod, az arabok és a zsidók minden ezer évben felcserélik az azonosságukat. Ebben a körben én vagyok az arab és te vagy a zsidó, a következő menetben meg pont fordítva lesz.

– Ez félelmetes, sohasem gondolkoztam így erről. Úgy értem, hogy én zsidó? Ez felháborító, ez szörnyű, ez kimondott blaszfémia, szentségtörés! Remélem, a szomszédaimnak nem tűnik fel, nem bírják a zsidókat, határozottan, mindent lehengerlően allergiásak a zsidókra. Vauuuu. Furcsa az akcentusod, honnan jöttél?

– Magyarországról, és egyébként vallásomra nézve zen-buddhista vagyok – mondtam, és leléptem a mozgólépcsőről.

– Milyen dialektust beszéltek arrafelől?

– Magyarat. De ez nem dialektus, ez külön nyelv – felértünk az utcára, a tunikás még mindig szorosan rám tapadva követett.

– Hogyhogy nem dialektus? Egyetlen nyelv van, az angol, mindenki más az angol valamelyik dialektusát beszéli. Ezt konkrétan tudom, mert a lelkivezetőm elmagyarázta. A magyar tehát az angol egyik dialektusa.

– És a kínai? – A kapuban álltunk, épp a kulcsomat illesztettem a zárba. Be akart jönni velem a házba, de hevesen ellenkeztem.

– A kínai is az angol egyik dialektusa! Asszony, kezdesz az idegeimre menni. Te egy magányos, kószáló vadállat vagy az éjszakában, akit nekem a szárnyaim alá kell vennem. Úgy értem, a védelmembe kell vegyelek, és meg kell mutatnom neked a szeretetet. És meg kell tisztítanom az elmédet a tisztátalan gondolataidtól. Törődnöm kell veled, és meg kell mutatnom a szeretetet. Úgy értem, az igaz szeretetet, ember. Te magányos és elveszett vagy a vadonban, és nekem meg kell mutatnom neked a helyes utat, a helyes és igaz utat, amely a szereteten keresztül vezet...

Utolsó mondatai közben egyre hevesebben dulakodtunk a kapuban, mígnem felbőszülten, vadállati tekintettel letépte rólam az ingem. Szinte sikított a tiszta selyem. Ekkor érkezett segítségemre Bob, a fölöttem lakó hatalmas, fekete trombitás fiú, aki felébredt az utcai hangokra, és figyelemmel kísérte az eseményeket az ablakából, majd lecikázott a tűzlétrán, akár a villám. Egyetlen acélos mozdulattal lefejtette rólam a pasast, és kilökte a kapun. A tunikás ököllel verte az ajtó üvegét, míg az be nem tört. Arcát és kezét vér borította.

A trombitás levette a trikóját, és beburkolt vele. Elindultunk a liften felfelé.

– Haza akarok menni – zokogtam a sokktól cidrizve Bob mellkasába.

– Nem lehet – simogatta fejemet a hatalmas fekete trombitás fiú –, a bolygó, ahonnan idelöttek minket, már ötmilliárd éve halott.

Szuly Gyula

TESSÉK BESÉTÁLNI!

Barátsággal nyitok ajtót: Tessék
besétálni! De csak áll, be nem lép.
Úgy akarna látogatni engem,
remélve, a múltat levetettem
mint nehéz emlék terhét magamról,
s ha éltem is máshol, már ne tudjam, hol,
örvendve a békés pihenésnek
vagy csak annak, hogy még mindig élek.
Azért jött, hogy ezt láthassa rajtam.
Tessék besétálni! Hajthatatlan,
csak áll, kint a folyosón hidegben,
és az ajtószámot nézi felettem.
– Költözöl? – kérdi. Erről a számról
megfeledezhetnél végre, máshol,
számot, ajtót itt magadra zárva
élsz fagyasztott légkörű szobádban,
holtakkal beszélve, bűnösökkel?
Jöjj el innen! Ezek elől tűnj el,
akkor aztán hiába keresnek,
ha tétova léptük utat vesztett.

– Hova menjek? Hol van az az új hely?
– Megmutatom. Ezek elől tűnj el,
emlékszel-e, hol voltunk mi ketten,
még Budán. Vagy akkor már Pesten?

Ki felbujtó, s ki kit, mire bujtott?
Mi égett le, hol szikra se hullott?
Ha közöttünk, ott akkora úr lett,
talán ezt nevezi ő ma bűnnek?
Tudtam, arra készül, egyszer eljön,
visszahozza azt a lyukas ernyőm,
amelyik alatt ő csontig ázott.
Én ernyő nélkül is, valahogy állok
kapuk alatt, néha hóviharban.
Nem vagyok cukorból; megmaradtam.
Hova kéne elköltöznöm innen?
Jár itt olyan rém, amelyik ott nem?

Ha minden házikísértet elhagy,
te, helyettük, suta rémalak vagy,
beillesz olyan álomvitéznek,
aki védi az Emberiséget,
míg az nem védi magát magától,
jóraivaló gyászvitéznek látszol.
Nekem úgy szép az élet, ha zajlik
az enyém is. Ez a gondolat nyit
neked ajtót. Tessék besétálni,
itt próbálj meg a lelkembe látni.
Készülj fel oly éles pillantásra,
amelyik már semmi jót se látna
bennem és már egyebet sem ottan,
csak egy duhaj őst, elkárhozottan.
Mennék, de mutasd meg valahára,
hogy melyik út viszen itt Budára!
Ma, kezeden, az is, ami volna,
csak a pesti vásár, pesti kocsmá.

Ha majd velem a Lánchídon által
a harminc nemes jönni nem áttal
készen akár a szabad halálra,
és vár minket magyarok királya,
ha utunknak reménye se lenne,
figyelnénk a halvány fényjelekre,
hátha jönnek, hátha hajnalodna,
akkor mennék – bár lépni se tudva –
fel a Palotáig gyalogolva.

De van idő! Sok mindent megéltem,
amire már nem volt reménységem,
de pislákkolt csak – óhajtva-sejtve,
s megtörténtek, lassan, nem egyszerre.
Gyere, és együtt fogjuk bevárni
– hogy mit is – ne kérdezd, akármi,
amit várok; nem kell ajtón állni,
tárva-nyitva. – Tessék besétálni!

Perneczky Géza

LYUK A FALBAN

Ez a beszámoló töredékes. Nagy része még azelőtt elveszett, hogy e sorok írójához eljuthatott volna, aki érzi is, hogy ezeket a hiányokat nehéz lesz most pótolnia. Mégis megkísérli, hogy továbbadja a tudomására jutott szokatlan és nyugtalanító hírfoszlányokat.

Az elbeszélés egy földszintes házról szól, valahol a város zöldövezetében. A ház mögött hátranyúló kertes udvar van. Úgy mesélik, hogy a fák és bokrok terebélyes árnyékot vetnek itt a gyepre és a kavicssal felszórt kanyargós gyalogútra. Ezek az árnyékos foltok olyanok, mintha még a hajnalt megelőző órákból maradtak volna itt, mert a mélyükön még jó darabig sötét van. A harmatos homály csak akkor szárad fel, amikor az udvar fölött – ahogy közeledik a déli harangszó – magasra kapaszkodik a nap. Aféle augusztusi ebédidő köszönt be fárasztóan meleg napsütéssel és némi port is magával sodró lassú légmozgással. A csend azonban továbbra is megmarad, hiszen a nyári szezon közepén vagyunk. Sokan vannak, akik a tengerparton nyaralnak, ezért aztán az utcák is meglehetősen kihaltak. És ahogy átfordulnak az óramutatók a kora délutánba, ez az álmatag nyugalom még zsibbasztóbbá válik. Lehet, hogy a főútvonalakon ilyenkor is jár a villamos, de itt a kertben egy időre elhalkul minden madárdal.

Úgy, hogy az olvasónak is csak azt ajánlom, hogy ha tényleg úgy dönt, hogy ezt a beszámolót tovább olvassa, akkor jobban teszi, ha azt képzeleli maga elé, hogy az egészet csak álmodja. Nem kell sietnie a lapozással. Látni fogja, hogy az elbeszélés végén is még mindig ugyanaz az augusztusi napsütés veszi őt körül, mint amit most, az első mondatokkal felidéztem, noha közben eltelik egy kis idő – állítólag több, mint két hónap. Lehet, hogy az olvasó azt gondolja majd, hogy márpedig ilyen nincs. De nem baj. Aztán az is lehet, hogy mégiscsak hallani fog némi zajt. Például hangfoszlányokat, melyek a szomszéd házakból szűrődnek ide. Lehet, hogy ajtók csapódása zavarja meg a csendet, vagy az a fajta lárma, amit a gyerekek okoznak. Hangosan nevetgélnek, esetleg éles hangon vitatkoznak, és biztos, hogy az ajtók csendes becsukásával sem sokat bajlódnak. Néha pedig kivehető az evőeszközök halk csörrenése is, ahogy a konyhában mosogatnak, vagy az edények rövid jajszava, ahogy például a tányérok az asztalon koppannak.

(...)

Mert Koppenwaldéknál, akiről a beszámoló szól, nincs is gyerek a családban. És a nagymama sem lakik velük. Az a helyzet, hogy sok mindent kéne kitalálni ahhoz, hogy ez a család egészen rendes família legyen. Noha a történet, ami megesett velük, igaz.

Biztos, hogy csak nemrég költöztek ebbe a lakásba. Az előző lakók most nem messze innen egy másik utcában laktak, és a költözködés utáni első napokban állandóan vissza-visszajártak, mert egy ilyen hurcolkodás ide, majdnem a szomszédba, éppen azért, mert olyan közel van, sokkal tovább is elhúzódhat. Bútorok, függönyök meg mindenféle apróbb tárgy, kisebb-nagyobb kartondobozok például, melyekben ruhanemű volt, vagy egyszerűen üres befőttesüvegek maradtak vissza a lakásban. Ezek egy részét az új lakóknak engedték át, más darabok kapcsán pedig azt ígérték, hogy majd alkalomad-

tán viszik át az új lakásba magukhoz. Voltak aztán olyan holmik is, például nagyobb-fajta zománcos edények a spájzban vagy egy lábtörlő az előszobában, amiről azt gondolták, hogy nem érdemes magukkal vinni az új helyre. Néhány nap múlva azonban beállítottak azzal, hogy mégiscsak szükségük van ezekre a holmikra. Aztán az is előfordult már, hogy éppen az új lakók, a Koppenwaldék szóltak át az elköltözöttekhez, mert ahogy kezdtek megtelepedni az új lakásban, és amikor a padláson is kipakoltak, ott az egyik sarokban egy gyerekbiciklit találtak. Erősen kopott volt már, itt-ott rozsdás foltok is tarkították, de még használhatónak látszott.

– Ah, igen – válaszolták az elköltözött lakók, amikor szóba került a dolog –, de nem érdemes átcipelni, hiszen úgyszincs senki, aki használja. – És az asszony elmesélte, hogy ezzel a kerékpárral utoljára a legkisebb gyerekek, Lucy biciklizett. – De hát Lucy – és itt megcsuklott a hangja –, a mi Lucynk meghalt. – És elmesélte. Még nem volt tizenkét éves sem a kislány, ahogy mondta. És nem itt történt, nem ebben az udvarban. Átment játszani valami ismerősökhöz, és ott egy diófa állt a kertben, arra másztak fel a gyerekek. Lucy pedig valahogyan leesett a fáról. Először azt hitték, hogy csak a karja törött el, de a kórházba szállítás után belső sérüléseket fedeztek fel az orvosok, és még aznap este meg is halt. Az a diófa már nincs meg, ki kellett vágni a következő évben, mert teljesen elszáradt, de a bicikli, az megmaradt. – Mikor volt ez? – kérdezte Koppenwald úr. Az asszony utána számolt. – Nyolc éve – mondta aztán.

Hogy, hogy nem, Koppenwaldék, az új lakók aztán mégiscsak megismerkedtek ezzel a Lucyval. Még mindig augusztus volt, vagyis nem sokkal a költözködés után történt, hogy egy délután a nappaliba lépve egy kislányt találtak a lakásban. Copfos volt, kedves arcú gyerek, és a maszatos szájával olyan benyomást keltett, mintha éppen az ebédétől ugrott volna fel. Jókedvűen tekintett az új lakókra, és láthatóan örült, hogy el-társalkodhat velük. Fecseggve fontoskodott, ahogy térült-fordult a szobában, noha lehetett volna talán nyomottabb hangulatban is, hiszen fel volt kötve az egyik karja. De nem nagyon bajlódott ezzel a sérült kezével, mert ahogy magyarázott és mesélte, hogy inkább a fiúkkal szokott játszani, és nem a babákkal, meg aztán beszámolt róla, hogy vannak saját játéka is, például több dobozra való Lego vagy képeskönyvek is, igen, sok ilyen holmija van – tehát ahogy mesélt, és gesztikulált is hozzá nagy hévvel, beszéd közben többször is kihúzta a karját a nyakába kötött kendőből. – Nem fáj? – kérdezte tőle Koppenwald asszony. – Mi? – kérdezte a gyerek. – Hát a kezed. – Ah, el volt törve, de már nem fáj annyira. – És hogy hívnak? – A kislány rávágta: – Lucy.

Koppenwaldék hazaküldték, és megbeszélték egymás között, hogy nem értik ezeket az embereket. Miért fantáziálnak olyan vadregényesen? A történet azzal a diófával... És miért nem kell nekik a bicikli, ha a gyerek mégis megvan? Míután jól megtárgyalták, hogy mennyire kiismerhetetlenek az emberek, Koppenwald úrnak eszébe jutott még valami, ami szintén nem volt egészen rendben: – És hogyan került ez a Lucy a lakásba? Nem volt ez kérdőre vonás, csak érthető kíváncsiság. Az asszony azonban nem tudta. Az biztos, hogy ő nem engedte be a gyereket, de hát másvalaki meg... ugyan, ki lehetett volna?

(...)

...ha a szülők még dolgoznak. Tudjuk, ott szokott lógni ez a kulcs egy madzagra kötve a nyakukban vagy a nadrágjukhoz erősítve egy kapoccsal. – El kell kérnünk tőlük valamennyi kulcsot, azokat is, melyek esetleg a gyerekeknél maradtak – vonta le a konzekvenciát az esetből Koppenwald úr. Tanár volt, és az iskola miatt, ahol sok száz gye-

rekkel volt naponta dolga, szokva volt a fegyelmi problémákhoz. Meg ahhoz is, hogy az ilyen problémák megoldását ne nagyon halogassa. A felesége azonban röstellte, hogy éppen egy ilyen kis ügy miatt hívja fel a korábbi lakókat. – Majd adandó alkalommal szólok nekik – mondta. Neki különben is csak négy polgárijja volt, és mióta a férjét elöléptették, mert megkapta a tanügyi tanácsosi címet, az asszony megtehetette, hogy csak a háztartással törődjön, s ezért végleg otthon is maradt. És nem szeretett feltűnősködni.

Másnap délután azonban Lucy egyszer csak megint ott ült a nappaliban, úgyhogy nem maradt más hátra, mint hogy egy kis társalgás után udvariasan újra kitessékeljék. Még mindig fel volt kötve az egyik karja. Egészen kedves volt, ahogy ott állt az ajtóban. Végül elbúcsúzott, és amíg el nem tűnt, csak úgy áradt belőle a szó, és különben is tele volt hálás segítőkészséggel. Látszott rajta, mennyire örül, hogy foglalkoznak vele, és noha nyilvánvaló volt, hogy a látogatásai mennyire kéretlenek, mindent megtett volna azért, hogy ha már ott van, alkalmazkodjon az új lakókhoz. Olyannyira őszinte volt a ragaszkodása, hogy Koppenwald úrban gyanú ébredt, és találgatni kezdte, mi lehet az oka, hogy a gyerek vissza-visszajár. Lehet, hogy egyedül van napközben ott az új helyen, de az is lehet, hogy tényleg valami problémája van a családjával. Talán nem érzi jól magát ez a Lucy a szüleinél. Bár éppen a legkisebb gyerek esetében – hiszen többnyire az a kedvenc! – elég furcsa lenne.

A felesége rábólintott, és megjegyezte, hogy biztos lelkiismeret-furdalásuk van, és azért mesélik azt is, hogy a gyerek meghalt. Koppenwald úr meghökkenve nézett rá. – Lelkiismeret-furdalásuk, az aztán nem szokott lenni az embereknek! – És a fejét rázta. – Nem, az nem lehet. – És amikor az asszony megkérdezte, hogy miért nem, türelmetlenül válaszolta: – Nem tudom – és tényleg fogalma sem volt róla. Csak volt egy olyan érzése, hogy ha az embereknek valami igazi bajuk van, akkor azt vagy megmondják egyenesen, vagy hallgatnak róla, de nem kezdenek bele kalandos történetekbe. Aztán arra gondolt, hogy micsoda ostobaság volt tőle, hogy nem hozta szóba Lucynak a kulcsot, mielőtt a gyereket hazaküldték. Egyszerűen elkérhette volna.

Néhány nap múlva azonban kiderült, hogy a kulcsot hiába is reklamálta volna...

(...)

Koppenwald úr a nappaliban ült, és éppen olvasgatott, amikor a kis Lucy újra meglátogatta őket. Talán nem árt megjegyezni, hogy Koppenwald úr irodalom szakos volt, elég sikeres tanár, tanszakvezető beosztásban, ám a karrierjétől függetlenül is szerette az irodalmat. Kamaszkorában kapott rá a könyvekre, és valahogyan később sem nőtte ki ezt a vonzalmát. Most is épp egy olyan kötet volt a kezében, ami egyáltalán nem tartozott a tananyaghoz, csak érdekelt a tartalma.

Távol-keleti klasszikus irodalommal, illetve a régi forrásokban előforduló meseanyaggal foglalkozott a könyv. Ebben lapozgatott, amikor váratlanul furcsa zörgés és topogás zavarta meg. Az egyik ablakszárnyat a délelőtti takarítás után is nyitva hagyta a felesége, hiszen még tartottak az augusztusi langymeleg napok, de nem innen, az ablak felől jött a zaj. Hanem a fűtőtestek mellől, az ablakok alól. Koppenwald úr csak most látta, hogy a radiátor mögött és mellett azok a bizonyos falon lévő keretes idomok, melyeknek a létezését eddig csak futólag vette tudomásul, nem szimpla stukkódíszek, ahogy az ember gondolta volna, hanem a falhoz erősített táblák. És az egyik ilyen keretes lap, mint egy lapos idom, úgy látszik, mozgatható volt. A zaj is innen jött, és ahogy kinyílt ez a fedél, a kis Lucy lépett ki a mögötte lévő üreges helyről.

Zavarba jött, ahogy Koppenwald urat megpillantotta, de aztán győzött benne a gyermeki elfogulatlanság. Odament hozzá, és miután kihúzta kezét a nyakába kötött kendőből, a karosszék támláján áthajolva Koppenwald úr vállához támaszkodott, és belenézett a könyvbe. – Miről szól? – kérdezte kotnyeleskedve. Koppenwald úr elmagyarázta, hogy kínai mesékről. Például rókakisasszonyokról, akik, mint a kísértetek, átjárnak a falon. – Komolyan! – tette hozzá tanáros nyomatékkal, és rámutatott egy helyre a szövegben. Miközben érezte, hogy neki sem sikerült megütnie a természetes hangot.

Feszélyezte a gyerek bizalmaszkodó viselkedése. De az is zavarta, hogy rajtakapta magát, hogy ennek a mesefordulatnak a körülményes hangsúlyozásával tulajdonképpen pedagógiai szándékai vannak. Attól félt, hogy a gyerek átlát rajta. Lucy tényleg jóízűt kacagott, de úgy tűnt, nem őt neveti ki, hanem egyszerűen csak tetszik neki az ötlet a falon átjáró kísértetekkel. Aztán pedig valami egészen meglepőt mondott. Azt ígérte, hogy ha legközelebb jön, elhozza Koppenwald úrnak valamelyik könyvét, egy olyat, amelyikben afrikai állatok is vannak. Azok szebbek és érdekesebbek! – mondta.

Koppenwald úr ezt hallva egészen kétségbeesett. Megjegyezte, hogy Kína nem Afrikában van, a kislány azonban úgy tett, mint aki ezt jól tudja. Kezdte felsorolni...

(...)

Így aztán megint Koppenwald úron volt a sor, hogy ne tudja, mitévő is legyen. Tulajdonképpen szívesen eltársalkodott volna még ezzel a gyerekkel, de érezte, hogy milyen képtelen a helyzet. Hirtelen elhatározással fölállt a karosszékéből, két kézzel megragadta Lucy a hóna alatt, fölemelte, és így, még mindig maga előtt tartva, a nyitott ablakhoz lépett vele, ott pedig áthajolt az ablakpárkányon, és kitette őt az udvarra. Majd pedig meg sem várva, hogy a kislány eltűnjön, azonnal a konyhába sietett.

A felesége is meg volt lepve, és csak a fejét rázta. Együtt vizsgálták meg aztán a helyet, ahol Lucy bejött a lakásba. Kiderült, hogy az udvar felől lévő közeli pinceablak és a fal mögötti üreg között egy szűk, de a gyerek számára járható rés van. Valószínűleg cserélték már egyszer a fűtőtestek csöveit, melyek a falban futnak, és a munkák befejeztével ezt az üreget, úgy látszik, nem falazták be rendesen. – Talán szándékosan maradt így, hogy a macskák ki-be járhassanak rajta – jegyezte meg Koppenwald asszony, aki látott már hasonló megoldást. Koppenwald úr hozzátette: – Vagy nem is macskák, hanem... – és tanácstalanul tárta szét a karját.

A felesége csodálkozó arcot vágott, úgy, hogy Koppenwald úr elmagyarázta neki, mit olvas éppen. És hogy ne tartsa az asszony egészen bolondnak, magasra emelte a könyvet a kísértetrókráról szóló mesékkal.

– Egy egész sor ilyen távol-keleti történet van – magyarázta –, és valamennyi titokzatosan surranó süvölvény rókákról szól, akik nem is rókák tulajdonképpen, hanem... – Koppenwald asszony látni akarta ezt a helyet a könyvben. És amikor kezébe véve a kötetet, néhány sort el is olvasott, megtudta, hogy...

(...)

...valamivel nyugodtabban teltek el. A kis Lucy ugyan megint jelentkezett két nap múlva, de ez alkalommal az utca felől csengetett be, és ez a körülmény teljesen más színben tüntette fel a látogatását. Azonkívül a keze sem volt már felkötve, és sokkal rendesebb ruha volt rajta.

Mikor beengedték, jól nevelten bocsánatot kért az ijedelmekért, melyeket váratlan látogatásaival okozott. Koppenwaldék összenéztek. Úgy látszik, a gyerek otthon elszólta magát, és a szülei nemcsak kioktatták, mi a jó illem, hanem tiszta ruhát adva rá, át

is küldték, tegye jóvá a dolgokat. Elfogadták a helyzetet, és megkínálták Lucyt valami süteményfeleséggel, mely a hétvégi ebédről maradt. Azonkívül az asszony kinyitott egy üveg behűtött gyümölcslevet is, hogy kedélyesebb legyen a hangulat, és negyedórányit elbeszélgettek a gyerekekkel. Eközben kiderült, amit Koppenwald úr mint rutinos tanár már eddig is sejtett, hogy Lucy értelmes, intelligens kislány, csak talán magára hagyták kissé, és nem tud mit kezdeni a benne rejlő életerővel. Most viszont majdnem illedelmes volt a viselkedése, ahogy elbúcsúzott tőlük, és ezzel azt is bebizonyította, hogy abszolválni tudja a tanultakat. Napirendre lehetett térni a dolog felett.

Így is maradt ez egészen addig, amíg csak egy délelőtt Koppenwald asszony – egészen feldúltan a hallottaktól – el nem mondta az urának, hogy éppen bevásárlásról jön haza, és az ismerőseivel találkozott a városban. Azok pedig azt állítják, hogy az elköltözött lakóknál nincs semmiféle kislány. Felnőtt gyerekeik vannak, talán már unokáik is.

Koppenwald asszony elég részletesen mesélte el ismerőseinek a Lucyval történt különös találkozásokat, és természetesen nem hallgatta el azt sem, hogy a kislány, úgy látszik, ismer egy rejtett nyílást a falban, amin át be-belátogathat a lakásba, vagyis hát korábban itt kellett, hogy lakjon. De az ismerősök kirtartottak amellett, hogy ha lett volna is ilyen gyerek a családban, az vagy felnőtt már réges-régen, vagy nincs meg, talán tényleg meghalt, úgy, ahogy az anyja is állította.

– Vagy pedig válás történt a családban – tette hozzá Koppenwald úr nagyon gyakorlatiasan. – Igazad van – fordult aztán az asszonyhoz –, mégiscsak van valami elkenés e mögött az állítólagos diófátörténet mögött. – És Koppenwald úr már szinte sajnálta a kislányt. Némán merengett egy ideig, miközben felrémlt előtte a gyerek arca, a ragaszkodó és bizalmaskodó természete. – Szerencsétlen gyerek! – fakadt ki belőle. – Sok mindent megmagyarázna...

(...)

...Koppenwald úr a nappaliban. Három könyv feküdt az asztalon, két piszkos, már majdnem elrongyolódott mesekönyv és egy nagy album színes afrikai állatképekkel, mely meglehetősen újnak látszott, a gyerek csak nemrégiben kaphatta. Úgy látszik tehát, hogy Lucy mégiscsak betartotta az ígétét, és mivel nem talált más megoldást, hogyan csempéssze a könyveket Koppenwald úr asztalára, megint a lyukat választotta a falban. Koppenwald úr idegesen nézett körül a szobában, majd a radiátorok melletti rejtkehelyhez lépett, és kinyitotta a kis átjárót letakaró lapot. A lyuk a falban persze üres volt, és az ablakon kitekintve sem fedezett fel semmi mozgást az udvaron.

Most a felesége volt az, aki erélyesnek mutatkozott: – Nincs mese, kőművest kell hívunk, hogy ezt a lyukat befalazza. – A férje azonban bizonytalan arcot vágott: – Nem lenne jobb megvárni, amíg kiderül, hogy tényleg mi az igazság? – Az asszony elcsodálkozott: – Csak nem azt akarod mondani, hogy meg akarod várni, míg elcsavarja a fejed? – Nem, nem – szabadkozott a férfi ijedten. – Arról van szó, hogy most már tényleg tudni szeretném, ki ez a Lucy. Hogy mifajta. És képzelj el, mit érez majd, ha megint jön, de a nyílást befalazva találja!

Az asszony éles tekintetet vetett az urára. Aztán kifakadt: – Hát ha tudni akarod, mifajta, én megmondhatom neked: Rókafajta! – Koppenwald úr kétségbeesett mozdulatot tett. Tehetetlenségében csak a fejét rázta, de aztán megpróbált mégis úrrá lenni a helyzeten. Arra emlékeztette a feleségét, mennyire szerettek volna ők is gyereket: – Csak azt akarom megvárni, hogy kiderüljön, honnan jön, kik a szülei, meg egyáltalán. Hogy miért olyan gazdátlan! Talán örökbefogadhatnánk...

Az asszony kiment a konyhába sírni. Koppenwald utána ment, és ügyetlenül vigasztalta...

(...)

...és várták, hogy ez a Lucy, akárki legyen is a gyerek, újra megjelenjen a lakásban. A kőműves sem került többé szóba. Viszont kiszínezték gondolatban, ahogy a szobába lépve egyszer csak megint rábukkannak a gyerekekre, és találgatták, hogy ha tényleg így alakulna, vajon azt mondaná-e, hogy a könyveiért jött vissza, vagy pedig – mert ezt a lehetőséget is örömmel elfogadták volna – valami újabb meglepetést tartogatna-e a tarsolyában. És a legkülönbözőbb kérdéseket tették fel neki, hogy aztán a legkülönbözőbb válaszokat kaphassák tőle. Persze csak gondolatban.

Mert a kis Lucy elmaradt. Talán mégiscsak elment nyaralni a szüleivel, akik minden valószínűség szerint valahol a közelben laktak. Végül is a kertnegyed bármelyik családja szóba kerülhetett, de az is lehet, hogy tényleg csak a nemrég elköltözött lakók legkisebb gyereke a kislány. Vagy például az elvált apja meg az apjának az új párja vitte el Lucyt valahová, talán valamelyik rokonukhoz, ki tudja? És így tovább... minden változat elképzelhető lett volna. Mivel az elköltözött régi lakók is elvitték közben minden itt felejtett holmijukat, nem volt senki a közelben vagy a távolban, akinek Koppenwaldék azt mondhatták volna, hogy árulja el már az igazat, mert szabad a gazda.

És lehet, hogy ez az a pillanat, amikor a szerző sem tehet mást, mint hogy mély lélegzetet vegyen, és kijelentse, hogy ami ezt a beszámolót illeti, hát legjobb lenne abbahagynia, mert ami ezután következik, az még talányosabb. Öntsünk hát tiszta vizet a pohárba, és áruljuk el, hogy...

(...)

...amikor a szerző egyszer hazalátogatott, és ennek a fiúnak az édesanyjával találkozott közös szülővárosukban, ez az idős néni megragadta az alkalmat, és egy üveg lekvárt küldött vele a nagyvárosban élő fiának. Ez lehet, hogy meseszerűen hangzik, de tényleg innen az ismeretsége a fiúval.

E lekvárküldés kapcsán derült ki az is, hogy a fiatalember olyan egyetemista – és tudjuk, hogy sok ilyen él a városban –, aki hétvégén taxizással keresi meg a pénzt, amiből a tanulmányait folytatja. És csakhamar arra is fény derült, hogy nem él egészen egyedül. Az első időkben különböző kollégáival osztotta meg a lakását, de aztán, ahogy váltogatta az albérlőit, utolsónak egy kínai lány költözött be hozzá. Ez a fiatal nő máig nála maradt, mert bár a bérleti viszonyt fenntartották, ezen túlmenően is elmélyült a barátság. És amikor a szerző egyszer egy hétvégén taxiba szállt, és éppen ezt a fiút találta sofőrként a kocsiban, jót mulattak a véletlen, és természetesen el is beszélgettek mindenféléről, amíg úton voltak.

Így nyílt alkalma a fiúnak arra, hogy elmesélhesse az újabb fejleményeket az albérlőjével, és befejezésül azt ajánlotta, jöjjön el egyszer a szerző hozzájuk vacsorára. Úgy látszik, viszonzni akarta valamivel a lekvárfuvar, de az is lehet, hogy csak dicsekedni akart a hódításával. Néhány nap múlva, vacsorázás közben aztán az is szóba került, hogy ki mindenki is ismerkedhet meg egy taxisofőr, amíg fuvar után jár a városban. Például Koppenwaldékkal, illetve azokkal a szomszédaikkal, akikhez átszűrődött a pletyka erről a kis Lucyról. Talán nem mondok újat, ha azt állítom, hogy a taxisofőrök nagy kópék, akik képesek rávenni az utasaikat, hogy egészen bizalmas dolgokat is kifecsegenek. Mondhatnám, az utasok ilyenkor egészen egyszerűen ki vannak szolgáltatva a szájuknak, és a taxisok...

(...)

Elmondom, hogyan történt. Úgy, hogy ennek a kínai fiatalasszonynak váratlanul felcsattant a hangja: – Nem igaz!

Arról volt éppen szó, hogy Koppenwald úrban talán apai érzelmek ébredtek, de hát ki tud végére járni az ilyen érzelmeknek, amikor egy talányos légkörrel körülvett kislányt fedez fel a saját lakásában? Nagyon komplex érzelmek ezek – így az asztalnál a disputa –, és nem változtat ezen az sem, ha csak egy fiatal gyerek, egy tizenkét éves kamasz van belekeverve a dologba. Ekkor szólt közbe a kínai asszonyka, hogy szó sincs róla, szó sem lehet tizenkét éves gyerekről! És azt állította, hogy Lucy most legalább húszesztendő. – Hogyan? – Úgy, hogy tizenkettő meg nyolc, az húsz – válaszolta. – Tizenkét éves volt, amikor meghalt, de ne felejtjük el, hogy azóta is újabb nyolc esztendő telt el. A rókaasszonyok kísértetek – folytatta –, és igaz ugyan, hogy emberi testük nem változik többé, az most már örökre tizenkét éves marad, de a lelkük, vagyis a róka, felnőtté érik közben.

– Aha! – lett csend először az asztalnál, de aztán egyszerre szólalt meg mindenki újra, és majdnem veszekedéssé fajult a vacsora. Ezekben a kelet-ázsiai nőkben ugyanis akkora adag érzelmi elfogultság van, hogy lehetetlen meggyőzni őket. Miközben az asszonyka szenvedélyesen az igazát bizonygatta, az volt az ember érzése, hogy félelmetes lidércfény futkos a tányérok között. Nem is emlékszem rá, miként fogyott el mégis a vacsora.

– Na és az egyetemista barátja? – kérdezhetik az olvasók most tőlem. Az persze beadta a derekát, mert egy kis ellenállás után csak ráhagyta a barátnőjére a mesét ezzel a rókakísértettel. Igaz, ő is meg volt kissé zavarva még korábról, a Koppenwaldékról keringő hírek miatt, melyeket taxizás közben szedett fel az utolsó napokban. Újabban például az a hír járta, hogy Koppenwald úr számára megszűnt a naptár, és a lakásában, illetve abban a kertes házban – mikor már vége lett a nyárnak – heteken át továbbra is augusztus maradt. Emiatt kezdtek a szomszédok is komolyabban foglalkozni Koppenwaldékkal. Egy nap például Koppenwald asszony becsöngetett hozzájuk a kezében egy újsággal. Nem értették, mi baja, egészen addig, amíg Koppenwald asszony meg nem mutatta, hogy tessék, az újság fejlécén augusztus 42-i dátum van. Már tizenegy napja – fakadt ki sírva –, hogy ilyen lehetetlen keltezésű újságokat hoz a posta. Meg akarta kérdezni, vajon ez a szomszédoknál is így van-e. Ő ugyanis nem jár hivatalba, sem templomba...

(...)

...először persze nem hitték el neki, de aztán elmondta, hogy Koppenwald úr ezt azzal magyarázta, hogy azt hiszi, az általános fölmelegedés miatt van. – Az asszony szipogott. Elárulta, hogy ő tudja, nem az időjárás az oka, hanem a miatt a kis Lucy miatt képzeli el magának a férje ezeket a szűnni nem akaró augusztusi napokat. Nemcsak a lyukat nem engedi bevakolni a falban, hanem belekapaszkodott ebbe a nyári melegbe is. A kislányt várja. Az iskolában pedig, ahol megkezdődött már a tanítás, betegét jelentett. És amikor a szomszédok szóba hozták, hogy lehet, hogy ez a dolog a betegséggel talán igaz, és meg kéne vizsgáltatni Koppenwald urat, az asszony elmondta, hogy orvoshoz sem akar menni a férje. Azt mondja, ő nem freudista.

De más dolgok is előfordultak. Azzal a könyvvel például, amelyben az afrikai állatok szerepelnek. A könyv még mindig náluk van, és valószínűleg ez is baj. Mert elég furcsa teremtmények vannak benne, és Koppenwald úr állítólag már találkozott is a lakásban egyik-másik ilyen állattal. Például egy zsiráf miatt, amelyik kijött a könyvből,

nem tudta rendesen kinyitni a nappali ajtaját, mert az ajtó másik oldalán ott állt a zsiráf egészen mélyre hajtott fejjel, hogy elférjen a szobában. Később ugyan eltűnt, de amíg ott állt, beleütközött az ajtó az állatba, úgy, hogy csak egy kicsit lehetett kinyitni tőle az ajtószárnyat. A zsiráfot ott, azon a résen át Koppenwald asszony is jól látta. Meg is kérdezték tőle a szomszédok, hogy akkor mégis milyen benyomást keltett ez az állat. Volt-e például szaga? Az asszony azt mondta, hogy ha az ember álmodik, nem érez szagokat, mert ő biztos benne, hogy csak álmodta. A szomszédok azonban úgy gondolták, hogy a zsiráfnak – akárcsak a teheneknek – egészen biztosan kellemes széná-illatuk van, de ha az asszony tényleg csak álmodta, akkor ki tudja?

Ezt én, mint ennek a történetnek az engedelmes továbbadója, nem tudom megítélni, de később, a hírek szerint, más állatok is megjelentek még a lakásban. Vagy pedig vegyük a kertet, azt a tágas udvart. Ott sincs minden rendben. Az egyetemista barátom szerint senki sem találta meg eddig annak a kertnek a végét, persze lehet, hogy idegenek nem is jártak benne, Koppenwaldék pedig egyszerűen elhanyagolják.

Mikor pedig tovább faggattam, a fiatalember elmondta, hogy azóta is újabb hetek teltek el, és most már lassacskán beköszönt a november. Nem vitás, az idő váratlanul lehűlt, viszont Koppenwaldéknál még mindig tart az augusztusi meleg, és eső sem esik náluk. Mintha az a nagy kert is csak a szoba egyik része volna. És ebben a szűnni nem akaró langymelegben a fákról nem hullanak le a levelek, hanem, mintha lampionok volnának, csak furcsán piroslanak meg sárgállnak, úgy, hogy kezd olyan lenni náluk, mintha az egész lakás, a kerttel együtt, kiterjedt színpadi díszlet volna kulisszákkal meg rejtett hátsó világítással. Vagy pedig egy másik könyvből tekintenének ránk ezek a képek, egy egzotikusan színes kötetből, melyben távol-keleti tájak vannak. – Szép... – A fiú elgondolkodott, látszott, hogy maga elé képzele a kertet.

– Talán már látta is? – kérdeztem tőle...

(...)

Egészen belepirult a röstelkedésbe, és végre elárulta, hogy miért is hívott meg vascsorára. Azért, hogy megkérdezhesse, mit szólok a dologhoz. Az a lakás a nagy kerttel nem drága, és ő úgy gondolta, hogy kibérli.

– Csak nem! – kiáltottam fel. És ránéztem a kínai barátnőjére. Az azonban mosolygott, szerényen, jól nevelten, mint aki legszívesebben hangosan is biztosítana róla, hogy nem az ő ötlete volt. Ezt azonban különben is tudtam.

– Na de hát a Koppenwaldék ott laknak. És a férfi hajlíthatatlan. Vagy...?

– Koppenwald úr kezd beletörődni, hogy Lucy nem jön többé, illetve, hogy talán nincs is a gyerek, hanem csak ezek a furcsa szellemi erők laknak a házban. Hisz a folklórban. Mivel nem mer hozzányúlni a lyukhoz a falban, inkább elköltöznének. Az asszony pedig pártolja ezt az elköltözést, mert attól fél, hogy egyszer a férje megpróbálja maga is az utat, ott a falban...

Sokáig csendben ültünk az asztalnál. Egyetemista barátom felállt, és egy új üveg vörösborot nyitott, azt iszogattuk egy darabig.

– Na ja – szólta aztán. – Szóval a tanácsát akartam kérni. Mit gondol, én befalazzam?

Benedek István Gábor

AZ ARANY

– Öregem, hidd el nekem, a pénz a legjobb ajzószer. Ennél csak két dolog jobb: a sok pénz és az arany.

Löbl Lajos nem úgy dőlt hátra a kávéházi széken, mint aki szakállas közhelyet mond. Csak a régi motorosok tudnak ilyen öntelt pofát vágni, akik azt hiszik, már mindent, jót, rosszat tapasztaltak az életből.

Akár így, akár úgy, Lajossal kapcsolatban most másodszor figyeltem fel az arany szóra.

Két hete levelem jött Kanadából, tíz éve meghalt nagybátyám nem éppen ifjú özvegye írt. Margitka. Aki a nehéz időkben tucatnyi csomagot küldött anyámnak. Hosszasan fejtegette tisztesen őrzött hűségét, majd a magány lelket, szellemet pusztító szörnyűségét, míg aztán rátért Lajosra. Hogy megismerkedett ezzel a derék emberrel, pontosabban Torontóban már régen ismerték egymást, hiszen Löbléknek afféle pesti hangulatú cukrászdájuk volt a Jacques Avenue legjobb sarkán, és ők – boldogult Dezső bátyámmal – mindig oda jártak magyar krémet enni. Szóval, amikor Lajos egyedül maradt, a zsidó klub valamelyik „Tavaszi az őszi” rendezvényén, ahogy mondani szokták, létrejött a Találkozás. Így, nagybetűvel. Lajos két gyereke, akárcsak az én unokatestvéreim, Olga és Tomi, már réges-régen kirepültek a családi fészekből, tehát mindketten szabadon dönthetnek özvegyességük feladásáról.

Gyorsan válaszoltam. Áldásom, áldásom, áldásom a frigyre; ez az élet rendje. S ígértem, hasonló jóváhagyást szerzek minden Magyarországon élő közeli és távoli, ifjabb és idősebb rokontól.

Néhány napja Margitka telefonon is felhívott. Ebből rögvést arra következtettem: sűrűsödnek körülötte az események. Mert azért az én legendásan takarékos rokonom 1956-os disszidálásuk óta mindössze egyszer, egyetlenegyszer keresett a méregdrága nemzetközi kábelvonalon, éppen tíz éve. Akkor közölte Dezső, szegény Dezső halálhírét. Inkább tucatnyi csomag, mint olykor a telefon.

A hívás lényege ez volt: Lajos tíz napra, esetleg két hétre Budapestre jön, először a kijövetelük óta, fogadjam rokonként, hiszen visszatérte után tartanak meg az esküvőt. A költségeimet téríti, ez ne legyen akadály, nem szeretné, ha Lajos bármiben hiányt szenvedne. Hordjam a tenyeremen, mondta, hiszen Lajos arany ember. Vagy legalábbis aranyba kellene foglalni.

Vártam a repülőtéren. Párizs felől jött, s hogy nehogy elkerüljük egymást, nevét többször bemondattam az információs szolgálatnál.

Lajos kopott, csámpás öregúr benyomását keltette. Szembeötlött alacsony termete, viszont túl nagy löféjén a ráncos bőr duzzadt táskákká hízott az ornyerge körül. Műfogsora fölött, az igaz, örökké kedves mosolyra húzta a száját, és mondataihoz folyton kacsintott, mintha csupa kópés dolgot közölné. Élénk, intelligens tekintete volt, mégis zavart, hogy megállás nélkül, gyanakvoan forgatta a szemét. Gondoltam, megnyugtatom, nem kell félnie, elvégre 1979-et írunk; a Kádár János vezette Magyarországon konszolidáltak a viszonyok. De aztán úgy véltem, nincs értelme politizálni, isten őriz-

zen, hogy rászóljak; csináljon Lajos, amit akar, érezzen úgy, amint kedve tartja. Túl sok év választott el tőle, millió történelmi tapasztalat, meg persze a földrészek, tengerek...

Kiderült, hogy az én tisztelt vendégem nem szállodába igyekszik, hanem az országos reuma- és gyógyfürdő-igazgatóság központi, Budán fekvő épületébe. Pontosabban az itt kialakított luxushotelbe. A kanadai betegbiztosító valamilyen nemzetközi szerződés alapján kifejezetten ide utalta be. Ámultam. Két hét ingyen a paradicsomban. Ez már valami. Vagyis nem ügyetlen fickó ez a Lajos! Hát persze. Sok mindent lehetett hallani erről az idegenforgalmi csodáról, ahol – politikai konszolidáció ide, társadalmi szabadság oda – kizárólag százszorosán megbízható orvosok és ápolók dolgozhattak. De a magyar betegetől elzárt intézményt belülről csak most láttam először.

Alighanem más-más nézőpontból vizsgáltuk a különleges gyógyhelyet, ám azt nyugodtan mondhatom, egyikünk sem csalódott. Miután megnéztük az első emeleti lakosztályt, és tájékoztunk a kezelésekről, a kúrák időpontjairól, abban maradtunk, hogy négy nap múlva találkozunk, s csak ha valami rendkívüli esemény adódik, telefonálunk egymásnak.

Ebben az időben az Országos Lexikon Kiadóban dolgoztam, s ezen belül a nemzetközi irodalmi szerkesztőségben. Éppen *Az új európai költészet és próza enciklopédiája* című, háromkötetesre tervezett kézikönyvet állítottuk össze. A skandináv címszavak tartoztak hozzám, körülbelül hatvan közlemény. Ezek egy részét én írtam, de amit nem, azt is én adtam ki irodalomtörténészeknek, műfordítóknak, egyetemi tanároknak. Az egységes szerkesztési szempontokat elmondtam partnereimnek, s az általuk beadott kéziratokat az előre rögzített elvek alapján rendeztem sajtó alá. Színvonalas szellemi feladat volt viszonylag sok szabad idővel.

A munkánál is jobban élveztem a kiadóban kialakult emberi légkört. Művelt tanárok, volt papok, börtönből szabadult, kissé megöregedett, megrokkant forradalmárok, írók, költők, megbotlott filozófusok verődtek itt össze, meg néhány szerencsés fiatal. Igencsak aprópénzt fizettek a szerkesztőségi munkáért, de ha jól használtuk ki a majdnem kötetlen munkaidőt, más kiadókban, az újságoktól, a Magyar Rádiótól már haza lehetett vinni annyit, amennyiből szerényen megéltünk.

Miután hétpróbás értelmiségi csapat vett körül, hamar megtanultam az életben maradás feltételeit és készségeit. Az öregek legfontosabb szentenciája így szólt: soha nem lehet tudni, ki a besúgó. Azaz ha jobbról politizálsz, magadra vess, és vállald a konzekvenciákat. De ha balról ágálsz, ugyanígy számolnod kell a kollégák szigorú ítéletével. A középhangot eltalálni viszont roppant nehéznek bizonyult. A megfelelő arány kialakítása valóságos művészet volt. Egyik éltebb szellemi példaképünk például kizárólag klasszikus latin és görög szerzőktől vett idézetekkel értekezett a mindennap dolgairól, s ha nagyon kényes téma került terítékre, egyszerűen felállt, és közölte: Seneca ilyenkor tusculanumába vonult – s persze, hazament. Munkatársaim fantasztikus és mulatságos védelmi gépezeteket építettek, torz álcákat és ügyefogyott jelmezeket öltöttek, olykor egyszerre volt szálnalmas és felemelő ez a légkör, amelyben – újra és újra alá kell húznom – imádtam élni.

Nos, hosszú töprengés után úgy döntöttem, hivatali vezetőmmel közlöm a kanadai „kvázi rokon” érkezését. Hogy adott esetben ne jöjjön zavarba, ha megtudja, hogy egy külföldi alakkal jövök-megyek a városban.

Óvatosságomnak nem csak általában volt oka. Nagyon is konkrét megfontolás vezetett. Még innen voltam a harmincon, igaz, nem sokkal, s öt éve már, hogy mint tar-

talékos alhadnagyot, átsoroltak a honvéd vezérkar mellett működő tolmácsok és fordítók csoportjába. Egyetlen önapos vidéki laktanyafoglalkozást és néhány, pár órán át tartó budapesti fejtágítót leszámítva, békén hagytak. De tudtam a reglamát, s ez kivált azért jutott nyomatékkal az eszembe, mert éppen ezekben a napokban néhány perza és hindi szakos, turkológus és sinológus barátomat, elsősorban a moszkvai és leningrádi egyetemek végzettjeit, köztük a lexikonjaink címszóiíróit, behívták.

Az ember persze hiába lapozta végig az újságokat, ott a Magyarországot érintő nemzetközi feszültségnek nyoma sem volt. Kádár János fogadta Harilaosz Florakiszt, a Görög Kommunista Párt főtitkárát, Kjeld Olsen dán külügyminiszter Puja Frigyes meghívására Budapestre érkezett, Benke Valéria pedig Prágába utazott, ahol – ugye alig lehet elhinni – beszédet mondott a Nemzetközi Gyermekev központi ünnepségén. Nos, ezek jelentették a fő híreket. Csupa béke és nyugalom.

De azért valahogy kitudódott: a varsói szövetségesek, értelemszerűen a Szovjetunió ösztönzésére, a kivételesen is kivételesebb figyelmet fordítanak Afganisztánra. Hát igen. A térség robbanás előtt áll. A menekülő perza sah Panamába érkezett, Khomeini nem tárgyal a Teheránban fogva tartott amerikai túsokról, miközben Brezsnyev legutóbbi bakui beszédét az afgán megoldásról Carter szokatlanul ingerülten kommentálta. Kína pedig, állítólag, máris mozgósít. Ha tehát a magyar honvéd vezérkar behívja a keleti nyelveken beszélő tolmácsokat, fordítókat, akkor valami készülhet.

A szerkesztőség vezetőjét, legalábbis így láttam, nem érdekelte az én drága néném lúdtalpas választottja. Beosztották abba a minisztériumi delegációba, amelyik a jövő héten indul Salzburgba és Melkbe, hogy tető alá hozzanak egy reprezentatív közös albumot a Habsburg-ékszerekről, s tőlem azt tudakolta, nincs-e véletlenül valaki ismerősöm a Külügyben, aki elintézhethé, hogy a bécsi Collegium Hungaricum vendégszobáját két-három plusz napra, persze térítés nélkül, megkaphassa.

A kávéház légköre jótékonyan hatott Lajosra. A miliő, amely a kórházban körülvette, ugyan előkelő volt, de mégiscsak torzult, mozgássérült, beteg embereket látott maga körül egész nap, ami aztán hisztérikussá tette. De volt még valami, amiért az én leendő rokonom elvágott innen. Márkás cukrászsüteményeket akart enni. A Vörösmarty-Gerbeaud-ban, az Erkelben, amit az ő korában még Hauernak hívtak, az Andrassy úti Különlegességiben s persze „az Augusztnál”. Hogy később sorra-rendre leszólhassa őket. A dobos tölteléke ízetlen, nyúlós a grillázs, az indiánernek töppedt a piskótája, a krémes krémje nincs rendesen kikavarva és így tovább, és így tovább. Amikor a Hungáriában végre lerogytunk a kávénk mellé, kissé émelyegve is a sok édességtől, felajánlottam, kihívom asztalunkhoz a főcukrászt, a csokoládémestert, vagy mit tudom én, kit, hogy őt aztán kedvére megszegeyenhessen. Itt törzsvendég vagyok, majd elsimítom a főnöknél a balhét. Ettől azonban elállt, hála istennek, s kicsinyke szünetet tartva ekkor közölte velem bombasztikus észrevételét a pénzről és az aranyról.

Majd azt kérdezte, tudom-e, miként rendelkezik a Talmud a megtakarításra szánt vagyoni részről. Három helyen őrizd a kincsed, mondta vagy idézte, és sűrű, gyanakvó szemmozgásokkal kísérve közölte, engem most beavat élete nagy titkába.

Hát szó, ami szó, torkomon akadt a torta. Először is lediktált egy furcsa listát. El-lentmondást, kérdést nem tűrt, ha csak azt látta, nyitni akarom a számat, megálljt parancsolt a kezével. Ezt a parádét most ő vezényli – suttogeta.

Mert már percek óta suttogetva beszélt, miközben folyton azt vizsgálta, nem hallga-

tózik-e mögötte a pincér, nem figyeli-e a szomszéd asztaloktól valaki, s nincs-e az egyik oszlop mögött holmi turistának álcázott alak, aki minket fotografál.

– Vegyél egy nagyobb és egy kisebb kalapácsot. Egy fakalapácsot. Két-három gumi alátétet. Vésőket. Kicsit, nagyot. Feszítővasat. Biztos van valami táskád, sportszatyrod; legyen mindez együtt. Lapátja, söprűje majd lesz a háziaknak.

Itt azért szerettem volna megszólalni. Duzzadt szemzacskóit azonban összehúzva, rénsyi szemmel nézett rám, elutasító szigorral.

– Csönd! – teremtett le. – Jegyezz meg egy címet! Trencsényi köz 7. Hetes. Második emelet három. Saroklakás. Mondd vissza.

Megadóan ismételtem a leckét. Elégedetten bólintott.

– Ez a Trencsényi köz a Csikágóban van. Randa lumpen környék. Ma biztosan sokkal rosszabb a helyzet arrafelé, mint régen, az én időmben. Magyarországon nem tartozzák a házakat.

Fogalmam sem volt, hová akar kilyukadni.

Újra körülnézett, s ahogy tudott, áthajolt a kávéházi asztalon.

– Elmegy a házmesterhez. Pénzzel, dumával, a szerkesztői igazolványoddal, mit tudom én, hogyan, elmondatod magadnak, kik élnek most a lakásban. Harmadik emelet kettő. És hogy ezek miféle emberek. Én két évig voltam oda bejelentve, 1947-ben és '48-ban. Innen szöktem el. Szöktem? Me-ne-kül-tem! Ha már tudjuk a nevet, egy kis környezetvizsgálat után elkészítjük az első számú tervet.

– Lesz második is? – adtam a naivat.

Csúnyán leintett.

– Meg kell határoznunk, mivel csöngetsz be hozzájuk. Ez a megközelítés fázisa. Fe-dőtörténetek, modor meg ilyenek. De ezek mind részletek. Be kell jutnod a Szórád utcára néző szobába. És ott fölmérned a jobb oldali ablak állapotát. A párkányt, a rolót, a rolótokot, a keretek illeszkedését a falhoz. Ez nagyon fontos. Sasszem, aprólékos megfigyelés.

Lajos elfáradt. Valami homályos sejtés kezdett körvonalazódni bennem, inkább aféle ráérzés, de nem faggattam. Taxival vittem vissza a kórházi hotelba. Mondanom sem kell, a tortákat, a kávékat, az autót, a délutáni kirándulás minden költségét én fizettem. S úgy tűnt, a szerszámok beszerzése is az én kontómat terheli majd.

Vacsoráig vele maradtam. Ezt a rövid időt arra használtam, pontosabban használtam volna fel, hogy Margitkáról, az ő jövőbeni közös életükről meg általában a torontói családról s persze az ő családjáról halljak valamit.

– Nagy szerencse – mondta elmerengve, olyan messzire néző, talán Kanadáig látó tekintettel –, hogy a te nénéd ápolónő. Képzett ápolónő. Mert ugyan én teljesen egészséges vagyok, de tudod, az ördög nem alszik. Vesebaj, prosztatata, szívelégtelenség. Kanadában hideg van. És én gyakran meghűlök. Magas láz, egy hét, tíz nap az ágyban. Borzasztó.

Néztem Lajos önsajnálattól könnybe lábadt szemét, hallgattam panaszos nyekergését, és az én szerencsétlen Margit nénémre gondoltam. De mert megtanultam már az életben, hogy az érzelmek igencsak távol esnek az ésszerűségtől, az ötletet, miszerint első benyomásaimat megírom nagybátyám özvegyének, elvettem.

Lajos, mintha csak ráérezett volna hangulatváltásomra, gondosan körülnézve a kórházi társalgóban, a szokásos gyanakvó szemforgatások után ezt mondta:

– Egy kiló aranyat rejtettem el a Trencsényi köz lakásában. Ékszereket. Karkötőket, láncokat, medálokat; emlékszem, egy pompás cigarettatárcát is, méghozzá gyémánt-

berakással, s persze órákat, gyűrűket. De milyen szép gyűrűket! Igen, igen, az ablak-tok mellé. Leszereltem a tokot borító léceket, a falból kiemeltem néhány téglát, hagy-tam egy jó kis zugot, s oda bedugtam a dolgokat. Két vaskazettában. Ha ezeket most megtalálom, s még le is vonom a téged illető részt, a költségeket és a lakásban ma élő család kártalanítását, marad annyi, amennyiből a nénéddel százhusz évig gondtalanul élhetünk.

Most ő nézett rám mereven, vizsgálódva. Várta a hatást. Talán, hogy elájulok. Hogy a rokonom iránti majdani jóságáért cserébe örök hűséget esküszöm neki, s akár le-mondok a nagylelkűen felajánlott részesedésemről is. Tényleg sok minden megfor-dult a fejemben, de hangosan csak ezt feleltem:

– Ha így áll a dolog, ez túl veszélyes és kockázatos vállalkozás. Törvénytelen is. Már úgy értem, ha a vámot megkerülve ki akarod vinni a szajrét. És lehet, hogy az aranyat valahol be kell váltanod. Abból pedig lejönnek az illetékek.

Ezt a szót használtam: szajré. Lajos petyhüdt barna arcbőre lángvörösre váltott.

– Várjál, várjál – idegeskedett. – Ez tényleg bizalmas ügy. Csak ne dönts elhamar-kodottan. Ma egy uncia arany 130 dollár. A fazont ilyenkor nem is szabad számolni. Gazdaggá teszek. Érted? Gaz-dag-gá! Véhatsz egy gyönyörű lakást. Megvesztegetheted bármelyik minisztériumi főpasast, hogy kinevezzen, amivé akarod. De nem is ez a legdöntőbb. A törvény Magyarországon nem igazi törvény. Csak relatíve az, ha érted, mire gondolok.

Nem értettem. Persze hogy nem értettem, nem is akartam érteni.

– Lajos – feleltem nagy komolyan. – Most elmegyek, átgondolom a dolgot. Holnap ebéd után érted jövök, s akkor megtudod, miként határoztam.

Az öreg pislogott, ideges és nyugtalan volt, nem is mondott semmit, amikor kikí-sért. Fogadni mertem volna, hogy pocsék éjszakája lesz.

De nekem volt az. Ki ez a Lajos? Micsoda ember? Honnan az arany? És ha jól rakom össze a mozaikokat, a talmudi utalás azt jelentette, hogy ez a kincs a vagyon harmada. „Három helyen tartsd a pénzed...” Jó, most nem tömött a bukszája, hiszen aláhúzta: ebből az aranyból akar Margitkával százhusz évig gondtalanul élni. De hiszen eddig is élt valamiből! És nyilván kifizette a gyerekeit...

Legyen bárhogyan, a kérdés kérdés marad: honnan ez az arany? Egy pesti cukrász, még ha öt üzlete van is a háború utáni Budapesten, kilónyi kincset nem tud összeka-kaózni. Feketézett volna? De mivel? Tejszínhabbal?

Rossz féltálmomban letartóztattak. Kihallgattak, vallattak. Valamiféle munkatábor-ba vittek, ahol kőtömbök helyett hatalmas aranytömböket csákányoztam megállás nél-kül, az öröknek pedig egytől egyig Lajos-arcuk volt.

Csuumvizesen ébredtem reggel. Szerény albérleti szobámban úgy-ahogy rendbe hoztam magam, és hirtelen ötlettől vezetve elmentem a Magyar Posta múzeumába. Igazolványom, szakmai státusom elegendőnek bizonyult, hogy beletekintsek néhány régi telefonkönyvbe. Löbl Lajos sem cukrászként, sem cukrász megjelölés nélkül nem szerepelt a névsorban.

Munkahelyemen átfutottam a postám, megnéztem két kefelevonatot, továbbítottam egy már átszerkesztett, lerövidített kéziratot, emlékszem, gyorsan legépeltem Per Hakst-röm svéd munkásköltő címszavát, majd a titkárságon kávéztam, pletykálgodtam kicsit, végül, mielőtt kerekét oldottam volna, belelapoztam a Népszabadságba.

Minden rendben, csupa derű. De akkor hogyan van az, morfondíroztam, hogy olykor a szívbénulásig szorongok? Elnéztem szeretett intézményem helyettes vezetőjét, most ő is a titkárságon múltatta a napot. Lopva bámultam művelt, gyönyörűen ápolt értelmiségi fejét. József Attila-díjjal díszített magas homlokát, s mindezt úgy mutogatta körbe a gépelő, adminisztráló, kávéfőző lányoknak, mint valami ritka esztétikai trófeát, múzeumi műremeket. Vonásai rendezettek voltak, megelégedettsége rendíthetetlen. Tudtuk, ő írja azokat az irányt mutató tanulmányokat, elvi súlyú hozzászólásokat, interjúszövegeket, melyek a legfőbb kultúráirányító neve alatt jelennek meg. Sugallva, hogy a mi számunkra nincs kifizetődőbb, mint az udvari cselédség remek státusa. Ez a lelki béke és az anyagi-erkölcsi biztonság záloga. Lefelé jövet a lépcsőn azonban még efelől is elbizonytalanodtam kissé. Eszembe jutott Ferencz elvtárs, korábbi helyettes főnököm, aki ugyanilyen derűsen, rózsaszín arcbőrrel, bájosan kék és superintelligens szemmel nézett a világba, hogy aztán egy szép tavaszi napon pisztolycsövet dugjon a szájába, és meghúzza a ravaszt.

– De honnan van egy olasz nyelvésznek fegyvere? – kérdezte újra és újra álnaivan mindenkitől az a titkárnőnk, aki most is velünk van, sőt tíz perce éppen tőle kaptam a kávé. Jellegzetesen éneklő faggatózó hangjára most is emlékszem, miként arra is, milyen sértett, na jó, durcás arcot vágott, amikor többen is figyelmeztették: a saját épsege-szépsége érdekében jobban teszi, ha inkább a holnapi időjárás felől tudakolozik.

Van nekem egy távoli, áldott rokonom, Simon Sámuel. Családom másik ágából való ő, olyannyira, hogy Margitkával például kölcsönösen legföljebb hallottak egymásról. Rev Smuél, miként bizalmasan szólítom, pontosan úgy, amilyen hangsúllyal más rokonok, a szüleim is tették, teszik, persze diszkrétén, szigorúan családi keretek között, és ha picit évődve is, mindig nagy tisztelettel. Szóval ez az én rokonom, rev Smuél, szobafestő és mázoló. Ezer éve nyugdíjban. Titulusából sejthetően ortodox férfiú, kis smirglicdarabbal, afféle jelzésértékű szakállal az állán.

Hennikével, ritka csúnya, egyszerűnél is egyszerűbb, parókás feleségével kóser háztartást vezetnek. Természetesen közel a nyolcvanhoz teljesen mindegy, csúnya-e az asszony vagy nem, csoszog-e vagy kecses járású. Más tulajdonságok fontosak. Még az sem érdekes, legalábbis itt, az Aradi utca környékén semmiképpen, mennyire művelt, olvasott, tájékozott a társadalmi élet dolgaiban az asszony. Sokkal döntőbb: rendben tartja-e a lakást, időre megfőzi-e az ebédet, kijön-e a pénzből, összességében szilárd támasza-e emberének a „megtartásban”. Megtartani értelemszerűen a zsidóságot kell, a jiddiskeit. A rituális étkezést, a szombatot, az őt köszöntő gyönyörű gyertyagyújtással és a majci áldással, s persze az ünnepek szentségét, illetve amit mindezek az életelvek hordoznak és jelentenek. Samu bácsi például télen-nyáron hajnalban kel, s megy a Hunyadi térre. No nem a piacra, legfeljebb oda is, visszafelé. Ő a zsinagógába igyekszik. Szapora léptekkel viszi a bajtliját, benne a táleszt, a két imaszíjat s a könyvet, amely a sok davenolástól már majdnem szétesik. A kopott bársonycsomagot persze akár ott is hagyhatná az egyik pad fiókjában, de a „hordás” gyönyörűségéről semmiképpen nem akar lemondani.

A régi ház nyirkos és bűdös. A kapualjakban nyivákoló macskák hada élvezi az eldobált szemetet. A lépcsőház sötét, és ragad a kosztól, s legfeljebb a függőfolyosókra nyíló ajtók fénye és keresztthuzata jelent némi vigaszt. A harmadik emelet régen is, ma

is rangosabb lakszintnek számít, a hatvanadik lépcsőfokra valahogy elszállnak a nehéz illatok, elfogy az eldobált papír, a lerágott almacsutka, az üres mosószeres flakon.

Simonék öt zárral védett ajtaja mögött komor rend. A homályos előszobában – „spórolunk, elég a huszonötös izzó” – bútor bútor hátán, a szekrények tetején kofferek, dobozok, az egyik sarokban a régi mesterség akár jelképes tárgyának is tekinthető jókora létra. A szobában azonban terézvárosi meghittség. Meleg színek. A foteleken ódon csipketerítő, a rekamié fejénél állólámpa. A vitrinekben csecsebecsék, a falakon családi fotók. És cserépkályha gázfűtéssel.

Ide bármikor jövök, szeretettel fogadnak. Az az érzésem, annak a levegőnek is örülnek, amit az utcáról magammal hozok. Most is csupa banalitás kerül szóba. Családi információcsere zajlik, kivel mi van, ki írt kinek, aztán a betegségek, gyógyulások következnek, egy kis panasz a drágaságra.

És csakhamar elalszom a fotelben. Ez az alvás ebben a szobában az évek során szertartássá lett. A premier régen volt, amikor még egyazon időben sokan jöttünk föl meglátogatni rev Smuél és Hennikét, s a magam egyszerű eszközével így védekeztem a zúgó pataként felém áradó familiáris dumák ellen.

Simonék tisztelték az alvásomat. Fáradt, kimerült, elgyötört szegény, mondták a fejem fölött suttogva, és lábujjhegyen jártak, félve nyitották, csukták az ajtókat.

Amikor felébredtem, azonnal hozták a kávé. Ó, ezek a feketék nem a brazil koffeincsodákból főztek, és nem is a svájci porított finomságok valamelyikéből. Rev Smuél és neje, Hennike cikóriakávé tálalt. Legkisebb gyerekkorom íz-élményét.

– Ugyan, csak azért dicséred, mert udvarias vagy – mondta Hennike immáron soktucatodszor, s magam is a begyakorlott mondattal és hangsúllyal válaszoltam. És igazat mondtam. Gyönyörűségemre szolgált ez az időutazás, a hajdani aromák földidézésével az emlékezés a szülői házra, anyám meleg kezének simogatására.

– Pár nap múlva itt a chanuka – figyelmeztetett Samu bácsi. – A zsidó szabadság, a mi bátorságunk, a forradalmak ünnepe. Gyere el velem a templomba. Egyszer már ille. Hidd el, nem olyan nehéz. Legalább megnyugszol.

– Azon leszek, rev Smuél – mondtam. Kitaláltam, miért párosította, egyébként jogosan, a chanuka ünnephez a bátorság szót. Mert így akart biztatni. Erőt önteni belém. Lesegíteni rólam a gyávaság, a megalkuvás ruháját.

Anélkül jöttem el, hogy szóltam volna Lajosról és az aranyáról. Pedig eredetileg ez volt a tervem. Vele, mint a zsidó szellemiségben meglehetősen jártas személlyel konzultálva, bizonyára juthattam volna valamiféle következtetésre. Hogy mi helyes és mi nem.

Amikor a Nyugati pályaudvarnál megálltam egy nagy építőipari áruház kirakata előtt, s percekig bámultam két angolvécét az üveg mögött, holott eredetileg a Marx téri gyorsbűfébe igyekeztem ebédelni, s erről az üzletről a „fönti” agykérgemben nem is tudtam, rájöttem, hogy álnok és hipokrita alak vagyok. Mert bizony már tegnap este elfogadtam Lajos ajánlatát. Azaz a kórházi nagy jelenetem merő színlelés volt, erkölcsöt sugalló erkölcstelen játék. A rossz éjszakám pedig, amit megfejeltem mai, úgymond segélykérő látogatásommal Samu bácsinál, csak afféle félresikerült utójáték.

Megvettem a kalapácsokat, a pajszereket, mindent, amit Lajos felsorolt, sőt szöveget is vásároltam, hátha az ablaktok visszaszerelésekor ezekre is szükség lesz. Az eladó jókora csomagot készítettek, s végül ezzel állítottam be a gyógyfürdő-igazgatóság luxushoteljába.

Lajos boldog volt. Igen, láttam rajta, megnyugodott. Azonnal indultunk is, úgymond, az első terepszemlére.

– Este visszakisérsz – közölte –, s majd akkor elviszed a csomagot. Addig nem lesz szükségünk a szerszámokra, legyenek csak otthon, nálad.

Villamosoztunk, ami a délutáni csúcsforgalomban sohasem kis teljesítmény; télen átvágni a városon pedig egyenesen hősi vállalkozás.

A Körúttól a Keletiig Löbl Lajos gyalog akart menni. Nosztalgiából. Ezt megértettem, s ha fáztam is, tartottam magam. Az viszont módfelett bosszantott, hogy gyakran, számomra teljesen váratlanul beállt egy kapualjba, onnan kilesett, s ha elindult is, hirtelen visszalépett. Az Otthon Áruház előtt majdnem elütötte egy autó. A zebrán nekiindult, hogy velem együtt átvágjon a széles úttesten, de egyszer csak hátraarcot csinált, és visszaügetett. Csak az Isten óvta meg a tragédiától.

– Mi a fene ütött beléd?! – szidtam le dühösen, amikor végre az áruház árkádjai alá ért. – Meg akarod öletni magad?

– Pszt – intett le. – Újra és újra meg kell győződnöm, nem követnek-e. Csak teljesen tiszta esetben fordulhatunk be a Trencsényi közbe s onnan a Szórád utcába.

A ház olyan volt, mint minden hasonló négy-öt emeletes vedlett csikágói épület. A mi objektumunkat hosszan szemléltük innen, onnan; egyik szemben lévő kapubejáróból ki, a másikba be. Amikor már pontosan felmértük a szóban forgó ablakot, Lajos előállt az elképzelésével. Hogy ő visszamegy a Rákóczi útra, beül az Erkel cukrászdába – idefelé jövet a kirakatban friss oroszkrémtortát látott –, én pedig keressem föl a házmestert, és ahogy tanított, tudjak meg minden megtudhatót.

Igaz, ami igaz, rendkívül tanulságos huszonöt-harminc percet töltöttem a földszinti házmesterlakásban. Három óvodás korú gyerek sivalkodott körülöttünk, s a konyha viaszosvászonnal borított asztalán éppen diópucolás folyt. Megtudtam, hogy a tanács, a házkezelő igazgatóság galádul kibabrált velük, most ki akarják rakni őket a lakásból azzal a hazugsággal, hogy nem takarítják a lépcsőt, a gangokat és az udvart, ami néhány tavaszi hétre talán igaz volt, mert a férjét előzetes letartóztatásba helyezték, de persze azóta nemcsak kijött, de azt a szemét haverját, egy borbélyt... De akárhogy is, nekik három gyerekük van, a vicének egy sincs, és most a házkezelőségből valaki, akinek a telkét ez a vice gondozza Erdőkertesén, benyomja ide ezt az aljast, akinek ráadásul van egy cigány élettársa, na azt meg lehet nézni, hogy fog dolgozni, mert most csak szemetet kell kihordania, de a kukások a megmondhatói...

És ez így ment még hosszan. Kivettem a levéltárcámból háromszáz forintot, jöllehet a fizetésemből ennek alig a duplája maradt nálam, de úgy gondoltam, ennél jobb lélektani pillanatot soha nem találok.

– Minden gyereknek száz – mosolyogtam a lompos, kövér nőre.

Három bejelentőkönyvet is elémm tett időrendi sorrendben. A viaszosvászon abroszon félretoltuk a diót, s én kedvemre tanulmányozhattam a lakók névsorát. Igen, a háború utáni első kötetben megtaláltam a Löbl Lajosra vonatkozó bejegyzéseket, majd egy kis cédulára, mint afféle rutinírozott lexikoncímszó-szerkesztő, kiírtam a lakás minden lakójának nevét.

– Tudja, ki volt Dárdai Szigfrid? – kérdeztem a nőtől, természetesen kizárólag a figyelem elterelése miatt. Ez az illető 1956 és '62 között lakott a harmadik emeleten. Gondoltam, ilyen nem mindennapi névhez azért csak tartozhat valami különleges mese, a férfiú ittlétéből esetleg megőrzött valamit a ház kollektív emlékezete.

– Ugyan, fiatalúr, mi csak két és fél éve jöttünk ide. A negyvenkét lakásban meg él vagy kétszáz ember. Egy falunyi nép. Albérlők is, persze. Meg lógecolók, akiket nekem kell felderíteni. Na hiszen.

– És Dalaiék? – léptem a tűzvonalba. A bejelentőkönyv szerint ugyanis jelenleg özv. Dalai Sándorné, leánynevén Jankelovics Aranka (született 1921-ben Szabadkán) és hajdon leánya, Dalai Erzsébet (1946, Budapest) bérlői a mi „objektumunkat”.

– Ó, az valami nagy funkci volt, de teccik tudni, hogy van. Meghalt az ember, őket meg kirakták a rózsadombi villából, mint téli estén a macskát szarni. Már elnézést, de mi itt így beszélünk. Anya és lánya. Csöndben élnek, a légynek sem ártanak. Nem tud a fiatalúr egy olcsó használt tévét? A férjem hozott valami Tihany nevű készüléket, de a képcsöve a múlt héten kifingott.

Hát így esett, hogy nagy boldogan caplattam át a Baross tér forgatagán – már megkezdődött a karácsonyi vásárlási őrület –, és siettem a Rákóczi úti Erkel habos tortái közé.

Lajos előtt négyféle cukrászati gyönyörűség. De kissé szétrancsírozva.

– Vigyázva ettem belőlük, higiénikusan – mondta –, hogy neked is maradjon.

– Lajos – közöltem vele vérfagyasztó hangon –, itt és most azonnal tegyél le az asztalra háromezer forintot. Értsd meg, én majdhogynem ösztöndíjni fizetésből élek. Pénz nélkül egy lépést se tovább.

Az öreg pislogott. Duzzadt táskái szó szerint rángatóztak a szeme alatt.

– Még nem voltam a bankban – nyögte ki. – Tudod, délelőtt kezelések vannak, délután meg együtt vagyunk. Egyszerűen nem jutott időm. De figyelj rám, adok neked ötszáz dollárt. Váltsd be. Úgyis kell az orvosoknak, az ápolónőknek borraivalót adni.

Ámultam. De amikor elmondtam, hogy magyar állampolgárnál nem lehet csak úgy ötszáz dollár, de még húsz sem, a szabad beváltás pedig legfeljebb a kurvák számára lehetséges, akik a belügyi összekötőknek rendben leadják a stexet, ő ámul. Vagy legalábbis úgy csinált. Mindenesetre az volt az érzésem, hogy a pénzügyeink tisztázódtak, s legkésőbb holnap visszakapom azt, ami nekem jár.

Detektívi sikeremhez azonban még hozzátettem valamit. Hogy reggel bemegyek a Párttörténeti Intézetbe, és megpróbálom földeríteni Dalai János életét. Merthogy a lakásban az özvegye lakik, s a szörnyű házmester szerint ezek nagy funkciók voltak.

– Dalai, Dalai – ízlelgette a nevet Löbl Lajos. – Hát persze. A Láma. Dalai vörögy. Tudod, mi az? Vezérőrnagy. Nem ismertem, túl messze volt tőlem, de tudtam róla. A cégnél mindenki rettegett a Lámától.

Úgy látszik, ez az ámulatok, a megdöbbenések napja. Hosszú másodpercekig nem szóltam, próbáltam megemésztetni a hallottakat, s csak bámultam erre az elképesztő Lajosra, akitől legszívesebben örökre elbúcsúztam volna. De ez így nem igaz. Borzongtam tőle, és valami megfoghatatlan okból vonzódtam is hozzá.

– Ávós voltál? – kérdeztem, amikor kissé összeszedtem magam. Nem tudtam normális hangokat kipréselni magamból, erre a két rövid szóra sem volt annyi erő bennem, hogy ne remegjen a hangom.

Félreértés ne essék. Aki itt élte le az életét, mint én is, találkozott ávósokkal és titkos ávósokkal tucatszám, és olyan minisztériumi főosztályvezetőkkel, könyvkiadó-igazgatókkal, külkereskedelmi vezérekkel, újságírókkal, akiről mindenki pontosan tudta, bizony, ott szolgáltak az államvédelmi hatóságnál. Sőt mi több, családom harmadik körében is volt két „menő manó”, vagy hogyan is próbáljam ebben az írásban le-

hetőleg semlegesesen megjelölni őket. Közülük nem is a férfi, Ferike volt a meghatározó személyiség, hanem nővére, a bőrkabátos Katica – mert a rokonok még később, sőt azt hiszem, ma is így emlegetik, holott már évekkel előbb meghalt. Szóval ezt a Katit régi falubeli szeretője vitte be az Andrássy úti központba, hogy ő aztán egy káderhiánnyos pillanatban maga után vigye a fivéréét.

Tehát a megdöbbenésem más összefüggések miatt volt olyan erős. Margit néném önkéntelen védelmében? Az arany vonzásában? Vagy a viszolygásom pusztán abban állt, hogy egy ilyen alakkal szűröm össze a levét egyre tisztázatlanabb módon?

Lajos újra meglepett. Egészen könnyed hangon, afféle kávéházi stílusban ezt mondta:

– Édes öregem, az államrendőrség ’45-ben munkát adott. Biztos kenyeret. Értsd meg, a háború jóformán el sem múlt. Enni kellett, lakni. Biztonságra volt szükségem, amit zsidóként sohasem éreztem. Itt pedig dolgoztam. Ez lett a foglalkozásom. Különbösen is – intézte el az ügyet egy kézmozdulattal – akkor már mindenki ávós volt. Vagy mondjuk úgy, ávóssá tehető. A lelkek felpuhultak.

Fel kellett volna állnom. Tiltakozva és undorodva. De ülve maradtam. Az arany. Hogyan szerezte Lajos a Trencsényi közti lakásban elrejtett kilónyi kincset? Tolvaj nyilasoktól szedte vissza? Jómódú emberektől hozta el fenyegetéssel, zsarolással, cserébe az életükért, és nem adta le a „Cég” kasszájába?

Korábbi, mondjuk így, társadalmi ismereteim és tapasztalatom alapján nem láttam és nem hallottam olyan ávósról, aki pontosan elmondta volna, mit csinált a testületnél, a szervezet mely pontján állt, egyáltalán, miként épült föl ez a struktúra. Lajos cinikus önmeghatározásából sem következtethettem arra, hogy most aztán közli: ki volt a főnöke, ki állt tőle jobbra, balra, ki volt a beosztottja, milyen feladatokat hajtott végre.

Túl sokáig tartott közöttünk a csend. A hallgatást végül én törtem meg. Mintha az ő szerepe ebben a tisztázatlan ügyben már nem is érdekelné, Dalai felől faggattam. Sok használhatót nem mondott, jóformán semmit. Hogy ez a Dalai fontos elvtárs volt, a felvidékről jött, Eperjesről vagy Kassáról, és állítólag Farkas Mihálynak, a kommunista párt talán második emberének (mert hiszen ő felügyelte a fegyveres testületeket) puszpajtása.

Úgy látszik, szertartásunkká lett, hogy az öregem hazakísérjem a gyógyszállóba. Most azonban a buszon zötykölődve, majd a budai utcán a fürdő felé igyekezve nem sokat beszélgettünk. Búcsúzóul azonban így szólt:

– Azért kellett a befalazás – Lajos ilyen ártatlan fogalmazással élt –, mert menekülnöm kellett. A gazdasági osztályon dolgoztam, elég befolyásos poszton, és félig legális, félig hamis útleveleket szereztem olyan embereknek, akik sürgősen le akartak lépni. Volt egy társam a nyugati határt ellenőrző részlegnél, aki néhány haverjával aztán jó pénzért lebonyolította az üzlet gyakorlati részét. Még orosz tisztet is foglalkoztattunk.

Hirtelen azt kérdezte, tudom-e, kicsoda Vas Zoltán. Hát persze, feleltem, hiszen személyesen is ismertem, derűsen és nagy hanggal bejárt a szerkesztőségünkbe az egyik veterán politikus barátjához. Nos, mondta, ez a Vas Zoltán megérte a pénzét. A haverjait meg a neki fontos embereket szép ügyesen kijátszotta Nyugatra. Akkor még nem is az ausztriai szovjet zónán át folyt a szöktetés, bár erre is akadt példa, hanem Prágán keresztül.

– Nekem jól jött, hiszen Vas, aki Rákosival millió évet ült börtönben, óriási biztonságot adott. Mint gazdasági göré, bizonyos értelemben a főnököm is volt, s ha ő kiküldött a révünkön két embert, én az ő esernyője alatt hatot, nyolcat.

– Vas a Gazdasági Főtanácsot vezette – tudálékoskodtam.

– Gátlástan csirkefogó volt mind – közölte. – Farkas is, Rákosi is, ő is. És én is. Csakhogy amíg ők egymás meg a ruszki meg az eszméjük foglyai voltak, én kizárólag magamra gondoltam. Amikor reggel hatkor a láncunkból lebukott egy ember, én az asszonnyal tízkor, túl a határon, már Pozsony felé robogtam az ottani ügynökünkkel. Az ilyen akciók, édes öregem – folytatta –, nemcsak akkor kerülnek sokba, amikor zajlanak, hanem a számlát előre is fedezni kell. Klausewitz mondta vagy Lenin, de lehetséges, hogy már a jó öreg Caesar is kitalálta? A visszavonulást pontosan olyan gondosan kell megtervezni, mint a támadást. Hát ezt a mi lelépésünket én jól megszerveztem.

A maradék arany pedig vár a Trencsényi közben – próbáltam okos lenni.

– Igaz, messzire mentem – és Lajos ekkor búcsúra nyújtotta a kezét –, de mindig tudtam, mi van Magyarországon. Akkor tíz év börtönre ítélték, örökre elvették a politikai jogaimat, meg mit tudom én, mi mindennel sújtottak a távolléteemben. '75-ben ugyan amnesztiát kaptam, de azért jobb a békesség: nem mertem hazalátogatni. Most, hogy az amerikaiakkal folyik ez a nagy szovjet barátkozás, úgy gondolom, a kanadai útlevelém Magyarországon csak megvéd. Meg a nemzetközi egészségügyi biztosítási alap. Ha lefognának, húsz évig nem lenne nyugati turista, nemcsak beteg, egészséges sem, aki át merné lépni a határt.

Nem tudom, más megfigyelte-e, de én most érzékelttem először, hogy este a villamosok jóval gyorsabban mennek a Körúton. Gyér a forgalom, s kirázzák az emberből a lelket. Belőlem a kattogó kerekek egy kezdetben meglehetősen butának tetsző gondolatot hoztak elő, amely aztán órákkal később sem hagyott nyugodni. Hogy a képbe én egyáltalán nem véletlenül, Margit néném révén kerültem. Hanem fordítva. Lajos hónapokon át készült a magyarországi utazásra. Mint afféle kitanult ávós, hangyaszorgalommal gyűjtötte az adatokat, s akciója lebonyolításához egy indifferens, ám az ő szempontjából sokoldalúan cselekvő embert keresett.

Ebben az összefüggésben a több ezer kilométeres távolság Toronto és Budapest között egyáltalán nem akadály. Az efféle nyugdíjasokat vonzó magyar zsidó klubokban olyan belterjes beszélgetések folynak, mint a régi rokoni-baráti összejöveteleken. A tagok tucatjával mutogatják egymásnak a fényképeket, levelekből olvasnak fel részleteket, s két kártyaosztás között keservesen búslakodnak az otthon maradottak rossz sorsán. Amiből, persze, mindig annak kell kijönnie, milyen jól tették, hogy ők időben elszeeleltek. Vagyis ha valaki – morfondíroztam –, mint ez a Lajos, céltudatosan figyeli az ilyen meghitt dumákat, egykettőre kiválaszthatja azt a három, legfeljebb öt vonalat, amelyen végighaladva hamar megtalálja a számára legkedvezőbbet. A személyt, akivel lebonyolítja a kényes és bizalmas hadműveletet. Az ügylet záloga, mint az én eszemben is, a kanadai nagynéni. És a beígért házassággal felfűtött hölgyrokon természetesen nemcsak erkölcsi háttér ad az akcióhoz, hanem nyomást is gyakorol a mit sem sejtő budapesti rezidensre. Azaz a siker tökéletesen szavatolt.

Szóval erre a végkövetkeztetésre jutottam. Csak azt sajnáltam, hogy feltételezésem jogosságát, igaz vagy nem igaz voltát senkivel nem tudtam megvitatni.

Másnap azonban, amikor pedig úgy gondoltam, tiszta aggyal kutakodhatok Dalai múltjában, ami végül is elvezet Lajos szennyeséhez, két dolog megzavart. Reggel, amint beértem a kiadóba, már várt a főnök üzenete: beszélni szeretne velem.

Lekötelező kedvességgel fogadott. Megkávéztatott, amiből rögtön gyanítottam, legkevesebb nyegledórát szán rám. Nem vacakolt, rögtön a tárgyra tért. Hogy láttam-e a Pesti Színházban a *Pisti a vérzivatarban* című Örkény-darabot. Semmi baj, nézsem meg, de előtte is, utána is olvassam el a szöveggönyvet. Az, hogy Örkény öreg, beteg, néger, ne zavarjon, már fiatalon öreg volt, és amióta él, beteg. Szeretné megkönnyíteni a dolgomat, ezért tehát rögtön át is adja a színházi használatra szánt sokszorosított füzetet. És, persze, lapozzak bele az Örkény-életműbe is; a nívós kritikához tízszer, százszor többet kell tudni, mint amennyit megír az ember. Mások műbírálatait is ajánlja, sőt azokra a dolgozatomban akár utalhatok is, az ilyesmi olybá tűnik, mintha a mi álláspontunk igen széles szellemi platformon állna, afféle népfrontos jegyekkel.

Mi a fene, tűnődtem. De csak amikor közölte, hogy Örkény vélekedése az egyén történelmi szerepéről, az emberi cselekvés ambivalenciáiról, a hit, a pártosság, az elkötelezettség relativitásáról nem csupán merő ideológiai képtelenség, hanem káros nézetrendszer is. A mindent megérteni akaró nihilizmus teljességgel idegen a szocializmustól, azon belül a párt kultúrpolitikájától, s éppen most, amikor a világban a konfrontálódó tendenciák lépnek előtérbe, gondoljak akár Közép-Ázsiára, Iránra, Afganisztánra... Csak ekkor mertem közbekérdezni, hogyan kerülök én ide, mint csizma az asztalra. Hiszen nem vagyok színházkritikus, még kevésbé elméleti kultúrpolitikai irányító, rangos, mértéket jelentő szócső, sőt éppen ellenkezőleg, ismeretlen ifjonc szócikkgyáros vagyok, névtelen alak, s ha írok olykor a napi- és hetilapokba, legfeljebb kultúrtörténeti közleményeket, mint éppen a minap is, amikor a szemüveg históriáját közölte ragyogó tollamból a Magyar Nemzet.

Szándékosan fogalmaztam öngúnnyal, magamat viccesen lebecsülve, de hát tényleg megrettentett a feladat.

– Ne haragudj – mondtam aztán komolyan –, ez túl kemény dió nekem. Ide te kellesz – hízelegtem. – A te neved, a te vitathatatlan tekintélyed egyértelmű rangot ad egy ilyen írásnak.

Néztem rá nagy bocsiszemmel, amitől kellően ideges lett.

– Ccc – cöccögött. – Ki sem látszom a feladatokból. Most ugye itt van ez az ausztriai utazás, rögtön utána az új sorozatunk koncepciójának fölvázolása s vele a szervezés, a proporcionálás, hiszen tudod. De ez az én dolgom. Ami téged illet, most konkrétan ezt a munkát nézve, s majd az itteni munkádat általában, vagyis a perspektívádat, te csak ne vedd félvállról azt, amit mondtam. Ugyebár, mi szellemi háttérintézmény is vagyunk. Szóval, amikor tegnap este együtt vacsoráztam Pandrással, nagyon meleg szavakkal, igen, igen, nagyon meleg szavakkal ajánlottalak be neki. Ő persze örömmel hallgatott meg, mint ahogy más esetekben is hallgat rám. Na. Kellenek az új nevek. A tiszta arcom. A fiatal erő. Itt van ugyebár Kovács Tóni. A mi aranyos, öreg Toncsi bátyánk. Hatvankét éves. Természetesen velünk marad mint szerződéses, de hogy te leszel az utóda, ehhez már nem férhet kétség.

Itt szünetet tartott, gondolom, arra számított, jól átfut agyamon az ajánlata.

– Miután én nem leszek itthon, a kéziratodat vidd egyenesen Pandrás elvtárshoz. Majd ő gondoskodik a megjelentetéséről. Siess vele!

Atyai volt, minden szava biztatóan hangzott. Lelke mélyén azonban, éreztem, ott munkál a jeges szorongás. Hogy nem tud megfelelni a vele szemben támasztott követelményeknek, s akkor nincs többé igazgatói rang, utazás, vége az élet szépségét jelentő kis bulizásoknak. Ebbe az erővonalrendszerbe kerültem bele. Úgy talált fel Pandrásnak, ennek a rettegett ideológiai komisszárnak, mint éhes embernek a rósejbnit.

– Nos? – kérdezte, de nem sürgetőleg. Biztos volt a dolgában, ilyen ajánlatot nem szokás visszautasítani.

Hirtelen ötlettől vezérelve fölálltam, persze bocsánatot kértem, és a falakra szerelt zsúfolt könyvespolcokról leemeltem egy lexikont. Tudtam, melyik kötet után kell nyúlnom, elég régen dolgoztam itt, hogy biztos legyen a kezem. Felütöttem a „ch”nál, és megkerestem a „chanuka” címszót. Elég volt egy rövidke pillantás, hogy lássam, minden rendben van. A szövegben ott szerepel a „szabadság” szó. A könyvet az asztalra tettem, ujjammal mutattam a kérdéses részt.

Gyorsan átfutotta.

– Mi ez a marhaság? – kérdezte sötéten.

– Bocsáss meg nekem, kérlek. De én ezt az Örkeny-izét nem tudom megírni. Meg Toncsi bácsi helyét sem akarom. Ha lehet, ha még ezek után is lehet, én azt szeretném csinálni, amit eddig.

Nézett rám végig sértett tekintettel. Nem tudta fegyelmezni a vonásait, grimaszokat vágott. Amikor lehiggadt, rátette kezét a lexikonra.

– És ez? – tette fel újra a kérdést.

– Pár nap múlva chanuka lesz. Most majdnem egybeesik a karácsonnyal. Az emberi szabadság ünnepe. Talán emlékszel még rá gyerekkorodból. Segíts nekem, hogy ezt az eszményi állapotot elérhessem.

Rohadt csönd ült közöttünk.

– Szóval most lezsidóztál? – kérdezte összeszűkülött szemmel. – Te mocsok. Takarodj a szemem elől!

Fölálltam. – Bocsáss meg – kértem. És tényleg, őszintén, tiszta szívvel kértem a bocsánatát, bár ő ezt a jelenlegi idegállapotában üres udvariasságnak vélhette. Ha egyáltalán meghallotta a szavaimat.

A szobámban hosszú percekekig tartott, amíg lehiggadtam, és visszatért a vér az arcomba. Hamarjában nem tudtam eldönteni, mitől is voltam én ilyen bátor. Simon Sámuel csöndes példájától? Igen, fantasztikusan hatott rám az ő „megtartásának” ereje. A fölgyújtott, elpusztított végeken jóformán semmi nincs, csak tarló. A régi színben pelyva. A fa, ha valaha nagyra nőtt is, mára elszáradt, ágai nem hajtanak rügyet. És akkor ők néhányan, tízen, tizenöten, ott a Hunyadi téren, az aggastyánok szívósságával őriznek valamit. Nyilván fogatlan, ráncos önmaguknak, mert még csak reményük sincs, hogy az unokák nemzedékéből akad követőjük. Én voltam abban a zsinagógában. A szegénység, a kopott méltóság házában. Ahol nincs már folyékony héber nyelv, pergő jiddis, elenyészett a tanulás sok ezer éves dallama, az ima betűi csak nyomdai rajzolatok, igazi megértés nélkül, de ahol mégis él a hagyományból annyi, amennyi elég a holnapig. Amikor eljön a Messiás. Ki érti ezt a zsidó szívósságot? Mert én, a távolra keveredett szellemi csavargó, még ha száraz spongya agyvelővel hallgatom is vidéken élő szüleimet, fölszíva minden cseppet a régi idők emlékéből, biztos, hogy nem értem. Vagy dehogyisnem értem. Értem én. Hiszen ezernyi bűvópatak segít. Könyvek, tanulmányok, az a nemrég kölcsönkapott, agyonkaristolt lemez egy lengyel zsidó kántor Giglit, Carusót idéző csodás hangjával. Hogy ezek kizárólag másodlagos élmények? Így van; élő ortodox, haszid zsidót húsz éve nem láttunk, s ha valaki elkeveredik közülünk Rómába, Athénba, Párizsba – mert Izraelbe politikai okokból nem lehet utazni –, inkább nézzük az Eiffelt, az Akropoliszt, a Szent Péter-bazilikát, mint a gettók kaftános zsidait. Ha ugyan csak ők jelentik a zsidóságot. Mert természetesen semmiképpen.

Magam is belebonyolódok az okfejtésekbe, minden útból tíz másik nyílik, és azokból megint tíz és tízszer tíz; ez maga a végtelen. Miként a Tóra is az, és persze a Biblia. Akármint van, hálásnak kell lennem Simon Sámuelnek. Hozzjárult ahhoz, hogy ha kicsike pokolból is, de onnan kimentsem a lelkemet.

Csakhogy valóban őmiatta álltam úgy a sarat? Mert mi van akkor, ha hirtelen támadt bátorságom mögött az arany cseng? Lajos aranya. És az az igaz, amit ő szuggerrált belém, miszerint a rám eső részből jómódú, független ember leszek, lakással, nagy kamatot adó bankbetéttel.

Csöppet sem éreztem jól magam a bőrömben. Nem! Azt a lopott, kizsarolt, mások reményéből sajtolt aranyat én ugyan át nem veszem.

És akkor? – kérdeztem hirtelen magamtól. A kincset segíték megszerezni, részt veszek egy rendőri, bírói szempontból mindenképpen bűnügynek számító cselekményben, és még csak a veszély vállalását sem hagyom magamnak megfizetni? Mert ha nem jelentem fel Lajost, ami egyértelmű, akkor kizárólag azt tehetem, hogy mostantól félreállok. Azt mondom, csináljon, amit akar.

De ha nem? Mi lesz, ha Lajos lebukik a határon? Visszafelé felgöngyölitik az ügyet, engem elkapnak, és síttre vágnak. Akárhogy is, a főnökömet igazolja az élet. Mert ő még ma megírja a felmondóleveletem, s mire lefogóim értem jönnek, én már állástalan értelmiségi leszek, inkluzíve ideológiai hullá is.

Na, jó kis kalamajka egy egyébként gyáva zsidó számára.

Már régen a Párttörténeti Intézetben kellett volna lennem, de örültem, hogy más feladatom is akadt. Lajos dolgaiból egyelőre elegendem lett.

Barátom levele várt, amit reggel éppen csak tudomásul vettem, elolvasni nem volt időm.

Szóval, közli, hogy egészen váratlanul berukkol, irány térben és időben az ismeretlenség, ezért menjek el szerelméhez, Iduskához, és vegyem át tőle tanulmányát Ibrahim Müteferrikáról. Jószerével teljesen készen van, a lábjegyzetek is elkészültek, legfőbb picinyke rendezést várnak, de a fontosnál is fontosabb a stilizálás, a nyomdai előkészítés. És a közlést tárgyaljam meg a Magyar Tudomány szerkesztőségével, s ha a korrektúrárt utána tudom küldeni a Honvédelmi Minisztérium postázója segítségével, tegyem ezt, ha nem megy, a javításokat végezzem el magam. Ő ugyan tudja: az én szerény skandináv nyelvi ismereteim nem elégségesek a török szakanyag tökéletes kezeléséhez, de bízik feneketlen intelligenciámban. Fent nevezett hajdani magyar diákot ugyanis, aki később ismeretlen úton török portai főtisztviselővé, a száműzött II. Rákóczi Ferenc fejedelem hív tolmácsává, az arab írásjelek legelső nyomdai megalkotójává lett, miközben törökre fordította a francia hadihajózás és fegyverkezés szakkönyveit, rendkívüli követként pedig bejárta az akkor sem nyugvó kaukázusi tartományokat, s ha ideig-óráig is, de békét csinált ott, nos, ezt a talán debreceni, talán kolozsvári, esetleg nagyenyedi diákot ő hatalmas munkával „megkutatta”. Mindent elolvastott, a világ valamennyi komoly turkológusával – köztük egy svédországi nyelvessel is – levelezett. S ha a nagy titkot, hogy ki volt igazából Ibrahim Müteferrika, a „sokoldalú”, nem is tudta megfejteni, számos részadat – például egy arab forrásból nyert da-gesztáni diplomáciai misszió – ismertetésével hozzjárult a páratlan életmű fehér foltjainak eltüntetéséhez.

Felhívtam telefonon a dundi Iduskát, aki már várta a jelentkezésemet. Az anyag –

mondta – külön aktatáskában vár rám, bármikor megkaphatom. Barátomról semmi hír, ha ír is, azt a HM postázza majd mint feladót.

Nos, ez az én török–perzsa szakos nyelvész barátom alighanem a Varsói Szerződés különleges kontingensének tolmácsaként most valahol arrafelé bolyong, ahol kedvenc hőse, a rejtélyes Műtefferrika is megfordulhatott a tizennyolcadik század első negyedében.

Kicsit szédülve indultam az Alkotmány utca és a Kossuth tér sarkára, a Párttörténeti Intézetbe, ahol belenézhetek a Láma, vagyis Dalai Sándor dossziéjába. Olykor sok egy napra ennyi szellemi impulzus.

Így esett, hogy kicsit kelleetlenül lapozgattam az anyagban. Különben is, szokványos életút. Korán „bekapcs.”, azaz bekapcsolódott a munkásmozgalomba, titkos megbízások, szökések, frakciók és ellenfrakciók, ahogy az már lenni szokott. Löbl Lajos jól emlékezett: Farkas kádere volt. Rövid idő alatt tucatnyi fontos poszton fordult meg, mindig ott, ahová mentora állította, s elvégezte a legtöbbet, amit tehetett: oda más már nem dughatta be a saját emberét. 1956-ban fegyverrel védte a munkáshatalmat, '57-ben a forradalmi ezred egyik parancsnoka, kisvártatva a polgári védelem második embere, ezt követően az ifjúsági harci szövetség országos parancsnoka. Amikor 1962-ben több belügyi és honvédtiszt, a Rákosi-klientúra megmaradt, legfőljebb átrendeződött és kissé lefokozott megyei és járási titkáiraival balról lépnek fel Kádár János ellen, akit puhánynak és szociáldemokratának tartanak, a végig sértett első titkár gyorsan és kíméletlenül kirakja ezt a társaságot a hatalomból. Dalait a budai villából is.

És ennyi. Tehát már 1979-ből így festett egy úgynevezett forradalmi életút. Kár, hogy nem tudom megkérdezni Dalait: na, öreg, érdemes volt ez a nagy hajcihő? Ha az ember tisztos borbélymester marad, merthogy ez volt az eredeti foglalkozása, akkor is összehozhat Pesten, a Trencsényi közben egy kétszobás, kelkáposztaszagú lakást magának és a gyerekének.

Sebaj. Hogy miként gondolkodnak Dalaiék az életük felől, azt majd elmondja a bús özvegy. És örültem, mert kitaláltam, milyen okkal-ürüggyel kopogtatok be hozzájuk.

Tulajdonképpen bocsánatkéréssel tartozom: mind ez ideig egyetlen szó sem esett a barátnőről. Nem is fog. Amikor Lajos feltűnt a családi horizonton, gondoltam, Zsófikát bevonom a programokba, sőt tehermentesítem magam vele: menjenek együtt kiállításokra, hangversenyre. Az arany azonban megváltoztatta korábbi elképzelésemet. Isten őrizzen attól, hogy még valaki jelen legyen ebben a történetben, s kivált a kis-sé hebrencs, szertelen Zsófi. Így aztán Lajos előtt sajnálkoztam, hogy az ifjú hölgy, akire érzelmi figyelmem mostanában irányul, vidéken tanár, de egy hétvégére biztosan felutazik a fővárosba. Miután az öreget életemnek ez a relációja teljes mértékben hidegen hagyta, későbbi ügyintézésünkben a barátnőm semmilyen formában nem játszott szerepet.

Ezt el kellett mondanom, mert amikor Lajos a Szabadság Szálló cukrászdájában majdhogynem ujjongva végighallgatta beszámolómat a Dalai családnál tett bemutatkozó látogatásomról, azonnal tervet fabrikált, amelyet az árva leány és az én románcomra alapozott. A pizsok.

Tehát úgy szólt a történet, hogy mint a munkásmozgalom iránt érdeklődő kutató, készülő művemben eljutottam Dalai Sándorhoz, a hiányzó adatokért egész egyszerűen a családhoz fordulok. Természetesen előbb úri módon bejelentkeztem telefonon,

de a túláradoan kedves asszony – „szólítson csak Arankának” – még aznap késő délutánra meghívott.

Az asztalon kávé, bolti aprósütemény, az elmaradhatatlan ropi s persze száz-kétszáz fénykép és dokumentum várt. A beszélgetést, az általam látszólag érdeklődéssel jegyzett adatokat halálra untam, legfeljebb két mozzanatra figyeltem fel. Dalai – Farkas Mihály társaságában még 1946-ban – több alkalommal tanúja volt, amikor Kádár szinte a gusztustalanságig hízelgett Rákosinak, aki őt nemegyszer nevelt fiának titulálta. Egy ízben egészen odáig ment közöttük az enyelgés, hogy eljövet a Rákosi-házból, Farkas nem átalotta Dalainak megjegyezni, miszerint régen a magyar főuraknak mindig volt egy okos házi zsidajuk, most meg ennek a Rákosinak van egy marha házi gója Kádár személyében. Dalai azért emlékezett erre a jelenetre, mert ugyan Farkas is zsidó születésű ember volt, és ezt éppen Sándor, a kisgyerekkori barátja tudta a legjobban, de a politikai életben az elvtársak még véletlenül sem ejtették ki a zsidó szót, s Dalai az egész felnőttéletét úgy tétélezte, hogy a kommunista hitvallással az ember egyszer s mindenkorra kiiktatja, megszünteti életéből a zsidóságot, a zsidó vonatkozásokat.

A másik érdekesség már Arankához fűződik. Úgy adódott, hogy 1956 decemberében és 1957 januárjában összeharatókozhatott Kádár Jánosnéval. Ebben a barátkozásban szerepet játszott, hogy Dalainé fölemlítette a férfiak régi ismeretségét, persze a találkozáskor józatséből csak a pozitív szálakat húzta ki. És később úgy értelmezte, hogy Dalai előmenetelében ez a bizalmi összefüggés szerepet játszott. Ő maga, mármint Aranka, azokban a vészterhes időkben sorra járta a félig-meddig illegalitásban élő elvtársakat, pénzt, élelmet, gyógyszert vitt nekik, s főleg biztatást. A címek egy részét Kádárnétól kapta, s ezek bizony többnyire ávéhások, rendőrök, titkos ügynökök címei voltak. Ami akkor bátorságot kívánó tettnek számított.

S mi történt később? Amikor férje ellen elkezdődött a hercehurca, s kézhez kapták a végzést, miszerint záros határidőn belül hagyják el a hivatalinak tekintett lakást is, ő bejelentkezett Kádárnéhoz. Sohasem hívták vissza, s amikor levelekkel kezdte bombázni, a szokásos stencilezett válasz érkezett: ügyét a Titkárság Panaszirodája megvizsgálja, s ha érdembeli döntés születik, értesítik. Addig szíves türelmét kérik, elvtársi üdvözléssel.

Természetesen mialatt azt hallgattam, hogy micsoda galádság így, használt zsebkendőként eldobni a régi elvtársakat, megalázni a tisztesen megőszült kommunistákat, azaz amíg a mindenkor aktuális politikai hatalmi célokat szolgálják, elfogadni tőlük az áldozatot, később pedig ridegen, kíméletlenül hátat fordítani nekik, én az ablakot vettem szemügyre. Aprólékosan, centiméterről centiméterre. Úgy láttam, de erre szakértelem híján nem mertem volna megesküdni, hogy a kereteket, a rolótokokat többszörösen újramázolták, ami természetes, ha a lakók cserélődnek, mint ebben az otthonban is. Am afelől, hogy a faszerkezetet megbontották-e, semmiképpen nem nyerhettem bizonyosságot. Pedig amikor a beszélgetésben kis szünet adódott, én rögtön felálltam, és kinéztem a Szórád utcára. Még meg is simogattam a deszkákat, a borítóléceket, de azért tudtam, hogy ezektől a mozdulatoktól sem várhatok érdemi információt.

Dalai Erzsébet egyáltalán nem úgy nézett ki, mint aki a magyar munkásmozgalom, a fegyveres forradalmi eszme leánya, a valaha talán egyesek által becsült, később alighanem csak rettegett és a háta mögött mindvégig lenézett Láma nevének örököse. Vénkislány volt, harminchárom éves, és most hiába fújt fél flakon émelyítő sprayt a rit-

kás, vékony szálú, hirtelen kifésült hajára, az ápolatlanságot, a gondozatlanságot nem tudta elkendőzni. Hosszúra nőtt sovány nő volt, keskeny, csontos arccal, magas, kissé aszimmetrikus homlokkal; hegyes, hosszú orra fölött szemüveg, amit idegességében hol levett, hol feltett. Azt hiszem, személyiségéhez, egyéniségéhez illő állást talált, és lám, ez az élet nagy titka. Régészetet tanult, s most a Budapesti Történeti Múzeumban Zolnay László mellett az Anjou-kori szobortöredékeket tisztogatja és rakosgatja egymás mellé, megfigyeltem, amikor a fragmentumok szépségéről beszélt, maga is megszépiült, s hangja fakósága valóságos érzéki aliba hajlott.

Amikor idáig értem a mesében, Lajos az asztalra csapott.

– Halt! – kiáltotta. – Itt fogjuk meg a bot végét. A csúnya lánynak hozomány kell. És ezt ez az Aranka-Aranyka hogyan tudná, hiszen nincs a világon zsidó anya, aki ne tudná, hogy a pénz, a hozomány meghozza a legüntámabb ara szépségét is. Pláne, ha jelezzük, na jó, egy árva szóval sem mondjuk, csak valahogy finoman, metakommunikatív módon érzékeltetjük, hogy esetleg éppen te vagy a megoldás. Elvégre itt állsz fiatalon, nőtlen emberként, szóval, érted.

Egy frászt értettem. Leteremtettem Lajost, lehordtam a sárga földig, miközben megerősödött bennem a korábbi gyanúm, hogy ugyanilyen cinikusan, lelkiismeretlennül használta a házasság horgát az én drága naiv néném, Margitka esetében.

– Elvisszük őket vacsorázni – lelkesedett Lajos. – Mondj egy csendes, jó éttermet, csak ne túl drágát. A luxurióz környezet inkább elriasztaná őket. És ahol nem vagyunk szem előtt. Vagy éppen ellenkezőleg: menjünk olyan helyre, ahol túl nagy a forgalom. Az is jó.

De volt még egy bökkenő, amit meg kellett oldanunk. Hogy miként hozzuk össze az én háztűznéző tudós kutatói, de egyben detektívi látogatásomat Lajos aranyrejtető voltával.

– Olyan sok pénzről van szó – vélekedett Lajos –, hogy a haszon vágya elmos bennünk minden falat, gátlást és kételyt. Meg kell mondani nekik az igazat. Ezek szerencsétlen, mindenféle perspektíva nélkül élő nők, akik nyűgöt jelentenek egymás nyakán. És meg sem merik kérdezni maguktól, mit hoz a holnapjuk. Hogy mondtad, mi a foglalkozása ennek az Arankának?

– Nem mondtam róla semmit. Raktárvezető egy tisztítószereket értékesítő nagykereskedelmi vállalatnál.

– Hát nincs igazam? – ütötte valamiért csökönyösen a vasat Lajos. – Ez egy munka? Egy rendes jövedelem? Egy jövő? Ugyan már! Ezek reménytelen sorsú emberek, akik fönnakadtak a kommunizmus szitáján; akik a lelkük mélyén egyre jobban utálják egymást, utálják a kilátástalan életüket, a megpenészedett sorsukat s külön azt, hogy ezt még csak be sem vallhatják. És akkor mi vidáman, életerősen megjelenünk az aranyunkkal. Tizedpillanat alatt felismerik a lehetőségeiket. Hogy ez maga a megváltás. A Messiás előjele. És akkor te jössz a kérdéssel, adnak-e engedélyt a falbontásra vagy sem, megmagyarázzuk-e, miként jutottunk el hozzájuk. Ugyan, kérlek.

A vacsora fényes sikerrel zárult. Az az igazság, hogy utáltam magam, borzongtam a kétlelkűségemtől, visolyogtam a magam pénzéhségétől, egész amorális magatartásomtól. Hiszen tudtam, hogy ez a Lajos gátlás nélküli csirkefogó, de gondolhattam én bármit, a lényeg mégiscsak az, hogy végig tettem a Fészek étterem pompás menüjét,

miközben az ismert színészeket bámultuk, köztük azokat a művészeket is, akik a *Pisti a vérzivatarban* című Örkény-darabban szerepeltek, és nagyon jól éreztem magam.

Még táncoltam is a munkásmozgalom leányával. A tangó lépései közben meg persze később is enyhe bókokat mondtam, de jószerevével inkább afféle tudományos háttér-dumát folytattunk. Azaz pletykálgodtunk. A pesti értelmiség jól ismert társasági kódexe szerint működtünk, és jóleső érzéssel nyugtáztuk, hogy ezt is ismerjük, meg azt is, ettől is olvastuk azt, meg amattól is amazt, azaz annyira, amennyire lehet, benne vagyunk az életben.

Lajos az aranyat családi örökségként tüntette fel; okosan, nem komplikálta a helyzetet. Aranka úgy találta, a bontás már holnap reggel megkezdhető, ő telefonon betegeget jelent.

– A házban annyian laknak, oly sok a zaj, a fűrás, faragás, hogy a miénk fel sem tűnik majd. És mennyi ideig tarthat az egész? Egy, legfeljebb két órán át.

Ebben maradtunk. Az osztozkodás megannyi részlete, a kincs lemérése, értékbecslése, az arany pénzzététele nem került szóba. Ellenben valami más igen. Ezen Lajossal külön-külön, értelemszerűen nem azonos okból, úgy elhúltunk, hogy percekig nem is térünk magunkhoz. A vacsora vége felé, pohárnyi bor elfogyasztása után özvegy Dalai Sándorné, született Jankelovics Aranka egyszerű csak azt mondta:

– Segítsenek nekem. Ezek mindenemet elvették. – Nem mondta ki, kikre gondol, de azért pontosan értettük. – Elragadták a férjemet, az otthonomat, megfosztottak a hitemtől, kirabolták a fiatalságomat. Hazuggá tettek és gyávává. Hónapok óta gondolkodom. Mim maradt nekem? És akkor eszembe jutott a kislánykorom. A szüleim. Akik szegény zsidó emberek voltak. Ha jöttek az őszi ünnepek, böjtöltek. Tavasszal pászkát sütöttünk. A papa minden hajnalban felkelt, volt egy gyönyörű fekete csikos, vállra teríthető gyapjúkendője ezüst nyakszegéllyel, aztán magára tekerte a szíjait, és úgy imádkozott. Még jóformán fel sem ébredtem, amikor a homlokomra tette meleg, párnás kezét, és megáldott. Jóra, szépre áldotta a napomat. Aztán annyi minden történt velünk, hogy én teljesen elfelejtettem az apámat. Az áldásait. Így van. Szégyen, nem szégyen, elárultam a szüleimet. De a csalódások után most mégis azt kell mondanom, vissza kell mennem a kiindulópontoz.

Csönd. Mély csönd, pedig körülöttünk zajongtak, zenéltek. Micsoda ajtókat nyit ki elöttünk az élet!

– A lányom marxista, ateista, nem is tudom, milyen „ista”, őt ezek a dolgok nem érdeklik – folytatta Aranka asszony, és Erzsike kézfejére tette a kezét. A lány zavarban volt anyja kitérőközlésétől, nem is tudott a hirtelen vallomással mit kezdeni, mindenestre hallgatott, és azt hiszem, ez volt a legjobb, amit ebben a helyzetben tehetett. – Visszamennék, esküszöm, máris visszakönyörögném magam az enyéim közé, de félek. Félek, hogy elkergetnek. Hiszen nemcsak hogy az árulójuk vagyok, hanem az ellenükre is voltam. És fogalmam sincs, ki az, aki meghallgatna engem, hogy igazságot szolgáltatson. Ha egyáltalán ez lehetséges. Aki megmondaná: miként, mivel kárpótolhatom őket. Ebben segítsenek. Hová mehetek?

Elhallgatott. És nézett ránk, de leginkább maga elé, kínban, mígnem a zsebkendő-jéhez menekült; néhány könnyet törölt ki a szeméből.

Lajos tért először magához. Azt mondta, a zsidóság ősi megoldást talált az ilyen lelkiismereti konfliktusokra, és bár már ő is messzire szakadt a vallástól, az igazi hit nem a kenyere, de Kanadában, ahol él, a társadalom végül is vallási alapon szerveződik, és

ő ennél fogva, mint zsidó, bizonyos helyzetekben elkeveredik a zsinagógába. Enélkül ott az embernek nincs hitele, megszűnnek a kapcsolatai, azaz valóban magára marad. Az állam a maga szociális gondoskodását merőben más formában valósítja meg, mint itt, ráadásul semminemű ideológiai azonosulást, politikai együttműködést nem vár el a polgáraitól. Mindebből csak az a fontos, hogy ő mint nem vallásos, nem cionista, egész egyszerűen csak zsidó születésű ember, mondjuk Kol Nidré estéjén és másnap, Jom Kipurkor elmegy a templomba, ahol azt olvassa az angol nyelvű fordításban – mert sajnos héberül nem tud, ugyan honnan is tudna? –, hogy mindig van megtérés. A rossz felé vezető útról egész egyszerűen vissza lehet fordulni. Az ember megáll, és hátraarcot csinál. „Tösúvó” – ezt a lelkiállapotot így hívják a régi tanítás szerint. Vagyis ha Dalainé önagysága – fejezte be kifogástalan udvariassággal, mondhatni grandezzával kis szónoklatát Löbl Lajos – csak úgy elmegy itt Pesten bármelyik működő zsinagógába, és aztán, amikor szükségét érzi, mindig elmegy, a dolog el van intézve. Ez ilyen egyszerű.

Hát így hangzott az én elképesztő, általam csöppet sem kedvelt, sőt mondhatnám, megvetett külföldi vendégem szónoklata. Már a mondatok fogalmazása közben éreztem, hogy Aranka asszony nem erre vágyott. Amikor felálltunk és asztalt bontottunk – a számlát zokszó nélkül Lajos fizette –, kifelé haladva a Fészekből, Erzsike az egyik lépcsőfordulóban a fülembe is súgta: „Szegény mama”. Amire csak azt válaszoltam ugyancsak halkán: „Legyen megértő vele. Ha meglesz a pénz, talán könnyebb lesz.”

Másnap korán reggel a kezelések elől elszökő Lajosért mentem – a szerszámok már nálam voltak –, s taxival igyekeztünk a Trencsényi közbe.

Lajos úgy látta, nem követik régi ávéhás cimborái, és a mai belügyesek is békén hagyják, így aztán – a konspirációs követelményeknek azért eleget téve – beléptünk a kapun, és felmentünk a harmadik emeletre.

Frissen főtt, illatos kávé várt ránk, s az előkészített seprű, lapát és szemétyvödör. Meg a háziak szerszámkészlete.

Azonnal meglátszott, hogy Lajos fél életen át ipart művelt, még ha kétkezi munkája krémekre, habokra irányult is. Mert az örökös sütés, főzés, dagasztás és tésztaanyagítás, egyáltalán, a tűzhely, a kemence használata mégiscsak más készségeket fejleszt ki az ember ujjában, karjában, mint az írógép, a töltőtoll. Ennek folyományaképpen szakosodtunk. Lajos lett a mester, én a kukta, a szerszámok adogatója, a személtakarító.

Az izgalom magas hőfokú volt. Erzsike szerint, aki félpercenként vette le és tette fel a szemüvegét, elég lett volna meggyújtani egy szál gyufát, hogy lángba boruljon az egész lakás. Közben operalemezeket rakosgatott a Supraphon gramofonra, hogy az áriák és a zenekari tuttik hangereje tompítsa a kalapács és a véső keltette zajt.

Hetvenperces műtét után bekövetkezett a tragédia. Lajos lebontotta az alsó falemezeket, a párkányt, le az oldalléceket, kiszedte a belső zsanérokat, a téglák közül kikaparta a maltert, szétverte és kiemelte a felesleges részeket, a zavaró darabokat, és most ott görnyedt gyöngyöző homlokkal, dagadt erekkel, maga elé motyogva és előttünk bizonygatva, hogy esküszik, annak idején ő, ha sietnie kellett is, pontosan dolgozott, hibátlanul illesztett össze minden téglát, s hagyott harminc centire a keretnyílástól fekve másfél téglányi széles, állva pedig kéttéglányi magas üreget, amibe pompásan belefért a két vasdoboz... És most semmi.

Sírt.

Mint valami rongykupac, feküdt a csupasszá tett padlón. Megrendítő látvány volt. A két nő segítette, támogatta az egyik rekamiéhoz. Lefektették, Erzsike kiment té-át főzni.

Én mellé ültem.

– Lajos – vigasztaltam halkán, bensőséges hangon. – Gondolj a Talmudra. Tudod: három helyen tartsd a pénzed. Ez nem sikerült. De van még kettő, nem igaz?

Valósággal kiszakadt belőle a zokogás új rohama.

– Nincs semmiféle három rész. Ez az egy volt. Kanadában évekkal előbb elúszott minden pénzem. A cukrászdában én már csak alkalmazott voltam. Élni ezért az aranyért éltem. Ezért küszködtem. Hogy egyszer visszajövök ide, és elviszem a jussom. Most vége. Értelmetlen minden. Gyöngé, beteg vagyok. Öreg. Kifosztott.

Hát nem volt valami felemelő pillanat. És csak ekkor jutott eszembe a hír, amit a taxis rádiójából hallottam, és kizárólag az arany utáni izgatott loholás miatt felejtettem el. A Szovjetunió az éjjel mind a szárazföldről, mind a levegőből megindította harci technikáját és katonáit Afganisztánba, hogy ezzel az internacionalista lépésével hatékonyan segítse az illegalitásból hazatért Babrak Karmal vezette Afgán Demokratikus Köztársaságot. És persze hozzájáruljon Hafizullah Amin bűnös és gyilkos rendszerének megdöntéséhez. Ezután ismertették azt a vérfagyasztó történetet, ahogyan Amin eltette láb alól elődjét, Nur Mohamed Tarakit. Lám, a bűnözővé lett tábornok most kvázi megkapta, amit megérdemelt: Karmal a baráti szovjet hadsereg segítségével végez vele és bandájával.

– Lajos – mondtam újra csöndesen, a lehető legmeghittebb hangomon. – Szedd össze magad. Lehet, hogy világháború lesz. Tudod, Afganisztán. Haza kell utaznod Kanadába.

Elesett állapotában eddig valahogy a fal felé fordulva feküdt. Most felém billent, és kicsit fel is ült.

– Nem – mondta. – Sydneybe megyek. Levelezek onnan egy gazdag özvegy nővel. Semmi Kanada. Bocsáss meg. És írd meg a nénédnek is, bocsásson meg.

Tragikusan komoly volt. Nem érzékelt, hogy innen már csak egy vígjáték pitiáner szemil figurája.

Amikor valamivel később, kissé már összeszedve magunkat, de a köddé foszlott vágyakozásunk után maradt úrt még csöppet sem kitöltve menni készültünk, így szóltam Dalainé Arankához.

– Pár nap múlva eljövök magáért. Van egy idő s rokonom. Simon Sámuel. És Henrike, a felesége. Derék, egyszerű emberek. Meglátja, jó barátok lesznek.

Ezt szántam vigaszul. De esküszöm, én is vigaszra szorultam. Igazából magamban csalódtam.

Búcsúztunk. Erzsike nyitotta ki az előszoba ajtaját. Büszkén kihúzta magát, hegyes orra enyhén remegett. Úgy érezte, győzött. Az anyját mindenestre legyőzte. És azt hitte, legyőzte az aranyat is. Ami eddig csak a szenteknek sikerült.

Miklya Zsolt

(MIUTÁN KÖLCSÖNÖSEN)

Miután kölcsönösen biztosítottuk egymást, és leróttuk az ilyen esetben egyébként is szokásos udvariassági köröket, mindketten tudtuk, nem hiába. Engem ő édesanyámra emlékeztetett kezdettől fogva, én őt, ki tudja, tán meg nem született fiára. A megüresedésről beszéltem, arról az állapotról, ami tökéletesnek tűnő vákuum az ember életében, s ő, miután tökéletességre törekedett mindig, rögtön értette, miről beszélek. Félreértés ne essék, nem szerénytelenségről van szó ez esetben, nem a rejtett góg nélkülözhetetlenség-komplexusáról, hisz nála szerényebb embert, isten bizony, aligha. Sokkal inkább arról a kibeszélhetetlen egymásra ismerésről, ami a vákuum és a tökéletes esetén is kézenfekvő egyébként. Amiért mindig is vonzzák egymást, a nélkülözhetetlenség határát súrolva legalábbis.

VENDÉGSZÖNYEG

*„önkéntelen kis mozdulat”
(Szauer Ágoston)*

A szöveg, látod szőnyeget terít,
papucs helyett mezítláb lépsz a rojtra,
s ha maradt, biztosan maradt még foltja,
kezed matat, utolsót igazít.

A vendég késik, tán hiába várod,
pakolnál össze, szemed csomagol,
de nem mozdulsz, még, talán, valahol,
aztán csak eldőlsz, ajtód be se zárod.

És vendég érkezik, szövegnyi vendég,
nem őket vártad, ám beengeded,
s míg felméred, hogy jut-e hely neked

a szőnyegen, vagy jobb, ha félreállsz,
s míg mezítláb vagy, új vendégre vársz,
nézd, szőnyeget terít egy régi emlék.

*

Egy önkéntelen mozdulat, tudom,
ahogy vigyázva tálalóba tette,
miközben tudta, ma is elkövette,
parányi folt a porcelánokon.

A csorba bögrét követeled újra,
a tenyérbe illő kis kínait,
a teatúra párahalmait,
miközben újjad süteményért nyúlna.

Megáll a kéz az üres tál fölött,
a mézescsók, tudod, rég elfogyott,
az utolsót, nem is tudom, ki hozta,

a kínai meg egyszer eltörött,
és hiába vettél egy tucatot,
a teapárát nincs ki szervírozza.

TOLLUKBA ÖLTÖZÖTTEN

Kányádi Sándornak

nézem a filmsodákat
ahogy a foncsorozott tükör elcsöppen
az arc szétmállva lehullik
tócsába gyűlik
vagy fordítva éppen
lesem a tócsa feltámadását
a tükörcsöpppek arcoddá
foncsorozódását vissza
kéne csinálni élni egy-két
emberöltöt csöppjeiből
tanulni újra egy-egy tükör-
tekintet feltámadását
hiszem a folyamat vissza-
fordíthatatlan nem egy
filmtrükk virtusa virtualitása
hiszem az arc is vissza-
szelidül egyszer csöppjeiből
csöppedbe hullik ahogyan

a legördülő lépcsők alatt is
megnyílik a mennyezet egyszer

*

verseket recitál
éjfél tájban nagy lászló és kosztolányi az úr
beatles melódiákra táncol desiré
ahogy tolnai becézne hacsak
nem táncolna ő is pilinszky
kiskanalával de pé sarokba
húzódva ül figyel a sántikáló
költő botjával üti a taktust
a sírját botozza verseket
recitál nem ír a papfiú többet

*

lesz-e madarak feltámadása
jönnek-e északról délről
vadludak flamingók darvak
és akik maradtak itthon
üvegen koppanó süvöltő szélkiáltó
és a rigó is nem felejtven a füstöt
fütytyöt akartam mondani látod
a hamumadarak is jönnek
meg a verebek kiket sohase hívott senki
a földre hajjigált csirinyók is
s csapnak akkora lakodalmat
hogy még a bárány is táncra perdül
jönnek túll helyett tollruhában
tollukba öltözötte

Miklya Luzsányi Mónika

MADÁRKENYÉR

Schein Gábornak

Évtizedekkel később, anyja halála után volt csak képes regisztrálni a pillanatot, az ajak éles, keskeny metszetét, ahogy fehér vonallá préselődik össze. A gyerek akkor még tisztán emlékezett az apjára, legalábbis azt hitte, tisztán emlékszik. Elöntötte a konyhát a magas polgárházak közé szorított sötét kapubolt semmivel össze nem téveszthető szaga, a málló vakolat, salétrom meg doh magába elegyített valami megfoghatatlan savanyú illatot. A kapualj elfalazott beugrójában vadhajtás nőtt, madár ejthette el a magját, vagy szél hozta oda, nem tudott róla senki, csak a gyerek. Laca bá már csak akkor

vette észre, amikor a vastag lomb kibukott a téglafal mögül, ecetfa, mondta, szétbassza a követ, gyökerei meg már a ház alatt.

Az udvar más világ volt, a jázmin súlyos illata elkábította, káprázott a szeme a szikrázó napsütésben, fehér, mint mesében vagy álomban talán, apja ahogy jön, majd elmegy megint, a gyereket valami jóleső zsidbadás fogta el, már amikor feltűnt a kapuboltban, kitágult az idő, aztán túfoknyívá zsugorodott össze, feje fölé emelte, feldobta magasra, gyomrába beállt az ismerős remegés, apja maradt az egyetlen biztos pont, legalábbis a repülés végezetéig, fehérben emlékszik rá, az öltöny, a kalap, a cipő, még a nyakkendő is fehér, mikor végre megérkezett. Amióta emlékezni tudott, szülei nem éltek együtt, veszélyes alak volt az apád, vigyorgott Laca bá, kevés dologban értett egyet vele, de ebben igen, életveszélyes villanás ég és föld között, határon innen és túl jelenvaló.

A szűk teret Laca bá töltötte be, a kenyérkosár ívben repült, a morzsák, a kenyérszeletek puhán fogtak talajt, pedig nem voltak szokva hozzá, az erkélyen túl a szomszéd fán ott ült a galamb, figyelt befelé, félrebillentette kicsit a fejét, ahogy ajka fehér heggé préselődött össze.

Azt hitték, nem látja őket, hosszan csókolóztak.

– Mennem kell – mondta az apja.

– Tudom – válaszolta a gyerek anyja, és ő még ott a konyhában is emlékezett, ahogy a szó végiggördült a sárga kavicsos kerti úton, mellé, be a jázminbokor alá, súlyosan.
– Ne búcsúzz el tőle, kicsi még, nem értené.

Pedig értette.

Nem lepődött meg, mindig várta, hogy apja egyszer eltűnik, mozdulataiban vibrált az átjárt magasság, most látta, ahogy megemeli szárnyait, és végleg elrepül. Hosszan nézett utána. A jázminbokrok alatt nem játszott többet. A kapubolt átható szaga egyre valóságosabbá vált, Laca bá megjelenése után mélyen húzódott be a dohszag mögé. Egyetlen reális élménye a repülés maradt, az elfalazott beugróban járta be a tereket, perspektívája kitágult, de a viszonyítási pontok elveszítették értelmüket, az alakok összemosódtak, majd új kontúrt kapva keltek életre megint, a vadhajítás előbújt a salétromos téglaközött, talán szél hozta oda a magját, vagy madár ejthette el, ki tudja, gyorsan nőtt, kibukott a fal mögül, gyökerei a ház alatt, a megfoghatatlan, savanyú illat átítatta az alapzatot, savanyú szaga lett a falnak, a háznak, az égnek, a jázminbokroknak az udvaron, feszávolsága s vele a befogható tér egyre szélesebb, csak landolási manőverei fulladtak kudarcba sorban, apja eltűnésével értelmezhetetlenné váltak a koordináták, megszűnt az egyetlen biztos viszonyítási pont, a gravitáció terhe mind súlyosabb.

Laca bá felcsattanó hangjára már fel sem riadt, hogy vágta fel megint ezt a kurva kenyeret, a kosár tompa puffanása térítette magához, még kenyeret vágni se tudsz rendszeren, a lágerben adtak ilyet, nem embernek való. Ujjai alatt felmorzsolódtak a vékony szeletek, ahogy felmarkolta őket, egyazon lendülettel szórta szét a morzsát, mint amivel kicsapta az erkélyajtót, nesztek, egyétek, az erkélyt verébraj lepte el, aztán hangoz csiviteléssel elrepültek megint. Laca bá akkor már az asztalnál ült, felröhögött, látod, még madáreleségnek se jó a kenyered. Jóízűen enni csak akkor tudott, ha Laca bá kiküldetésbe ment. Volt abban valami liturgikus, ahogy anyjával együtt megvették a boltban a kenyeret, néha pászkat is, apád úgy mondta, macesz, szerette, szétolvad a szájában az apró falat, az apjával elfogyasztott közös vacsorákra már nem emlékezett, hiszen sohasem éltek együtt, csak a kenyér íze, a szájpaddlására tapadó tészta puha érin-

tése maradt borzongatóan ismerős, vegyének és egyének. Laca bá kolbászkarikás katonái tömzsi vörös törpök, a lágerben enni alig adtak az oroszok, de a vodkát bögrével mérték, nu, pityi tovaris, job tvoju maty. A galamb megemelte a szárnyát, az erkélyajtó üvegén figyelte, amint felmorzsolódnak ujjai között, mit bámulsz, zabálj, mi kéne még.
– Semmi.

Ott a konyhaasztalnál még tisztán emlékezett az apjára, legalábbis azt hitte, emlékezik, mennem kell, mondta a férfi, a gyerek gyomra a szótól összerándult, a vér keserű, sós ízét érezte a szájában, nekem ez az egy élet kevés, szemben vele ellenséges törpsereg, azért ilyen gebe ez a gyerek, mert nem eteted rendesen, forgatta a falatot a szájában, úgy érezte, ha megfullad, sem megy le a torkán, szűk itt a tér, megfulladok, viszlek magammal, gyere, csak nézett ki, oldalra el, nem lehet, a gyereket nem hagyhatom, a galamb a szomszéd fáról átrepült az erkélyre, a korlátra ült, *a szárnyán a világos szürke tollak között volt egy seb, vagy csak ő szerette volna, hogy legyen*, piros volt a szeme is, mint a vér, mikor megvágta az ujjbegyét, tenyeremből etetek, megosztom veled utolsó falatomat is, tudom.

Azon nem csodálkozott, hogy anyja nem válaszolt, a szó ott ült a jázminbokor alatt mozdíthatatlanul. Laca bával nem voltak szavaik egymáshoz, mért nem váltál el tőle, kérdezte az anyját már felnőttként, nem tudtalak volna felnevelni. A fehérre préselődött száj éles metszete maradt meg az emlékezetében, nem igaz, te is tudod, hogy hazudsz. Az utolsó időkben, mikor már Laca bát is elvitte a gyomorrák, s teljesen magára maradt az anyja, nem csinált mást, egész álló nap ült a parkban, hiába kérdezték, nem válaszolt, csak morzsalta a kenyeret a madaraknak. Csupán évtizedekkel később volt képes regisztrálni a végtelenített pillanatot, anyja halálának kezdetét, a fehér metzészvonalat, ahogy az ajak soha nem gyógyuló mütéti heggé préselődik össze.

Hajdu Péter

NOSZTY FERI ALAKVÁLTOZÁSAI

Dis Manibus Blasii Simon

Noszty Feri alakja számos változatban bukkan fel a XX. századi magyar kultúrában. Az első szöveget, amely a figurát megformálta, Mikszáth Kálmán írta 1906 és 1907 során, és apránként jelentette meg a *Vasárnapi Újság*ban. A másodikat szintén Mikszáth Kálmán jelentette meg 1908-ban három kötetben a Franklin Társulatnál. A továbbiakban azonban nemcsak Mikszáth-szövegekről lesz szó, hanem számos más közelítésmódról is, egészen Kellér Andor 1962-es, *A FŐISPÁN* című írásáig. Tulajdonképpen recepcióesztétikai megközelítés ez: a recepció első állomásának a kötetkiadást tekintem, amelyben Mikszáth nagyon nagy beleérzéssel értelmezte, illetve értelmezte át *A NOSZTY FIÚ ESETE TÓTH MARIVAL* című „elbeszélést”. (Mivel a *Vasárnapi Újság*ban ez volt a műfaji megjelölés,¹ a továbbiakban „elbeszélésnek” fogom nevezni az első szöveget és „regénynek” a könyvként megjelent másodikat.) Mikszáth rafinált intertextuális játéko-

kat folytat: hajlamos egészen hosszú, akár több száz oldalas részleteket szó szerint át-
emelni és ugyanakkor néhány odavetett megjegyzéssel, amelyeket többnyire fejezet-
cím formájában illesztett be a folyamatosan idézett szövegbe, finoman értelmezni. Az
elbeszélés meglehetősen nagyvonalúan bánt a fejezetekkel, és igen szűkszavú címek-
kel látta el őket. Példaképpen tekintsük át a második rész (az elbeszélés ugyanis két
részből állt) fejezeteit:

A LÉPVESSZŐK	
(Számozatlan)	ORESZTES ÉS PILÁDESZ ²
Második fejezet	AZ ÖRDÖG JÓ CIMBORA
Második fejezet	MARISKA MEGVÁLTOZOTT
(Számozatlan)	KÉRŐ ÁLL A HÁZHOZ
Harmadik fejezet	A KERESZTBETETT SZALMASZÁL

Ha az ember ilyen táblázatszerűen tekinti át a fejezetcímeket, meglepheti, hogy a
sorrendben hatodik fejezet csupán a „harmadik”, a két egymást követő második feje-
zet pedig egészen sajátos azonosságkonceptiót sugallhat. De a korabeli olvasók, akik
hetente csak egy folytatással találkozhattak, melyek messze nem töltötték ki egy fejezetet,
nem könnyen figyelhették meg ezeket a sajátosságokat. Ilyen következetlenségek vi-
szont a regényben nem fordulhatnak elő: itt a fejezetek teljesen hibátlan számtani so-
szort a mentén követik egymást, és a fejezetek egyenlő fontosságát nagyon szépen ér-
zékelteni az a sajátosságuk, hogy mindegyiknek saját, a többiekétől különböző sorszá-
ma van.³ Az idézett fejezetcímek is mutatják, hogy az elbeszélés narrátora milyen ke-
véssé tart távolságot a történet világotól. A regény narrátora ellenben hangsúlyozottan
ironikus fejezetcímekkel kommentálja a néha változtatás nélkül idézett szövegrésze-
ket, amelyeket azonban sokkal több fejezetre tagol. Ez az eljárás az elbeszélés *EGY BE-
SZÉD HATÁSA* című fejezeténél a leglátványosabb, melyet a regény nem kevesebb, mint
hat fejezetre osztott fel, és ezek közül az utolsó a következő, erőteljesen értelmező,
ugyanakkor ironikusan távolságtartó címet kapta: *KIFÜRKÉSZHETETLENEK A HATÁS CSODÁ-
LATOS TITKAI ÉS RUGÓI*.

Mikszáth azonban nem csak a történet tagolása és ironikus kommentálása révén ala-
kította át az elbeszélést. Elhagyta az elbeszélés első fejezetét, és ezáltal csökkentette
Noszty Pál fontosságát a cselekményben, hogy helyette mint a lokális politikát többé-
kevésbé saját kezében tartó és akár még a miniszterelnökkel is konfrontálni képes kis-
király helyett, amilyen az elbeszélésben volt,⁴ a család, a rokonság kollektív érdekér-
vényesítő hálózata⁵ játssza a főszerepet. Van azonban egy további, jelentős következh-
ményekkel járó változtatás is, amely éppen e hálózat, a Nosztyak morális értékelése
szempontjából érdekes.

Nem én magam akarom itt a fiktív szereplőket a saját erkölcsi szempontjaim szerint
értékelni, hanem a regény, azon belül is leginkább a narrátor – egyébként korántsem
konzisztens – morális értékelő pozíciójáról próbálok kijelentéseket tenni. Mert az egy-
általán nem mindegy, hogy egy nem kismértékben politikai-társadalmi tematikájú re-
gényben az érdekérvényesítő rokoni hálózatok működésével szemben affirmatív vagy
elítélő pozíció körvonalazódik. Jó pár olyan szerző van persze, akiknél ez egyáltalán
nem lehet kérdés. Vitán felül áll, hogy Herczeg Ferenc vagy Lovik Károly szövegeiben
a társasági életre jól felkészített, jelentős szexuális vonzerővel rendelkező, ráadásul
még ügyes és leleményes fiatalemberek udvarlásainak elbeszélései affirmatívak. És az
is világos, hogy mit kell gondolni a hasonló hálózatokról a *ROKONOK*-ban. A *NOSZTY FIÚ
ESETE TÓTH MARIVAL* című szövegekben azonban ez valóban kérdés, mert az értékelő

pozíció legalábbis lebegtetett,⁶ vagy bizonyos változásokon megy át a történetmondás során. Fogalmazhatunk úgy is, hogy a szöveg két különböző, sőt inkompatibilis értékelést eredményező olvasatot is felkínál.⁷

Társadalmi csoportok morális értékelése igen gyakran a szexuális viselkedésről szóló elbeszélések révén artikulálódik, és ilyen olvasata Noszty Feri alakjának is lehet. A szövegek ugyanis játékba hozzák az európai irodalom egyik alapvető történetsemáját: egy különösen szép lány és egy különösen szép fiú egymásba szeret, majd számos nehézség legyőzése után összeházasodnak. Ilyenkor természetesen a házasság a legjobb dolog, ami történhet, ezért az olvasó végigizgulja az elbeszélést, drukkol a fiataloknak, azonosul velük, szeretné, ha a házasság végre megköttené. E séma alapján Noszty Feri is el lehet fogadni pozitív hősnek, és a legyőzendő akadályt többek között Tóth Mihály ellenállása jelentené: például el kellene titkolni előle a váltóhamisítás ifjonti botlását, aminek ő egyébként csak a tényéről értesül, és nem ismerheti meg az eseményeket olyan részletességgel, mint mi, akik tudjuk, hogy az erkölcsi felelősség legalább olyan mértékben terheli a gonosz Kozsehubát, Feri szerelmi vetélytársát.

Ahhoz, hogy ez a befogadási séma működhessen, nemcsak arra van szükség, hogy Feri léhasága ellenére is némiképp vonzó személyiség legyen, hanem azt is világossá kell tenni, hogy tényleg szerelmes Tóth Mariba.⁸ A család természetesen elvárja tőle, hogy meghódítsa és feleségül vegye a gazdag leányt, és meglehetősen nagy erőfeszítést is ebben, de mindez nem számít, hiszen ő eközben valóban beleszeret a leányba. Ezt a narrátor elég világosan adja értésünkre abban a jelenetben, amikor a szüreti mulatság előtt Feri meglesi Marit. Feri szabad függő beszédben előadott reakciói után a narrátor arról is biztosít bennünket, hogy Tóth Mari szépsége „örökre” belevésődik a leselkedőbe: *„Igen, Tóth Mari volt. De kicsoda finom, törekeny termet, milyen ritmikus mozdulatok. Igaza van Homlódynak, ennek a lépése valóságos muzsika. S aztán az a szépen ívezett homloka! Hát még a fitos orra s azok a mindenféle görbületek a kis pikáns arccskáján! Feri el volt bájolva, szinte felszisszent a szépsége láttán. Tényleg egyik érdekes példánya volt Tóth Mari azoknak a teljesen szabálytalan szépségeknek, kik nem mindenkinek tetszetek, de ha egyszer tetszenek, nem lehet belőlük könnyen kijózanodni, mert a szabályos szépségek többé-kevésbé másolatok egymásról s könnyű az egyik helyett másikat találni, egy kis különbségen túlteszi magát a szem, de a szabálytalan szépségek unikumok, jaj annak örökre, akibe mélyen belevésődik az ilyen arc...”*

*Tóth Mari barnafalú foulard-selyemruhát viselt, finom vonalú fehér patkókkal mintázva s széles szalmakalapot, margaréta-virágokkal, mely hátratasztva, úgyszólván a hátára lapult, látni hagyva gyönyörű tömött haját, mely koszorúba volt fonva a feje körül. Ezt jól az eszébe véste Feri.”*⁹

Persze azért vési jól az eszébe, hogy az apróhirdetésben majd felhasználhassa. De számít ez most már? Csalárd céllal ugyan, de jól eszébe vési Mari arcát, márpedig a narrátor szerint akibe az ilyen arc mélyen belevésődik, annak „jaj örökre”. És ezt a mély belevésődést akár igazolhatja is Feri későbbi, bontóvári kalandja, „a kis vöröshajú színésznővel”, akivel saját állítása szerint azért kezd, „mert Marihoz hasonlít”.¹⁰ A polgári táncmulatságon lebonyolított ismerkedés után pedig, amikor Velkovics Rozália felbukkanása miatt Ferinek vissza kell vonulnia, a narrátor még világosabban beszél arról, hogy a férfi bizony szerelembe esett, és már egyáltalán nem (csak) a hozomány érdekli: *„Pedig ez a játék már nem megy babba, nemcsak Mari hozományáról van már szó (hiszen még elég pénzes leány akad az országban), hanem az ő szívéből is, mely nyugtalanul dobog és hanykolódik.”*¹¹

Mintha éppen erre utalna vissza majd a regény utolsó bekezdése, hogy visszavonja, utólagosan letagadja az egész, Noszty Feri igaz szerelméről szóló diskurzust, amely a hozományvadászatot megbocsátható mellékkörülménnyé minősíthetné. Ott Noszty Feri vigasztaló gondolatait halljuk: „...*Hiszen elég nagy a világ. És van benne elég leány. Szébbnél szébbek, édesebbek. A hozományok se veszték még ki. Ej, csak egészség legyen és egy kis tűrhető kártyajárás.*”¹²

A narrátor folyamatos azonosságát természetesen semmi sem szavatolja, és az sem biztos, hogy tényleg mindentudó: lehet, hogy a somlyói jeleneteket kommentálva butaságokat beszélt, és rosszul tudta, mi zajlik Noszty Feriben. Vagy egy másik narrátor az utolsó fejezetben másképp tudja a dolgokat. Mindenesetre elég kényelmetlen helyzetbe kerül az olyan olvasó, aki (mint én, amikor először olvastam a regényt) bedől a somlyói jelenetek narrátorának, és hajlandó elfogadni a romantikus szerelmi történet általa felkínált értelmezési sémáját.

Ez az ambivalencia a recepciótörténetben is megfigyelhető; bizonyos ingadozások után végül határozott elmozdulás figyelhető meg a negatív erkölcsi megítélés irányába. A regény is a negatív pólus felé tesz lépéseket, amikor hozzátold az elbeszéléshez egy a Nosztyak erkölcsi habitusának szempontjából korántsem mellékes szálát: Noszty Vilma és Malinka Kornél viszonyát, amelyhez Feri teremti meg az alkalmat. Az elbeszélésben Noszty Feri újsághirdetés útján talál titkár Kopereczky számára. A furfangos ifjút Malinka Samunak hívják, korábban kispárt volt, de egy komikus csínytevése miatt kicsapták a szemináriumból. Noszty Vilma természetesen még hallomásból sem ismerte. Ezt a figurát helyettesíti a regény Malinka Kornéllal, Vilma leánykori szerelmével és Feri volt iskolatársával. Ezt a szálát tulajdonképpen meglepően csekély változtatással fel lehetett építeni. Természetesen a titkár alkalmazásának történetét át kellett alakítani (20,52–56.), retusálni kellett az utalásokat a szeminarista múltra (20,60. és 62.), valamint betoldani a krapeczi leskelődés történetét (20,98–104.).¹³ Ezzel megteremtődött a fiatalok egymásra találásának lehetősége, még egy lépés azonban kell: Noszty Feri közvetítőként is elősegíti a kapcsolat kibontakozását, amikor Kopereczky beiktatási ünnepségén biztatja Malinkát, és a kettejük feltételezett boldogságáról kérdezi (20,137.). Mindezzel a mintegy tízoldalmi frissen betoldott szöveggel azonban, amely alapvetően átalakítja a szereplők viszonyrendszerét, Mikszáthnak sikerül az elbeszélés változtatás nélkül idézett részleteit is átértelmeznie. Vegyük például Kopereczky közlését a 22. fejezetből: „– *Malinka nincs ott [...]. Vilma egy kicsit náthás, nem megy ki, hát elkérte tőlem mára.*

– *Mit kért el Vilma, nem értettem?* [– szól közbe Noszty Feri.]

– *Malinkát. Az most dominózik vele egész nap. A számárságig jó fiú ez a Malinka.*”¹⁴

Amikor Malinka egyszerűen egy titkárrá avanszált kicsapott szeminarista volt az elbeszélésben,¹⁵ ez az epizód valószínűleg teljesen mellékes és jelentéktelen volt. De a regényben, ahol bizonyos érzelmekről lehet tudni Malinka és Vilma között, ez a „dominózás” egészen sajátos jelentéstartalmakat nyer. Hiszen Kopereczky ezt éppen annak a Noszty Ferinek meséli, aki a legpontosabban informálva van a főispánné és a titkár kapcsolatáról: az ő fülével hallva elég pontosan tudhatjuk, mit is csinálnak ők ketten, amikor úgymond „dominóznak”. Ez természetesen ad hoc jelentésadás, amely – mondanom sem kell – nem sugárzik ki a regény egészére. Nyilván nem érvényesíthetjük ezt a tapasztalatunkat a 18. fejezetben sem, a drenki születésnap multság elbeszélésénél, ahol az egyik szobában „*egy pár középkorú menyecske dominózott fiatalabb férfiakkal.*”¹⁶

És amikor a későbbi jótékonysági bálon a fényképezéshez eloltják a gyertyákat, és a sötétség alkalmat teremt némely pajkoskodásra, ezek a mondatok szintén átértelmeződnek némiképp. „*Vilmát valaki megcsókolta, az ő éles fõlszisszenése vált ki legjobban. Azután kigyúlt a magnézium fantasztikus fénye, egyet vagy kettõt kattant a fényképezõgép és a társaság meg volt örökítve.*

Hogy Vilmával történt valami, csak abból lehet gyanítani, hogy miután a szereplõk levették a jelmezeit és megjelentek az ebédlõben, Kopereczky egy bõsz leopárd tekintetével fûrkészte az embereket s Vilma elsuhanván Malinka mellett, halkán, szemrehányón mondta: »Micsoda könnyelmû ördög bújt ma magába?« Malinka persze ártatlan képet vágott és a végén azt hámoztta ki Kopereczky, hogy voltaképpen Feri csókolta meg a hûgát. Elég csacsi, hogy nem egybeütt kereskedik.»¹⁷

Persze az elbeszélésben is lehetett úgy értelmezni az eseményeket, hogy Malinka csókolta meg Kopereczkynét, de mivel definitív narrátori kijelentés ezt nem igazolta, akár Kopereczky értelmezését is el lehetett fogadni, és hinni lehetett Malinka ártatlan képének. A Vilma által emlegetett könnyelmûség egészen mást jelentett abban a szövegben, a szemrehányás ténylegesen szemrehányás lehetett, amely nem tartalmazott annyit a cinkosságból.

Nem egy 1908-as szöveg kapcsán kell arról vitatkoznunk, hogy egyetértünk-e a nõk szexuális aktivitásának patriarkális korlátozásával: az adott társadalmi összefüggések között ez a házasságtörés elég egyértelmûen szolgálja a Noszty család morális leértékelését. Ez még akkor is így van, ha a Mikszáth-szövegekben egyébként a nõk félrelépése nem mindig jelent igazán súlyos konfliktust. A házasságtörés mint téma igen fontos szerepet játszott a XIX. század második felének európai prózájában, de a Noszty lány esete Malinka Kornéllal csak nagyon távolról emlékeztet Bovaryné, Anna Karenina vagy Effi Briest történetére.¹⁸ Nem mindenki veszi az ilyesmit olyan komolyan, mint az a szegény Gélyi János. Egy 1895-ös Mikszáth-elbeszélésben például (ez az EFFI BRIEST megjelenésének éve) Moronyi István mindenáron megpróbálja rávenni legjobb barátját, akit éppen rajtakapott a feleségével, hogy ne rohanjon el szégyenében, hanem maradjon náluk vacsorára. Azt kiáltja neki: „*Inkább nem haragszom, csak gyere vissza. [...] Ne okoskodj, Pista!*”¹⁹ És a narrátor azt sejteti, hogy Tóth Pista nem fog sokáig okoskodni, és jól ellesznek õk hárman. A MINDEN ASSZONY, ASSZONY címû novella végén, amikor a gróf megtudja, hogy a felesége megszökött a jószágigazgatóval, a következõképpen kommentálja az esetet: „*Ahá!*”²⁰

Vilma esete sem vált ki semmilyen konfliktust, és a narrátor sem bonyolódik bele az ügy kommentálásába. Egy szempont azonban így is felvetõdik: milyen szerep vár arra, aki belép egy ilyen családi hálózatba? Az olyan romantikus szerelmi történet sémájában, amelyet Feri és Mari kapcsán az elbeszélés felkínált, az örömteli végpont a házasság, utána már csak a „boldogan éltek, amíg meg nem haltak” következhet. A Vilma–Malinka szál jelenléte azonban óvatosságra int, amennyiben arra figyelmeztet, hogy a házasság ebben a fikciós közegben nem a problémamentes örök boldogság terépe.²¹ Márpedig akkor az is kérdés lesz, hogy mennyire terjed ki a családi szolidaritás a beházasodó idegenekre. Úgy látszik, kevésé. Kopereczkyból fõispánt csinálnak ugyan, de ez nem az õ, hanem a családi hálózat érdekeit szolgálja elsõsorban, és része a Noszty Feri megházasítását célzó nagyívû terveknek is. Azt a szemmel láthatólag létező és meglehetősen konvencionális igényét viszont, hogy feleségének kizárólagos szexuális partnere lehessen, már nem hajlandók akceptálni. Feri és Vilma családi szolidaritása nem terjed ki Kopereczkyre.

Amiből az következik, hogy esetleg Tóth Marira sem terjedne ki. Hiszen ha kiterjedne, akkor a Noszty Ferivel kötendő házasság ellen alig lehetne kifogás: Mari, úgy látszik, jól boldogul és jól is érzi magát Bontó vármegye társadalmi életében, amely főleg ceremoniósan megszervezett ünnepek sorozatát jelenti. A főbb események Bontó megyében a főispáni beiktatás, a születésnap, a jótékonyági bál, a lakodalom (bár az történetesen elmarad), de az egyszerű látogatásoknak is rögzített koreográfiájuk van, mint az például „*az úgynevezett kisebbik búcsúzkodás*” intézményéből kitetszik.²² A Nosztyak talán megfelelő társadalmi presztízst biztosítanak az ilyen életforma sikeres és kellemes bonyolításához (ahogyan Kopereczkyből főispán lesz), de a házassággal kapcsolatos érzelmi igényeknek és elvárásoknak alkalmasint nem hajlandók eleget tenni. De ha a házasságkötéssel a rokonság szolidaritása nem terjed ki automatikusan az új családtagra, akkor annak az elképzelésnek is lehet létjogosultsága, ahogyan Tóth Mihály vizionálja Noszty Feri és Tóth Mari házasságát: „*Eddig ugye tönkre ment a leány becsülete, de még megvan a fiatalsága, szépsége, hozománya. A gazember elviszi azt is. Apránként tönkre teszi a szépségét, rosszul bánik vele, mert hisz gazember, talán veri is, mert gonosz, a pénzét elpocsékolja, mert lump s mikor semmije sincs, szépsége eltűnt, pénze elfogyott, teste roncs, akkor elhajtja – ha ugyan már hamarabb nem hagyta cserbe, valamely tulajdonság eltűnésénél, mert lehet, hogy már a pénze elköltése után lerázza, ami aránylag szerencse.*”²³

Egy regényalakot a regény különböző szereplői, no meg természetesen a narrátor igen különböző módokon ítélnék meg és értelmezhetnek. Éppen ezért nem sok értelme volna azon tűnődni, adekvát képet fest-e a Tóth Mihály nevű fiktív alak a Noszty Feri nevű szintén fiktív alak házasságáról, amely ráadásul még ebben a fikcióban sem jön létre. Mindenesetre Tóth képe Feriről közelít ugyan a regény végén jelentkező narratori értékeléshez, de még annál is sokkal negatívabb. Bizonyos aggályokat a külső pozícióból reflektáló falusi nép is megfogalmaz, amikor a nemesség lakodalmi felvonulását bámulja: „*S ihol ni, most már méltóságos asszony lesz a [Tóth Mihály] leányából. Megérdemli különben, olyan, mint a galamb. Mit is csinál szegényke a sok páva között!*”²⁴

Következő fázisában a recepció kifejezetten az igaz szerelem romantikus története és az ebből következő boldog házasság irányában értelmezte át az ambivalens mikszáthi történetet. Ennek az átírásnak a vezéralakja Harsányi Zsolt, aki két lépésben hajtott végre radikálisnak nevezhető átértelmezését. Először színpadra, majd filmre alkalmazta a regényt. Mindkét változatnak az a címe: A NOSZTY-FIÚ ESETE TÓTH MARIVAL, ami azt sugallja, hogy a történet lényegileg azonos Mikszáth történetével, és a színdarab nyomtatott változatának címlapján sokkal nagyobb betűkkel szerepel Mikszáth Kálmán, mint Harsányi Zsolt neve.²⁵ A különbségek azonban nem jelentéktelenek, és pedig éppen Noszty Feri jellemét, szerelmének őszinteségét illetően. Feri itt ismeretlenül első látásra beleszeret egy nőbe, aki – mit ad Isten – éppen Tóth Mari,²⁶ és amikor családja megpróbálja rávenni, hogy vegyen el egy gazdag leányt (Tóth Marit), a tervet éppen azért utasítja el kezdetben, mert szerelmes a szép ismeretlenbe.²⁷ Azt a tényt, hogy Feri szerelmes a lányba, különösen erőteljesen hangsúlyozza a Harsányi-darab német változatának címe: DIE LIEBE DES JUNGEN NOSZTY.²⁸ A váltóhamisítás ügyét a darab tovább bagatellizálja, rosszul sikerült tréfának, az intrikus Kozsehuba által fortélyosan kihasznált ügyetlenségnek állítja be. Ferinek nem is ezért kell elhagynia a katonaságot, hanem mert Stromm szerint – aki például azt mondja: „*Én ezt a fickót úgy szeretem, hogy a saját fiamat se jobban*” – egyáltalán nem való katonának, hanem inkább meg kell nősnie és elhelyezkednie az államigazgatásban. Noszty Pál Strommnak szegezi a kérdést a váltóügy után: „*úriembernek tartod-e a fiamat, vagy nem*”. És a válasz: „*Ha*

nem tartanám úriembernek, nem ülnék az asztalánál.”²⁹ Maga Stromm mondja ki tehát, hogy ennek a tettnek (amely a regényben az ősbűn volt) semmilyen erkölcsi konzekvenciája nincs. Stromm ezredes, aki a regény végén mint a Ferit elítélő megkérdőjelezhetetlen tekintély lép fel, a vígjátékban Feri atyai támogatója lesz.

Igaz, kiderül, hogy Noszty Feri nem akármilyen módon képes mulatni, ami hallatlan lelkesedést vált ki a neki muzsikáló cigányokból: „*PRIMÁS: Ha kimondja aztat a szót, instálom, hogy »ripityom«, á, nem tudják aztat Pesten.*

NOSZTY [PÁL]: *Ripityom? Mi az?*

PRIMÁS: *Az a jeladás, instálom. Mikor a főhadnagy úr érzi, hogy nagy benne a természet, akkor elkiáltja, hogy »ripityom«. Akkor mán mi tudjuk, hogy mi a szabály. Az egész banda fel az asztal tetejire, osztán aztat a nótát játszuk, hogy »kútágas«, a főhadnagy úr meg elkezd a törést.*

NOSZTY [PÁL]: *Törést?*

PRIMÁS: *Télen tükröt, instálom, nyáron inkább szeket.*”³⁰

Az első felvonás végén láthatjuk is, amint Feri így mulat, de a dolog mégiscsak meglehetősen ártalmatlan szórakozásnak minősül, hiszen a pincérek jó előre a keze ügyébe készítenek egy már amúgy is törött szeket.

Ebben az értelmezésben Feri olyannyira szerelmes Mariba, hogy a szüreti ismerkedés csalárd, előkészített volta is hiába lepleződik le, hiszen a még korábban, ismeretlenül írt levél és a hozzá mellékelte nefelejcske emléke bizonyítja, hogy Feri már azelőtt is szerette Marit, hogy tudta volna, ő a neki kiszemelt menyasszony. Harsányi tehát végleg felszámolja az ambivalenciát: nála Feri nem egyszerűen beleszeret menyasszonyába az események során, ahogyan azt a regény mint az egyik lehetséges olvasatot felkínálja; ő a „szerelem első látásra” közhelyével operál, és ezt a mikszáthi történet előzményeként csempészi be a cselekménybe. Ráadásul Vilma ügyessége folytán Kopereczky visszavásárolja Feri számára Nosztaházát, így aztán nem szegény kéréként, hanem vagyonos földbirtokosként kérheti meg Mari kezét. A finálé nem is lehet más ezek után, mint a boldog egymásra találás, amit a szereplők szövegei szerint a transzcendencia szavatol. „*Nem mindig mondtam, hogy az Isten is egymásnak teremtette őket?*” – kérdi Tóthné. A legutolsó mondatot pedig Mari mondja: „*Még az Isten is nevet odafenn, ha idenez*” – azzal „*(A nyakába esik Ferinek)*”.³¹ A *happy ending*ként bekövetkező házasság már csak azért is problémátlan ebben a befejezésben, mert a Nosztyakat nem az anyagi kényszer veszi rá a vagyonos lány befogadására a családba: nincs szükség a vagyónára, hanem csak személyes tulajdonságai és Feri érzelmei számítanak.

Azt talán mondani sem kell, hogy ebben a világban nincs helye olyasminek, mint a leány kompromittálása vagy Vilma viszonya Malinkával. Kopereczky titkárának ebben a darabban inkább Tóth Mari tetszik: az ő szerepe színpadi viselkedésével világossá tenni, hogy Feri kiszemelt menyasszonya olyan szépség, aki erőteljesen hat a férfiakra.³²

Lehet-e ennél messzebbre menni Noszty Feri tisztára mosásában, az ambivalens mikszáthi történet romantikus szerelmi idillé értelmezésében? Lehet. Az 1937-es filmváltozat már kifejezetten idealizálja a Jávor Pál alakította Ferit. A fiatalember, aki a vígjátékban még alkalmatlan volt katonának, itt a katonasereg letéteményese, aki azért szakít Velkovic Rozáliával, mert nem hajlandó elhagyni a szerelemért a katonaságot, hiszen az az élete. Némi katonai ethosz az egész filmet áthatja; a nyitójelenet a huszárezred bevonulásával a kisvárosba, melyet az egész lakosság, de főleg a nők határtalan lelkesedése kísér, szépen előre jelzi ezt. A nemi szerepekre később is ilyen katonás viszony jellemző: a filmben többször fordul elő, hogy férfiak a nőkre kezdet emelnek, igaz, a pofon végül nem csattan el, a felemelt ököl nem sújt le, de maga a gesztus így is so-

katmondó. (Bár Bubenyik úgy kezd udvarolni a Mari ruhájában megjelenő cselédnek, hogy nagyot sóz a hátsójára.) A zárójelenetben Mari kétségbeesetten ugrál a szobában fel-alá masírozó egyenruhás Noszty Feri körül, és úgy eseng a bocsánatáért, amiért hozományvadásznak nézte.

Ebben a változatban már nincs is váltóhamisítás: Ferinek azért kell elhagynia a hadsereget, mert egyáltalán váltót írt alá Stromm váltótílalma ellenére. Stromm persze visszaveszi a hadseregbe, sőt előlépteti, amikor Feri kétségbeesésében ki akar vándorolni Amerikába. Stromm ezt nem engedheti, hiszen ez a katonás hazafiság teljes megtagadása lenne. A kivándorlás filmbeli értékelése természetesen azt is világossá teszi, mit kell gondolni a szintén kivándorolt Tóth Mihályról, aki itt egyébként is egy szerencsétlen hülye.

Nemhogy Vilma–Malinka szerelem nincs itt, hanem már Malinka figurája is teljesen eltűnik, Bubenyik viszont a Nosztyak bizalmas cselédje lesz. Feri, az ideális katona nem fog mulatás közben bútorokat törni: Jávor Pál arcát premier plánban láthatjuk, amíg bánatában igen decensen végigéneкли a szomorú nótát, melynek a refrénje „Ripityom”.

De az egyik legfontosabb újítás Noszty Feri mint ideális hősszerelmes felléptetése. Nemcsak ismeretlenül beleszeret a szálloda előtt autóját szerelő (tehát különösen modern) Tóth Mariba, hanem még a szüreti multság udvarlási jelenetében sem tudja, kivel ismerkedett meg, mert a ruhacsere a cselédlánnyal őt is félrevezeti. És amikor a lány szakít vele, akkor Noszty Pál a következő erkölcsi ítéletet hirdeti ki: „*Ha nem érezte, hogy csakugyan szereted, akkor nincs szíve, akkor nem hozzád való.*” Hát ennyire megfordultak a szerepek röpké harminc év alatt! Feri a mélyen érző szerelmes, és Mari a szívtelen, aki talán méltatlan is hozzá.

Székely István filmjében a házasságot nemcsak elhatározzák a legvégén, hanem szimbolikus módon már a film közepén megkötik. A szüreti mulatságon Feri és Mari fel sétál a domboldalra, és egy feszület tövében állnak meg. Rendkívül különös kép ez, amelyben a filmvászon közepét a keresztre feszített Krisztus tölti be, tőle jobbra és balra a kereszt tövében ül le a férfi és a nő. (A háttérben táncol a népviseletbe öltözött tömeg.) Valószínűleg helytelen lenne a szerelmezt a két latornak megfeleltetni, inkább két imádkozó figurának látszanak. A Szörényi Éva játszotta Tóth Mari végül feláll, és átmegy a férfi térfelére (ebben a világban a nőnek kell meghódítania az ideális férfit/katonát), és első csókjukat úgy bonyolítják le a kereszt tövében, hogy a kamera rájuk fókuszál, Krisztus alakja már nem látszik. Vagyis a nem túl érdekes udvarlási párbeszéd-től függetlenül a képi cselekmény eljuttassa az esküvői szertartást. Ez a házasság jól érzékelhetően az égben köttetik, transzcendens megalapozottságú egymásra találás, melyhez az egész filmkompozíció affirmatíván viszonyul.

Érdeemes azonban szót ejteni a Noszty-téma egy másik filmfeldolgozásáról, egy sokkal jobb filmről, melyet egy évvel korábban Vajda László rendezett. A KÖLCSÖNKÉRT KASTÉLY-ról van szó, de ebben az esetben tudatosítani kell, hogy csak Békeffy István és Stella Adorján forgatókönyve épített ki erős intertextuális kapcsolatokat Mikszáth regényével, a film alapjául szolgáló vígjáték, Pekár Gyula alkotása ilyenekkel még nem rendelkezett. (Egyébként körülbelül ugyanezt mondhatnánk el a film szellemességéről, ötletgazdagságáról, bravúros dramaturgiai technikájáról.) Ezek a Mikszáthhoz kapcsoló szövegelemek annál feltűnőbbek, mert frissen kerülnek be a történetbe. Pekár Gyula egyébként már egy 1910-es novelláskötetének címadó darabjaul választotta azt az elbeszélést, melyet 1914-ben vígjátékká dolgozott át, és amelyet a Nemzeti be is

mutatott.³³ 1922-ben operett is készült belőle HAMBURGI MENYASSZONY címmel (librettó: Kubinyi Ernő, zene: Vincze Zsigmond). Mindezek a változatok azonban még nem idézték fel A NOSZTY FIÚ ESETÉ-T TÓTH MARIVAL. Egy Choltoy Bálint nevű fiatalember szorongatott anyagi helyzetében úgy dönt, Baden-Badenbe megy, hogy gazdag feleséget szerezzen, ott beleszeret egy frissen érkezett és szerényen öltözködő leányba, akiről még senki sem tudja, hogy egy hallatlanul gazdag hamburgi polgárember leánya, a Werner Lottika. A filmben ezzel szemben az apa magyar ember, aki Amerikából (igaz, Dél-Amerikából) meggazdagodva tér vissza egyetlen leányával, aki nem Lotti, hanem Mary. A szegény dzsentrifíú (a filmben Koltay Bálint) feladata, hogy a gazdag örökösöt meghódítsa. A megváltoztatott szituáció, láthatjuk, éppen a Mikszáth-regény alap helyzetévé válik, amit külön hangsúlyoz a kiszemelt menyasszony nevének azonossága. A film a következő évben aztán még szorosabban kapcsolódott a Noszty-témához, amikor elkészült Székely István filmje, amelyben Noszty Pált ugyanaz a Rajnay Gábor játszotta (ráadásul ugyanúgy), aki A KÖLCSÖNKÉRT KASTÉLY-ban Koltay Gábort, a házasulandó fiú apját.

A hozományvadászat, illetve igaz szerelem témája a filmbeli diskurzus nagyobbik részét szervezi. Tételmondatnak tekinthető Kató (Koltay Bálint unokatestvére) kijelentése: „*A doktor Vás szeret engem; aki szereti az embert, az nem hozományvadász.*” Bálindra azt a feladatot rója ki az apja, hogy szálljon fel a vonatra, amelyen a gazdag Gruber a leányával érkezik, ismerkedjen meg velük, hódítsa meg és vegye feleségül a leányt. A fiatalember végigkutatja a vonatot az ismeretlen személyek után, de nem jár szerencsével. Végül azonban megpillant egy nőt a folyosón, és megszólítja. A lány kérdésére – „*Maga egyedül utazik?*” – azt feleli: „*Igen. Azazhogy keresek valakit, de az most már nem fontos.*” Természetesen ez a lány azonos azzal, akit keresett, de ő már azelőtt első látásra halálosan beleszeret, mielőtt ezt megtudná. A Noszty-történet tehát itt is a romantikus, igaz szerelem sémájára íródik át. A busás hozomány témája itt is háttérbe szorul, akárcsak Harsányi színpadi változatában, amikor a film végére a Koltayak megnyerik a végig függőben levő pert, és a fiú immár gazdag birtokosként veheti el a milliomos lányát, akit ő a lánykérés pillanatában vagyontalannak hisz.

Mint láttuk, a téma második kidolgozásában Mikszáth jelentős mozgásokat indított el az érdekérvényesítő hálózatok negatív erkölcsi megítélése felé, és ebben szerepet juttatott a szexuális viselkedésnek, illetve óvatosan problematizálta magát a megkövetendő házasságot is. Noszty Feri két háború közti olvasatai ezeket a mozgásokat mind visszafordították. Csak a „szerelem első látásra” cselekménysémáját voltak hajlandók a regényben meglátni, amelyet a regény felkínált ugyan, de a vége felé egyre inkább visszavont vagy legalábbis elbizonytalanított. Noszty Feri meglehetősen ambivalens figurájából ideális hősszerelmezt faragtak, aki az 1926-os színdarabban még egy erőteljes férfivirtus, a harmincas években már egyenesen a katonasereg megtestesítője lesz. A színpadi adaptáció tartós sikere alapján elmondható, hogy mindez megfelelt a közönségigényeknek, és Harsányi Zsolt a Nemzeti Színház 1939-es bemutatója előtt egy interjúban azzal büszkélkedett, hogy egészen biztosra ment, amikor a regényt átírta: „*a dramatizálónak az a kötelessége, hogy egy Mikszáth-művet ne tegyen ki a bukásnak*”.³⁴ A KÖLCSÖNKÉRT KASTÉLY ezeknél a Harsányi-féle változatoknál finomabb munka, de a dzsentri életforma apoteózisa itt is fontos szerephez jut. A kölcsönkapott kastélyba látogató milliomos polgárembernek rettentően imponál, ahogyan az elszegényedett, de gyermekkori – azaz valódi – környezetébe visszakérülő nemesember viselkedni tud. A csárdás, az ivászat, a pertu ritualizálása, az éjjelzene, a kártya, a vadászat: ez az, ami-

hez a Koltayak értenek, és ezt Gruber is akceptálja. Leánya szíves örömet vállalná ezt az életformát, amely problémátlan házasságot ígér ebben a közegben. A Koltayak sajátos és vonzó viselkedéskultúrát képviselnek, amely a kastélyban, vagyis hazai pályán vitathatatlan fölényt biztosít a számukra, ami különösen szépen mutatkozik meg abban a jelenetben, amikor Kató bemutatja doktor Vast. Gruber, aki saját rokonaival vagy általában a saját közegében, amikor például biztosítási ügynökként viselkedik, igen jól boldogul, és gazdagságának is ez az alapja, itt egyáltalán nem tudja, mit mondjon, hogyan kellene az új ismerőst megszólítani. Az így keletkezett zavart Koltay Gábor oldja föl: szép, joviális mozdulattal kezét nyújt, és azt mondja: „*Szervecs, öcsém.*” Láthatjuk, hogy tud viselkedni az úri osztály méltó képviselője.

Ezekkel a filmekkel azonban még nem ér véget a Mikszáth-regény átírásainak sora, és a morális értékelés pozitív felhangjai sem bizonyulnak a recepció tartós sajátosságának. Az ötvenes évek politikai közbeszéde nagyjából meghatározta a Mikszáth-olvasatok lehetőségeit is, Sötér és Király realista társadalomkritikusként tárgyalta a szerzőt, a kánon középpontjába éppen a NOSZTY FIÚ ESETÉ-t helyezve. Az erőteljesen negatív Noszty-képet sugalló olvasatok úttörő darabja Karinthy Ferenc és Benedek András színpadi adaptációja volt, amely bizonyos értelemben a Harsányi-féle változat ellen-darabjának készült. A nyomtatott szöveg előszavában Karinthy ezt a szembeállítását parazse ügy fogalmazza meg, hogy Harsányi meghamisította Mikszáthot és a valóságot, míg „*az új átdolgozás mindvégig hű kíván lenni Mikszáth Kálmán regényéhez.*”³⁵ A Noszty Feri alakjában rejlő ambivalenciákat azonban ez a szöveg szintén felszámolja, csak éppen a túlsó végleten. A szöveghez fűzött magyarázó FÜGGELÉK így fogalmaz: „*Feri léha gondolkodású szépfű, aki leánybolondításhoz kiválóan ért, színészkedéssel hódította meg Velkovics Rozit is, Marit is így fogja majd meg. Viszont családja előtt nincs mit alakoskodnia.*”³⁶

Ennek megfelelően a darab folyamatos jelzésekkel igyekszik a közönség tudtára adni, hogy Feri egyáltalán nem szerelmes Mariba, hanem csak a hősszerelmes udvarlási szerepét játssza igen jól.³⁷ A szexuális promiskuitásnak a darab igen fontos szerepet szán az egész család morális elítélésében. Feri és a vörös hajú színésznő viszonyát is erőteljesebben hangsúlyozza, ami részben a léhaságát tudatosítja, részben Mari iránti érzelmeit is megkérdőjelezi, minthogy itt nem az eljegyzés idején fellobbanó kalandról van szó, hanem hosszú távú kapcsolatról, amely már a kiszemelt menyasszony megismerése és az udvarlás megkezdése előtt is létezik. Feri addig nem is hajlandó felvenni szolgabírói hivatalát és Bontó megyébe költözni, amíg a kedvesét le nem szerződ-teti a helyi színház, ráadásul ezt az igényét az egész rokonság akceptálja. Maga Noszty Pál magyarázza ezzel a főispánnak Feri elmaradását: „*KOPERCZKY: Csakhogy három hónapja szolgabíró, nem ártana, ha lejönne már a fiú.*

NOSZTY: *Előbb a barátnőjét kellett leszereződtenni a bontóvári színikörhöz.*”³⁸

Noszty Vilma és Malinka kapcsolatának, melyet Mikszáth a kötetváltozatban épített fel, de a Harsányi-féle olvasatok teljesen kiiktattak a történetből, az 1950-es feldolgozás jelentős szerepet szánt. Mikszáth megelégedett néhány utalással, sejtetéssel, a színpadon viszont újra és újra szóba kerül az ügy, végül már teljes szókimondással: „*Csalja is az urát azzal a titkárral, a Malinkával.*”³⁹ Erről a viszonyról mindenki tud, bár az apa, ellentétben Feri afférjával, Vilmánál az ilyesmit helyteleníti, természetesen nem erkölcsi alapon, hanem a családi érdekek szempontjából: „*A főispán felesége vagy, első asszony a megyében, az urad ügyeit kellene egyengetned. Meg ne halljam még egyszer, hogy ez a Malinka...*” – mondja neki.⁴⁰

Az esküvő a darabban, akárcsak a mikszáthi változatokban, végül elmarad, azzal a

különbséggel, hogy maga Tóth Mari konfrontál és szakít Ferivel a fináléban. Sajátos módon a miskolci ősbemutató egyik kritikusja mégis hiányolta az esküvőt. Történelmi szempontból taláta inadekvátnak a dzsentrí és a polgár szembeállítását, melyben csak a nemesség erkölcsi elítélése fogalmazódik meg: „*Helyesebb lett volna annak érzékeltetése, hogy fog majd össze, hogy házasodik majd össze a születési arisztokrácia a pénzmágnásokkal, a dolgozó osztályok elnyomására.*”⁴¹ A házasság ebben a politikai koncepcióban nyilván nem volna *happy ending*-nek nevezhető, de a hiányolásában talán mégis Harsányi átdolgozásainak emléke kísért. Egy ilyen rövid idézet is alkalmas egyébként, hogy érzékeltesse azt az értelmezési közeget, amelynek Karinthy és Benedek színpadi adaptációjának meg kellett felelnie.

Tulajdonképpen a Noszty család negatív értékelésének ezt az értelmezési hagyományát folytatta Gertler Viktor 1960-as filmje⁴² is, bár határozottan visszahozott valamit Noszty Feri alakjának kétértelműségéből. A főispáni beiktatáson Ferinek úgy megtetszik egy ismeretlen lány, hogy oda se figyel a Tóth Mihály vagyonáról mesélő Máli tántorra – a lány természetesen Tóth Mari. És amikor az első kosár után Feri igen elkedvetlenedik, Vilma azt kérdi tőle: „*Beleszerettél?*” Feri ugyan azt feleli: „*Beleszerettem*”, de Máli néni mereven elutasítja ezt az értelmezést: „*Ferét szerelmes, nem tudja elviselni, hogy kosarat kapott.*” Ferinek tehát ebben a filmben nyilvánvalóan tetszik Mari, és felvetődik az a lehetőség is, hogy menet közben beleszeret. Viselkedését, érzelmeit azonban környezete különféle narratív sémák alapján értelmezi. Ő maga még Máli nénival szemben is ragaszkodna a szerelmi bánat narrációjához: „*Mért, csak azt lehet szeretni, akinek nincs egy fityingje sem?*” – feleli neki. Ez a film egyébként bizonyos pontokon a Harsányi-átdolgozás hagyományát is ápolja. Tóthné figurájának komikumát részben az adná, hogy a különböző idegen tulajdonneveket rendre elfelejti, és csak akkor vágja ki váratlanul, amikor a társalgás már messze túljutott a témán. Ez Harsányi Zsolt leleménye volt.⁴³

A negatív Noszty-kép tekintetében a legmesszebbre Kellér Andor ment, aki A FŐISPÁN című írásában továbbmondta a történetet, és ezáltal értelmezte is Mikszáth regényét. Kellér, számos kiváló életrajz szerzője, radikálisan értelmezi és valósítja meg a Mikszáth-regény UTÓHANG-jának felvetéseit. Ha egyszer riportról van szó, amely „*legközvetlenebb rajzolata a valóságnak*”,⁴⁴ akkor ő egyáltalán nem tekinti fikciónak a regény egyetlen mozzanatát sem, és a maga életrajzát is minden fikciós elemet nélkülöző tényfeltárásnak állítja be. Másrészt végrehajtja azt, amit az UTÓHANG narrátora mint vágyat fogalmaz meg: „*ha az Isten erőt és kedvet ad, tovább folytatom Bontó megyei ismerőseink sorsát*”.⁴⁵ Kellér életrajzának főszereplője Szemző Gyula, aki létező személy volt, amennyiben sok más szövegből, főként 1901-es újságcikkekből is ismert.⁴⁶ Kellér szerint – mint azt Király István 1952-ben megírta⁴⁷ – Mikszáth „*róla mintázta a hozományvadász Noszty Feri alakját*”.⁴⁸ Nem éri be azonban ezzel az áttételes kapcsolattal a létező és a fiktív alak, a tényfeltáró életrajz és a riportszerű regény szereplője között, hanem így folytatja: „*Szemző Gyula tehát a Noszty fiú...*” A kettő között tehát teljes azonosságot hoz létre. Mindegy, hogy ezáltal a Mikszáth-regényt teszi nem fikciósá vagy saját életrajzát fikciósá: az életrajz a regény folytatása lesz, az életrajz tudott és megkérdőjelezetlen előzményként feltételezi a regény minden egyes eseményét. Csakhogy a folytatás természetesen értelmezi is az előzményeket. Például felold bizonyos ambivalenciákat, megválaszolja a nyitva maradt kérdéseket. „*Mikszáth nagy regénye az elbűvölt, a könyvtől megválni alig tudó olvasót kielégítetlenül hagyja: adós marad Tóth Mari és Noszty Feri utóbbi historiájával. De Szemző Gyula és Ungár Piroska még sokáig élt. Mi történt velük?*”⁴⁹

Az életrajz tehát kifejezetten arra vállalkozik, hogy kielégítse a Mikszáth-regény által már (vagy csak) felizgatott olvasót. És ha ezt a szexuális metaforát az elbeszélte eseményekre is kiterjesztjük, az is igaz, hogy Mikszáth csak ártatlan, kamaszos előjáték Kellér *hard pornójához* képest. A szereplők nevének különbsége jelentéktelennek látszik az azonosság explicit kinyilvánítása után, de azért érdekes, hogy az *Ungár* név miként értelmezi át a *Tóthot*. Mary Toth, ez az amerikai lány, akinek az anyja pozsonyi német, az apja olyan magyar, akinek a neve szlovákokat jelent, személyében harmonikus ellenpontot képez Bontó vármegye zaklatott nemzetiségi viszonyaihoz.⁵⁰ Ungár Piroška ellenben olyan zsidó lány, akinek a neve németül azt jelenti, hogy magyar. A nemzetiségek keveredését, ami az amerikai lánynál mintha nem okozott volna problémát, de a Kárpát-medencében állandó konfliktusforrás, az *Ungár* név is kifejezi, de az eltérés mégis tovább csökkenti annak lehetőségét, hogy a nő ebben a házasságban jól érezhesse magát, hogy a rokonság szolidaritása rá is kiterjedjen.⁵¹ Márpedig ez a házasság Kellérnél végül mégiscsak létrejön. Piroška addig sír, addig fogy és addig fenyegetőzik öngyilkossággal, míg végül az apja csak hozzáadja Szemzőhöz. És éppen ennek a házasságnak a működése értelmezi Kellérnél a Noszty fiú furfangos udvarlásának történetét, amely Mikszáthnál éppen azért maradhatott ambivalens, mert a házasság nem jött létre. A házasság egyébként a két háború közötti feldolgozásokban sem kötetett meg (legfeljebb Székely filmjében a képi szimbólumok szintjén), csak elhatároltatott a boldog végkifejletet sejtető finálékban, de a sejtetés egyértelmű volt: a házasság maga az idilli boldogság, melyben a két ideális szerelmes révbe ér, és örömteli fényűzésben imádkozhatja egymást a zárlat után következő időtlenségben – „amíg meg nem hálnak”.

Kellérnél azonban a házasság egészen másmilyen, az ő szövege mindenben visszazigazolja az öreg Tóth Mihály vízióját leánya házasságáról. Egy későbbi fázisban például Szemző egyszer úgy megveri a feleségét, hogy kórházi kezelésre szorul,⁵² de már eleinte is meglehetősen rideg a családi légkör, amelyben Szemzőné „*előzetes engedély nélkül be sem léphetett férje lakrészébe*”, semmilyen ügyet nem beszélnek meg, a férj állandó veréssel fegyelmezi az egyetlen fiúgyermeket, és az anyának megtiltja, hogy bármilyen játékot vegyen neki. Az asszony folyamatos megaláztatásoknak kitéve, lényegében rabságban, állandó felügyelet alatt él: „*Magára maradt, elszigetelődött, férje rokonai éppen csak leereszkedtek hozzá, soha igazában nem fogadták be, de régi társasága is elkerülte őt.*”⁵³

Szemző egy napon elszöktet egy másik nőt, feleségétől pedig elválik. Egy év múlva azonban visszahódítja és újra elveszi Piroškát. Ez egyáltalán nem kerül nagy erőfeszítésébe – tekintve az életrajz során mindvégig erőteljesen hangsúlyozott hallatlan szexuális vonzerejét.⁵⁴ Szép lassan aztán apósa egész vagyont sikerül elszededegetnie.

Kellér szövege elsősorban Szemző életét meséli el, amelyben a feleség egyre inkább a perifériára szorul. Hiszen az első világháború és a Bácska elcsatolása után „*Pirit letette az asszony egyik pesti rokonánál, mint egy megunt bőröndöt, és ott is felejtette*”.⁵⁵ Közben Szemző félig legális, de főként törvénytelen és a szervezett bűnözésre emlékeztető módszerekkel jelentős vagyont szerzett, felesége nehéz körülmények között élt: „*Egy könyvkiadónál vállalt négypengős napidíjas állást. Ahányszor Piroška személyesen megjelent, férje mindig hagyott számára kisebb összeget; de csak nagyon ritkán találkoztak.*”⁵⁶

Ezt a közbenső fázist aztán még nyomorúságosabb végkifejlet követi: „*Piroška, utolsó idejében kopottan, rongyosan járt a Belváros utcáin. Pórázon vezette kutyáját, ha ismerőssel találkozott, nyomorára panaszkodott és pengős kölcsönökért kunyerált. [...] A gazdag Ungár lánya az ostrom idején halt meg; utolsó útjára összesen egy ember, házbeli lakó kísérte el.*”⁵⁷

A házasság tehát bekövetkezik Kellérnél, de egyáltalán nem váltja be az elcsábított leány várakozásait, és így határozottan az elítélés pólusára mozdítja el a Noszty Feri udvarlása körüli ambivalenciát. De nem a házasság az egyetlen olyan momentum, amelyben Noszty Feri gonoszabb lesz, mint a regényben volt. A regényben ellenszenvesebb figura volt, mint az elbeszélésben, de a későbbi feldolgozásokban eszményi hőssé magasztosult. Kellér viszont Noszty Feri gonoszságát a képzelhető végletig fokozza. Ha volt is valami kedves, szeretetre méltó a Noszty Feri könnyelmű figurájában, Szemző Gyuláéban ilyesmi semmiképpen sem akad. Bizonyosság a Kellér-szöveg szinte bármelyik mondatát idézhetnénk, de talán elégedjünk meg azzal, ahogyan ellenségeire az általa fizetett pribékek rontanak rá: „*a rajtaütött ember kalapját, hátulról támadva, mélyen fejébe nyomták, hogy az nem látott, nem hallott, és a szájába bélsárt tömtek*”.⁵⁸

Az ilyesfajta bosszúállást azonban Szemző szereti évekig is halogatni, mert mint mondogatja: „*A bosszú és a kaviár hidegen jó.*”⁵⁹

Kellér azonban nemcsak Noszty figuráját értékeli, illetve értelmezi át ilyen negatíván. Neki arról a nőről is megvan a véleménye, akivel mindezt meg lehetett csinálni. A nőideál megváltozásától természetesen nem független ez az átértékelés. A tapasztalatlan, naiv, alkalmasint butácska leány a maga gyerekes elképzeléseivel és bájos szemérmességével: az a romantikus nőideál, amelyet Tóth Mari is képvisel, és amely Mikszáth jó pár szövegében őrzi pozícióját, és amelyet még a Karinyth–Benedek-feldolgozás is „*a darab legrokonszenvesebb figurájának*” nevezett,⁶⁰ a XX. század második felében már nem vonzó. Úgy látszik, Kellér elfogadja Máli néni lélektani elemzését, aki azzal magyarázta Tóth Mari lelki diszpozícióját, hogy „*sok német regényt szívott föl*”.⁶¹ Kellér átfogalmazásában mindez határozottan negatív értékelést kap: „*Piroska nem volt Júlia, hanem Courts-Mahler vagy Ohnet valamelyik érzelgős regényhősnőjének mintapéldánya*”, ezért kifelé a megaláztatások ellenére is őrizte a látszatot „*a rabság sorsába való nyálás-sóhajtó beletörődése*” közepette.⁶²

Jegyzetek

1. Lásd Mikszáth Kálmán ÖSSZES MŰVEL. Akadémiai–Balassi–Argumentum, 1956–2001. (A továbbiakban MKÖM.) 20,243.
2. A görög szavak magyar átírásának akkori-ban még nem volt egységes szabályrendszere; nem úgy, mint ma, amikor kettő is van. Mindazonáltal meghökkentő az a merészség, amely ugyanazt a képzőt két egymást követő tulajdonnév végén más helyesírással szerepelteti.
3. A fejezetbeosztás problémájának elvi felvetéséhez lásd Philip Stevick: THE CHAPTER IN FICTION: THEORIES OF NARRATIVE DIVISION. Syracuse, NY, 1970. Syracuse UP, 178.
4. MKÖM 20,279–288.
5. A szakirodalomban előfordul a „Noszty-klikk” (Király István: MIKSZÁTH KÁLMÁN. Művelt

- Nép, 1952. 180.) és a „Noszty-klán” (Eisemann György: MIKSZÁTH KÁLMÁN. Korona, 1998. 127.) kifejezés is, de pontosabbnak érzem a háló metaforáját: a „*laza, de az adott pillanatban teljesen szorosra húzható hálót, amelyet a dszentri érdekkapcsolatai, rokonsági szövevényei alkotnak*” (Fábr Anna: MIKSZÁTH KÁLMÁN 1847–1910. Mikszáth Kiadó, Horpács, é. n. 145.), noha ez a hálózat messze nem terjed ki az egész dszentrire.
6. Ironikus elutasítás és afirmáció kettős játékról beszél Eisemann: i. m. 137.
  7. A regényekre általában is jellemző lehet, hogy több inkompatibilis szervezőelvet tartalmaznak, lásd James R. Kincaid: COHERENT READERS, INCOHERENT TEXTS. *Critical Inquiry* 4 (1977). 787–802.

8. Feri szerelmét tényként kezeli, és magától értetődő értéként tételezve, az értelmezés egyik kiindulópontjává teszi Eisemann: i. m. 128. és 135. A könyvről írt kritikában egyéb kifogásokat is emleget ez ellen: HOGYAN OLVASUNK ÚJRA MIKSZÁTHOT? *BUKSZ* 11 (1999). 386.
9. *MKÖM* 20,210–11.
10. Uo. 21,138–39.
11. Uo. 20,238.
12. Uo. 21,229.
13. Az eddig felsorolt változtatásokra felhívja a figyelmet a regényt sajtó alá rendező Rejtő István is, a 20,137.: 18–30. sorok betoldását azonban nem említi, sőt azt állítja: „*Malinka és Vilma kapcsolatának alakulására a továbbiakban nem tér ki az író.*” *MKÖM* 20,276–77.
14. Uo. 21,150.
15. *Vásárnapi Újság* 54 (1907) dec. 8. 982.
16. *MKÖM* 21,90.
17. *Vásárnapi Újság* 54 (1907) dec. 15. 1005. = *MKÖM* 21,171–72.
18. A nyugati kánon kevésbé központi darabjaként megemlíthetjük *Eça de Querós O PRIMO BAZÍLIO* (1878), valamint *Leopoldo Alas Clarín LA REGENTA* (1884–85) című regényét is. És azért nem szabad elfeledkezniük Hester Prynne-ről sem, bármennyire Európa-centrikusak vagyunk is. A házasságtörés irodalmi megközelítéseit illetően az alapmű Tony Tanner: *ADULTERY IN THE NOVEL*. Baltimore–London, 1979. Johns Hopkins University Press. De van olyan is, aki úgy véli, a házasságtörés az egész nyugati kultúra főtémája: „*Aki irodalmunkból ítélne meg bennünket, úgy vélhetné, hogy a nyugatiak egyik kedvenc foglalatossága a házasságtörés. Egykettőre össze lehetne állítani azoknak a regényeknek a listáját, amelyekben erre nincs célzás.*” Denis de Rougemont: *A SZERELEM ÉS A NYUGATI VILÁG*. Ford. Szoboszlai Margit. Helikon, 1998. 10.
19. *MKÖM* 8,56–57.
20. Uo. 39,44.
21. A házasság működése – ellentétben a kortárs európai regényirodalom és dráma egyik jelentős csoportjával – Mikszáth regényeiben majdhogynem tabutéma, amely alig kerül az elbeszélés centrumába. Jókai időnként megszébbre megy nála (példa lehet *AZ ARANY EMBER* vagy *A LÉLEKIDOMÁR*). Mikszáth egyik nagyobb elbeszélése azonban mégis megemlíthető: a *PÁVA A VARJÚVAL*. *MKÖM* 5,131–168.
22. Uo. 21,123.
23. Uo. 21,204.
24. E hellyel kapcsolatban a dekonstrukciót előlegező játékot folytat a *páva* asszociációival Király: i. m. 194–95. A hely a „*Felszállott a páva...*” kezdetű népdalt idézi fel, de nem az Ady-féle világot pusztitó tűz víziójában. Egy váratlan fordulattal a parádés ló is azonos lesz „*a páváskodó úri bandával*”, és akkor már Kope-reczky bölcselkedése a parádés lovakról szintén beidézhető. Ló és páva behelyettesítése, amely Királynál a páváskodás szóalakon nyugodott, meggyőzőbb lehet, ha felidézzük, amikor Noszty Feri megvette „*a Topsisch gróf négy fekete lovát*”: „*úgy ment az a négy ló, mint négy páva, még a föld is érezni látszott kényes lépkedésüket*” (*MKÖM* 21,155.). És akkor már miért ne utalnánk vissza Mikszáth *PÁVA A VARJÚVAL* című szövegére? Ott is az előkelő nő a páva, viszont a férj a varjú. Mindenesetre abban a szövegben témává válik, hogy működőképes-e a házasság páva és varjú között. Ha Noszty Feri parádés ló és páva, Mari pedig galamb és varjú, abból nem tudom, mi következik, de Marira nézve nyilván semmi jó.
25. A NOSZTY-FIÚ ESETE TÓTH MARIVAL. Vigjáték 4 felvonásban. Mikszáth Kálmán regénye nyomán színpadra írta Harsányi Zsolt. Uj Idők Irodalmi Intézet Rt., 1926. A továbbiakban Harsányi: VIGJÁTÉK.
26. Harsányi: VIGJÁTÉK, 21.
27. Uo. 25.
28. Marton, 1933.
29. Harsányi: VIGJÁTÉK, 28.
30. Uo. 26–27.
31. Uo. 96.
32. Uo. 38–40.
33. Könyv alakban: Pekár Gyula: *A KÖLCSÖNKERT KASTÉLY*. Vigjáték három felvonásban, öt képben. Singer és Wolfner, 1914.
34. Az interjú 1939. december 20-án jelent meg az *Esti Kurir*ban, megtalálható *MKÖM* 21,315. A darabot egyébként az Akadémia is Vojnits-éremmel tüntette ki, és készült belőle egy némafilm is 1928-ban, Bolváry Géza rendezésében.
35. K. F.: ELŐSZÓ. In: Mikszáth Kálmán: *A NOSZTY FIÚ ESETE TÓTH MARIVAL*. Színpadra átdolgozta Karinthy Ferenc és Benedek András. Franklin, 1950. 4–5.
36. Karinthy–Benedek, 98.
37. A FÜGGELÉK külön kiemeli az ilyen jelzések fontosságát: „*Ebben a jelenetben nagyon kell vi-*

gyázni a *Ferit játsszó színésznek: Marival szemben nagyon őszinte, nagyon ügyes, máskülönben Mari nem szeretne belé. Csak a Tinkával való jelenetben leplezheti le magát a néző előtt.*” (101.) „*Ferinek itt is vigyáznia kell a kettős hangra: amíg a családdal beszél, rideg, tárgyilagos, amikor Marival, akkor őszintén szerelmesnek kell lennie. Egy-egy ponton leplezheti csak le magát a néző előtt.*” (102.)

38. Karinthy–Benedek, 56.

39. Uo. 88.

40. Uo. 32.

41. Sárközi Andor írása az *Északmagyarország* 1950. február 2-i számában jelent meg, lásd MKÖM 21,321.

42. A forgatókönyvet Thurzó Gábor írta.

43. A film mélypontja egyébként az a kaszinói jelenet, amelyben négyes tarokkot játszanak, ami már magában is baj, de ráadásul az egyik játékos kilenc tarokkal, köztük a három honórral a kezében passzol.

44. MKÖM 21,232.

45. Uo. 21,233.

46. Uo. 20,262–67.

47. Király, 178–79.

48. Kellér Andor: A FŐISPÁN. In: uő: ZÖLD GYEP, ZÖLD ASZTAL – A FŐISPÁN. Szépirodalmi, 1974. 184.

49. Kellér, 186.

50. A nemzetiségi kérdéshez a regényben lásd Fábri, 150–51.

51. Érdemes megjegyezni: az a körülmény, hogy a kiszemelt menyasszony családja zsidó, csak ekkor, a II. világháború után jut szerephez a történet értelmezésében, márpedig a holokauszt tapasztalata tudvalegőleg visszamenőleg is átalakítja a század eleji antiszemitizmus megítélését. Az az úri gőg, amellyel a Nosztyak úgy vélik, bármit megtehetnek Tóthékkal, Kellér olvasatában implicit módon összekapcsolódik az antiszemitizmus kérdésével.

52. Kellér, 208.

53. Uo. 194.

54. Ez a vonzerő azonban, amely Noszty alakjának kezdettől jellemzője, Kellérnél nem romantikus hősszerelmessé teszi a figurát, hanem a *KÉTEZER NŐJE VOLT* című pornográf íromány főszereplőjévé.

55. Kellér, 206.

56. Uo. 223–24.

57. Uo. 226.

58. Uo. 209.

59. Uo. 204.

60. Karinthy–Benedek, 100.

61. MKÖM 20,162.

62. Kellér, 194.

Kántor Zsolt

MIKÉNT MÚLIK EL, AMI MEGMARAD

Nagymama a kukában guberált,
amíg papa a Bibliával bíbelődött a kanapén,
lehet, hogy kidobtad a nyakkendőtűt
a molyette kravátlival együtt,
mondta az öreg, miközben a Róma-levél fölé hajolt,
ahelyett, hogy megadnád néha a *köteles jóakaratot*,
selejtezed a holmikát?

Vén fejjel, szólt közbe az asszony, szokjál le róla,
a test gondolata halál, a szellemé élet.

Nem rendelkezhetsz a saját testeddel, szájalt az atya,
te meg nem uralkodhatsz fölötte, replikázott mami.

Ó, megvan a *vrasba*, ez a kopott vas-

csipesz, itt van, fogd, mondta *babuska*.

*Atye*c fölpatant, és a mama fenekére vert a Bibliával.
Köszönöm, te minden álnoksággal és gonoszsággal megtöltött háztartási démon, nem igei, ahogy tékozlod az időt.

A mama megkapaszkodott a könyvespolcban, és pofonnal felelt, kis cirógatás volt ez inkább, nem ütés, de fájhatott, mert az idős kan felszisszent.

Azután a hím letépette a perzsaszőnyegre a gyenge nőt, nem volt baj, a váza felborult ugyan, de nem tört el.

Én az erkélyen eregettem a szappanbuborékokat, egy órája üldögéltem ott szótlantul, nem vettek észre, a függőnyt elhúzta kicsit a szél, ezért csak bekukucskáltam.

Épp hogy kigombolkoztak, és hang nélkül lettek egygé.

Magyar László András

KESELYŰ

Nem birom! Ez kész kín! – dohogott a fióka a fészkin. –

Más leszek én. Az a fő: nem bűdös és dögevő!

Élete elszakatolt és tényleg lett, aki nem volt –

szőrös, öreg, keserű, hullaszagú keselyű.

SZAMSZÁRA

Mindegy, vajon agyvelőből
jutott-e több, vagy erőből,
s hogy megvan-é az előbőr:
a lét – Herr Müller – felőröl.

Nyugton bámulsz majd felölről,
vagy kezdhetsz mindent előlről,
állatként, aki merő szőr,
pedig elég volt előszőr?

AGÁR ÉS NYÚL

– S mi van, ha evvel csak magadnak ártol? –
 kérdi a nyúl az üldöző agártól.
 – Ezt megvitatjuk – szól amaz – mi ketten,
 mihelyt az összes érved számba vettem.

ELVESZETT PARADICSOM – KÉT FELVONÁSBAN

A kerub ujját föltartotta tiltón:
 „Ez itt bezár kérem, de ott a Hilton.”
 Idő telik.
 „Franc a belit,
 megint szakadt a szatyrom” – mondta Milton.

Fodor Ákos

VERSEK

Klip

szememmel mintha súlyt emelnék
 mit láthatok nem kép csak jelkép
 kapkodvaronda hirtelenszép
 jelenséget törlő jelenség
 múltó jövő semmi jelenlét
 sebességfedte meztelenség
 nincs kilégzés nincs önfeledtség
 mire meglátom máris emlék
 szememmel mintha súlyt emelnék

Summa

Kínnal bányászott,
gonddal csiszolt gyémántom
ragyog és fázik.

Életszerű pillanat

A mókus megáll
kerekében s felsóhajt:
„ennyire volnánk...!”

Posztgradualitás

Tudnod kell, hogy már
nem vagyok olyan buta,
hogy tanítsalak.

Dal

„Ehhez késő, ahhoz korán”
közli velem a délután,
„hát nincs mit tenni. – *Jobb, ha van...?*”
kérdése kong, választalan.

Aggastyán

Mint kisgyerekkorában. Újra
túl nagyra nőtt körülötte minden.
Magas. Nehéz. Sok. *Vágyva unja.*
És egyre több szó ismét ismeretlen.

Bánki Éva

VITÉZEK, MI LEHET EZ SZÉLES FÖLD FELETT...*

„Ezen a vidéken nincs egy, a többi közül sajátságos alakjával elűtő szirtrom, barlang, faóriás, sellő, vízesés vagy időszakos forrás, melyhez a legszándúsabb regéket ne fűzné a nép. És nincs az a szertelenségbe vesző babona sem, melyben kicsinytől nagyig vakon ne hinnének.” Legyünk hálas és régi olvasók, és képzeljük el Régi-Magyarország és Galícia határán a fenséges Magurát, az őszöreg hegyet, amint alátekint a sebes folyású és szeszélyes folyócska, a Dunajec völgyére. Mihelyt elkezdődött a magyar világ a Csallóközben, mikor a magyar parasztok kitétték a kcsk-t, az M.N.P.-igazolványt, a Magura már látta a titkos utazókat. A Magura szeme, füle és lába – hiszen a régi elbeszélésekben a hegyeknek szokása látni az alant elhaladókat – először a lengyelek voltak. Bármit látott vagy hallott is a Felvidék szerelmese, Szendrey Gyula ezen a vidéken, a háború után a Dunajec völgye megtelt lengyel imákkal, a gorálok hegyi szállásain, ahová a felső útról lemerészkedtek, térképeket hagytak, Isten áldja meg Lengyelországot, hirdette egy felirat mind egyiken. A Magurának nem kellett leskelődni, a lengyelek fényes nappal jártak, a hegyi utakon szembetalálkoztak a *Könyv* szerzőjével, a hegyek szerelmesével, a Felvidék fáradhatatlan bűvárával, a Nova Gora felé tartó Szendrey Gyulával. A hegyet a felhő, mint valami viseltes, jó meleg, hátul likacsos katonazubbony fedte be – nincs jó kilátás, sóhajtott Szendrey Gyula hazafias és titkos kutatómunkája közben – de az oly közönyösnek látszó hegy megreszketett, mikor egy menekülő lovassági tiszt (ló nélkül persze) beleszédült a Dunajec folyóba. Azon a napon a hegyet csak lengyel imafoszlányok tartották fenn – így gondolták ezt nemcsak a lengyel hadsereg maradvékai, hanem a gorálok és Szendrey Gyula is.

De volt egy nehezebb út is, amit csak a Magura, a gorálok és a fegyvereket szállító lengyelek ismertek, a felső út, ami elkerülte a Felvidék-kutatók, a határőrök, valamint a helyszínen ritka lepkefajtákat gyűjtő Royal Society figyelmét. Sokáig használták is, míg egy alattomos tavaszi hóvihar a K7-es állomást le nem tépte a hegyről, a kunyhó belsejében két vacogó, fiatal lengyel tiszttel. A Magura tudta, hova temette őket a hóvihar, *Piotr Kazomierz vagyonok*, suttogta a fiatalabb lengyel kábultan, a Magura megjegyezte, hova esett a fiatalabb lengyel rádió adó-vevője, bele is mormogott, de hát ki érthet meg egy ilyen öreg hegyet. A szelek bosszúból a Magura erdeit taposták, közben a gorálok hegyi szállásokra menekítették a kecskéket, s mindenkit óvtak ezentúl a szakadékos úttól, amit ők egy ottveszett lakodalmi zenekar miatt Dudás-ösvénynek hívtak. A másik lengyel, *Piotr Kazomierz* bátyja a csodával határos módon túlélte a zuhanást, a gorálok találtak rá három nap múlva a Dunajec Nova Gora felé mutató kanyarodásánál, de a rádió adó-vevő és a fegyverek odavesztek, a Magura kövei őrizték őket. A lengyelek kihúzták a térképükről a szakadékos utat, a Dudás-ösvényt, de mivel az alsó út járható és biztonságos maradt, a Magurát és a Nova Gorát továbbra is Élethegeyeknek nevezték.

* Részlet a 2004 tavaszán a Magvetőnél megjelenő *Esőváros* című regényből.

Nappal a lengyeleket őrizte a Magura, éjszaka – hisz alig hunyhatta le szemét a háború miatt – figyelte a továbbra is a szakadékos úton lopakodó halucokat. Alig hitt a szemének, hisz két fiú között három rövid hajú lányt is látott. A hegy, az angol lepkeszék Old Ladyje megdöbbsent, még soha nem látott lányokat a Dudás-ösvényen, a nőket a szakadékos úttól a babona, a felvilágosodás ellensége tartotta vissza, a gorálok úgy hitték, amelyik nő átmegy a szakadék fölött, annak nem lehet gyermeke. A hegy mormogott dühében, amikor meglátta a lányokat, pedig a halucoknak már nem is lehetett több ellensége. A bedzini összekötő lebeszélte a fiatalokat, hogy Zsolna felé menjenek, azt mondta, a Határhegy, a Magura sokkal biztonságosabb, az ifjúsági szervezet, a Hánoár Hácioni pedig átadta nekik a két lengyel csempész nevét és egy, a Nova Gora ösvényeit bemutató térképet is. A Magura morgolódott, hisz eddig nem volt rá példa, hogy valaki a legfelső, szakadékos útról induljon a Közel-Keletre, de nem volt ideje sokáig morgolódni, csak hallgatta, hogy a fiatalok és a csempészek a lengyel oldalon miről beszélgetnek. Már nincs több pénzünk, magyarázta Rafi, egy tizennyolc éves fiú, a fiatalok közül a legidősebb, aki unokája lehetett volna a lengyel csempésznek, nincs semmink, de a lengyelek nem hittek nekik, fuss csak, zsidó, menj a rendőrségre, nevetett a fiatalabbik, ha ránk támadtok, akkor nem keltek át a Magurán, a hegyekben is megtalálnak a rokonaink. De volt egy biztosabb érve is, a pisztoly, amit az idősebbik csempész ott szorongatott a zsebében. Rafi nyelt egyet, a csempészek mintha átláttak volna a gondolatain. A tizennyolc év alatt még nem tanult meg színlelni, micsoda szégyen, gondolta, két cionista ifjú, aki enged a zsarolásnak, Aron gátfutásban és súlylökésben nyert érmet Bedzinben, de most nem volt sehol Bedzin, nem volt sehol az éljenző tömeg. Hátuk mögött a Magura magasodott, a lengyeleknél fegyver is van, gondolta Aron józanul. Mit akartok tőlünk, kiáltott Salomea, hisz mi is lengyelek vagyunk. Salomea nagyon szép lány volt, csak túl fekete, túl keleties, a Hánoár Hácioni nem tudta őt a lányok között a Németországba induló lengyel munkatranszportba csempészni. Ne villogtasd a szemed, szólt rá a fiatalabbik csempész, akit zavart Salomea szépsége, ha nincs több pénzetek, akkor a bőrkabátokat adjátok ide, szóltak a fiatalokra mindketten. Bina volt a leggyorsabb, az órát is, vedd le az órát is, kiabáltak rá a csempészek. A három lány a kabátokkal együtt mintha a tettekrezséget, az aktivistamúltat is levetette volna, a hangjuk sírós lett, kislányosan, kibomlott hajjal reszkettek a hidegben. A hátizsákokat ne, azokat kérem, ne, könyörgött Bina, a fiatalabbik csempész Salomeára nézett, és legyintett, de csak nyisd ki, szólt rá Binára az idősebb.

Alig volt pénzük. Gyerekek ezek még, mormogta a fiatalabbik, mikor meglátott Cipi hátizsákjában egy kismackót, Cipi vörös lett, gyerekek ezek, mondta a fiatalabbik csempész még egyszer, de azért segített az idősebbnek a zsákokat átforgatni. Nincs semmi érdekes, mondta, egy kis alsónemű, Binánál egy verseskötet, ezt a sok papírt minek cipelitek, kérdezték Arontól a csempészek, átforgatták a gondosan tisztázott, tollábrákkal ékesített terveket, a lapok között nem volt pénz, csak tervek, oldalak vég nélkül. A Hánoár Hácioni működési szabályzata, egy rajz az Aron által tervezett új, energiatakarékos szivattyúról, egy nyelvkönyv és egy részletes terv: *Hogyan tegyük igazságosabbá Izraelt*. A fiatalabb lengyel segített Aronnak a papírokat visszapakolni, milyen jó gépész lenne ez a fiú, gondolta, ahogy figyelte Aron takarékos, ügyes mozdulatait, a rengeteg papír láttán már nem hitte, hogy a Magurán élve átjutnak. Arra menjetek, a fenyők felé egyenesen, mutatta Rafinak az utat az idősebbik, ha egyenesen mentek, reggelre biztonságban lesztek, innen egyenes az út, na, most már eredjetek. A fiata-

labl lengyel, aki ismerte a szakadékos utat, biztos volt benne, hogy már ma éjjel meghalnak. Salomea holtsápadtan előrement, Rafi gondolkodott, nem lenne-e jobb támadniuk, Rafi bátor, mozgékony fiú volt, a pillanatnyi fellobbanások embere, de Aron intett, április van, ha egész éjjel megyünk, gondolta, egy éjszakát kibírunk kabát nélkül is. A lengyelek elmentek, ők ott maradtak, a sötétség hátulról és oldalról tört rájuk, mint a kétségbeesés, ne énekelj, szólt rá Binára Rafi, Bina költőnek készült, bár még nem tudott elég jól héberül, a szavak a szívében voltak, nem a fejében. Telihold volt, összefogódzkodtak a bizonytalan fényben, Rafi ment legelől, Salomea sírt, ne hagyd el magad, szólt rá Aron keményen, Rafinál zseblámpa volt, amikor nem volt holdfény, felkattintotta ötpercenként, az út egyenesen vitt tovább, habár egyre magasabbra, ahogy megmondták a csempészek.

Remélem, jó ez az út, és nem fogunk meghalni, sóhajtott Salomea. Gyenge lány, gondolta a hegy fitymálva, a fiatalok még nem tudták, hogy a csempészek a szakadékos útra vezették őket, Rafi és Aron a kirándulók buzgalmaival tört egyre magasabbra, legalább gyorsabban meghalnak, gondolta a fiatalabb lengyel, legalább nem szenvednek sokat. Salomea terhes volt, még jobban megszépítette a titka, éhes volt állandóan, és a szomjúságtól most sírni tudott volna. Ha gyorsabban mozogsz, mondta Aron, akkor nem fázol annyira. De a Magura már döntött, a három lány közül ő Cipit választotta. Legalább hadd énekeljek egyszer, könyörgött Bina, Rafi a vállát fogta, ne, hát ha valahol mögöttünk vannak a csempészek. Túl érzelmes ez a lány, gondolta Rafi kétségbeesve, így kivetkőzve önmagából, már nem találta olyan szépnek, mint Bedzinben, neked nem volna szabad annyit sírni, mondta Rafi, élünk, örülnünk kell, próbálta vigasztalni. De még hajnal előtt hatalmas eső zúdult le rájuk, nem tudtak egymásba kapaszkodni, az út elkeskenyedett, mint a kutya, úgy nyelte Salomea a vizet, Bina teste ellazult, elengedte Rafi ujjait, nem is akarta már a többieket látni, gyere csak közelebb, állj hozzám közel, kiáltott rá Rafi, el akarta kapni a kezét, Bina hirtelen sikoltott, megcsúszott, a többiek nem láttak mást, csak azt, hogy elnyeli a láthatatlan egy pillanat alatt. Cipi felsikoltott, ujjait belemélyesztette a fiúk karjába, az arcát odaszorította Aron arcához, látták a villámfényben a szakadék falait, mint egy seb, úgy nyílt szét alattuk a völgykatlan. Aron mondani próbált valamit, de csak az jutott eszébe, ne féljetek, biztos, hogy álmodunk. Bina már nem is érezte a köveket, pedig sokáig zuhant, zuhant egyre mélyebben, a szívét elárasztotta a cédrusillat, ő is látta a villámfényben megnyíló völgyet, egy vers, a sajátom véget ért, most jutok le a gránátalmavölgybe, gondolta. Halott, százszorosan halott, gondolta a Magura, mikor a lány teste a legutolsó sziklához csapódott.

Eláznak a papírok, kiáltotta Rafi, mert percekig csak erre tudott gondolni, Istenem, a papírok, pedig csak a legfontosabb terveket hoztuk magunkkal, csak a legfontosabb papírokat, a testvérekre gondolt, a többi halucra, akiket meg kell nyerni Szlovákiában, meg kell nyerni Magyarországon. Menekülnünk kell, mondta, mikor a szél csillapodott, állj fel, Aron, állj fel, Salomea, gyerünk, Cipi, ha nincs ez a vihar, ha nincs a villámlás, mindannyian odaveszünk a szakadéokban, álljunk fel, és menjünk. De lehet, hogy még él Bina, sikoltoztak a lányok, meg kell keresnünk, nekünk mennünk kell, szólt rájuk Aron. Még esett az eső, Salomeát Rafi vonszolta, már nem a villámlás, hanem a hajnal tárta szét a völgyet, nekem tériszonyom van, gondolta Aron, most nem számít, milyen furcsa. Salomea tudta, hogy a gyerek halott a hasában, ő ment az úton legbelül, de egyre csak a völgyet bámulta, hát akkor menjünk tovább, menjünk tovább, hajtogatva hisztérikusan.

Alig mertek leülni, a felhők egész nap kergették őket, éjszakára elérték az egyik elhagyott menekültállomást, a K8-at, Cipinek kék a szája, kék a keze, kék a bokája, nevetett Salomea, hagyd abba, beteg vagy, lázas vagy, mondta Aron Salomeának. Bárcsak valami ennivalót is találnánk, kiáltott Rafi, bárcsak hagytak volna a lengyelek a töltényeken kívül valami mást is. Szendrey Gyula, aki épp az alsó úton sétált, bosszankodott a felhős idő és a rossz kilátás miatt, felnézett, hallják, uraim, a gorál nyelv a szláv és a germán nyelvek keveréke, magyarázta a két angol lepkésznek. A fiatalok megdermedtek, és nemcsak a német szótól, hanem mert el se tudták képzelni, hogy a sziklák alatt még egy gyalogösvény húzódik, körülvettek minket, suttozta Rafi. Salomea a láztól már félrebeszélte, fogták egymás kezét, búcsúzzunk el egymástól, mondta Rafi. Ez egy bizonytalan út, bizonytalan lett ő maga is, érezte a lányok testét, érezte a bőrüket, de fáradt volt, olyan fáradt, mintha nem egészen lenne a saját bőrében. Most mindenkiről beszéltek, minden titokról, csak Bináról nem, szeretlek, Salomea, szeretlek, Aron, szeretlek, Rafi, mondta Cipi mindegyiküknek.

De Cipi nem mondott el mindent. Elkészönt a gettóban az anyukájától, elkészönt az apukájától, aki megáldotta, menj, kislányom, mondta, nem önzésből megyek, válaszolta Cipi, a mozgalom szólít, nagyon bátran kisurrant a gettóból, de a bedzini állomás megrémítette, még soha nem volt egyedül ilyen hatalmas helyen, bekötötte a haját, így várta, ahogy megbeszélték, a többieket. Elmúlt öt óra, csak az utasok jöttek, a vonatok jöttek, közülük nem jött senki, hogy mi lesz, arra Cipi nem is gondolt, még két nap, és vérezni fogok, gondolta szorongva, és én nem gondoskodtam arról. A szökés közben ezt elfelejtettem, gondolta szégyenkezve, és úgy megijedt, úgy elszégyellte magát, hogy legszívesebben azért visszafordult volna az állomásról. Micsoda szégyen lesz, gondolta. Erre gondolt csak, amikor a többiek megjöttek, amikor a tanyán elrejtöztek, amikor a többiekkel részt vett az egész éjszakás megbeszéléseken. De nem történt *semmi*. Nem jött meg, se Bedzinben, se a tanyán, ahol hónapokig bujkáltak. Cipi részt vett a foglalkozásokon, megtanult egy csomó cionista dalt, gyöngybetűkkel lemásolta: *Hogyan tegyük igazságosabbá Izraelt*. Aztán rájött, hogy a gettó előtt Solomonnal „együtt volt”, Solomon egyszer megcsókolta, meg is simogatta, és annyira jó volt, hogy Cipi büszkén és rémülten arra gondolt, velem így történt meg, és bár nem emlékezett arra, amiről a lányok az iskolában már beszéltek, amire Cipi még odafigyelni se mert, de hát, Istenem, lehet, hogy az érzelmek, és én már a csóktól is... Cipi még azt a kis fájdalmat sem érezte, ami minden hónapban (eddig összesen háromszor) szokott a hátsába belenyilallni, hát elmaradt, és ez semmi mást nem jelenthetett, ennyit tudott Cipi is. Élénk volt és vidám, de *ilyesmiben* szinte hisztérikusan szégyenlős, szégyellte anyukáját is, mikor az anyukája megpróbált ilyen dolgokról vele beszélni. A bátyjával szívesebben beszélt volna Cipi, a bátyja ragaszkodott hozzá, hogy az útra Cipit is hozzák magukkal Rafiéék, de a bátyja egy szigorú hős volt, akit nem érdekelt más, csak a cionizmus. És az én életem, gondolta büszkén Cipi.

De most egész biztos, hogy én is meghalok. Ezért egész éjjel az anyukájára gondolt, nem tudta, hogy álmában vagy a valóságban is, bár a kettő, ha az ember egy menedékhelyen alszik, a kettő lehet, hogy ugyanaz, gondolta. Mikor felébredt, kipattant gyorsan Aron és Salomea mellől, megrázta a haját, és kérdezgette, mikor indulunk. Rafi lázas volt, Aron lázas volt, Salomea félrebeszélte, a fiúk azt mondták, haldoklik. Tébécés, mondta Rafi. Egy tüdőbetegnek nem szabad megfázni. Cipi már nem törődött Salomeával, kiszaladt a kunyhóból, ő élni akart, most már *miatta* akart élni, gondolta,

és megkönnyebbült, mikor lenről lengyel szót hallott, meglátott egy ösvénykét, talán itt lejuthatok az alsó útra, fiúk, fiúk, kiabálta. Először jiddisül, aztán hangosabban, lengyelül is. Álljatok már meg, fiúk, és ahogy az erejéből telt, futott utánuk. Cseppet se gondolkodott, pedig Aron és Rafi megtiltotta, hogy az úton hangoskodjanak.

Roman Sigorsky, mert hiszen a hegy, a Magura tudta, hogy a fiút így hívják, megfordult. Hány éves vagy, kislány, kérdezte, és mosolygott, hagyd azt a lányt, hiszen zsidó, mondták a barátai, hány éves vagy, kérdezte Roman, tizenhárom, mondta szégyenlősen Cipi, mert tudta, hogy fiatalabbnak látszik. Akkor mi megyünk is, mondták Romannak a bajtársak, de nem mentek, csak az útról arrébb húzódtak, te csak ne törődj velük, mondta Roman Cipinek. Nincs pénzünk, mondta Cipi, és mind betegek vagyunk. Kiraboltak minket, mesélte Cipi igen nagy komolysággal, mert ilyesmi nem történhet mindenkivel. Roman felnevetett, az ő húga, Arina az autóbalesetére volt büszke. Ha ilyen bátyám lenne, gondolta Cipi, akkor még talán *arról* is beszélhetnék vele. Roman pénzt keresett a zsebében, de csak aprót talált, hányan vagytok, kérdezte, egy lány beleesett a szakadékba, már csak négyen, felelt Cipi. Ahogy kimondta, Cipinek eszébe jutott, milyen könnyű meghalni. Már csak négyen, mondta még egyszer, ha négyen vannak, kevés lesz ez az apró nekik, gondolta Roman. Hogy ne lássák a többiek, elfordult, és lecsatolta az óráját. Noked megvan a fülbevalód, mondta halkan a lánynak, az óra meg a fülbevaló elég lesz, menjetek a legszélső házba, ott majd meggyógyultok, ott jó parasztok vannak. Cipi elfutott, nem is sejtette, hogy nem messze tőlük ott van a falu, még az órát is elfelejtette megköszönni. Salomea két nap múlva ott halt meg a parasztházban.

A Magura, hiába becézgették a lengyelek Élethegynek, nem volt biztonságos. A szakadékot a menekülttörténetekben már százsámra borították a zsidó és lengyel holttestek, de tény, hogy az ösvények a széltől és a hótól már októberben járhatatlanok lettek, a zsidók és lengyelek most már Zsolna felé menekültek. Talán túl kegyetlen voltam hozzájuk, gondolta a Magura, talán ha többen átjutnak, nagyobb lenne most a pezsgés, az élet. Old Lady unatkozott, szerette, ha meghalnak mellette, de tudta, hogyha sokan meghalnak, akkor nem jön senki sem. Szeretni csak a fiatal lengyelt szerette. Eddig minden fiatalra túl sötét árnyékot vetettem, gondolta a hegy, hiszen azt hitte, hogy nem a háború, hanem ő árasztja magából a sok csapást, a halált, a gyűlöletet. De most, négy év múlva új idegeneket látott a felső úton, ezek szlovák partizánok, gondolta a Magura, talán eltévedtek.

Így volt, Marek és František véletlenül tévedt a felső útra, hiszen nem volt már határ a régi és új Szlovákia, a régi és új Lengyelország, a régi és új Magyarország között. Az angol lepkészek Svájcban át visszajutottak Angliába, most egy London melletti panzióban hallgatták a rádiót, a Felvidék szerelmese, Szendrey Gyula Budapesten már nem ritka köveket és virágokat, hanem tűzifát és krumplit gyűjtött, készült az ostromra. František és Marek eltévesztette az ösvényeket, így kerültek a felső útra, ahonnan Piotr Kazomierz és Bina Rossbaumot lesöpörte a szélvihar. Üzeneteket vittek, jajkiáltást a Galíciában harcoló partizánoknak, de akik a jajkiáltást küldték, már nem éltek, hiszen szétszórták a galíciai bajtársakat. Ezt ők még nem tudták, szeptember volt, az idő már hűvösre fordult, a két gyerek – Marek tizenhat volt, František tizenöt – a bokrok között bogyókat keresett, még jó volt az út, a karjukkal a bokrokat kaszálva siettek. Nem jó ez a lengyel térkép, mondta Marek, az út egyre feljebb visz, pedig már át kellett volna jutnunk a határon. František idegenkedett a hegyektől, de nem az a

fajta volt, aki sokáig marad idegen, szívesen megnézegette volna a gombákat, megnézegette volna a virágokat, leült volna egy kőre, hogy vizsgálgathassa a dolgokat, furcsa a levegő, ilyen magasan mások a színek is, gondolta. Galántáról származott, csak két hónapja partizánkodott a hegyekben, azért a gabonatóblák csinosabbak, gondolta. De František nem örökölt gabonatóblákat, az apja béres volt, a nagyapja béres, a mieink talán már átjutottak az oroszokhoz, mondta Marek, számára csak a háború létezett.

Az út egyre meredekebb lett, František cipője elszakadt, kapcával erősítette a lábához, nagyon beteges ez a fiú, nagyon vézna, gondolta a Magura, nem érdemi meg, hogy átjusson. František a szorongástól volt ilyen vézna, mióta beállt a partizánokhoz, a félelemtől lefogyott, igazából nem is az akcióktól félt, hanem a többi partizántól, és attól, hogy az akciókban meghal valaki. Hidat vagy síneket felrobbantani, az is elég lenne, gondolta, míg megpróbált ő is olyan rettenthetetlennek látszani, mint a többiek. A többiekkel egyszer gránátot dobott egy teherautóra, František ahhoz is gyáva volt, hogy a félelmét kimutassa, egy pillanat se telt el, élve vagy holtan a németek a kocsiból kiugráltak, de azt a vicsort, amit az egyik német fiú arcán látott, soha nem felejtí el. Olyan vézna volt, mint ő, talán ő is fél a többiektől, gondolta rémülten, a fiú haldoklott. Talán épp az én gránátom találta el, és egy pillanatra nevetnékje támadt, hiszen a többiek is nevettek, az a hülye német, mondta, de aztán visszatért álmában a fiú arca, talán én is így fogok meghalni, ilyen csúnyán vicsorogva, gondolta. Ott valami kunyhónak kell lenni, magyarázta Marek, pedig nem volt kunyhó, azt az állomást lesöpörte a vihar Piotr Kazomierzzsel, a maradványait az időjárás tönkretette. František fáradt volt, és nem is csodálkozott, hiszen ki tud olyan utat, ami nem a halálhoz vezet. Ne tököljünk, siess, szólt rá Marek, megmondta az út elején, hogy ő a parancsnok, František túl fiatal és túl mulya ahhoz, hogy egyedül döntsön bármiben. František nem dönteni, tanulni szeretett, három évig tanult, ő volt a magyar iskola legjobb tanulója, most is csak olvasni szeretett volna, nem jalkiáltást vinni a hegyekbe, hanem fizikát tanulni, matematikát, kémiát tanulni, jó meleg ruhákban ülni a tanteremben. Novák Feri, szólítja a tanár, és aztán halkabban, hogy csak ő értse, František Novák, és ahogy kimegy a táblához, érzi, minden lépéssel nő egy icipicit. És František Novák felírja a jó megoldást, a legjobb megoldást, de František csak három osztályt végzett, a magyar gazda, akihez elkerült, úgy vélte, ennél nem is kell több egy kisbéresnek.

Na, kapkodd magad, szólt rá Marek, de František úgy tudta csak a lábát kapkodni, hogy azt képzelte, a táblához megy, ha nem sietsz, itt hagylak, fenyegetőzött Marek, a magyar gazda fia a hetediket végzi a gimnáziumban, bukdácsol, panasolta az apja, én nem bukdácsolnék, gondolta František. De bizony bukdácsolt, egy bokor visszarántotta, egy kiálló gyökér lehúzta a kapcát a cipőről, na gyerünk, nógatta Marek, mert valahol itt kell a kunyhónak lenni. Én mindent elhiszek, gondolta František, elhitem nekik mindent, én is a cseh halálára szavaztam, a bűn ott van a szívemen. Mikor rajtuk ütöttek, a csoportban árulót kerestek, hiszen ottveszett négy bajtárs, valaki közülünk elárul minket, mondogatták, de csak egyetlen idegen volt közöttük, egy cseh, így a cseh haláláról döntöttek. František is szavazott, a cseh fiú meghalt, kivégezték, most már mindenki megnyugodott, nem keresték tovább az árulót. Csak František nem nyugodott meg, hisz nem voltak bizonyítékok. Nagy bűnt követtünk el, gyötörte magát félemben és álmában, Jaroslav arca együtt kínozta a német fiúéval. Mennyi fiatal, gondolta a Magura, aki hallotta František gondolatait, és már sajnálta, hogy olyan kegyet-

len volt, itt kell éjszakázunk, szólta Marek, itt a földön, hiába mennénk tovább, nem látunk semmit. František nagyon fázott, de rögtön elaludt, csak hajnal felé ébredt fel, az ujjai találtak valamit a sziklamélyedésben. Ez volt az az óra, amikor a cseh és a német fiú miatt mindig fel szokott ébredni. De most nem az „áldozatait” látta, most nem ő figyelt, hanem az ujjai, most az ujjai megtaláltak valamit, kipiszkáltak a sziklarésből egy füzetkét, hihetetlen, gondolta František, gyufát gyújtott, *Az én verseim*, olvasta a fedőlapon lengyelül. Milyen jó lenne, ha nekem is lett volna egy kemény táblás füzetem, még egy gyufát akart gyújtani, de lassan már hajnalodott, *Az én verseim*, olvasta el újra, a belső borítón a név, Piotr Kazomierz. Milyen csodák vannak, gondolta František, ezt a füzetet én találtam meg, a versek Marinához szóltak, minden lap alját kisbetűs felirat díszítette, *Isten áldja Lengyelországot*, hogy ezt elolvashassa, még egy gyufát kellett gyújtani. Az utolsó lapok sorolták fel tételesen a magyarországi menedékhelyeket, a Magurán átcsempézett lengyel fegyvereket, a barátok nevét, akik fegyvercsempészség közben haltak meg. Piotr Kazomierz halála előtt néhány nappal vesztette el a füzetet, beledugta a sziklarésbe, hogy ne lássa a testvére, hogy verseket ír. De egy-két nap eltelt, a sziklarést már hiába kereste, nem találta sehol a füzetet. Hogyan lehet, hogy ezt megtalálhattam, ujjongott František, van valamim, micsoda szerencse. A völgyszakadék vörös, narancs, rózsaszín fényben fürdött, a színes párák elfátyolozták a pusztulást, ami ott lebegett még a völgy alatt is, milyen szép, Istenem, milyen szép, sóhajtott František, érezte, hogy a világban rajtunk, embereken kívül is van rend, másfajta rend, egy valóságosabb rend, látta, hogy Isten, noha nem törődik velünk, a kezével ébreszti a virágokat, bokrokat, hegyeket, František, akinek nem kellett meghalnia, mint Binának, világosan látta ezt, és reszketett. Esküszöm, Úristen, ha túlélem ezt, ezért a helyért fogok élni, még egyszer visszajövök ide, mondogatta. A Magura bólintott örömeiben, és érezte, hogy átadta magát Františeknek.

Reggel Marekkel továbbmentek, délutánra találtak egy lengyel menekültállomást, a konyhóban egy Magyarország- és Románia-térképet, a városok nevét, ahol a lengyeleknek gyülekezniük kell, és két doboz szardíniát. Nagyon rossz úton vagyunk, mondta Marek, rossz ez a térkép, rossz ez az út, és így is volt, vele a hegy túloldalán végeztek a német hegyivadászok. De František jó úton járt, a segélykiáltást átadta egy másik partizáncsoportnak, a háború véget ért, egy év politikai munka után iskolába ment, tanult és tanult, a fejében a legjobb megoldással sokszor mehetett ki a táblához, és a legmágikusabb tárgyak, a könyvek között hirtelen nőni kezdett. Az ujjai emlékeztek még álmában is a jó érzésre, mikor megtalálta a sziklarésben a kemény táblás füzetet, Piotr Kazomierz verseit, mert a könyvek miatt nővök, gondolta, annyi ember vagyok, ahány nyelvet tudok, a könyveket egy időben az ágyában tartotta, egy időben az összes könyvét, de később a sok könyv már nem fért volna az ágyába, vagy ha belefért volna, akkor František Nováknak nem maradt volna hely. Megtanult oroszul, megtanult latinul, megtanult angolul és franciául, de a legjobban mégsem a könyveket, hanem a virágokat szerette. Egy római környezetvédelmi kongresszuson találkozott a két őszöreg angol lepkésszel, mi egy magyar földrajztudóssal, mesélték az angolok, Mr. Szendreyvel utazgattunk a hegyekben, láttuk az Old Ladyt, a nagy határhegyet, František Novák elsápadt, most jutott eszébe a Magurának tett ígéret.

Felésege művelt és elegáns asszony volt, a fogadásokat szerette, Rómába is az asszony kedvéért ment el, ott szépen bevásárolunk, mondta Milena, most az egyetlen egyszer megkérlek, ne viselkedj úgy, mint egy paraszt, František napjában többször

hallotta ezt, és mindannyiszor meghökkent, ő nem érezte úgy, hogy éles törés lenne az életében, élete minden napján – bár hithű párttag volt – elismerte Isten előtt, hogy bűnös, „áldozataiért” imádkozott, a cseh fiúért, a német fiúért, persze csak némán, hogy ne adjon alkalmat az asszonynak, hogy megjegyezze, ez már megint valami régi rossz szokás, František. Soha nem akart mást, mint szeretettel, távolról figyelni a dolgokat, ha elfogta a kedv egy kis gonoszkodásra, akkor éjszaka, fejét csóválgatva mások növényosztályozási hibáit javítgatta. Annnyira hitt pályája sorsszerűségében, hogy még a szakmai féltékenység is elkerült. De a szeretetteljes megfigyelés közben valami mégis mindig rácsöppent a nadrágjára, hol egy csöpp fagyalt, hol egy csöpp mártás, František, František, zúgta mellette a felesége, mint valami hegy, mint régen a Magura, két Old Lady sok nekem, sóhajtotta, és egyáltalán nem bánta, hogy a felesége nem szereti a hegyeket.

A hatvanas években turistaút épült a Dudás-ösvényen, de a szakadékos út továbbra se volt veszélytelen, két cseh hegymászót a szélvihar belesodort a völgybe. František Novák professzor kijárt egy csomó engedélyt, és ahol a legszebb a kilátás, ott házat építtetett. Már várta a hegy, talán örökölt a többiek álmait, gondolta büntudattal František Novák, mi lett vajon velük, hova lettek, a kezével benyúlt abba a részbe, ahol régen megtalálta a kemény födeles füzetet. František a „többiek” közül csak Mareket és Piotr Kazomierzet ismerte. Minden a háborúban dőlt el, gondolta Novák professzor, a füzet, a völgy, Isten ujjá a virágokon, és hogy a végén iskolába mehettek. Marek meghalt, talán nem él az a szerelmes lengyel, Piotr Kazomierz sem. Az angyalok néha Isten színe elé járulnak, ezért se tudnak mindent az emberekről, de egy hegy nem mozdul, hanem mindig itt él a földön, ezért a Magura is mindent tudott a többiekről. Roman Sigorsky az itáliai partraszállásnál esett el, a legjobb szívű lengyel volt, emlegették a bajtársai. Piotr Kazomierz bátyja túlélte az angliai légitámadást, Detroitban telepedett le, meggazdagodott a hazafias képeslapokból, *Isten áldja Lengyelországot*, hirdette egy felirat lent angolul, fent – nagyobb betűvel – lengyelül, nagy anyagi siker volt, de még nagyobb erkölcsi siker, gondolta egész életében elégedetten. Rafi a haluc lőszerraktárt védelmezve, egy budai kertben, fegyverrel a kezében halt meg. Aron, őt pedig életben akartam hagyni, a gépek, a nyomorult gépek miatt pusztult el, emlékezett a Magura dühösen. Egy menekülttranszportot kísért Kolozsvárra, nagyon kellett volna figyelnie, de két diák németül a legjobb szivattyúkról beszélgetett, Aron elmulasztotta a percet, amikor a vonatról le kellett volna ugrani, Cipi vele volt, Cipi nem mulasztott semmit, észrevette, hogy a vonat lassít, a többiek kiugranak a határon, kiugrott ő is, Constantában még elérte a hajót. Aront felrakták egy deportálódó vonatra, mert mire a két diák a legérdekesebb fajta szivattyúhoz ért, odaértek a határőrök is. Cipi túlélte, a Magura rögtön látta, hogy a túlélés Cipi igazi természete. Cipi évek múlva a haifai kórházban tudta meg, hogy nem lehet gyereke, se sókóttól, se mástól nem eshet teherbe. Roman órája nála volt, a kabalaóra, mert a házban a „jó parasztok” megelégedtek Salomea ruháival, miután megmondták a hírt a haifai orvosok, Cipi bámulta a csuklóján a nagymutatót, a kismutatót, akitől kaptam, talán már nem is él, gondolta.

Valaki még van, aki itt járt a Magurán, gondolta Novák professzor – bár életkora a bátor átkelőkhöz semmiképp sem illik – a nagy sikerű *Felvidék*-monográfia szerzője, Szendrey Gyula. František persze tudta, hogy Szendrey professzor nem örült volna, ha megtudja, hogy František Novák öröklí a tanszékét Pozsonyban, ha Szendrey Gyulával

találkoznék, nekem se lenne szabad örülnöm, túl sok köztünk a növényrendszerezési és nemzeti ellentét. Pedig Szendrey professzor meghalt, Františekkel már semmilyen növényrendszerezési kérdésen nem vitatkozhatott. Pedig megértette a hegyeket, ide menekült, gondolta František, a saját Milenája elől Budapestről. A háború után még élt, de a Felvidékre már nem jöhetett. A hegyek jók, arra tanítanak, hogyan legyünk többek önmagunknál.

Hát miként legyünk? František Novák a költészettan és a teológia melléktudományának tekintette a botanikát, egy titkos melléktudománynak, mégis túl gyáva volt, hogy ilyenfajta nézeteit szóba hozza a nemzeti vagy nemzetek feletti konferenciákon, ilyesmiről régen a feleségével szeretett volna beszélni, de az asszony durván elhallgatatta, František, te csak ne beszélj butaságokat. František nem értette Szendrey Gyulát, ő még az *ilyesmit* igazán megírhatta volna, az *ilyesmi* František számára maga az igazság volt, de a templomok, kegyhelyek Szendrey Gyula számára csak köemlékek voltak, a hegyeknél kevésbé tiszteletre méltó köemlékek, „a régmúlt romjai”, „a nép színdús regéi”. A templomokkal vagy hittel kapcsolatban ez volt Szendrey Gyula szavajárása, csak dicső és nemzeti emlékek, régimódiak, régimódibbak, mint a hegyek, csak kövek és szavak. František is ember volt, nem hegy, ezért ébren, álmok nélkül még a bölcsessége ellenére sem képzelhetett el egy teljesen különböző életet, egy olyan világot, ahol a sorsot az apjuktól öröklik, és nincs szükség csodára, elhívásra, hogy valakiből világhíres botanikaprofesszor legyen. František a „hitkérdésről” szeretett volna a Határhegyen Szendrey Gyulával beszélni. Mert volt valami titka, hisz *ilyesmiről* ő is hallgatni kényszerült.

Novák professzor, mint ahogy ifjúkorában tette, idegen nyelvű könyveket tett a párnája alá. Álmában minden könyvet és minden idegen nyelvet megértett, a könyvek között legyen egy spanyol is, talán ez a legszebb nyelv, gondolta, a spanyol nyelvről eszébe jutott a temető melletti szilvafa. Miért hívnak egy szilvafát Salomea-szilvának, talán mert olyan különösen szép a gyümölcse, olyan édes, friss ízű, délies. Növényföldrajzi rejtély, gondolta mosolyogva, talán egy menekült lányról nevezték el, ábrándozott boldogan. Ha nem állt a katedrán vagy nem találkozott vele a felesége, Novák professzor éppolyan érzelmes volt, mint mikor Piotr Kazomierz verseit megtalálta a sziklarésben.

De még nem vagyok álmos, gondolta, kinyitotta a készülő nagy művet, *A Kárpátok növényföldrajzát*, mielőtt nekiült volna, imádkozott, és hálát adott azért, hogy a hegyeken átjárók vannak, az átjárókban emberek találkoznak, ha nem találkoznak, akkor is felismerik egymást a nyomokról. A készülő művet lapozgatta, előrelapozott, át a pleisztocénon, spórákon, bibéken, porzókon, gombákon, kőzetfajtákon, a legtöbben olyan fiatalok voltak, súgta a szívében valami, lapozott tovább, már ott járt a második földtörténeti korszakban, valami jó mottó is kéne, gondolta Novák professzor, de más nem jutott eszébe, ráírta a könyv első lapjára, ideiglenesen, ceruzával, *mindazok emlékére, akik megfordultak itt.*

Szakács István

ÉPPEM ELLENKEZŐLEG

Nem is az, hogy mi van, mert hát mi lenne? Ezt az értelmetlen kérdést sikerült fennhangon kimondanom hajnali fél ötkor, rögtön az ébredésnél. Megmosakodtam a falicsapnál, mit mondjak, majdnem sírtam, amint ott egyensúlyoztam pucéran a parkettán, hiába, mert sehogyan sem tudtam beletalálni a gatyaszárba, hiszen a másnap még bizony aznap volt, végül le is zötytyentem az ágyra. Jól van, akkor már sírtam. Aztán mégis nevetnem kellett, mert egyszerre leesett, tényleg, mi másért is telepített volna ágyat meg mosdót az elődöm a titkári irodába, ha nem pont ezért. Mert ő is itt lakott, s miután bezárta a hivatalt, a kocsmába vette az irányt, és majd csak éjfél körül settenkedett vissza lábujjhegyen, mint valami tolvaj, netán gyilkos. Végigjártam az egész házat, beültem a tanácsterembe, valósággal mintha templomban lennék, összekulcsolt kézzel, előrebámulva. Talpra ugrottam, zsebre vágtam a kezem, fellépkedtem a színpadra, leültem a hosszú asztal mögé a szélső székre, gyűrögtem kicsit a terítőt, majd hátrafordulva, az öles betűkkel egy nagy táblára applikált felíratra meredtem, *Jót s jól! Ebben áll a nagy titok*, olvastam, ja, gondoltam, hacsak nem tényleg ilyen egyszerű, aztán felálltam, s a lépcsőn lefelé az orrom alá dübnyögtem, hogy *gyere, Bodri kutyám, szedd a sátorfádat*.

Mint akinek megengedték, hogy fusson egy kört az olimpiai stadionban, s én, szerencsétlen flótás, futottam is lélekszakadva, csak éppen nem vettem észre, hogy a közönség már rég hazament, s a szakadatlan ünnepet hirdető vörös drapériákat is kezdik már leszedni az önkéntesek. A takarítószeres sufniban találtam egy kellemesen selymes tapintású, puha, műanyag alapú törlőkendőt, visszasiettem a titkári szobába, az irodámba, bah!, a lakásomba, és ahogyan kapálni érdemes, kitartóan, állhatatosan, a fejemet fel nem emelve sikálni kezdtem a hatalmas íróasztalt. Ha ez a fej lekoppan, s a politúr behorpad, gondoltam, legalább éles legyen a kontúr, a vér ügyis szabálytalan alakzatot rajzolva folyik majd szét.

Hogy a fenébe ne jönnél, találtam vissza egykettőre a gondosan kimunkált szerepembe, amikor Dobó Isti igazgató-népművelő átszolt a művházból, édes egy haverom, mondtam, hát hozzá már magaddal egy hosszabbítót, legyél olyan, lehessen végre ezt a szar videót is bedugni, valahára, baszod meg. Aztán csak egyre eresztettem lefelé a hangomat, mert megláttam az emeleti ablakból Eszter lányomat, ment a gimnáziumba, át a parkon tizennyolc éves lényének minden szépségével, magányosan, kiszolgáltatva a tejszarnokba biciklizőknek, akik legszívesebben letepernék a sövény tövében, a rocska félrebillenne, beinná akkorra a föld, mire én mint Szirtes Ádám a *Körhintá*-ból, fáradtan leereszteném a kissejleszt, beletörődve, hogy ő nem lehet az enyém, viheti akárki, teszem azt, Soós Imre is, ha annyira akarja, majd hirtelen szerepet váltva, egykedvűen húzogatnám a keretes fűrészt a rönkfán, miként Pataki bátyám, s csupán annyit mondanék, hogy a *ti dógotok*. Menjél csak, drága kis Törőcsik Marim, mondtam magamban, a telefonba meg még hozzátettem, hogy Pistám, hozzá egy csavarhúzó is, megnéznénk, ha ráérsz, ezt a hőtárolós kályhát, nem mondanám, hogy olyan nagyon ontaná kifelé a meleget.

Fúvásra kell állítani evvel a hőfokszabályzóval, barátom, mondta Isti, és felcsavarintotta a gombot, felbőgött a ventilátor, mint egy Hoffer-tractor, lökte is a hőt, kétségtelen, hiba abban nem volt, de a port is kavarta rettenetesen, az éles fénysávban részeg táncba kezdtek a szemcsék, mi csak néztük, álltunk a zajban, a porban, mintha egy fél délelőtt határszemen lettünk volna, olyan lett a cipőnk meg a nadrág szára, fel egészen térdig, Isti aztán a fülemből kiabálta, Sanyikám, kéne ide szervezni egy rendhagyó fizikaórárt, mutatni a Tyndall-jelenséget a kölyköknek, hogy örülnének, mi? Kinyitottam az ablakot, aztán az ajtót, ki kell ezt az égett porszagot szellőztetni, mondtam Etelkának, meg ne fázzon, hanem hozasson addig valami innivalót, de sört mindenképpen, szétdobjuk ezt a kályhát, végtére is mérnök lennék vagy mi a fene.

Ez az Etelka, ez a titkárnők leglustábbika nem nagyon akart megmozdulni, hanem csak nézett bandzsán, majd mégis felderült az arca, felemelkedett, kitolatott az asztal mögül, hajbókolt, a kezét tördelte, hogy így meg úgy, Vass elvtárs, nem nagyon kellene most, ebben a nehéz helyzetben, amibe, hát, kerültünk, az ABC-be menni italt, hanem, ha kocsival mégis, ha tetszene szólni a sofőrnek, csak tán jobb lenne az ÁFÉSZ-udvarból hozni, közben beugranék a postára is, jött valami nagy csomagom, adnánk így a dolognak némi hivatalos színezetet is, nem több öt percnél, haza is szaladnék akkor már, Sándor, ugye? Felőlem, Etelkám, legyintettem, egész nap furikázhat, csak ne azt az albán vackot vegye, na de siessen akkor. Isti a videót babrálta, nézted azt a nagydarab négert azzal a szóke nővel, lépett hátrébb, és végignyalta a szája szélét, előretolta a csípőjét, majd lassan visszahúzta, én meg erre eléggé felfortyantam, rögtön vegyed kifelé, dörentem rá, meg ne háborodjunk már teljesen, hát ide csak az nem nyit be, aki nem akar.

Leszereltem a fedőlemezt, alatta megint csak lemezek voltak, de azok már átmelegedtek rendesen, ronggyal fogva emelgettem ki az összest, maradt az üvegyapot szigetelés, amint megláttam, le is dobtam a zakót. Ritka szemét egy anyag ez, sopánkodott Isti, álltunk zsebre dugott kézzel, és néztük a kályhát, aztán a kocsis ajtaját hallottam csapódni, kezdhethük, mondtam, mindjárt itt a sör. Le kellene valamit teríteni, matattam az íróasztalon, ez nem jó?, kérdezte Isti, és felemelt néhány telegévelt papírlapot, nem nagyon vagy valami jó formában, komám, nyúltam a lapok után, nem látod, hogy ez a május elsejei beszámoló, igen?, erre kikapja a kezemből, azt hittem, valami régi dolog, hogy volna már régi, így én, hetek óta bajlódom vele. Ilyeneket írkaálsz?, és olvasni kezdte: „Ha a harc eredményeit számba vesszük, megállapíthatjuk, anélkül, hogy az önteltség bűnébe esnénk, hogy eredményeink igen jelentősek. Ha a harc eredményeit nézzük, és megnézzük az élet különböző területein a hiányosságokat, nem lehetünk megelégedettek, nem lehetünk önteltek. Hiszen van nálunk még hiányosság annyi, hogy kölcsön is tudnánk adni belőle.” Te, azt mondja, Sanyi, és néz rám, keresgéli a szavakat, nem durva ez így, ahogy írod, olyan izé, hát annyira semmi lenne ez az egész, hogy hát még te is csak úgy odaköpsz egyet, azzal szevasz. Nem veri ki a szemedet az idézőjel, nevettem, milyen iskolába jártál, te hatökör? Az Öreg beszédéből vettem, '57-ben mondta el a Hősök terén, május elsején. Nehogy már megvádold itt nekem Kádárt valamivel. Nem tőle tanultuk a kritikai hozzáállást, azt hiszed, jobb, ha mindenki csak lapít?

Még ilyet, gondoltam, hogy ez az Etelka milyen egy fürgé teremtes is tud lenni, máris itt csörgeti az üvegeket, csudálatos, de persze meglepődtem, dehogyis Etelka jött, hanem Laiter Feri tárta szélesre az ajtót, hogy aszondja, jó napokat, sziasztok. Megállt

a szoba közepén, és hol a kibelezett kályhát nézte, hol minket, s mikor végre felfogta, miről is van szó, tele szájjal felröhögött, letette a szatyrot, ha, ha még egyszer, pukkadozott, valaki felírja a pártház falára, hogy NAPLOPÓK, letöröm a derekát, isten az atyám, mondta, le én! Jó nagy csönd lett, nem mondom, majd csak az esti lett aztán még nagyobb.

Na, Ferikém, de felemeltem ám a hangom rendesen, fogjad a szatyor fülét, és menjél innen a francos nyavalyába, de azonnal, és lendítettem is a lábam, úgy rávágom az ajtót, szaladt fel az összes vér a fejembe, hogy kiszakad a tok a falból, de aztán azzal a mozdulattal, amivel támadni készültem, mégis magam alá húztam a széket, mert egyáltalán nem úgy nyúlt a szatyor után, mint aki fordulni akarna nyomban vissza, hanem lépett egyet, majd még egyet előre, tálentumos politikus volt ez a Feri mindig is, gondoltam, nem adja fel egyikönnyen, az biztos, s valóban, mire az asztalhoz ért, már vette is elő a Johnny Walkert, és éppen akkorra tolta az üveget az orrom elé, amikor szerezéscésen sikerült végre fél seggel nagy nehezen leülnöm.

Egyidősek voltunk, kertszomszédok, azóta ismertem, amióta magamat, az apja korán megözvegyült, egyedül nevelte fel a három gyereket, az egy fiút meg a két lányt, de olyan szigorúságban ám, hogy a szomszédság legszívesebben bebújt volna tán még az egérlukba is, amikor az öreg Laiter lecsatolta a nadrágcsíkját, a térdére fektette Ferit, és úgy ütötte, ami bizony nemegyszer megesett, mert például kifogyott a klozetből a négyzetesre szabdalt újságpapír, nyűszített hát szegény gyerek kínjában, akár a kutya, amelyeknek drótot hurkolnak a nyakára, majd a kútgémre húzzák fel, szaladtam is anyámhoz ríva, mint akit puskából lőttek ki, fúrtam a fejemet az ölébe, ő meg fojtott hangon csitított, hogy jól van, ne féljél, bogaram, hallgass csak oda, abbahagyta már, vége van. Egy-egy ilyen nagyobb verés után világi jó cimborák lettünk, de csupán néhány napig, mert amint felbátorodott – csak könnyebben felejt az ember gyerekkorban –, úgy lepofozott a bicikliről, hogy megint csak taknyom-nyálam egybefolyva szaladtam haza, még a szempillám is összeragadt, ha a kezem fejével rádörgöltem, nevetett is anyám, tudod-e, kislíam, hányszor elmondta!, hogy lánynak vártunk apáddal, Esztikének, és törölgette az arcomat a konyharuhával, eredjél csak vissza, toljad hazafelé a biciklit, egy ekkora nagy fiú, és megszeretgetett, ne én menjek már, mit gondolsz, mit szólnának?

Ilyen voltál te már gyerekkorodban is, mondtam neki, de nem tehetsz te erről, Feri, hoztad te ezt egyenesen a fajtádból, abból a kurva sváb fajtádból, átgázolsz te, Ferikém, mindenkin, emlékezzél vissza. Olyan lett erre a szeme, mint egy kistányér, leült, végigsimított a asztal lapját, és hosszan nézte a poros kezét, majd óvatosan letámasztotta a könyökét, ne menjél már ennyire magad alá, Sándor, mondta, nem elég csapás neked ez a tamburmajorság, muszáj neked faji alapon szelektálni, nem szégyelled magadat, kiáltotta, és a tekintetemet kereste, ami nem is volt olyan egyszerű, mert a whisky pont eltakarta a kilátást, erre magához húzta, megreccsentette a kupakot, akad még itt valahol pohár, kérdezte, vagy abból is kikoptatok, és már nyújtotta is az üveget, igyál, Sándor, mondta, az legalább meglátszik rajtad, hátha kitisztul a fejed, és nem álmodsz majd többet semmiféle új mesét. Nem úgy van az, Ferenc, az a náci dolog, hanem éppen pont fordítva, mondta Isti, és már szaladt is ijedtében az előszobába, nehogy meg kelljen várnia a választ, matatott egy darab ideig a hűtő tetején, alig tudott visszaegyensúlyozni a poharakkal, reszketett a keze, amikor elibünk csúsztatta az alpakkatálcát.

Ha már így belemerültünk ebbe a régi ügybe, akkor figyeljél már egy kicsit, Istikém, Sándor ismeri a történetet, így főleg neked akarom mondani, hogy tudjad, mondta Feri, nekem is volt anyám, s mikor egyéves voltam, belökték az én anyámat egy hosszú sorba, és elhajtották az Urál mellé, hatszáz embert vittek el jóvátételbe, volt, aki visszajött, mások meg nem, na az én anyám nem jött vissza, és én még csak nem is vártam, mert azt se tudtam, hogy kit kell várni. Az, hogy egy fasiszta fasiszta módjára gondolkodik, természetes, ez eddig tiszta sor, de ha egy antifasiszta alkalmaz fasiszta módszereket, akkor az micsoda? Akkor vajon az én anyám az antifasizmus ellensége volt-e, az az fasiszta, vagy maga is antifasiszta – már amennyire egy huszonnégy éves, háromgyerekes falusi fiatalasszony ezekkel a fogalmakkal tisztába lehetett –, akit az a másik antifasiszta azért tudott belökni a sorba, mert éppenséggel erősebb volt. Erre mondjal valamit, Isti! Rendben van, mondtam, mert Isti egyáltalán nem akart megszólalni, de akkor ne bújócskázzunk tovább ezzel az antifasiszta-fasizmussal, hanem mondjuk ki, hogy te igenis a kommunizmusról beszélsz, azt állítva, hogy a kettő egy és ugyanaz, és azt se felejtsd el, hogy háború volt, teljes zűrzavar, képtelenség lett volna az összes ügyet egyénileg megvizsgálni. Ebben van valami, válaszolta, csupán azt nem veszed számításba, hogy most nincs háború, és amikor a szar sváb fajtámról beszélsz, vagy minek mondtad, akkor nemcsak rólam beszélsz, hanem mindenkiről, az összes svábról, anyámról meg a fiamról meg mindegyikről, na ez az igazi zűrzavar, ami a fejedben van. Erre mondtam, hogy faji alapon politizálsz. Neked, Isti, meg azt mondom, nézett a szeme közé, hogy kommunista fasizmusról még nem hallottam, hanem éppen pont fordítva, és egyúttal ez a különbség is a kettő között, ez a pont fordítva.

Már az neveléses volt, ahogyan ültünk az asztal körül, és méregettük egymást, hogy vajon mit kellene tenni, hozzávágni-e a széket a másikhöz, vagy azt azért mégse, hanem megpróbálni óvatosan elszivárogni valamerre, de igazán csak akkor fordult kutyakomédiába az egész, amikor Etelka nagy dérrrel-dúrral berontott, fűjt-szuszogott, haja, ruházata összevissza, a képén meg egy nagy karmolásnyom éktelenkedett, forgatta a szemét, mondja, ne mondja, latolgatta, de hát vitte a lendület, hogy őt a posta előtt a falu szeme láttára egy asszony megtépte, hogy ez micsoda szégyen, mi lesz vele, mit csináljon, hogy menjen az emberek közé, akár a piacra, akár bárhová. No de milyen a férfiszolidaritás, hiába ingattuk a fejünket sajnálkozva, nem lehetett visszafojtani, ki-kibuggyant a röhögés, ha összevillant a szemünk. Belediktáltunk két féldécit, hátha megnevezi a tettest, de az istennek se akarta elárulni, egy idő után aztán el is untuk piszkálni azt a nagy, nyálkás varangyot, képes lett volna meginni egy tele üveg italt is, annyit meg nem ért az egész, ha megtépték, hát megtépték, biztosan megérdemelte.

Látjátok, mondta Feri, miután Etelkát sikeresen kitudtuk az irodából, mégiscsak a szerelem a legfontosabb dolog, micsoda érzelmek, micsoda indulatok, ép ésszel alig felfogható. Ami azt illeti, ebben tökéletesen igaza volt, ráadásul az ő szájából igen különösen hangzott ez a mondat, kissé meg is ijedtem. Az érzelmek meg az indulatok engem is földhöz vágta, s még addig se jutottam, hogy a fejemet felemeljem, ép ésszel meg a legkevésbé sem volt felfogható ez a késői agglegényélet, noha a mai napig nem bántam meg, bár az okot, hogy valójában miért is hagytam el Klárit, azóta sem sikerült tisztáznom, hacsaknem kénytelen vagyok beérni annyival, hogy már nem szerettem. Vagy tán éreztem, hogy süllyed a hajó, és mindenáron menekülni kell, a fene tudja, mindenesetre azt már akkor felfogtam, hogy olyan képtelen helyzetbe kell manó-

vereznem magamat, ami aztán kikényszerít valamiféle döntést, tudtam, hogy lejárt az óvatos sasszézások ideje, közeleg a körülmények hatalma, s nem lehetséges ellenállnom. Hol ezt gondoltam, hol amazt, ahogyan mondani szokták, sűrű köd gomolygott az agyamban, egy-egy alak ha felderengett nagy ritkán, egyetlen biztos pont mutatkozott csupán, a lányom, de hát ez meg természetes, ki, ha nem ő.

Vissza kellene csavarozni a fedőlemezt, gondoltam, és hagyni a francba, egy-két hét múlva úgyis vége az áprilisi fagynak, nem érdemes ezzel foglalkozni, mégis közelebb húzódtam a kályhához, nézegettem, méregettem, és még a csavarhúzó is belenyomkodtam az üveggyapotba, de csak úgy szórakozottan, ahogyan a dögöt macerálja az ember, erre aztán a két koma is felsorakozott mellém. Istiben már reggel óta gyűlt az indulat, s elérkezettnek látta az időt, hogy némileg könnyítsen magán, egy hirtelen mozdulattal megragadta az üveggyapotot, s rángatni kezdte kifelé, alighogy utána-kaptunk, esett is darabjaira az egész, nem volt azon fogás semmi, hát lehajtottuk a szoba közepére. Kinyitottam a söröket, nem ki akartad venni, kérdezte Isti, de, mondtam, az a lényeg, hogy kivettük, s álltunk, kortyolgattuk a sört, épp csak a lapátnyel hiányzott, mert ha rátámaszkodik is a dolgozó, mégis ott a remény, hogy bármelyik pillanatban rádőlhet, és odébb hány valamit, munkás ő vagy paraszt, nem holmi értelmiségi, aki az idők során olyan messze hajította magától ezt a hatékony fegyvert, hogyha a szükség metalan úgy hozná, fel sem igen tudná azt már többé venni.

Előbb egy egészen kis terület, a zoknigumi fölött, majd feljebb, a lábszár, aztán a comb és így tovább, a deréktájék, végül már a fejünk búbja is viszkedett, nem győztünk vakarózni, ha leültünk, fel kellett állni, ittunk egy whiskyt, letettük a poharat, pár percig fészkelődtünk a széken, és ismét felpattantunk, itt kapartuk, ott vakartuk, nem használt az semmit, ellenben még jobban belobbant, valamit tenni kellett, a rühes is csak akkor tud végre aludni egyet, ha bekeni magát denaturált szesszel, vettem is a zakót rögtön, amikor Feri azt mondta, hogy menjünk át Hajdúszoboszlóra, a fürdőbe. Isti telefonált a művházba, hogy ne várják, el kell mennie, aztán gyorsan leszaladtunk, s mikor Feri kocsija megfordult, láttam, hogy a felirat egy része sajnos átütött a meszelesen, PÓK, na, bosszankodtam, erre bizony valamelyik hajnalban rá kell menni még egy sorral. Húsz perc az út, gyorsan jegyet vettünk, gatyát béreltünk az öltözőben, tussal lecsapattuk az üvegszilánkot, és ereszkedtünk is bele azon nyomban a jó meleg gyógyvízbe.

Hétköznap délelőtt nem voltak valami sokan, nagyrészt azok is inkább idősebb személyek, orvosilag lehettek beutalva, néhány papa botorkált a parton térdig érő klottgatyában, aztán eltűntek ők is, a medence végéig sem lehetett ellátni abban a sűrű páraködben, az ital meg a harmincnycok fokos víz elbágyasztja az embert, el is csendesedtünk egyhamar, talán el is szunyókáltam, majd arra rebbentem fel, hogy Feri zihál a fülemben, feje piros, mint a főtt rák, ülj ki azonnal a partra, mondtam neki, és megfogtam a karját, hogy fűgében mozduljon, nem lenne szabad egy szívbetegnek ebben a forró vízben lennie, és emeltem is rajta valamicskét, nincs semmi baj, válaszolta, és sikerült is kicsusszannia a padkára. Amint csillapodott a lihegés, s körbetekintve megbizonyosodott róla, hogy Isti nincs a közelben, már-már félénken megkérdezte, hogy tudom-e, miért keresett tulajdonképpen fel, nem, válaszoltam, fogalmam sincs, de akkor mondjad. Hát hogy arról lenne szó, hogy segítenék-e neki, hogy valamiképpen, hogy el lehetne-e esetleg intézni, hogy... mekegett-makogott, majd elhallgatott, aztán egy levegővel kiköpte, hogy segítsék neki az OTP-től vagy valahon-

nan pénzt szerezni, mert neki már nem adnak, az igaz, hogy felvett már minden létező kölcsönt, az építéstől a kocartásin át a személyiig az egészet, de neki akkor is kell, még hozzá minél hamarabb, mert ha most be nem fejezi az építkezést, akkor az a ház már soha el nem készül, nézz rám, mondta, egyszerűen elfáradtam, Sándor, nem bírom tovább.

Rendben van, Feri, mondtam, segítetek, azzal kiléptem a medencéből, és ott hagytam, hát hogyan segítenék, de akkor meg már inkább én akartam volna legszívesebben elájulni. Feri még egyetemista volt, amikor '66 körül Olivér megszületett, Eszter hetvenes, akkor költöztek haza, attól kezdve mi, Feri, Magda, Klári, a két gyerek meg én, így hatan, sülve-főve együtt voltunk, esténként is, de a hétvégeken állandóan, kirándultunk a hegyekbe meg mindenfelé, vittük a gyerekeket is, nem volt abban semmi, a két nő bő szoknyában, melltartó nélkül, Feri és én szakállban, saruban. Annyi azért mégis volt benne, hogy egy faluban ez eléggé feltűnő tud lenni, de akkor ez nem volt fontos, ha így, hát így, beértük mi egymással is, nem hiányzott senki. Nem is tudom, talán máshogyan telt az idő, mert ez a hatosfogat alig egy év alatt felbomlott, mégis tíz évnek tűnt.

Aztán '71 őszén Magda újakezdte a magyar-történelem szakot, én meg belevetettem magam a pártéletbe, így aztán megesett az, amire még csak gondolni sem lehetett, egymásba habarodtunk. No persze titokban, kölcsönlakások, jobb híján presszók; menetrendek és késések; hisztéria; a család; az egyetem és a tetejébe ott voltam én, olyan sűrű szövésű hazugsághálót kellett szőnie, hogy a szálakat már nem lehetett kézben tartani. Minden találkozásunk veszekedéssel kezdődött, hát ittunk, mint a kefekötő, gyorsan berúgtunk, vodka, sör, vodka, sör, minél többet, annál jobb lett, a vége aztán undor és csömör. '72 karácsonyán aztán Magda összeomlott, amin, őszintén szólva, nem is csodálkoztam.

Tizenhat éve először szólott hozzám, még ha Ferivel üzent, akkor is, mert nem volt kétséges, nem magától jött ő hozzám, hanem Magda küldte. Beálltam a hideg zuhany alá, és egyre csak azt ismételtettem magamban, hogy hogyan segítenék, pénzt kell szereznem Magdának, meg kell mentenem Magdát, igen, ilyen szép, színes szivárványhidat ácsoltam képzeletben, igen, azon lépdeltünk egymás felé, én nyújtottam egy kalap pénzt, ő átvette, igen, s akkor majd minden megint összeér.

Mentem volna vissza a medencébe, de olyan öblös röhögés csapott ki a büféből, hogy kénytelen voltam arrafelé venni az irányt, mint a buborék, úgy pattant szét az álomvilág, mert ha egyszer Isti formába lendült, annak nem lehetett ellenállni, azt hallani kellett. Van egy portásasszony, Kati néni, kezdte Isti, nem találtam a saját kulcs-csomómat, hát elmentem hozzá, amint megyek befelé, hallózik, hogy jöjjön gyorsan, aztán már mennék is vissza, de semmi, na, akkor mentem tovább a hátsó kertbe, látom, hogy az öregasszony derékig behajolva a disznóólba valamit csinál, odamegyek, hogy csókolom, megijed erre, még sikoltott is, jaj, azt mondja, de rosszkor tetszett jönni, István, már miért, kérdeztem, és benéztem az ólba, de szép malacok, mondom neki, ott állt két girhes disznó fél lábszárig a habarékban, etetni tetszik, kérdeztem, de Kati néni erre se szól semmit, csak zavartan simítgatta a kötényt, az egyik kezében meg egy seprűnyél, megint kérdezem, hogy mit tetszik csinálni, nem válaszolt, szóval így toporogtunk ott, hol belestem az ólba, hol Kati nénire néztem. El se tudtam képzelni, hogy mit akar ott csinálni, hanem mégis megszólalt, hogy szégyen, nem szégyen, az történt, ami majdnem minden fizetésnapon megesik, hajnalban jött haza az ura,

teljesen berúgva, és hát behányt a disznóólba, ami még nem is lenne baj, és képzelje el, István, de egészen a fülembe suttogta, beesett a műfogsora is. Ne tessék már viccelni, de még ezt is alig tudtam kimondani, úgy higgye el mindenki, meg voltam teljesen döbbenve, de ez még semmi, mert Kati néni akkorra már fel is haragította magát, és jó hangosan hozzátette, hogy hétvégén meg lakodalomba kéne menni, most mondja meg nekem, István, ha meg nem találom, hogy álljak így oda, avval a fogatlan emberrel?

Miután lefutott a röhögés első hulláma, mindenki Isti kérdezgette, hogy mi lett a foggal, egyáltalán megtalálták-e, de ő közömbösen megvonta a vállát, régen történt már ez, mondta, nem emlékszem, és fordult is a pulthoz újabb kört rendelni. Egész délután ittunk, néha haraptunk egyet-egyét abból a fojtós pogácsából, mégse ropi, aztán én már nagyon akartam énekelni is, de azt nem engedélyezték, pedig micsoda nótákat tanultam Tussaytól, hajtogattam, micsoda hangja van annak az embernek, semmit nem ér az a vadászbankett, amin nincs ott, semmit, és próbáltam megint hajlítgatni a hangomat, de sajnos leintettek ismét. Esteledett, legalábbis mindenki elment már, de hiába mondogatta a büfés hölgy, hogy záróra, nekünk ugyan mondhatta, nem mozdultunk, erre megjelent két fürdőmester, feltereltek bennünket az öltözőbe, s még ott is hőbörögtünk egy félórát, mire magunkra húztuk a ruhát.

Kifelé menet Feri beledőlt a tujafába, mondtam is neki, miközben feltámogattam, hogy add ide a slusszkulcsot, de nem adta, mit képzelsz, lökte el a kezem, nem vagyok részeg, hát, mondtam neki, éppenséggel mind a hárman részegek vagyunk, de te már menni se nagyon tudsz, aztán kinn a parkolóban már dulakodtunk is, hogy adj a oda, megkötötte magát, nem és nem, és akkor abban a részeg tántorgásban a kulcs leesett a murvára, nem is láttuk, hová, annyira néztük, hogy Feri végül térdre is rogyott, lehúzta az a nagy, nehéz feje, Isti aztán odaugrott, és felkapta. Alig tudtuk betuszkolni az anyósülésre, teljesen elengedte magát, még a nyála is a kezemre folyt. Isti indított, minden gond nélkül kiértünk a városból, szépen mentünk is egy jó darabig, hanem akkor Feri feléledt, hadonászott meg kiabált, hogy nem bírja ezt a csöndet, hol vagyunk, hová megyünk, szövegelt összevissza, azt a szokványos részeg beszédet, majd bekapcsolta a rádiót. Aztán már csak üvöltöttünk, *bol-dog-sá-ág-gye-re-ha-za-a*, ököllel vertük a ritmust, *hon-na-an-jö-össz-nem-ér-de-ke-el*, és még hangosabban, *csa-ak-gye-re-ne-kem-eny-nyi-ke-ell*, csönd lett, vége lett, hátrafordultak, és néztünk egymás arcába, a szemünkkel neveltünk, egyik arcról a másikra ugrott a pillantás, körbe-körbe, aztán egy tizedmásodperc alatt, abban a minutában, amikor ismét felharsant a rádió, *Sza-an-do-ká-án*, Isti előrerántotta a fejét, és bum!

Arra tértem magamhoz, hogy Guti rendőrkapitány, különben komám volt, erélyesen rám szólt, hogy üljön már be az autóba, mert én ültetem be, de azt nem köszöni meg. Erre beültem, kicsivel később nyílt az ajtó, beszállt Guti, hogy szevasz, Sándor, az orvos előtt, tudod, nem barátokozunk, de mindegy is ez most, hanem az a helyzet, hogy Dobót elvitte a mentő, neki már úgylis mindegy, nem akarhat az neked rosszat, nem vall az ellened, majd meglátod, szóval úgy kellene ezt csinálni, hogy te nem is voltál itt, mondta, hogy valahogyan nem kellene erről többet beszélni, hát, feleltem, az jó lenne, és megkérdeztem, hogy odamehetek-e Ferihez, igen, válaszolta, csak siessék. Benéztem az ablakon, olyan, mintha élne, gondoltam, még most is nevet, holott halott.

Petri György

ELÉGIA

Hová lesznek az elfeketült fejű,
 dobozba bosszuságul visszatett
 gyufaszálak? az üres szippantás
 a két ujjad közt kialudt szivarból?
 zsebben kallódó, görbe cigaretták,
 a dohánytörekes zsebvarratok?
 a töltőszerszámok, hülzlik hová?
 pipákba kövült réteges hamu
 régészete? az almaszeletekre
 szelidülni szétterített dohány?
 a hideg füst lágy, horpadt gyűrűi,
 hová a túltelített hamutálak?
 S hová lesz a tisztos szakértelem,
 az értő élvezni tudás? Hová
 amaz empedoklészi szenvedély,
 amellyel ízét, szelletét tanulni
 percre nem szüntem? Sorra vettem a
 sokféle fajtát – mivel a tudás
 összehasonlítás. Két próba közt
 – borszakértőnek kiflikatona –
 korty könnyű vörösbor mosta le
 ínyemről a füst maradék ízét,
 míg ujjam a fogást, tapintatot
 mérte gyönyörhöz s dús emlékezethez.

– A roppanásig kifinomodott
 valamennyi érzék! S a képzelet
 vágyhoz, alkalomhoz hozzákeverte,
 a levegő kék távolát sokfélébb
 fátyoljátékával helyettesítve.
 Az évszakokat íze változása
 jelezte: ősszel: édeskés, hazug;
 ha nyár van: keserű; télen s tavaszkor:
 semleges és élénkít, mint a szikvíz.
 De hiteles – csak szobalevegőben.
 Legjobb az első kávéhoz s szeretkezés
 után. Más ülve s más járkálva. Íze
 megromlása a kezdődő betegség
 legfürgébb előjele: elhagyod,
 mint megunt szeretőt, már émelyít – s épp
 azzal undorít, amivel kedvedre volt; és:

többé rá se nézel – ezt hiszed. Mert
méltányosságon úr a pillanat.
De lábadozásod első moccanásán
az ágyon felkönyökölsz, és mohón
– hevesebb vágy fog el, mint valaha –
fellobbantod a kényszagú gyufát – – –

Valami még mindig nincs rendben a
gégémmel. Az orvos ötöl-hatol,
nem lát tisztán. Vágy nagyon is?
Műtétről – mondja – még nincs szó. De hátha már
nincs szó? Fektetnek egyelőre.
Injekciókat kapok. Sokat alszom. Kérdeztem,
dohányozhatok-e? Egészen nyugodtan – azt mondták.
Állandóan fogyok. Kérdeztem, nem attól
van-e, a dohányzástól? Nem befolyásolja
– szerintük. Egyre gyengébb vagyok.
Csak legalább ez a
csupa üledék füst, kétségbeejtő
fűíz, orrfacsaró égett papír szag ne
lenne! Miért a seprőjéhez érve
kell minenkünk az asztaltól felállni?
Előbb miért nem tudunk, miért
nem adatik? Miért még az utolsó
utált ölelkezés?

1970. szeptember 5.

(A téli könyvvásárra jelenik meg a Magvetőnél Petri György munkáinak első kötete, az ÖSSZEGYŰJTÖTT VERSEK – ebben szerepel könyv alakban először a fenti vers, amelynek csak egy sorát [„a hideg füst lágy, horpadt gyűrűi”] vette fel, külön versként, második, KÖRÜLÍRT ZUHANÁS című kötetébe.)

FIGYELŐ

SZÉLHÁRFASZÓLÓ, VONÓS INTERMEZZÓKKAL

Határ Győző: *A Karkasszban*
Littera Nova, 2000. 666 oldal, 1950 Ft

Amikor a Határ Győző költői életművéből készült válogatásokról beszélünk, először is a kontextust kell megválasztanunk, melyben megkíséreljük elhelyezni ezt a már terjedelmével is tiszteletet parancsoló korpuszt, és nincs is annyira könnyű dolgunk, mint hinnénk.

Az irodalomtörténetési szemlélet nyilván azt diktálná, hogy tágan értett nemzedéktársai társaságában szemléljük Határ líráját, együtt Weöres Sándoréval, Vas Istvánéval, Takáts Gyuláéval, Faludy Györgyével vagy akár Radnóti Miklósséval (mindössze öt év a korkülönbség). Ez a kontextus azonban nem látszik igazán termékenynek. Weöressel ugyan mutatkozik némi szellemi rokonság, elsősorban a bölcséleti tárgyú, kicsit maníros formaválasztású és archaizáló nyelvű, gyakran ciklusba rendezett költemények esetében; Faludy szókimondó, tabukról tudomást nem vevő erotikus darabjaihoz hasonlókat is találunk a legkorábbi Határ-versektől a legújabbakig. Mégsem hiszem, hogy eredményes lehetne ez az összehasonlítás: Határ tájékozódási horizontja, műveltségének szerkezete és ebből adódóan költői attitűdje is merőben más, mint bármelyik kortársáé.

Adódna azután az élet- és élményközösség alapelve és ennek megfelelően a nyugati emigráció szellemi közege. De vajon van-e ilyen? Elgondolható-e valamifajta szellemi azonosság például Kannás Alajos, Tüz Tamás, Bakucz József és Határ költészetében? (És megint csak Faludyt kéne mondanom, pedig a leghatározottabban el akarom kerülni, hogy egy lap alá vegyem vele Határ Győzőt. Más súlycsoportba tartoznak.) Persze lehetne keresni ilyen szempontokat, de attól tartok, csak azon

az áron, hogy Határ költészetének a lényegét veszítenénk szem elől.

Vargha Balázs a „*nyelvtveremtő költők nemzedékéhez*” sorolta Határt, Tamkó Sirató Károlyhoz, Szilágyi Domokoshoz, Kálnoky Lászlóhoz, Weöres Sándorhoz hasonlóan. (A MAGYAR RUSDI. *Élet és Irodalom*, 1990. jún. 29.) Hogy létező kategória lenne-e ez vagy sem, nehéz eldönteni. Az mindenesetre tény, hogy (sok, más korcsoportba tartozó alkotóhoz hasonlóan) mindannyian megteremtették a maguk egyéni lírai nyelvét, amiről szövegeik első pillantásra azonosíthatók. Szorosabb összetartozásukról árulkodik (és más természetű kérdéseket is felvet), hogy munkáikban vannak filológiai úton kimutatható motívumegyezések, és ezek a motívumok gyakran Határnál bukkannak fel először. „*Hogy egy-egy ötletnek melyikük az első szülője, érdekes, de nem fontos*” – mondja Vargha Balázs. Meglehet, hogy ez igaz; mégis az az igazság, hogy egy *bon mot* vagy egy ötlet egy adott kontextushoz és szerzőhöz kapcsolódva rögzül és örökítődik. Hiába mondhatjuk joggal, hogy Weöres Sándor MAJOMORSZÁG-ának vagy Kálnoky László zseniális Shakespeare-parafrázisának (XIX. HENRIK. MŰFORDÍTÁS-PARÓDIA) a megfelelőjét Határnál is megtaláljuk, talán nem is rosszabb megvalósításban (és hiába, hogy az elsőség kérdését is könnyű eldönteni, hiszen például Határ BÁNK BÁN-paródiája, A KÖKÖMNYEI VÉRFEREDŐ az 1950-es évek elejéről való), az olvasó megszokta, hogy ezt az ötletet Kálnoky nevéhez köti. Határ Győzőről szóló írását így kezdte Szegedy-Maszák Mihály: „*Mennyiben torzította az 1956 utáni évtizedekben a Magyarországon élt írók munkásságát a kényszerű önellenőrzés, illetve a külföldre távozottak tevékenységét a távolság a hazai környezettől?*” (A HONTALANSÁG IRODALMA. *Kortárs*, 1993. 11.) Valójában elsősorban és a leg súlyosabban a befogadás történetét torzította ez az elzártság. Különösen olyan szerzők esetében, akik többé-kevésbé zavartalanul érintkeztek, ismerték egymás munkáit, míg az olvasók hermetikusan el voltak zárva a határon

túliaktól. Ez az egyik fő oka annak, hogy a rendszerváltás és a határok megnyitása után sem kerültek az őket megillető helyre a nyugati emigráció irodalmának legnagyobbjai: a talapzatot foglaltak, a „nyugatiak” által megjelentetett irodalmiság nyelve és topikája is irritálóan ismerős – másoktól. Persze nem plági-umról vagy epigonizmusról beszélek, hanem arról, hogy egy diskurzus korábban elnémított résztvevői formálnak jogot a saját szavaikra.

Visszatérve tárgyunkhoz: Határ költészetét a leghelyesebb (vagy legalábbis kénytelenek vagyunk) magában álló dologként szemlélni, illetve szoros kapcsolatban az életmű más egységeivel, elsősorban a nemrégben ANTIBARBARORUM LIBRI (Argumentum Kiadó, 2001) címen összegyűjtött bölcséleti munkák együttesével. Itt azonban megint csak körültekintően kell eljárunk, hiszen nem szabad megfélemlenünk arról, hogy a Határ-életműnek ez a része, melyet maga a szerző is munkássága legértékesebb vonulatának tart, csak az 1970-es évek második felétől kezdve épül. Első nagy összegzése, az ÖZÖN KÖZÖNY (BÖLCSELETI ELMÉLKEDÉSEK. AURORA, London) 1980-ban jelent meg. (Az 1949–53–66-os PANTARBEZ-t ettől eltérőnek, Montaigne mintáját követő nagyszéneknél látom. Ez az írás azt bizonyítja, hogy Határ már aránylag fiatalon is érdeklődött az emberi világ, a társadalom elméleti kérdései iránt, de hiányzik belőle az a rendszeresség és műveltségi apparátus, ami feljogosítana, hogy filozófiának nevezem.)

Ha azokat a kései verseket olvassuk, melyek a filozófiai munkák formálódása óta, azokkal párhuzamosan keletkeztek, egyiknél-másiknál az a benyomásunk támadhat, mintha pusztán díszítő szándék vezette volna a költőt, amikor egy-egy bekezdésnyi magvas okfejtését költői eszközökkel igyekezett szebben, plasztikusabban, a filozófia nyelvművészetétől kissé elemelten újra írni. Máskor a költői szövegszervezés másfajta – metaforákból szőtt, a nyelv plaszticitásának vagy zenéjének mélyebb logikáját magában foglaló – lehetőségeit kihasználva olyan lépéseket is megtehet, melyek még a filozófia általa üzött, esszéisztikus, rögtönzészerűen fogalmazó, talán a legszorosabban Nietzsche kései, fragmentált-aforisztikus bölcséletével rokon válfajában sem tűnnek természetesenek. A mozlim értekező irodalomban magától értetődő, hogy egy-egy gondolatme-

netet rövid verssel koronáz meg a szerző, vagy egy odaillő QURAN-idézetből költeményt bont ki. Határ csak prológusként ír verset filozófiájához, illetve magát a bölcséleti szöveget alakítja helyenként prózaverseiéhez hasonló pártosszal; de az olvasót semmi sem akadályozza meg abban, hogy az életmű önállóan épülő egységeit, lírát és filozófiát egymás mellé állítsa, egyes elemei között az asszociáció fonalait feszítse ki. Persze távol áll tőlem, hogy ezt az olvasásmódot ha kell, ha nem, a költői életmű minden darabjára ráerőltessem. Már csak azért is, mert ha a kései költészetet lírai előzményei felől olvassuk, sokkal inkább a folytonosság ötlük a szemünkbe, mint ez a filozófiai attitűd.

De a Határ-költészet megjelenésének egyéb feltűnő jegyei is vannak. Aligha nevezhető szokásosnak, hogy egy költő verseit általában a költői életművéből készülő *válogatások* formájában tegye közzé. Természetesen jökora adag kényszerűség is van ebben a döntésben, hiszen az emigráció viszonyai között nem lehetett rendszeresen kötetekkel jelentkezni. (Ellene mond ennek, hogy Határ első versgyűjteményével, a HAJSZÁLHÍD két kötetével az emigráció lehetőségei között példátlan sikert aratott, és későbbi köteteinek megjelenésekor elég volt a verseskönyv vásárlóinak névjegyzékére szétküldeni a megrendelőlapokat – amint maga mondja egy interjúban. [Gömöri György: BESZÉLGETÉS HATÁR GYŐZŐVEL. *Híd*, 1972. 1.] Látok egy ennél sajátabb okot is, nevezetesen azt az igényt Határnak, hogy szereti együtt látni azt, ami megvan, műegészként szemlélni az életműegész; mint ahogy azt is látni kell, hogy a Határ-életmű darabjai egymás erőterében, könyvkompozíciókba szerkesztve mutatják meg igazi gondolati gazdagságukat. De összefügg a dolog azzal a kritikákban gyakran megjelenő vélekedéssel is, mely szerint Határ költészetében nincsenek „fejlődésre” utaló tendenciák, melyeket a szövegkiadásokban a művek kronologikus soraközlésével kellene megjeleníteni.

„Határ versei nem nagyon mutatnak fejlődést” – mondja Szokolczay Lajos. („A LÉTEZÉS TITKÁÉRT LÉTEZÜNK”. *Magyar Napló*, 1. szám, 1991. május 3.) „Abszolút költő. Ha vannak is korszakai, azok élesen nem válnak el egymástól.” (A SZABADON SZÓLÁS SZÖRNYETEGE. *Kortárs*, 1990. 7.) De miért is függ össze ez azzal a körülménnyel, hogy Ha-

tár válogatásokat jelentet meg? Szokolczay ezt írja: „*E költészet monumentalitása [...] csak akkor látszik igazán, ha a Határ megálmodta ciklusrend nem bolygattatik meg.*” Magam is úgy gondolom, hogy Határ legjobb verseskötetei a korábbi gyűjtemények voltak, a HAJSZÁLHÍD és a LÉLEKHARANGJÁTÉK. De ha ez így van, akkor erről a monumentalitásról végképp le kell mondanunk, mert ezek a könyvek megszerezhetetlenek, és ciklusrendjükre már senki sem emlékszik, miközben egyre újabb és újabb válogatások jelennek meg, köztük magának a költőnek az újabb, ezúttal a kronológiáról tudomást sem vevő, tematikus szempontok szerinti összeállításai. Egyfajta felettes fikció érvényesül itt, amennyiben az Unikornis-kötet „*Határ Győző levelesládája*” gyanánt csoportosítja a verseket, mintha azok szerelmes, „lovagias” stb. levelek volnának, A KARKASSZBAN pedig SZERELMELLÉK, HITVALLÁS és más efféle cikluscímek alá gyűjti a költeményeket. Mondanom sem kell, hogy amennyire nem levelek, ugyanannyira a confessio kategóriájába sem sorolhatók ezek a versek.

A baj azonban nem a tematikát érintő fikció pontatlansága, hiszen ez nem több játéknál, hanem az, hogy nagyon különböző szövegképzési eljárások kerülnek egymás mellé. A *valódi* ciklusok vagy sorozatok esetében a gondolatiság, az intonáció, a narráció folytonossága egyfajta ismerős biztonság élményét adja az olvasónak. (A HAJSZÁLHÍD és a LÉLEKHARANGJÁTÉK verscsokrai ilyenek voltak, és ilyenek a TUSKÓLÁBÚ-VERSEK: PÁLYATÉVESZTÉS, A KIRÁNDULÓ stb. – voltaképpen ezekre épült az egész MEDVEDOROMBOLÁS kötet 1988-ban.) Az ilyen verseket csakugyan kellemesebb, örömtelibb élmény egymás után olvasni, mint esetleg különböző keletkezési dátumuk szerint szétosztva. A TUSKÓLÁBÚ-VERSEK-ben a nonszensz logika, a groteszk hang, az állandó főszereplő (Eliot SWEENEY-jének inkarnációja) az azonos ráhangolódás lehetőségével ajándékozza meg az olvasót. Ezzel szemben olyan versek egymás mellé helyezése, melyek homlokegyenest eltérő szellemben, alapvetően eltérő nyelviséggel íródtak, vagyis ha stilizáltan archaikus intonációval, groteszk módon választékosan lestillizált álnépnyelven, majd „*disszeminációs neo-avantgárd technikákkal*” – ahogy Kulcsár Szabó Ernő jellemzi (A MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETE 1945–1991. Argumentum, 1993. 69.) – for-

mált szövegek következnek sorra, csupán a látványos tematikai rokonság alapján, az rendkívül fárasztóvá teszi az olvasást, és az ilyen művek hatása gyakran kioltja egymást.

Persze azt is meg kellene gondolni, hogy kell-e, lehet-e még Határ költészetének elsődleges befogadásáról beszélnünk, vagy eljutottunk abba a (természetes) állapotba, amikor már csak újraválogatás történhet (persze az újabb darabokat leszámítva). Egyfelől tekintélyes szakirodalmat látunk, számos tanulmányt és egész könyveket, melyek Határ munkásságának egészével (Rugási Gyula: XX. SZÁZADI FRESKÓ. HATÁR GYŐZŐ ÉLETMŰVÉRŐL. Széphalom, 2000; G. Komoróczy Emőke: „BÍZOM DOLGOM AZ IDŐRE” (HATÁR GYŐZŐ ÉLETMŰVE). Bp. 2002. <http://mek.oszk.hu/00800/00886/index.phtml> stb.) vagy egy-egy szeletével foglalkoznak; ebből a szempontból tehát előrehaladott feldolgozottságról beszélhetünk. Másfelől azonban Határ költészete nem általánosan ismert. Tehát egyelőre inkább azokra az olvasókra kell tekintettel lennünk, akik először találkoznak ezzel a lírával. Vagyis magát A KARKASSZBAN kötetet tekintve úgy gondolom, hogy az irodalomkedvelő olvasóknak a lírai életműből készült sokkal szigorúbb válogatásra, egy szép, karcsú könyvecskére lenne szükségük. A szakemberek pedig nagy haszonnal forgathatnának egy teljes gyűjteményt, melyben szerepel a versek keletkezésének ideje (a HAJSZÁLHÍD ilyen volt) és helye, valamint első megjelenése; nem kritikai kiadást, de rendszerezett és főként kontrollált szövegűt, mert A KARKASSZBAN-t a szerző által mellékelte tizenöt oldalas hibajegyzékkel is elég macerás olvasni, az átlagvásárló pedig vélhetőleg nem kapja meg még ezt sem. (A kiadó azt ígéri, hogy új, javított kiadást fog készíteni.) Az új versek is erősebb hatást válthatnának ki, ha magukban jelenéne meg. Például itt a címadó prózaversciklus (melyben vannak ugyan régi darabok szép számmal, de egészében, eggyé szerkesztve mégis újdonság) a lírai Határ-életmű talán legerősebb ciklusa, s mint ilyen magában talán nagyobb feltűnést keltett volna.

Maga a költő tehát nem a kronológia, de eredetileg nem is a tematika szerint látja szétválaszthatónak költeményeit. Határ kétféle lírai darabot különböztet meg – idézi Szokolczay Lajos („A LÉTEZÉS TITKÁÉRT LÉTEZÜNK”): „*A »költeményes« költeményt, melyben a rím barbár,*

ám jól funkcionáló ékszer, és megírásához úgyszólván nem kell más, csak technikai adottság, és az e fölött álló prózaverset, amely attól igazi, hogy bizonyos kegyelmi állapot terméke.” Tény, hogy kötött formájú versei között több az alkalmi darab, az egyetlen ötletet kibontó rögtönzés. A prózaverssek között viszont akad néhány terjengős, túlírt munka. Ez főként a szatirikus művekben zavaró – a BENEDEGÚZ BÉKA KARRIERJE három sort ha érne, de Határ több mint egy oldalon át húzza. Nyilván alkatából adódóan nem szeret röviden megírni valamit. De ha ez így van, akkor éppen a kötött forma művés kidolgozása kárpótolhatja ezért az olvasót. És sokszor kárpótolja is.

Határ kötött formájú versei egészen egyediek, izgalmasan, bár nem harmonikusan, még kevésbé gördülékenyen formáltak. Például: a tizenkét szótagos verssor a magyar vershagyományban a Toldi-strófával azonos. Ez azt jelenti, hogy a tizenkét szótagú sorokból szerkesztett versben karakteres sorfelezőt és párrímet keresünk; ha nincs, azt nem sajátoságnak, hanem hibának érezzük. Bonyolítja a helyzetet, hogy hosszú időn, majd’ fél évszázadon át (a XIX. század második felében) a német és francia költészet hasonló sorfajtaít, az alexandrint és a nibelungi sort is Toldi-strófában volt szokás fordítani. Ez nagyon erős pozíció, ugyanakkor súlyos teher a formán; nem is beszélve a klapanciák tömegéről. (Hogy csak egy példát mondjak: Szabolcska Mihály számos cigányzenésített verse íródott ebben a formában. Például a MINEK TURBÉKOLTOK, BÚGÓ VADGALAMBOK... kezdetű. Határ persze gyakran rájátszik erre, parodisztikusan követve a mintát azokban a versekben, amelyeket öniróniával maga is klapanciáknak, gajdoknak nevez.) Alig tudok a XX. század második felében valamirevaló, tizenkettesben írott magyar verset, és ami van, az is inkább paródia vagy másként ironizáló szöveg. Határ tizenkettesei ezzel szemben igen gyakran felező nélküliek, keresztírmesek, és rímeik gyakran kancsal rímek vagy asszonáncok. A várakozásnak megfelelően ironikus hangvételű a P. PUPUCKA PAFENÜCVERS A FONTOS EMBER című regényből. Egy versszaka: „Régről-szép Hajcihóm! Hová lett, mivé lett? / Lóghass Göth és Petőfi! Szemétdombra Védeld!” A SCHOPENHAUER című vers azonban már ölelkező rímben íródott, és azzal borzolja az olvasók kedélyét, hogy még csak nem is jön ki pon-

tosan a tizenkét szótag: „titkos fiókjában íróasztalának / az Ó smaragdost mellőtűjét tartogatta / s ott írta le – bronz mellszobrának alatta / ha Hozzá-méltó gondolata támadt”. Vershallásom azt súgja, hogy az első sorban el kellett volna térni a tizenkét szótagtól, és (összhangban az ölelkező rímmel) például 11/12/12/11 szótagos sorokban, megtartva a hozzátvetőleges jambikus ritmikát, el lehetett volna kerülni a Toldi-strófa erőszakos eltolakodását. Például így kezdődhetne: *titkos fióban íróasztalának*. A hatodfeles jambus nem enged meg hangsúlyos ritmizálást, az egész vers táncosabbá, dalszerűbbé válik. Ez pedig, úgy látom, jobban illik a vers gondolatiságához is.

Ugyanilyen veszélyes előkép magyar versben a nyolc szótagos sor. Az ütemhangsúlyos („ősi magyar”) nyolcas, mely ráadásul feleződésre is hajlamos, ugyanolyan elhasznált alakzat, mint a tizenkettes. Nagyon érdekes példát látunk Határnál (a CAESAR DIADALMENETEI-ben) arra, hogy hogyan lehet trocheusba kormánozni ezt a strófatípust: „*sasvezette sornyító fal / háborút járt szépfűk: / stppal-dobbal bronzsokkal / megtérőbe’ légiók*” stb. A magyar nyelvben a hangsúly mindig az első szótagra esik, ezért a fülünk nem egykönnyen hallja meg az időmértékes és az ütemhangsúlyos nyolcas közti különbséget, de itt eszünkbe sem jut hangsúlyos verselésre gondolni.

A legtöbb vers azonban nem ilyen. Határ többnyire aránylag hosszú, 13-14 vagy annál is több szótagos sorokat ír, melyeken belül nem ügyel különösebben a ritmikára és a hangsúlyra (bár meg tudja csinálni, de többnyire nincs kedve hozzá), és sokszor egy-két szótagnyi többlettel vagy hiánnyal sem törődik. Így a versek olykor megtéltosodnak, mások csak a rímek szabályos visszatérése biztosítja az olvasót a versforma felől. Néha, amikor játékos kedvben van, ezek a rímek élesen csengenek, mint a VÉNSÉG UDVARLÁSÁ-ban (és a szatirikus darabokban többnyire): „*csókja-inti-hinti Eszti / derekát is megriszálja / adná tán de elijeszti / öreglegény bides szája*”. De általában sokkal kevesebb gondot fordít erre a verskellékre is. Az ADAM KADMON című szonett néhány rímpárja: *összerándul/dandárjából; dárdáikat/tárogat; rándulna sün/egyessel; multiverzum/atomhidat von*. Főleg az utóbbi (a vers nyitóríme) disszonáns, olyan távoli asszonánc, hogy alig érezzük összecsengőnek. Akkor már (Arany Jánossal) inkább a rag-

rímre (*magában/csillagában*) szavazok. Nagyon kevésbé tudok egyetérteni azokkal, akik ezt a rímelést kavalkádnak, tűzijátéknak látják és nevezik. Sokkal inkább élvezetes és helyénvaló ez a gyakorlat az archaizáló, népi fordulatokkal megtűzdelt, önironikus előszó- vagy betétversekben, mint amilyen AZ ÉG CSARNOKAINAK bevezetője, ami tematikusan pusztá szaporítás, de éppen önmaga paródiájaként, túlzásaiban remek.

Szakolczay (A SZABADON SZÓLÁS SZÖRNYETEGE) sem osztja Határ lesújtó véleményét kötött formájú versei, például a szonettek dolgában: „...a mézédés és vaskeserű, elomló és hideg, szilárd és törekeny benső érzésvilágának a megszólaltatója...” – mondja, „...tűzijátékszerű rímkaival, szómáorban fogant határtalan érzésvilága mögött észlelni lehet a rivaldafényből épp hogy kikerülő arcot és – a föld és az emberiség fájdalomát személyes vereségként megélt harlekinét”. A szonett nem tartozik Határ legkedveltebb alakzatai közé, de az a néhány, amit megírt, csakúgy nagyon szép. A jórészt szerelmi témájú MANDULADAL, A HOLDBÉLI KEDVESHEZ, ÍNSÉGBEN és még néhány darab jellemzésére találóak Szakolczay jelzői. Bár ezek pontos poétikájukkal és főleg visszafogott nyelvükkel nem tartoznak a jellegzetes Határ-versek közé.

Határ nyelve külön tanulmány tárgya lehetne. Gömöri György szerint ennek a költészetnek a legnagyobb erénye éppen szókinccsének páratlan gazdagsága és verselésének muzikalitása: „...médiumnak tekinti magát, aki pusztán közvetíti a szavakat, melyeket a nyelv szelleme vagy démona diktál”. (GYÖZŐ HATÁR: HAJSZÁLHÍD. *Books Abroad*, 1972/4.) Ebben a nyelvben csakúgy mintegy egymást kiegyensúlyozva jelenik meg az éteri és a démoni vonás, az apollói és a dionüoszosi princípium. Tematikusan persze ez evidens, de magát a nyelvet tekintve is így van. Megint csak nyilvánvaló, hogy a szövegben megjelenő kifejezések, fordulatok és szerkezetek között vannak emelkedettek és vannak alantasak, és Határ rendkívüli fantáziával elegyíti ezeket: alantas kifejezésekkel magasztal fel arra érdemes tárgyat és viszont, ami rendkívül izgalmassá, kiszámíthatatlanná teszi költeményeit. De tovább feszítve a metaforát, most már kritikus állítások felé is megnyitva: amikor laza csuklóval ír sort sor alá, szókinccsét, muzikalitását, érzékelését és emlékeztétét átengedve a nyelv akaratának, olykor

nagyon szép, harmonikus költemények kerekednek (mint A LÉLEKNEK RENGÉSE kötetben olvasható CETHAL és még nagyon sok hasonló). Máskor azonban a nyelv *démona* veszi át a hatalmat, és véget nem érő öniméltlésbe, locsogásba viszi. Mert hát éreztéleken lehet elmondani ugyanazt, minden fogalomra száz szót tudunk, és van abban valami részegítő, amikor az ember tizenöt strófán keresztül taglalhatja emésztési elégtelenségeit. Némiképp rosszállólag mondom ezt, de korántsem állítom, hogy érdektelen és tanulság nélkül való lenne az ilyesmi, különösen olyan ember tollából, aki nagyon tud magyarul. És Határ nagyon tud.

Határ szókinccse elképesztően gazdag, népi-, réteg- és tájnyelvi szavak (ahogy G. Komoróczy Emőke írja: „Mezőtúr–Gyoma [s általában: Békés megye] népnyelvnek archaikus rétegei a századelő szecessziós hímporával díszítve-dúsítva új életre kelnek benne”), régies kifejezések mellett maga is alkot szavakat. „...szóözön – mely Juhász Ferenc biológiai eredetű apokalipszisétől éppúgy különbözik, mint Tandori Dezső racionalitásra törekvő ember-madár látomásától” – mondja Szakolczay (A SZABADON SZÓLÁS SZÖRNYETEGE). Persze elsősorban Juhász és még inkább Nagy László neve (SZÉPASSZONYOK MONDÓKÁI...) juthat eszünkbe, de itt mégis másról van szó. Ugyanakkor Vargha Balázssal sem érthetnek egyet, aki szerint „idegenben” a nyelv rendszerint archaizálódik, bár Határnál „a régiesség nem figura, hanem ünnep”. Azt hiszem, ennek az archaizálásnak semmi köze ahhoz, hogy Határ Győző történetesen „idegenben” él; már csak azért sem lehet köze, mert ez a bizarr, népies-archaikus szövegformálás az 1940–50-es években keletkezett szövegekben is megjelenik. Ugyanakkor éppen a Vargha által feltételezett jelenségnek, az elszakadáskori nyelvállapot konzerválódásának az ellenkezőjére találunk jeleket Határ költészetében, amikor a mindenkori divatos szleng- és argókifejezéseket (nemcsak a szavakat, hanem a grammatikai alakzatokat is) verseibe illeszti. Ezzel párhuzamosan nyelve nem szegényedik, mert a köznyelvből *ki-kopó* szavakat ő továbbra is használja; ma már senki sem nevezi tuskónak azt, aki bunkó, sem pernahajdernek azt, aki szemétláda. Az is félrevezető némiképp, hogy ez a régiesség nem figura, hanem ünnep. Valóban ünnep a Határ-vers abban az értelemben, hogy a költő gondot fordított rá, megadta a módját, és – né-

miképp más jelentéssel – csakugyan *ünnepeleysek*, patetikusak a versei, különösen a kötött, dalszerű formában írottak. Ez azonban nem ellentétes azzal, hogy az archaizálás bizony figura, vagyis alakzat, nevezetesen az irodia alakzata nála. Hiszen ez a régies, ünnepeleyes, keresetten választékos nyelv mindig méltatlan tárgyat jelenít meg, sőt az esetek igen nagy részében *éppen az a közlendője* a költeménynek, hogy tárgya méltatlan. „*pártám násfám köszöntyüm és nájmódi / csapó farkam vérsarkantyúm valódi / tüzelsz karmolsz: tudom ki vagy / megüsmertlek valódinak / nincs is ennél gyönygebb bár a Földtekén / mátkásodjál sárkánylányval völgevény / csak ne lennél oly tohonya: / küs legénynek csepp a monya / mustráld öleld sima sárkánypopsimat / arra csókulj merre vonsz a jó szimat / nyildokodnak szép szelepi! / sárkánykanca-kence lepi*” – írja a SÁRKÁNYLAKODALOM-ban. A régies szavak közé olyan kifejezések keverednek, mint a szelep vagy a popsí, ami merőben más nyelvrétegből kerül ki. A szóalkotás is különleges, egyedi. Amikor Nagy László a MENYEGZŐ-ben például indulatszóként használja a *billentyű* szót, voltaképpen egyedi szabályok szerint módosítja a jelentést, némileg a dadaizmussal rokon logika szerint. Juhász többnyire létező szavakból alkot összetételeket, így bővíti szókincsét (*cserepzmánc-level*). Határ eljárása többrétű. Tájnyelvi hangváltozatokkal fest hangulatot (*megüsmertlek; küs legény*), ma már nem használt tárgyakat a fel-elevenített régies szavakkal jelöl (*násfa, köszöntyű*), és új szavakat alkot az archaikus nyelv logikája szerint, de modern szavakból, régies ragozással: a *nyildokodnak szép szelepi* a tűzokádó sárkány testnyílásait jelenti, és míg erre a tárgyra nyilván nem létezik kifejezés, ilyen udvarló hangulatú pláne, maga a kifejezés megfelel a XVII–XVIII. századi manierista költészet szóképzésének. (Krisztus „*szent szárjai*”-ról beszél az akkortájt keletkezett egyházi ének: „...füg zent szára ot egybe szegezue” [IGASSÁGNAK RUHÁIATOL MEGH FOZTATOT LELEK...], PÁLFFI MÁRTON ÉNEKESKÖNYVE, 1670-es évek. L. RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA XVII. sz. 15/A k. 184.) A költésnek ez a része messze nem csak az *adott* technika működtetése. Nyelverteremtő erő *működik* itt, és ez a prózaversekben sem tűnik el, hiszen ez nemcsak Határ lírai költészetének, de írásművészetének egészének is a bázisa. Ugyanílyen művészi, kreatív szövegformálással találkozhatunk még a filozófiai értekezésekben is.

De ha már itt tartunk, arról is szólnunk kell néhány szót, hogy hogyan illeszkednek a költemények Határ életművének más műfajokba sorolható darabjai közé. Talán ez az a kérdés, amiről a recepcióban a legtöbb szó esett. A legkevésbé jóindulatúan Béládi Miklós fogalmazott. Határ verseinek talán első hazai bemutatásakor (JEGYZET NÉGY KÖLTŐRŐL. *Alföld*, 1981. 8.) nyúl farknyi kommentárjában így fogalmaz: „...verseiben a nyelvfacsaró nyelvöltögetés, profanizálás, sátánkodás és megrendülés váltakozása olyasféle világképet sejtet, amelynek egyik fő alkotóeleme a magát sok ismereten átrágó ember végső alapelveket illető kiábrándultsága lehet. [...] könnyűszerrel nevezhetnének agnosztikus magánbölcselőnek. [...] A költészet mégiscsak a nyelvi teremtés lehetőségét, a végső szalmaszálat kínálja neki, ezért hajazza, százza oly megállíthatatlanul a költészet rétestéstztját. [...] Versei csupa feszültséget, robbanást árasztanak”. (A bombasztikus fordulatok és képzavarok nemcsak Béládit, de az egész korszak értekező prózájának stílusát is minősítik.) Gömöri György BEVEZETÉS A HATÁROLÓGIÁBA című tanulmányában (*Új Látóhatár*, 1975. február 15.) érdekes analógiákat talál: „*A Határ-féle műfaj-egyveleg hagyományai többé-kevésbé már a rómaiaknál a késő császárkorban fellelhetők (Apuleiusnál), majd felbukkannak újra Rabelais és Laurence Sterne műveiben.*” A hivatkozások kora mindenestre nagyon pontos: az ókor, a reneszánsz és a „felvilágosodás kora” (bár ez nem igazán irodalomtörténeti kategória). Azt hiszem, Határ szellemi habitusa csakugyan ezekből az elemekből tevődik össze: a késő ókor sok mindenben túl levő, a létfundamentális kérdéseiről mégis fogékony tudósan-naiv filozofálásai, a reneszánsz bővítőerege, izgatottsága és múltba tekintő örök megújulása és a felvilágosodás enciklopédikus műveltségeszménye és szenvedélyes racionalizmusa építi fel intellektusát.

Ugyanakkor ez a költészet nem rímbe szedett filozófia. „*Költészete [...] épp hogy csak érintett az elmélyült filozófiától, inkább életérzések vagy indulatok tüköre*” – írja Sárközi Máttyás. (HALÁLFEJ. [HATÁR GYÖZŐ ÚJ VERSESKÖTETE.] *Bécsi Napló*, 1991. 5–6.), „...a tételezett gondolatosság nem játszik domináns szerepet H. Gy. költészetében” – jelenti ki Gömöri György (HATÁR GYÖZŐ: A LÉLEKNEK RENGESE. *Alföld*, 1991. március). „*Rendszerezett filozófiát [...] nem szabad keresni H. Gy. gyászverseiben*” – állapítja meg Tarapcsák Ilona. (HATÁR-GYÁSZ-VERSEK 1–2. *Szivárvány*, 1995. 3.; 1996. 1.)

A „gyászversek” a feloldásra tesznek kísérletet: „*csupán olyan, a lét perifériáján létezve megélt élményanyag áradásáról van szó, amely inkább meditatív-filozofikus gondolatvilágot sejtet, a versek tartalma és az egyéni élményvilág mögött életgazságok húzódnak meg. [...] Élménylíráról van szó, amelyben a költői jelenlét és monologikus beszédhelyzet kapcsolódik egybe*”. Ugyanakkor: „*Hogy teret nyerhessen a versbeli filozófus, gondolkodó, a nemegyszer évezredek tapasztalatát absztrakt élményként őrző műveltségfenomén – az érzelem, a kellem, a báj, a mézpergető szerelem édessége, a gyász harlekin keserűsége stb. egy kissé kultúgzotlont*” – mondja Szakolczay („A LÉTEZÉS TITKÁÉRT LÉTEZÜNK”), elsősorban A LÉLEKNEK RENGÉSE című, Parancs János válogatta kötetre és annak szelekciós szempontjaira utalva, de a gondolat Határ költészetének egészére érvényes. Határ kései költészete arról árulkodik, hogy a költő többre tartja a filozófiai gondolatokat az érzelmi benyomásoknál, és míg az előbbieket némi pátozzsal, az utóbbiakat az ironia alakzataiba foglalva illeszti verseibe. De hogy ez ügyben tisztán lássunk, a műfajok kérdését is vizsgáljunk kell.

Aki megpróbál fontossági, esztétikai vagy morális értékbeli hierarchiát felállítani Határ Győző vers-, dráma-, próza- és bölcséletköltészete között, az a lényegét nem ismeri fel ennek az irodalmiságnak. Nincs értelmük az olyan kijelentéseknek, hogy Határ elsősorban költő, drámaíró, prózaszerző vagy „magánbölcselő”, akinek egyéb munkái csak a megnevezett műfajban szükséges előrehaladásához készült vázlatok, tanulmányok, ötletjegyzetek vagy éppen kitérők, tévutak, a fel nem ismert rendeltetéstől való elválások. Valójában azt kell látnunk, hogy bármelyik műfaj keretei közé próbáljuk szorítani munkáit, tehát drámáit dramaturgiai, verseit poétikai, bölcséletét filozófiai szempontok szerint vizsgáljuk, elégedetlenek leszünk az eredménnyel. Talán még regényei felelnek meg leginkább a műfaj szabályainak, de azokban is rengeteg olyan egységgel találkozunk, amelyeket a rutinos regényesztéta üresjáratnak, fölösleges kacskaringónak vagy éppen funkciótlan helybenjárásnak találna: egy-egy hangulatnak a szövegbe applikált költeményben vagy prózaversben, költői prózában történő megéneklésére, a párbeszédnek dramatikus jelenetté való kibontására, egy-egy lételméleti kérdés filozófá-

ló esszéfutamban történő átgondolására gondolok. Ugyanez történik a többi műfajban is, csak azok szabályrendszerre az irodalomtörténeti folyamatban aránylag fiatal és igen változékony regényéhez képest merevebb. És nem csak arról van szó, hogy a kritikusok vagy az esztéták kockafejűek. Nem csak az irodalommal szemben mutatkozó általános közönynek tudható be (amiből az egykori nyugati emigráció szerzői protekciós adagot kapnak), hogy Határ drámáit nemigen adják elő, költeményei a költészeti műsorokban, irodalmi esteken ritkán hangoznak el, vagy hogy bölcséleti munkái kívül rekednek az egyébiránt igencsak megélelénkült filozófiai diskurzuson. Úgy alakultak ki ezek a műfajok, hogy befogadásuk, feldolgozásuk és értékelésük lehetséges legyen. Például: a filozófia problémáinak nem csak átgondolására, de artikulálására is rövid egy emberélet. Önálló rész tudományok, tudományszakok és paradigmák formálódnak tehát, és annak ellenére, hogy egy Husserl-kutató fenomenológus és egy neotomista a bemutatkozást leszámítva egy szót sem ért egymás mondókájából (és nem is kíváncsi rá különösebben), ezeknek a részkutatásoknak az eredményei olykor, a paradigma kiteljesedése és széthullása előtt olyan összegző munkákban jelennek meg, melyek egyes gondolatai normális emberek számára is érthetők és átgondolhatók. Az a mondás járja, hogy ma már nincsenek filozófusok, csak filozófiatanárok; az önjelölt világbölcseleőknek pedig kívül tágasabb, mert mást amúgy sem tudnak, mint naponta újra feltalálni a spanyolviaszt. Már Mannheim Károly is efféle érvekkel küldte a fenébe a fiatal, filozófiai-esztétikai tárgyú (később töredékben maradt) tanulmányán dolgozó József Attilát. A folyamat ellenhatása persze az, hogy eszelős népboldogítók hordják össze zagyvaságaikat stadionra való közönségük előtt, míg a tíz főnél népesebb filozófiai iskolákra már a popularitás árnyéka vetül. Határ filozófiája világbölcselet, tehát a tanszéki diskurzusból eleve kiszorul, problematikája ugyanakkor szigorúan tudományos, a bölcsélet történetének és kérdéseinek ismeretére épül, tehát a „karizmatikus mesterrekkel” (értsd: népbolondító kóklerekkel) sem kelhet versenyre. Olvasásmódja nem lehet másféle, mint irodalmi olvasás, de nem valamely műfajhoz, hanem a szövegeköltészet egé-

széhez kötődő módon. Ez a kulcsa Határ minden más műfajban tett próbáinak is.

De van-e ennek jelentősége a versek olvasásmódjára nézve? Hiszen a verseket az ember természetesen irodalomként olvassa. Igen, van. Az általánosítás téves: a verseket nem irodalomként, hanem költeményekként olvasuk, tehát (eltekintve az olyan kivételektől, mint a tanvers, reklámvers és más effélék) első pillantásra kialakítunk egy előzetes olvasási stratégiát, aminek alapján ódaként, episztolaként, elégiaként, eposzként, verses regényként stb. olvassuk az előttünk álló szöveget. Aztán persze változtathatunk a feltevésünkön, de ez a módosítás csak ritkán jelent alapvető korrekciót; például Kukorelly Endre szonettkoszorút imitáló újságkivágásai esetében felismerjük, hogy a szöveg nem felel meg a műforma követelményeinek, és úgy folytatjuk az olvasást, mint olyan szöveget, mely *magáról a szonettkoszorúról* mond valamit. Határ egyes költeményei ugyanilyen kevéssé teljesítik elvárásainkat, miközben korántsem tűnnek ennyire rendhagyóknak, és ez igencsak zavarba ejtő dolog.

Béládi említett apróságában a *világkép* fogalmát használta, és annak hatályát probléma nélkül kiterjeszthetőnek gondolta az életmű egészére, műfaji határok nélkül. Ez azonban nem egészen korrekt következtetés, és míg hibás voltát Béládi nem igazán jóindulatú megközelítésében könnyű belátni, addig azt már nehezebb, hogy a Határ-recepció nagy részének közös félreértéséről van szó. A filozófia fogalmát (legalább) két értelemben használjuk: egy tudományzak és a személyes életelv, életbölcesség értelmében. Határ költészetét tekintve az utóbbról van szó (bölcseletében nem!), és ezt akkor is el kell választanunk, ha sarktételeit a filozófiai írásokból is kihüvelykezhetjük. Miről is van szó?

„H. Gy. a *szeksziszből* magának »államfilozófiát« – *Egyszemélyes Köztársaságának törvényt – teremtő garabonciása, látomásokkal megáldott-megvert [...] látnok*” – mondja Szakolczay („A LÉTEZÉS TITKÁÉRT LÉTEZÜNK”). Gömöri (BEVEZETÉS A HATÁROLÓGLÁBA) szerint Határ történelem szemléletét és „*futurologiai előrejelzéseit*” áthatja a pesszimizmus; nemcsak minden utópiával, de magával a történelemmel szemben is szkeptikus – „*az emberiség fejlődőképességét sem becsüli túl sokra. [...] A történelmet Határ szemében talán az te-*

szí elviselhetővé, hogy annyi nagy drámai alakításra ad lehetőséget”. Ezt illusztrálandó idézi: „*bennem játszódik pereg ez a dráma / nagy-nagyon egyszemélyes színpadon / a szereposztás tolongó magánya / mindent arcom titokzatába von*”. „*A lét: folyamatos, s azért van, hogy legyen. Ennek van valóságértéke, s nem lehet ellentéte a nemlét. A nemlét amolyan lyuk-szó, formai lehetőség a lét ellenpontozására, csupán a nyelv matematikai delibábja*” – foglalja össze Határ „vonulástanát” Tarapcsák Ilona. A fogalom Hanák Tibortól származik (A MINDENSÉG KÖNYVE. [GOLGHELÓGHI.] *Új Látóhatár*; 1978. 369–374.; VONULÁSTAN. [GOLGHELÓGHI.] A FILOZÓFIA: KRITIKA. Bécs, 1980. 203–213.), aki Hundertwasser „*életspirál*”-jához hasonló „*szóspirál*”-nak látja az életmű egészét. Eredetileg így fogalmazta meg elképzelését: „*Teljes kiábrándultsággal nézi az emberiség céltalan menetelését, hordárává züllő csatangolását, mely tulajdonképp nem is menet, hanem az emberatomok szétszedése, az emberiség eltakarodása, melynek ténye hahotázva üti arcul a történetfilozófiákat, a haladás hitét, a társadalmi fejlődéstanokat, a célokat lebegtető, új világot ígérgető ideológiai arcátlanságot*.” Erre szoktuk azt mondani, hogy „ez az ő filozófiája”. Csak hát a költészet sokkal több ennél: „*H. Gy. vonulásfilozófiáját az egymást űző képek váltokozása és a tovafodrozó, szédületes nyelvi mozgás támasztja alá. Írásai is szakadatlan építkezések, szer-teguruló szavak, ötletek, nyelvi képek, karikázások szédületes tájakon, csillagtereken, az idő végtelenbe nyúló kontinuitásán. Mintha nem ismerné a pontot, a szünetet, a lélegzetvételt: mondatait viszi, fűzi, szövö, űzi tovább füzetek, újságok, könyvek oldalain, átkanyarítja előadásaiba, beszélgetésekbe, a nyelv formájába öntve egész életét. Az irodalom nem szakaszos számára, hanem a napokkal növekvő folyamatos.*” Többé-kevésbé én is így látom, és bármennyire bosszantó, a lényegyet tekintve egyet kell értenem – nemcsak Hanákkal, de Béládival is; no nem abban, hogy ez a költészet nyelvöltögetve hajazott rétestészta lenne, hanem hogy nyelvteremtésével nyújt vigaszt a benne foglalt nézetek kopárságáért. Hogy ezt megmagyarázzam, egészében idénzem kellene a CONDITION HUMAINE című (hosszú) költeményét, és ezt mégsem tehetem. Két részlet ízelítőül: „*de ki? merre hová? – embergörgeteg / a vádi medrén – ló-nem-látta sivatagon? / e lóstatás csörtetni-tartozás? ha ló helyett / csak azon lovagolhatunk – a szavakon? [...] üve tart ez a morgás toporgás? möre / billeg e ballagi megbolydult libasor?*

/ki zavarja a kit? há rángat hátra-előre / melyikője kitől fél ugató kivel felesel?" A szöveg magában hordja a benne foglalt gondolatok sivárságának cáfolatát, hiszen ha ez a vonulás ennyire tarka, mozgalmas, nagyszabású, akkor nem lehet szürke és reménytelen. Úgy vagyok vele, mint Platón államelméleteivel, melyekben az eszményi királyság eszméjének és a tökéletes király alakjának a dicsérete szól, de a szerző olyan kedvtelve taglalja a megvetendő demokrácia színességét és eleveenségét, hogy az embernek kétségei támadnak a tételes állítások komolyságát illetően. Másrészt, ahogy G. Komoróczy Emőke mondja A KARKASSZBAN-ról: „*A Határ-líra kivételes szerepe és jelentősége: a »szent« és a »profán« olyasfajta elegyítéséről van itt szó, amely realitásérzékiünket, veszélyérzetünket növeli, s ezáltal tesz erősebbé, ellenállóbbá bennünket.*” Érdekes, egyszerre darvini és nietzschei gondolat. Vajon...? Mindenesetre meggondolandó.

Miután áttekintettük Határ költészetének texturáját és gondolatiságát, az a benyomás alakulhatott ki bennünk, hogy egy mindenestül egyedi, egyszeri, magában álló poézissal van dolgunk, melynek a kortárs irodalmi törekvésekhez és irodalomtörténeti előzményekhez fűződő kapcsolatai elhanyagolhatók. Ez azonban (hadd helyesbítsem korábbi koncepciómat) megint csak igaz is meg nem is.

Kabdebő Tamás (KÖLTÉSZET A SZÁZADDAL HALADÓKNAK. Irodalmi Újság, 1971. szept. 15.) (másokhoz hasonlóan) Kassák Lajoshoz hasonlítja Határt, amennyiben a század első harmadának irodalmi újdonságait Kassák közvetítésével ismerte meg a magyar olvasóközönség, „*a század második harmadának stílusáramlatait – akár a lélekarang – tudatunkba beharangozta*” Határ Győző. Kabdebő nagyon különös fogalmakkal látja leírhatónak a századközépi irodalmiságát: kollázsely, szexuális módi, anarchizmus, elkötelezettség az írással, játékoság, apokaliptikuság, szűkszavúság és bőbeszédűség – és mindezt kimutatja Határ lírájában. Ennyiből is látszik, hogy merőben másféle avantgardizmus ez, mint Kassáké. Például a felsorolt ismérvek mindegyike alkalmas arra, hogy Hermann Nitsch munkásságát jellemezzük velük; ugyanakkor művészetének a lényegéről, ami nézetem szerint abban áll, hogy a műalkotással mint objektummal és az alkotás folyamatával kapcsolatos alapvető kérdésekre fordítja a befogadó figyelmét, semmit sem mondtunk.

Így, ebben a radikálisan redukált értelemben csakugyan beszélhetünk arról, hogy Határ kapcsolódik a századközépi „stílusáramlatai”-hoz (de már maga ez a kifejezés is arról árulkodik, hogy Kabdebő Tamás számára az irodalom fontos kérdései – legalábbis dolgozata írása idején – nem az irodalom létére, csak hogyanlétére irányulnak). Határ számára a műalkotás lokalizációja és identifikációja sohasem volt probléma – jöllehet a műfaj határait mindig eléggé lazán kezelte, olyannyira, hogy filozófiai szövegei sem tekinthetők egyértelműen nem irodalmiaknak.

Pomogáts Béla (EGY NYUGATON ÉLŐ MAGYAR KÖLTŐRŐL. Forrás, 1972. 4.) úgy látja, hogy Határ mesterei: Weöres, Szentkuthy, Rabelais, Rimbaud, Michaux, Desnos, Ponge, Char, Sterne. „*A vers személytelenségét, intellektualizálását, a groteszk fogalmazást, a szürrealista technikát tanulta el tőlük. És ennek következtében ki kellett tágítania a magyar vers hagyományos határait. Elsősorban a groteszk, a jelenetelés és az esszévers műfajai felé.*” Gömöri György (HATÁR GYŐZŐ: A LÉLEKNEK RENGÉSE) szerint pedig Határ szellemi rokonai között egyaránt megtalálható Joyce és Verlaine, Rabelais és Kosztolányi. „*Sokszínűségében, százcúságában H. Gy. néha a vele baráti viszonyban levő Weöres Sándorra emlékeztet, s ez a hasonlóság már meg is határozza helyét a modern magyar líra poszt-Nyugatos és – szerencsére! – eklektikusan újító és régiből építkező élcapatában*” – írja. Az élcapat kifejezés használata arra a zavarra utal, amivel a recepció Határ avantgardizmusára reflektál. Azt lehet mondani, hogy ez a névsor kissé már túlságosan is széles spektrumot fog át. Az a benyomásom, hogy a Határ-életműnek az avantgárd, általánosabban az utómodernség és a posztmodernitás erőterében való vizsgálata járhat némi haszonnal, és ezekből a pozíciókból érdemes a felvilágosodás, a barokk, a reneszánsz és az antikvitás felé tekinteni.

Kulcsár Szabó Ernő írja Határ versválogatásáról, A LÉLEKNEK RENGÉSÉ-ről szóló kritikájában („TÜZRE A CSILLAGTÉRKEPEKET...”. Kortárs, 1990. 7.), és már említett irodalomtörténetében lényegében változatlanul megismétli: Határ filozofikuságával és avantgardizmusával kapcsolatban a kritika kijelentései megalapozatlanok, hipotézisei semmitmondók. „...*még a szürrealizmushoz legközelebb álló szövegekben is olyan alanyi beszélő szerepmaszkjai ismerhetők fel,*

akinek áttételes vallomásában is a klasszikus modernség művészet- és világtéremtő alkotója szólal meg [...] az integritását így őrző személyiség hagyományos szerepbiztonságát érzékeltetve.” Az avantgárd szereplehetőségek – a természeti ősegyiség vágya, a prehistorikus kollektivitás felidézése – csak tematikai szinten jelennek meg. A szöveg alakításában nincsenek ennek megfelelő nyelvi tartalmak. Ugyanakkor – ahogy irodalomtörténetében írja –, „költészetére a hanghordozást is meghatározóan hatottak az avantgárd irányzatok”, de „nem a magyar, hanem a nemzetközi avantgárd irányzatok vívmányait építette magába”.

Én nem látom ennyire alapvető kérdésnek Határ avantgardizmusát. Az a benyomásom, hogy (legalábbis számára) a szövegformálás vagy a műfaj problémái másodlagosak, háttérbe szorulnak a tematizáció (ne feledjük: két utóbbi versgyűjteményének ciklusrendezése tematikus alapelvek szerint történt!) és a „személyiség gyémántkeményiségű magva” (I. VALAMIT A JUVENÁLIAKRÓL, in: ANTIBARBARORUM LIBRI I./139.) köré szerveződő beszédflow egyé-ge mellett. „...osztotta egyes kultúrkritikai ihletésű, mitológiabölcseleti felfogások alapelveit, hogy a lét művészetszemléleti egysége a műfajok közti határok – nála persze inkább avantgárd indíttatású – lerombolásával állítható helyre” – állítja Kulcsár Szabó. Azt hiszem, ez a felfogás túlzott jelentőséget tulajdonít a Határ-költészet műfajköziségének. Határ nem destruktívan és nem is kritikusan, sokkal inkább archaizáló szándékkal igyekszik visszanyúlni a műfajok kialakulása előtti irodalmisághoz, illetve a Gömöri által már említett antik irodalom, Apuleius és mások gyakorlatához. De itt lehet említeni a mozlim értekező irodalmat is, melyben a műfajhatárok átlépése gyakori, és egy-egy gondolatot nyelvi erejének fokozása érdekében valamilyen hagyományos versformában ismételnék meg; a párbeszédes formában íródott filozófiai traktátusokat vagy az olyan műfajok határán álló műveket, mint a könyvdrámák vagy az emlékiratok, vallomások. Nem is beszélve az indiai, perzsa és arab szépirodalomról, a MESEFOLYAMOK ÓCEÁNJÁ-TÓL az EZEREGYÉJSZAKÁ-IG.

Az „egyek kultúrkritikai ihletésű, mitológiabölcseleti felfogások” említésekor Kulcsár Szabó vélhetőleg Spengler, Frazer és a velük rokon gondolkodású Várkonyi Nándor, Hamvas Béla hatására, illetve gondolkodásmódjukból va-

ló továbblépésre, téziseik továbbgondolására céloz. Határ azonban tágasabb horizonton tájékozódik, mint kor- és honfitársai; ugyanakkor nála a kultúrtörténeti, mitológiai toposzok nem a tudományosság, hanem a szélesen értett irodalmiság elemeiként jelennek meg: nem tételek, hanem motívumok lesznek költészetében.

„A személyiség szerepbiztonsága nála is abból az esztétista meggyőződésből származik, hogy a megformáltság teljessége elvileg helyettesítheti az elveszített lélettotalitást. [...] műveinek formaalkotó elveit [...] a metafizikai hajléktalansággal szembesülő modernista magatartás határozza meg” – állítja Kulcsár Szabó. „A hetvenes évek új magyar lírájára azonban elsősorban [...] azokkal a disszeminációs neoavantgárd technikákkal hatott, amelyekben a legtöbb esélye volt meg a hagyományos énszemlélet és világlátás viszonylagosításának.” Én nem így emlékszem. Szerintem az archaizáló és népies fordulatok választékosan vulgáris megjelenítésének volt a legnagyobb ereje és talán hatása is, mert ehhez hasonló, ugyanakkor nagyon más attitűdhöz kapcsolódó mozzanatokkal lehetett találkozni a magyarországi költészetben is. A korabeli magyar lírában az archaizálás szinte mindig valami formális, eredeti gondolatokat nem tartalmazó alkalomhoz kapcsolódott. Egy-egy évfordulón (lehetőleg tegező formában) megírt Csokonai- vagy Berzsenyimitáció, valamely emlékezetes (mondjuk Berzsenyi-) költemény formahű újraköltése vagy egy korábban gyakori téma felelevenítése szolgált ürügyként a régies szóalakokkal és fordulatokkal felépített, gyakran poétikailag is használatból kikopott alakzatokat felelevenítő költemény megírásához. A régies formákhoz épületes mondanivaló és emelkedett hangütés tartozott. Ugyanígy a népies verselés alakzatai is foglaltak voltak: a „mágikus-realista” és „népi szürrealista” költőiség eszköztárába tartoztak, és hasonlóan az archaizmusokhoz, meg lehetős szigorúsággal kötött tematikát jelenítettek meg, tiszteletre méltó vagy indulatos intonációival. Határ lírájában ezek a mozzanatok szerepeket jelenítettek meg, mint ahogy Határ költeményei közül azok a rímes-ritmikus, kötött formában írott költemények, melyekben efféle stilizációval találkozunk, szinte mindig szerepversek, melyek narrátora nem azonos a költővel. Ugyanakkor a Kulcsár Szabó felhoz-

ta példa (A CUKRÁSZÜTEMÉNY című prózavers 1967-ből) kevésbé „disszeminációs neoavantgárd technikái” révén, inkább kivételesen intenzív személyességével, vallomásságával hat az olvasóra. (Így kezdődik és végződik: „szerelek, Franciaország”, és a tizenöt oldalas prózavers egészében a „francia glóbusznak” tett „szerelmi vallomás”. Kassák negyven évvel korábbi verseiből erősebb avantgárd hatások érhetők volna az 1960-as évek magyar költészetét, ha nem lett volna töksüket minden ilyesmire.) Ezzel szemben ez a hang: „tar kopaszom tágul / kőből fejemlja / szomjazom bitangul / száz meszely itatra / elhagyj fene éhem / magam-emésztoé: / vén prédálhatnékom / furdanci vesszője” (stb.) (I. SENEX FORNICATOR) csakugyan unikális volt az idő tájt. Ha összevetjük Nagy László és követői hasonlóan stilizált szövegeivel, azt látjuk, hogy itt nem a beszélt nyelv egyes elemei stilizáltak, hanem *magának a beszélőnek a figurája az*, ami aki előzetesen (nyelvhasználatának sajátosságai révén) konstituált. Gondoljunk a Villon-verseket „fró” Faludyra vagy az ismert maszkokat öltő Kovács András Ferencre; érdekes, hogy ez a jellegzetesen posztmodern jelenség milyen régóta jelen van a magyar költészetben.

Ennek tudatában érdemes figyelmet fordítani Kabdebó Lóránt MIBE HARAP A POSZTMODERN KELGYÓ? című írására (*Tiszatáj*, 1997. 2.), melyben egybeként mellett azzal az állítással találkozunk, hogy például Határ Győző és Szentkuthy Miklós kanonizálása Esterházy befogadását követi, irodalomtörténeti jelentőséggel, de kevésbé az irodalmi folytonosságba épülve. Más szóval: Határ a maga idejében semmire sem hatott semmivel, mert el volt vágyva olvasóközönségétől (jószerével még az alkotóktól is), belépése a magyar irodalmi folyamatba az 1980-as évek második felére tehető. Maga Határ hoz példát arra, hogy költészetét még azok sem ismerték (elemi szinten: nem olvasták el a verseket, csak bele-belenéztek a szövegbe), akik pedig recenziót írtak versesköteteiről. Jelentékeny kortárs irodalmi hatásról beszélni szerintem nincs értelme. És szintén maga Határ idézi számtalanszor Csuha István (EGY ISMERETLEN ISMERŐS. UTÓÍRAT az EUMOLPOSSHoz. *Jelenkor*, 1988. december) egyik kijelentését: „Egyszeri, visszaintegrálhatatlan, tanítványok és követők nélküli képződmény a H.-életmű a m. irodalomban.” Milyen szép, jellegzetes, sokatmondó tévedés.

Kabdebó Lóránt így írja le a Határ életműve keletkezésének idején zajló irodalomtörténeti folyamatokat: „A század második felében megjelenő utómodernségben a szöveg szerkesztettségében a történet-mondat és a mítosz-archetipus tudatbeli azonosíthatósága problematikussá válik. Majd a posztmodernben a szövegszerűség az önmagában létrejövő dialogicitásával alakítja meg azt a tudatot, amely egyrészt az intertextuális összegyűjtésben-viszonyításban-szerkesztésben (író), másrészt a befogadás folyamatában (olvasó) érkezik el létezésének mikéntjéhez.” Nem állítom, hogy könnyen átlátható dolog ez, de olvastam már zűrösebb jellemzést is ezekről a folyamatokról, és Határ költészete kapcsán csak érintőlegesen szeretnék kitérni ezekre a dolgokra. Egyrészt a mítoszok toposzai eleve(n) intertextusként jelennek meg Határnál. Persze itt egyszerűen és közvetlenül magukról a mitológiai szövegekről van szó, és nem az azokból formált freudista-irodalomtudományos szakkifejezésekről. Az összegyűjtés-viszonyítás-szerkesztés gesztusa viszont Határ írásművészetének alapvető mozzanata; de nézetem szerint nem posztmodern, sokkal inkább reneszánsz és aufklérista magatartáshoz kapcsolódik: az antikizáló és enciklopédikus tudásrendszerezéshez, az intellektus lokalitásának az értés utáni tapasztalásban való megelőléséhez. Határ írásművészetét *tudásból, ismeretekből* építkezik, ezekből formál motívumokat.

Határ enciklopédikus költő. Amikor elérkezik versében egy olyan helyre, melynek analógiái a megelőző korokból (különös tekintettel a XIX. századot megelőző időszakokra) ismerősek, felsorakoztatja azokat a kultúrtörténeti toposzokat, költői képeket és retorikai alakzatokat, melyek az ilyen helyeken *helyénvalóknak* látszanak. Éppen az ellenkezője ez a gesztus annak, ahogyan például Weöres versei egzisztálnak irodalomtörténeti kontextusukban. Weöres, amikor megírja Istár pokolra szállását, *megunja tudni* mindazt, ami egyébként a vérben van a mezopotámiai költészeti hagyományból, és érezhető izgalommal éli újra azt a folyamatot, ahogyan a szervezőelvek szerint kibomlik a hagyományból az ősi himnusz. Nem játssza az ártatlant, nincs ebben megjátszás; tényleg megfelelkezik ismereteiről, mert figyelmét az alkotás érzéki aktusa tölti ki. Határ nem tud sem ennyire naiv lenni, sem ekkora fontosságot tulajdonítani magá-

nak: látott ő már karón varjút. Csakhogy rám, olvasóra, akaratlanul is átragad a költő mentális állapota, Weöresnél a lendület átélése, ahogyan a forma konstituálódik, Határnál a tudós ember biztonsága. Igaz, ennek olvasói átéléséből hiányzik a cinkos egyenrangúság érzése.

Látszólag kissé távolabbról kapcsolódik ide az a jelenség, amit Gömöri (HATÁR Győző: A LÉLEKNEK RENGÉSE) így fogalmaz meg: „...*feltűnő... természetellenessége. A természet... háttere, alárendelt része a megszerkesztett világnak*”. Azt gondolom, hogy ez magában véve még nem lenne feltűnő. Határ világa díszletvilág, mint ahogy az egész irodalmiság, melyben művei kibomlanak, teátrális. (Ez azonban nem jelenti azt, hogy a dráma lenne vezető műfaja. V. Hugo regényei, Ariosto eposza, Poe egyes költeményei is teátrálisak, de ettől még nem kell azt gondolnunk, hogy akkor lennének az igaziak, ha szerzőjük színpadra adaptálta volna őket.) Határ szövegei, mint mondtam, *ismeretekből* építkeznek. Ha tehát azt látjuk, hogy a természetéről szóló közlései elképesztő tájékozatlanságról árulkodnak, nem érhetjük be annyival, hogy ezekben a dolgokban kevésbé jártas. Mondok néhány példát. A VÁGYÉLET című példázat főszereplője egy pók, melynek sikerül hatvanéves korára léggye változni. „*Ekor egy temérdek szongária-pók ereszkedett rá a hálóra nagy-gázolva...*” – folytatódik a mese. Csakhogy a szongáriai cselőpók, mely egyébként csakugyan a legnagyobb pók errefelé, sohasem ereszkedik le sehonnan, mert a homokba vájt üregekben él, és oda behulló rovarokat ragad meg impozáns rágóival. Az ÁLLATOK KÖZT ÁLLAT című versben egy majmot szólít meg: „*hé Erdei Ember / brátyó – orángután / szóról szágról ismer sz / húsnak íze után?*” Az orángután szó a bennszülöttek nyelvén csakugyan erdei embert jelent, ez a közlés tehát pontos, de az állat kizárólag gyümölcsöket és egyéb növényi eredetű csemegéket fogyaszt, húst soha. Másutt az ámbrahalat és annak roppant ikratömegét emlegeti. (A KARKASSZBAN 24. HAZSEKIHÜRREM. KARKASSZTARTÁS A KARKASSZBAN.) A szóban forgó vízi állat nem lehet más, mint az ámbrafcset, az pedig emlős állat. Akkor rak ikrát, amikor az elefánt lepetézik. Azt hiszem, hogy ezekben az esetekben Határ nem csupán téved, hanem *antikizál*. Ezek a természetrajzi utalások arra hivatottak, hogy metaforikus

jelentést közvetítsenek, hasonlóan Claudius Claudianushoz, aki a hősiesség megtestesítőjének kiáltja ki a tarajos sült, mert egy hiedelem szerint töviseit bőréből kitépve hajgálja üldözőire, ha sarokba szorítják. „*Olykor, akár csak a méd, menekülve lövöldözi vissza / vasnyila-it; máskor fedezékbe vonulva a tábort- / ostromló-ra sötét záport zúdít töviseiből, / s hátsőretes szőrért rémíszítő módra mereszi.*” (Ford. Mezei Balázs.) Ezt élő ember nem vehette komolyan, Claudianus versén mégsem nevettek, mert a vers gondolata megfelelt egyfajta analógiákon alapuló gondolkodásmódnak. Ugyanígy lehet, hogy Határ *egyébként* tudja (ez *egyébként* érdektelen), hogy a cet emlősállat, versében azonban mitikus alakként jeleníti meg, és eme természetének rendeli alá, felelteti meg attribútumait.

Visszatérve az irodalomtörténeti kontextushoz: azt lehetne mondani, hogy az utómodernség és a posztmodernitás szignifikáns elemeit tekintve Határ fáziseltolódásban van korával. Csakhogy a legnagyobb mértékig szinkronban van két nagy kortársával, Weöres Sándorral és Szentkuthy Miklóssal, akiknek a munkáiban ugyanezek a jellegzetességek mutatkoznak. Talán az is elképzelhető, hogy a hármuk munkásságát feldolgozó irodalomtörténet-írás tétovázása is közös okokra vezethető vissza. Weöres munkásságának feldolgozásában a szellemtörténeti és leíró irodalomtörténeti megközelítések viszonylag gazdag asszociációs bázisú, sokrétű olvasatok konstitúcióját teszik lehetővé, de ezek elapadásával nő a csend az életmű körül, Szentkuthy munkáinak feldolgozása pedig még az első, meglehetősen széttartó kísérleteknél tart. Ebben a tekintetben Határ sem szerencsésebb, bár az életét beszélgetésekben is feldolgozó Kabdebő Lóránttal (ÉLETÚT 1–3. Életünk Könyvek) aránylag jól járt. Mindhárom életmű esetében figyelemre méltó megállapításokat tett, és új kérdésirányokat keresett Bohár András (AKTUÁLIS AVANTGÁRD: M. M. Ráció Kiadó, 152–164.). Először is rendkívül látványosan szemlélteti „*a regény, a dráma és a líra műfaji orientációit*”, valamint „*a különböző időmetszetekben megmutatható kérdésfeltevések azonosságát és különbözőségét*”, amikor egymás mellé helyez egy-egy idézetet Az ŐRZŐ KÖNYVÉ-ből, a GOLGHELOGHI-ból és a PANEGÜRİKON című versből. Mindhárom idézet az életnek mint ugrásnak a metaforáját bontja ki, és

első ránézésre lehetetlen eldönteni, hogy melyik szöveg milyen műfajú szövegből származik; jóllehet az alaposabb elemzés megmutatja az értekező, a monologikus és a lírai-indulati elemeket a töredék személyvényekben is.

Bohár elsősorban Határ bölceletét, azon belül is az ÖZÖN KÖZÖNY-t vizsgálja, de megállapításai Határ gondolkodását általában véve is jellemzik. Ezek szerint Határ legfőbb ambíciója „örök újrakezdőnek lenni, a szabad lengés örökkön változó állapotában megkísérteni a multiverzum közönyét”. A létezésről és annak nyelvi megragadhatatlanságáról gondolkodva vezetí be Határ az új metafizika fogalmát, ami „az önészlelékenység ontológiájának a vizsgálata kell hogy legyen”. Az ilyesféle programokra gondol Bohár, amikor azt írja: „Önirónia és magabiztoság együttes jelenléte különös bájjal ruházza föl Határ önvallomásait hitéről, bölceletéről, poéziséről.” Erre célzott Kulcsár Szabó is fentebb idézett munkáiban, de ez itt nagyon másképp hangzik, mint hogy „A személyiség szerepbiztonsága nála is abból az esztétika meggyőződésből származik, hogy a megformáltság teljessége elvileg helyettesítheti az elvesztett léttotalitást”. Még filozófiájában is sokkal törekenyebb, sebezhetőbb, költőibb gondolati architektúra a Hataré annál, hogy ilyen döngő nagy szavakkal lehessen beszélni róla. Fontos látni ezt, már csak azért is, mert az életmű tele van olyan mozzanatokkal, melyek radikalitásukkal esetleg kihívhatják az ingerült bírálókat. Még a durván blaszfémikus, Petri APOKRIF-ját megszegyenítő darabok, mint a JÉZUS JEGYESE VAGY AZ ÁRRABAL REGGELIJE is, minden indulatosságuk ellenére azt érzetik, hogy a hang tulajdonosa nagyon mérges valakire, akút szeret; az emberlét esendősége és a vele szemben tételezett multiverzális közöny kontraszta generálja indulatait.

Befejezésül, a Határ lírájának egészére vonatkozó megállapítások (és az alábbi rövid kitérő) után A KARKASSZBAN két legfontosabb hozadékkáról, az első ciklus álomleírásairól és magáról a címadó ciklusról szeretnék morfondírozni.

A HAJSZÁLHÍD és a LÉLEKHARANGJÁTÉK versei szoros ciklusfikcióba szerkesztve jelentek meg. Sok ciklusba viszonylag kevés vers sorolódott, melyek így csakugyan összefüggő gondolat-egységeket alkottak, és a ciklusok egymásutánja a Határ költői világába lépésről lépésre történő beavatódás érzését keltették az olvasó-

ban. Nagyon szerencsés gondolat volt az is, hogy a HAJSZÁLHÍD külön kötetbe sorolta a kötött formában írott „vonós” darabokat és külön a versprózák szélhárfaszólóit. (Határ prózavers helyett verset, kötött formájú darab helyett költeményt mond, ami nagyon praktikus, mert az ő esetében mindig tudni lehet, hogy miről van szó, de a róla szóló írásokban már nem követhető, mert a két kifejezésnek ez a szűkített értelmezése a köznyelvben nincs jelen.) Szerintem megjelenésük idején ennek az architektotonikus szerkesztési gyakorlatnak volt köszönhető a kötetek rendkívüli sikere. Ezt a szerkezetet véli megőrzendőnek említett írásában Szokolczay. Valójában úgy látom, hogy nem a konkrét besorolás, hanem a ciklusképzés alapelve az, amihez Határnak ragaszkodnia kellett volna Magyarországon kiadott köteteknek szerkesztésekor is, de ezt nyilván nem tehette meg; illetve még a H. Gy. levelesládája lenne az a kollektív, melyben ez a következetes szerkesztői koncepció érvényesül, ez azonban olyan irodalomtörténeti hagyományokat szólít meg, melyek Határnak a biológikumtól a lélektani, szociologikus és politikai szférákon át a transzcendenciáig ívelő építkezéséről idegenek, és inkább az alkalmiság és vallomáosság attitűdjeivel harmonizálnának, vagyis egy sokkal szimplább, naivabb gondolkodásmódot feltételeznek.

A KARKASSZBAN versprózái azonban ismét a HAJSZÁLHÍD-ból ismerős rendbe illeszkednek, és ezért ebben a ciklusban végre ismét megmutatkozik a Határ-költészet lenyűgöző világszerúsége és gondolatiságának átütő ereje. A szoros ciklusképző attribútumok (közös főcím, sorszámozás, a harkassz fogalmának a szövegekben végigvonuló alkalmazása) jóvoltából az egyes darabok nagyon erős hálózatot alkotnak, melynek legfontosabb tulajdonsága, hogy a szövegek egy közös epikai fikció terében szólnak meg, és azok a darabok is „magukba fogadják” ennek a világnak a kegyetlen rendjét, melyekben szó sem esik róla. Például: A KARKASSZBAN 8. darabja PRÉDA címmel a Banya és a Menyecske párbeszéde. Az (óhatatlanul erre gondolunk) anyós és menyé öli egymást, az öregasszony szeretetet koldul, a fiatalasszony fröcsögve gyalazza, míg a „préda”, az elképzelt helyzetben nyilván az ifjú férj, mindkettejüktől marcangolva haldoklik. A még Magyarországon, az 1940–50-es évek fordulóján

keletkezett vers (már az eredeti címe is meglehetősen hervasztó volt: KORRÜLÖNBSÉG) eredeti megjelenésekor irdatlanul túlírtnak, a maga idegölő életszerűségében is unalmas, hétköznapi jelenet véres metaforikájával ingerlően nagyotmondónak hatott. Itt, a ciklusban egy csapásra a helyére került. A cím is általánosabb lett (PRÉDA), és a benne megfogalmazódó brutális jelenet azt szemlélteti, hogy a Karkassz törvényeinek hatására a kimondott szó *valós* kint okoz. Ez legalább két értelemben igaz a Karkassz világára: a beszédaktus eredményessége egyrészt a szokott módon mutatkozik meg, tehát az erre felhatalmazott ember ítélkezik, és az elítélteken az erre tartott személyzet végrehajtja az ítéletet; másrészt azonban (és ebbe az irányba éppen ez a darab szélesíti ki a fogalom értelmezését) mint egyes mágikus hiedelemrendszerek tartják, maga a szó pusztán kimondása is árt, rontást hozdoz. Már az első szöveg (FÜLKASZABÁLÓ GARÁZDÁLKODIK A KARKASSZBAN) bevezeti ezt a szabályt. Ahogy a Nagy-ratörő Pojácára, aki azzal szórakozik, hogy az utcán gyerekek fülét vágja meg a kardjával, az Uléma ráripakodik, a fiatalember *valóságosan* zsuogorodni kezd, majd tócsányi tojáskocsonyává olvad.

Természetesen mindannyian ismerjük ezt a jelenséget: az álmok világából. Határ nemcsak beépíti, de versei egyik legfontosabb forrásának tekinti álmait. Az álmok felhasználásának módjáról hosszan és többször értekezett, A KÖLTÉSZET KISKÁTÉJÁ-ban és a Gömöri György készítette interjújában (BESZÉLGETÉS HATÁR GYÖZÖVEL. *Híd*, 1972. 1.) egészen részletekbe menően elmondta a gondolatait. Itt mégsem ezeket szeretnénk idézni, hanem a Karkassz-sorozat 21. darabjának a végét. Ez a sci-fi-vándormotívumot (idegen civilizáció gépmemberei átveszik a hatalmat a Földön) feldolgozó írás egy tipikus szorongásos álom naplója, még az elmaradhatatlan zárómotívum, az ébredésbe menekülés is a helyén van. Ezután azonban még egy bekezdés következik: „*Szerencsére!*» – az emberi beszéd arravalótlanságáról, a közlés lehetetlenségéről kolduló hülyegyerek társaim: »szerencsére csak álom volt«. Igen? De álom volt-e csupán? Vagy nem akkor furakodtak-e belém proboszkópjaikkal s ejtették foglyul eszméletemet, amikor a legvédtelenebb: álomban? Hogy ezzel a verssel üzenjenek – általam?» Nemcsak arról szól ez a bekezdés, hogy az álom persze sugallat, és esetleg

általá üzen „valaki odaátról”, hanem hogy „odabent”, az eszmélet mélyén is rejtőzhet az a szörnyeteg, mely lényünket és világunkat karkasszá/Karkasszá rondítja. Freud ugyan kevésbé kedveli Határ, de a „*reflexológiai*ra és a *talamuszelméletre*” hivatkozik a már idézett Gömöri-interjújában, és Freud valójában csak szóhasználatában tér el ezektől; a lényeg ugyanaz: döntéseink és motívumaink az agynak/elmének egy a tudat által nem ellenőrzött szintje alá rendeltettek. *Elfekszik* tudatunk mélyén egy lény, egy szféra, aki/amely karkasszként azonosítható. (A szó görögös hangzása ellenére görög-latin etimológiáját nem látom meggyőzőnek. A francia *carcasse* szó azonban állati csontvázat, dögöt és úgy tudom, hogy megvető jelentésárnyalattal *testet* is jelent – mint az elavult magyar *tetem* szó –, de a francia homoszexuális szlengben állítólag *fiúprostituált* jelentéssel is használatos; magyarul lányokra is mondják, hogy *dögös*, *jó dög*, *jó kis dög*, nem is feltétlenül pejoratív intonációval.) „*Az elbeszélő/álmodó eleinte kívül és felül áll a Szörnyűségek Poklán; de aztán őt is elragadja egy fekete álomautó...*” – írja G. Komoróczy Emőke. Ez az *aztán* valójában nem időbeni eseményről, hanem a lírai/álombeli önismeretben tett előrelépésről szól. A „XX. század második felének tragikomikus eposza [...], amelynek mindannyian foglyai voltunk – s talán még vagyunk is, lélekben” (uo.) éppen az idő elvesztésének tragédiája köré épül, és nem egészen úgy van az, hogy „*hősünk aztán végül is kisétál álmából (s a Pokolfészekből) feleségével, ki megmentésére sietett – ami szimbolikusan hazájából való távozásaként is értelmezhető*”. Éppen az imént idézett rész teszi kétségessé, hogy az ébredés útján (mert ez a „kisétálás” persze ezt jelenti) elhagyható-e az álompokol. Ahogy előbb mondja G. Komoróczy: az álomvíziókban „*a tudattalan szub- és szürreális élményei törnek felszínre; a jelenségvilág tengerén lebegve, a szubjektum intuitív tapasztalatai bukkannak elő az abszurd valóságról, amely maga is fantasztikus álmok – rémálmok szövedéke. [...] Határ [...] elmos minden »határt« a felszíni és a mélytudat között*”. A sokféle megközelítés valójában ugyanazt a jelenséget igyekszik körülírni: a Karkassz fikciója egyfajta abszurd fenomenológiai kísérlet, mely azt igyekszik feltárni, hogy hogyan modelleződik a társas/társadalmi tapasztalat az elmének azokban a tudatosnál mélyebb szféráiban, melyekben nincs jelen az idő és a kau-

zalitas tapasztalata. Paradoxon ez természetesen, hiszen idő és okság szilárd képzei nélkül nem létezhet erkölcs, és annak hiányában nem lehet emberi társadalmat alkotni. A Karkassz-tapasztalat azonban éppen az, hogy lehet az aktivitás tereinek bezárultával pusztán elszenvedőleg is létezni a társadalomban, amikor a cselekvéshez szükséges hatalmi pozíciókat azok foglalják el, akik gátlástalanul engedelmeskednek a bennük lévő „Karkassz-szféra” diktátumainak. A KARKASSZBAN, ez a „sátáni” (666 oldalas!) könyv éteribb és oldottabb kitérőivel is erre a tapasztalatra mutat. Ez a konkrét és virtuális experienciá Határ lírájának az egyik, ha nem a legfontosabb hozadéka a XX. századi magyar költészet „eszmetörténetében”.

Bodor Béla

LAUDÁCIÓ: TÉREY JÁNOS ÉS A „RAJNA-PARK”

„Az évad legjobb magyar drámája” díj
elnyerése alkalmából. 2003. szeptember 19.

Hölgyeim és Uraim, kedves Térey! Nyár elején felvételiztettem angolból, én vagyok a nyelvtani kérdező, egy szöveget kell a vizsgázóknak elemezni. Gondoltam, legyen a szöveg egy irodalomtörténeti tankönyvből, abban is van alany meg állítmány. Mikor már a tizedik gyerek olvasta föl ugyanazt, elkezdtem a szövegre odafigyelni. „A modern dráma – írja Ifor Evans – egyre kevésbé tartozik az irodalmár illetékességi körébe, hiszen jórészt látványból, mozdulatból, hangeffektusból építkezik – márpedig az irodalom anyaga a szó: ahol nincs szó, ott művészet lehet, de irodalom nem.” Ekkor felkiáltottam: Térey! Persze csak magamban, mert a vizsgázó a prepozíciókat kereste.

Igen, Térey drámatrilógiája, a NIBELUNG-LAKÓPARK, ízig-vérig irodalom. Szóbel van, szinte fugamentesen és hibátlanul összerakva, mint az eszkimók jégkunyhója. Nem véletlen, hogy a jégkunyhót említtem, mert az én szívem gyakran fázik ebben a közegben, menekülnék valahova, egy puha, bársonyos sarkocskába, de

arról meg kiderül, hogy valakinek a picája, hát ott sincs maradásom. Mert lángolóan hideg világ ez, cinikus, erőszakos, és germán. Obszcén is, a hagyományos értelemben – sőt, *obszön*, néha gusztyustalan, bár mindig iszonyú szellemes –, de mondjuk ki, az igazi obszcenitás ma már nem a szexet és nem is a szokatlan párválasztási stratégiákat jelenti. Térey pontosan érzi, hogy a szexszel már se skandalizálni, se aktivizálni nem lehet, csak játszani. Van viszont az egészen egy nyugtalanító politikai levegője, egy „senkinek sincs igaza”, sőt egy „talán mindenkinek igaza van” légköre, ami magában foglalja a legdermesztőbbet, a „talán a németeknek is igazuk van” szimatot, és ezen el kell gondolkodni, hogy nemcsak gépeket tudnak gyártani, meg zenét szerezni, hanem esetleg igazuk van. Wagner még mondhatta ezt; Térey már mondhatja, legalábbis ő úgy érzi, ők úgy érzik, a már sokkal-azután-születettek. Ez az igazi obszcenitás. Nem is mindenki bírja Térey munkásságának ezt a kemény vonalát, ezt, hogy mindenről lehet beszélni, és nincs igazság, nincs tabu, és pláne nincs politikai korrektség. Szeretet, az talán van, és a hiányát gyönyörűen ábrázolja a díjazott dráma.

De nemcsak a hiányát, a jelenlétét is, a sorokban, a rímekben, a strófákban – szóval a szavakban, ahogy szegény felvételizők olvasták. Irodalom. Talán inkább az, mint színház: engem Madáchra emlékeztet, nagyon jó sorok, pompás maximák (bár talán nem osztálytermek falára valók), de hogy dramaturgiailag megáll-e, hogy elő lehet-e adni, azt nem tudom. Örülök, hogy ma épp ebben a házban dicsérhetem, mert ebből azt veszem ki: színdarab ez, nemcsak remek költemény.

A travesztiát is nagyon szeretem, a modern köntösbe öltöztetést, nekem ettől elevenebbek a figurák, és mulatni is lehet, hogy ki kicsoda, az ifjú isten a vezérigazgató, a gonosz, de zseniális törpe a rendszergazda, a valkűr a beauty-szalonos csaj, Fafner az építési vállalkozó és így tovább. Nem tudom, tudják-e, hogy Téreyék most költöztek be egy nagyon dögös új lakóparkba a Duna mellett: Riverside a neve. Állítólag építenek a kertben nyers kövekből egy Donner-oltárt, azon fog Térey viharos éjszakákon kornyikálni, a lakók nagyobb örömére.

Gratulálok.

Nádasdy Ádám

SZÍNES KÖNYV GEDŐ ILKÁNAK

Hajdu István–Bíró Dávid: Gedő Ilka művészete (1921–1985)
Gondolat, 2003. 256 oldal, 7900 Ft

Amikor 1980-ban, tízéves szünet után először jártam újra Magyarországon, utam azonnal Székesfehérvárra vezetett, ahol éppen Gedő Ilka első retrospektív kiállítása volt látható.

Nagjobb meglepetést el sem képzelhettem volna. Mintha egy addig titokban dolgozó bábo asszony tárta volna szélesre a boltja ajtaját: mézeskalács munkákba süllyesztett szíromfoszlányok vagy sodrófával laposra nyújtott kertek, emlékebe leprévelt barátok, rózsák és folyondárok, másutt pedig fodrozódó levelekbe burkolt bohócok tarkították a falakat. Nem voltak nagyok, imponálni akarók a képek, de olyan volt a kiállítás, mint ősszel a lomb, mielőtt hullni kezd – több mutatkozik meg ilyenkor a természet anatómiájából. Mintha dér csípte volna meg, úgy üt ki a pigmentanyag a felületeken, mozaikképpé hullanak szét a fák, s a színek határvonala utánozhatatlan bonolyultságú. Emitt öblös ráncok, kényelmesebb fekvést kereső gyűrődések, másutt meg apró homokszivatagok foltja dereng – talán elcsent tükrök fénye? És ahogy az egy hajlottabb korbá lépő asszony munkáihoz illik, leolvasható a színek harmóniájáról, hogy aszályos volt a nyár.

A képek síkja ezért hol bíborban született főenyre, hol meg lepkék hímporát őrző noteszlapok elnyűtt bőrfedelére hasonlított. Ami mögöttük sejtett, az meg káprázatoknak tűnt. Egy helyütt vékony keretbe foglalt elégia, talán Rilke verseinek a néhány párolgó sora. Másutt meg vonalrácsba foglalt akrobatika és megfjethetetlenül kusza gubancaikkal Klee koboldjainak vagy a Jugendstil kócos boszorkányainak a hancúrozó hada. Aztán pedig egy repedés a falon. Ha sokáig nézzük, akkor belelátjuk, hogy Weöres Sándor próbálja ott éppen, hogy mi a virtus. Ráolvas: – só, orsó, koporsó... És pálcájával veri, igen, mámoros örömeiben szinte tündérszecskává csepi a bokrokat.

Öreg Magyarország, fogadd vissza fiad... – De ki volt Gedő Ilka?

Emlékszem, volt ott katalógus is, Szabó Juli írta. Aztán a fehérvári muzeológusok is meséltek egyet és mást. Ami pedig még hiányzott, azt meg az azóta kezembe került kiadványok kerekítették ki képpé.

Kezdetnek, budai ízeivel és Marczibányi téri emlékeivel ott a Széna tér felé futó, de oda soha meg nem érkező Fillér utca. Majd az 1944–45-ös gettó határát képező Erzsébet körút az odaszűfolódott, megriadt lakókkal. A túlélés, aztán az Alsóerdő sor, majd megint a Fillér utca. A hatvanas évek végén egy esztendő Párizsban. A férj természetudós, biokémikus, akit nejevel együtt egyszer hosszabb időre is meghívna a Szovjetunióba. Képcímek is mesélhetnek erről: Puscsinói konyhaablak – vagyis majdnem hogy Csehov. Majd éles vágással és figyelmeztető szírehabügással, fekete reflektorfénytől övezve Bálint Endrét látjuk, ahogy épp a képeit fürdeti forró szurokban. Vítáktól meg avangárd gyulladásoktól izzó falailal pedig ott sejlik mögötte a bevehetetlen sánc, a Rottenbiller utca. Még messzebb, a horizonthoz hátrálóan, de Gedő Ilkához mégis közelebb, bukolicus faluvá szelődül a táj, mert Szentendre tornyai tűnnek fel arra. Fehér az ég, és ceruzavonalakból épülnek a házak. Mint egy nagy madár, úgy sűrölja a tetőket Vajda ikonőnarcképeinek a pelyhes árnyéka.

A parton uszadék fák, a kavicsos főenyen pedig régi jelenetek: az idős Rodin kéziratokat vesz át Rilkétől, mögöttük felragyog a Notre-Dame. De lehet, hogy az egész csak kölcsönben van, és csupán az égbolt francia. Egy háromlábú széken mintha Schönberg ülne, legalábbis reá vall a gesztus, ahogy dirigál. Zenekar helyett azonban egy festőállvány van előtte, azon meg az őnarcképe. Csak az álmai voltak jelen, és ezért nem mesélt róluk külön is Gedő Ilka. De ha belekukkantunk a jegyzeteibe, nagyon hasonló jeleneteket látunk, például azt, hogy Gauguin birkózik ott Van Goghgal, Van Gogh füle persze be van kötve. Éppen az orvos jön – depresszió ellen napraforgót ír fel. És hogy teljes legyen a zűrzavar, Szabó Lajost mutatják be a művésznőnek. Kotányi magyaráz, nagy tehát a tanácstalanság, csupán Korniss Dezső bólogat. Mire föl Gedő Ilkának is légszomja támad, de sebj, mert kutyaharapást szőrivel. Lefordítja tehát, sőt apró rajzocskákkal is ellátja Newton, Goethe és Ostwald színelméleteinek a fejezeteit,

majd ugyanígy Eber DAS WORT UND DIE GEISTIGEN REALITÄTEN című munkáját. Látjuk, nagy divat a gondolkodás.

Majd változik a kép: Gedő Ilka most a rajzait mutatja, de nem titok, hogy amit eddig csinált, az túl naturalista. Bizony, bizony, nem elég absztrakt, túl naturalista. Szabó Júlia szól közbe, és ő az expresszív erőt hangsúlyozza, majd lábjegyzeteket tart elénk: A giacomettis rajzait készítő Gedő Ilka egyértelműen korábról datálható, mint magának Giacomettiné az egzisztencialista korszaka. Egy null tehát Ilka javára – ezt Beke László is aláírja, noha ő többet állított volna ki a másik rajzsorozatból, azokból a kis asztalkákból, ahogy azt a művésznőnek küldött egyik levelében bizalmasan megsúgja. Ezt aztán sokkal később, csaknem húsz év múlva Hajdu István korrigálja: amire hasonlít, az minden korlátozás mellett is inkább Munchre hajaz vagy a nem kevésbé eksztatikus Antonin Artoud-ra.

És ezzel elérkeztünk a jelenhez.

Persze lehet, hogy mindez mégsem számít, csak üres képzelgés az egész. Ami biztos, az csupán annyi, hogy akkor ott, Fehérvárott, az István Király Múzeum művészettörténészei felverték egy sátrat, ami ilyenfajta nevekkel és fordulatokkal volt kicövekelve, de amiben végre egyedül maradhatott a munkáival Gedő Ilka. Ez már azonban nem a koráért rajzait készítő húszéves fiatalasszony. A sátorban csend van és hűvösség. Nem is marad más kép éles, csak az, ahogy Gedő Ilka és férje, doktor Bíró Endre karonfogva kifordul a sarkon, és a kiállítás felé közeledik. Kovalovszky Márta rájuk mutat, majd odafordul Perneczkyhez: „Ez az asszony 1948–49 körül abbahagyta, és aztán húsz éven át nem is rajzolt semmit. Most azonban fest. Mégpedig hogyan!”

Gedő Ilka és Bíró Endre azonban továbbjön, még mindig karonfogva, és ahogy közelednek, velük nő a csend. Nehéz megmondani, miért, de lerí róluk, hogy igazuk van.

*

Tudjuk végre, hogy ki volt Gedő Ilka?

Néhány további adat a most megjelent kötet oldalairól: Az 1980-as fehérvári tárlat után még egy kiállítást kapott a művésznő, most már Pesten, a Dorottya utcai galériában, de néhány esztendő múlva, 1985-ben már meg is halt. Viszont még halála évében gyűjteményes

anyaggal emlékeztek rá a szentendrei művésztelep galériájában, és Glasgow-ban is szerepeltek a képei az ottani Magyar Kulturális Hetek keretében. 1987-ben, két év múlva a Múcsarnok retrospektív tárlatával emlékeztek rá. Néhány további közjáték után 1994-ben és 1997-ben a New York-i Janos Gat Gallery rendezett Gedő Ilka-kiállításokat, és három év múlva ugyanott egy csoportos bemutatón is szerepeltek a munkái.

A különböző tárlatok és emlékkiállítások kapcsán (nincs itt hely rá, hogy valamennyit felsoroljam) számos munkája került gyűjteménybe, így a székesfehérvári múzeum vagy a Nemzeti Galéria mellett egymás után több külföldi gyűjtemény is élt azzal a lehetőséggel, hogy egy-egy kiállítás kapcsán Gedő-művekkel gyarapítsa a gyűjteményét, így a New York-i Zsidó Múzeum, a jeruzsálemi Yad Vashem Museum, valamint az ottani Israel Museum, de aztán a londoni British Museum, majd pedig a düsseldorfi Kunstmuseum is. E vásárlások során az 1944–45-ös gettórajzok, illetve a valamivel későbbi önarcképek bizonyultak a leg-sikeresebbeknek – néha egész sorozatok találtak így gazdát. A kiállításokat kritikák és katalóguspublikációk kísérték, kiemelkedik közülük az az 1997-es tanulmánykötet, amelyet György Péter, Pataki Gábor, Szabó Júlia és Mészáros Ferenc írásaiból állított össze az Új Művészet Kiadó. Mindezek a tárlatok és vásárlások, illetve a velük párhuzamosan megjelenő emlékezések és elemzések arra vezettek, hogy Gedő Ilka neve kezdett ismertebb lenni a világban, és apró mécsesekből kirajzolódó permetként világít most itt is, ott is, anélkül azonban, hogy ezekből a pislogó fényfoltokból az elmúlt évek folyamán valamilyen valóban egy-séges, egyetlen tekintettel megragadható kép állt volna össze.

A most megjelent nagyalakú album valószínűleg ezt a mozaikszerű benyomást igyekezett egy jobban áttekinthető összefoglalással felváltani, de ha kézbe vesszük a kötetet, úgy érezzük, hogy a filológiai és esztétikai feldolgozást elősegítő teljesség inkább csak a legfontosabb dokumentumok újrakiadását illetően valósult meg, illetve a művésznő hagyatékában őrzött vázlatfüzetek és jegyzetanyagok listájára vonatkozóan lett teljes. Egyébként pedig a nagyközönség számára is leginkább megközelíthető műfaj, az olajfestmények teljesnek

mondható sora tölti meg a könyv lapjait. Az előrelépés így is jelentős, hiszen Gedő Ilka életművének feldolgozását eddig egyetlen intézmény vagy kiadó sem vállalta magára, és ez a publikáció is magánkezdeményezésből született. A kötet megjelenését ugyanis a művész nő fia, Bíró Dávid tette lehetővé azzal, hogy összegyűjtötte a műtárgy- és forrásjegyzékek anyagát, valamint hogy pénzügyi alapokat teremtett ahhoz, hogy ez az igényes és nagyalakú reprodukciókkal megtöltött könyv megjelenhessen. A kötet nyomdai előkészítését az Eper Grafikai Stúdió vállalta magára. Ennek során rajzolódott ki a könyv karaktere is: Hajdu István esszéjét a család tulajdonában lévő archív anyag, vagyis különböző írások, feljegyzések és műtárgylisták kísérik. Ez a sokrétű útmutatás nélkülözhetetlen lesz majd a további feldolgozások számára, és ez nyújt háttérrel annak a másfél száz színes reprodukciónak is, melyek Gedő Ilka olajképeiről készültek.

A kötetet kinyitva már az első pillanatban világos, hogy ezeknek a festményeknek a bemutatása volt a könyv tulajdonképpeni feladata. Ez a koncepció nem kíván védelmet, s legfeljebb csak azt a megjegyzést tehetem a látván, hogy ami a kötet legfontosabb üzenetét, a képek színvilágát illeti, az néha túl erőteljesre, túl harsányra sikerült – aki eredetiben is látta a festményeket, az tudja, hogy Gedő Ilka a visszafogott fényű felületek és a mélység felé megnyíló tónusok mestere volt. És ennek fel- említése után, vagyis csak másodsorban adhatok kifejezést annak a sajnálkozásomnak, hogy az olajfestmények emez impozáns galériája mellett természetesen nem maradhatott elég hely ahhoz, hogy a nem kevésbé értékes rajzokat is hasonló bőséggel és igényességgel (esetleg többszínnyomású reprók formájában) lehessen az olvasó elé tárni.

Egyáltalán, minél tovább lapozgatjuk a kötetet, annál inkább felébred a kíváncsiságunk, hogy a csak listák formájában ismertetett „egyéb” műfajokkal is megismerkedhessünk. Gedő Ilka műterme ugyanis a legfantasztikusabb formájú és tartalmú „szekunder anyaggal” telt meg az évtizedek során, és biztos vagyok benne, hogy ez a ritka elmélyültségről, máskor meg ötletgazdagságról vagy játékos kedélyről árulkodó hagyaték még sok meglepetésben részesít majd minket. Ezzel kapcsolatban még csak annyit, hogy fontos és dicsé-

retes körülménynek tűnik, hogy a könyv magyar és angol nyelvű változata nem összevontva, egy hibrid kötetben, hanem külön-külön kiadásként jelent meg, továbbá, hogy a magyar könyvváltozat filológiai apparátusában is ott olvashatók a legfontosabb angol nyelvű eligazító sorok.

*

A könyv címlapján két szerző neve olvasható: Hajdu Istváné és Bíró Dávidé, de melléjük kívánkozna még egy harmadik személy is, a művész nő férje, Bíró Endre. Nem tudom, hogy a korábban megjelent alkalmi publikációk milyen terjedelemben foglalkoztak Bíró Endrének a feleségével kapcsolatos feljegyzéseivel, itt mindenesetre két olyan írás is szerepel (GEDŐ ILKA MŰTERME, AHOGY HALÁLAKOR HÁTRAMARADT ÉS FELJEGYZÉS GEDŐ ILKA PÁLYÁJÁRÓL), melyek így, együttvéve mind tartalmukban, mind pedig terjedelmükkel illetően igen jelentősek, és nem maradnak el a könyv fő szöveges attrakciója, Hajdu István esszéje mögött sem.

Bíró Endre itt közölt írásait – kivételesnek tűnő szerénységük és tárgyukhoz hű megbízhatóságuk miatt – a művészettörténészeknek aranyba kéne foglalniuk! Nem akarok itt kitérni a „művészözvegy-irodalom” jellegzetességeinek az ecsetelésére, mert azt hiszem, hogy egy irodalmi szaklap olvasói számára (akik közt nagy számban vannak szerkesztők és lektorok is) az ilyen gondok nem ismeretlenek. De azért megkérdezném tőlük, hogy hányszor fordult elő már velük, hogy egy családtagtól érkező terjedelmes memoáryanagot kézbe kapva és abba beleolvastva ilyen figyelmeztetéssel lepte volna meg őket a szerző: „A Szabó Lajosról és »köréről« itt leírt információk azt tartalmazták, amit e sorok írója átélt, megértett és félreértett. Így más kontextusban nem használhatók ellenőrzés, független megerősítés nélkül...” És ami ezután jön, az informatív, pontos és még élvezetesen plasztikus is. Ember legyen a talpán, aki abban valamilyen említésre méltó félreértést tudna kiperparálni.

Szabó Lajos nevének az említésével máris belezuhantunk a Gedő Ilkát körülvevő világ – szájjamon a szó: metafizikai örvényeibe, de helyette inkább azt mondom: – zajos sűrűjébe. Ám hadd szóljak előbb egy bravúros teljesítményről. Bíró Endre nem szépíró (noha a FINNEGAN'S WAKE-et az ő fordításában ismerheti a magyar olvasó), de mégis, amikor felesége ha-

lála után a műtermében található fecnik és firkák, újságkivágások és képeslapok, reprodukciók és papírjátékok, üvegcsék, letört ágak, festékmardékok vagy kitépelt könyvlapok véget érni nem akaró sorát vette számba, akkor mégiscsak igen figyelemreméltó írói munkát végzett. Hiszen arra is időt szakított, hogy néhány soros tartalmi vagy életrajzi adalékkal jellemezzen vagy színezzon ki minden egyes „archiviát”, mintha azoknak tényleg alkalmuk lett volna megmártózni a Gedő Ilka személyét körülölelő emlékek életmeleg fürdőjében. Önkéntlenül is úgy kezdtem olvasni ezt a szöveget, mintha az Pereg SZAVAK-jának vagy Hrabal TÁNCÓRÁK-jának irodalmi rokonságába tartozna. És amint előrehaladunk az inventár olvasásában, egyre fontosabbnak, egyre elképesztőbbnek tűnik minden egyes adalék. (Néha, úgy látszik, hasznos lenne a szuggesztivitás növelése érdekében az ilyen filológiai munkák elvégzésére természetűdosókat is meghívni, mert mintha az ő szemük meredekebb és meglepőbb szögből nézné a dolgokat.)

Talán ugyanezzel a szerénységre nevelt, de nagyon meredek látószöggel magyarázható az is, hogy Bíró másik írásának, a Gedő Ilkára, művészi pályájára visszatekintő tanulmányának is olyan különös és aszimmetrikus a felépítése. Ez ugyanis egy érdekes tartalmú esszére (afféle, a művészfesztegről írott számadásra) és egy olyan lábjegyzetanyagra oszlik, ami talán még terjedelmesebb, mint maga a fő dolgozat, és ez utóbbi részbe mindazokat a gondolatait szorította bele a szerző, melyekről úgy érezte, hogy vagy szemérmesen személyes vonatkozásúak, vagy Gedő Ilka személyén túlmutató tartalmukkal átlépi a címben jelölt kereteket, és emiatt kerülhet közlésük a mintegy négy szemközt előadott apró betűs hasábkoba. Így hát természetes, hogy az egyik-másik vége nincs lábjegyzet olvasásakor úgy érezzük, hogy az közelebb áll az esszé műfajához, mint maga a főszöveg, a tanulmány. Bíró sok érdekeset mond el eközben Gedő Ilkáról.

Nagyon hasznosak például a réteges festésmódra vonatkozó pontos leírásai – ezeknek az adalékoknak az ismeretében ugyanis jobban rekonstruálható Gedő Ilka mesésnek ható, átetsző pikkelyekre vagy tengeri kagylók több-rétegű héjára emlékeztető színjátékos képfe-lületeinek előállítás módja. Még fontosabbak persze az alkotói út állomásainak vagy bukta-

tóinak a családi közelségből megfigyelt és rögzített leírásai. Ilyen például az a kérdés, hogy miért hagyott fel Gedő Ilka 1948–49 körül a művészettel. Belső válság miatt, az akkoriban megszűlő gyermekei miatt vagy pedig azért, mert a baráti kör értetlensége bénította meg? Vagy esetleg amiatt – és ez természetes is lenne az 1950 körüli években –, mert a külső nyomás fokozódott ilyen elviselhetetlenné? Bíró Endre szerint Ilka a Szabó Lajos és Tábor Béla körében kialakult normákkal konfrontálódva, valamint Vajda kései absztrakt periódusának a nagyszerűsége láttán (amit iránymutató normává emeltek a körben folytatott viták) bártortalanodott el, és ezért vesztette el a „modell után való rajzolás” értelmébe vetett hitét – letette a ceruzát, mert úgy gondolta, hogy más-ként nem tud alkotni. Egyéb helyütt meg arról ad hírt Bíró, hogy talán az vette el Gedő Ilka kedvét a munkától, hogy Szabó Lajos nem rejtette véka alá „a nők helyéről a szellemvilágban” alkotott véleményét (ami meg nem volt független Otto Weininger hatásától).

Gedő Ilka akkor már elkészítette azokat a rajzsorozatait, amelyek után ma a nagy nemzetközi múzeumok kapkodnak, és amelyekről egy idő óta azon a szinten folyik a vita, hogy a figurák lényegét adó elvonság tényleg a Giacometti jellemző átselemítést előlegezi-e, vagy valami más, rafinált stilizálást és átlényegítést használt-e a művésznek ennek a sajátos feszültségekkel teli transzcendenciának a megragadására. És lám, ő maga úgy hitte, hogy csak modell után „rajzolta le”, egyszerűen csak a hasonlóságra ügyelve csinálta ezeket a rajzokat. Ami Gedő Ilka elhallgatását illeti, én talán egy kevésbé a körülötte forgolódo barátok értetlenségére visszavezethető magyarázatot kockáztatnék meg majd a későbbiekben, most legyen elég annyi, hogy ráhagyom, hogy ami a kérdés magvát illeti, elfogadható, hogy talán szeretett Van Goghja állt oda mögéje, míg rajzolt – és innen az ihletforrás. Később pedig az iránytáblák és tilalomfák erdeje vette el a kedvét a munkától.

Bíró sorából kiviláglik, hogy a férj tapintatos akart maradni, mert hiszen miként is „viszonyulhatott” volna a Szent-Györgyi Albert Intézet megbecsült tudományos munkatársa egy ilyen szubjektív problémákkal terhes kérdéshez? Többet ír viszont Bíró az automatizmus szerepéről és arról, hogy Gedő Ilka mi-

lyen ambivalens módon viselkedett e technikával szemben, hiszen Szabó Lajosnál például elfogadta a jelentőségét, a saját munkásságában azonban tagadta a szerepét. Bíró leírja, hogy amikor Gedő Ilka 1968 körül megint dolgozni kezdett, és családtagjainak vagy ismerőseinek a „portréit” csinálta (az idézőjel azért indokolt, mert ezek az „arcképek” teljesen szabad vonalvezetésű alakzatok, még legelnyagoltabb arányaikban sem követik az emberi test formáit), tehát amikor Gedő Ilka így „portrézott”, akkor milyen úton-módon jutott el a teljes absztrakció közelébe. Bíró szerint az történt, hogy firkálás közben intenzíven gondolt a kérdéses személyre, de ugyanakkor *nem* próbálta meg emlékezetből lerajzolni.

Lényegében ez a félautomatikus vagy inkább (ahogy Bíró találóan jellemzi) *pantomimikus* ábrázolásmód lett aztán az egész második művészi korszakának, az 1966–68-tól a haláláig tartó olajfestmény- periódusának a majdnem kizárólagos alkotói módszere.

*

Két név kívánczik ide. Az egyik Spiró György, aki 1985-ben, vagyis már a szentendrei emlékkiállítás alkalmából „*az oda nem figyelő ember mindig éber manualitásáról*” írt a tárlat katalógusában (ez kevesebb is, meg több is, mint az automatizmus), a másik pedig Hajdu István, aki – miután figyelmesen ismerteti és elemzi az 1950 előtt született rajzokat, amelyeket ő maga, de talán Gedő Ilka is „...egy sajátosan megformált, egyetemes hatályú teológiai kommunikációnak tartott...”, nos Hajdu a húsz évvel később született színes olajképek láttán egy teljesen másfajta Gedő Ilkát konstatál. Azt állapítja meg, hogy Gedő Ilka ebben a második, az olajképeket favorizáló korszakában a festészetet „*már inkább csak az önmagában folytatott, verbálisan is szerepszerűnek jelzett, játékos, automatologikus párbeszéd-folyam legfontosabb céljának, egyben eszközállásának tekintette*”. Es ez már nem az oda nem figyelő ember intuitív ébersége, és nem is a pantomimikus félálom kreatív irkafirkája. A helyükbe itt az önreflexió mechanizmusa lép, a saját ábrándképeivel eljáró művész önmagából merített és önmagát mulattató mesevilága. Egy l'art pour l'art fantáziálás.

Érezzük, milyen lényeges a különbség. Hajdu nemcsak stílusosan osztja ketté Gedő Ilka pályáját, hanem morálisan is mérlegre teszi a

művésznő két korszakát, és az lehet a benyomásunk, hogy ez a megméretés azzal végződik, hogy Hajdu a második periódustól, az olajképektől megtagadja az egyetemes feladatokkal való rokonság minden lehetséges formáját. Mert hiszen hogyan is lehetnének ezek a képek igazán fontosak, ha egyszer annyira „*verbálisan is szerepszerűnek jelzettek*”, „*automatologikusak*”, és egyszerre szolgálnak célul és eszközül az így jellemzett „*párbeszéd-folyam*”-ban, azaz öncélú játékok. – Mit szóljunk ehhez?

Hadd tegyek itt közbevetésként rövid kitérőt arra vonatkozólag, ami a fogalmazásmódot illeti. A mondanivaló, amiről (itt is) szó lenne, az rendszerint elég egyszerű és világos, de az analitikus szerkezetek hangsúlyozása kedvéért agyonkomplikálja a gondolatait a szerző. És ez a forszírozottan tudományos stílus nemcsak Hajdu István (időnkénti) sajátja, hanem a művészettörténetesek középmezőnyének és fiatalabb nemzedékének is eléggé általános hibája. „Kogniszticizmusnak” szoktam tréfásan nevezni (és Pléh Csabát kérem, legyen irgalmas hozzám érte), mert egy algoritmusokkal és analitikus behelyettesítésekkel dolgozó komputer („aki” fénysebességgel végzi a munkáját) tényleg elég idővel rendelkezne ahhoz, hogy kibogarássza az ilyen kifejezések és mondatok értelmét – hiszen van nekik értelmük, tagadhatatlan! De az élő emberi nyelvek mégis más a természetes lejtése, illetve a mondatalkotó logikája. És ha nem vesszük figyelembe ezt a különbséget (vagyis ha nem tanulunk meg az élő nyelven beszélni), akkor számolnunk kell azzal, hogy az olvasó leteszi a munkánkat, mert hermetikusként érzi a szöveget.

Ennyit erről. Mert Hajdu Istvánnak egyébként többé-kevésbé igaza van abban, amit a fenti állításával mondani akart. Hálás vagyok neki azért, hogy elgondolkodtatott Gedő Ilka esetleges „bukásának” az okai felől. És azt hiszem, fontos dolgokra jöttem rá, miközben az ő téziseinek az igazságtartalmát vizsgáltam.

Hajdu talán azt kívánta kimondani, hogy Gedő Ilka ebben a második korszakában már nem hitte, hogy lehetnek olyan transzcendens értékek, melyeket éppen ő és kifejezetten akkor és ott a képzőművészet eszközeivel még sikerrel megfogalmazhatna. Helyette konstruált tehát egy bábszínházat, amelyben aztán a maga mulatságára táncoltatta azokat a sokszor megfestett foszló virágokat vagy színes babá-

kat. (Talán erre utal Hajdu, amikor arra emlékeztet, hogy sokszor, igen, *túl sokszor* nevezi Gedő Ilka a képmotívumait „művirágnak”. Hiszen a „mű” majdnem ugyanaz, mint a „pót”. És akkor a pótművészet az, amit megalkotunk ezekkel a pótvirágokkal. Ha igaz ez a feltevés, talán az is igaz, hogy Gedő Ilka ugyanazt gondolta annak idején önmagáról, amit Hajdu gondol most róla...) Az aztán már más lapra tartozik, hogy nagyon szépen festette meg Gedő ezeket a képeket. De az önmaga körül forgó mesevilág hiába szép, ha olyan, hogy a célok és az eszközök ennyire összemosódhatnak benne. Ha az a helyzet, hogy ez a festészet nem vádol, nem dicsóít, nem hull porba, és nem emelkedik igazán a magasba, akkor legfeljebb csak dekoratív, ahelyett, hogy transzcendens lenne. És csak az úgynevezett „éteri” magasságokig ér fel, tehát esztétikus, de nem megváltó.

Hadd vágjak mindjárt a mondanivalóm közepébe! A kötetet elolvasva az volt a benyomásom, hogy Hajdu esszéje egy katarzisz történetére épül, pontosabban ennek a katarzisznak a magyar művészetben elmaradt szélesebb körű érvényesülését szeretné felpanaszolni. A katarzist szükségessé tevő tragédia a második világháború utolsó éveiben kulmináló zsidóüldözés volt (ez mint végsőkorszak szerepel a könyvben). Lehetséges epikai anyaga pedig a bajt megérvő, azt átélő, majd ábrázolni igyekvő gondolkodók és művészek erőfeszítéseinek, esetleges eredményeinek, vagy ha az eredménytelenségük van túlsúlyban, akkor kudarcainak a leírása.

Bizonyos megszorítást jelenthetett persze az, hogy egy ilyen képesalbum jellegű könyv a maga tartalmi korlátaival nem nyújthat alkalmat a mondott feladat dimenzióihoz illő, vagyis monografikus munkává kiteljesedő elemzéshez. Hajdu István mozgásszabadságát pedig még további körülmények is korlátozhatták, így például az, hogy a kötet megjelenítése magánvállalkozás volt, és nem valamilyik független intézmény munkája. És lefoghatta Hajdu kezét a félelem is, hogy a vita, mely annak idején az absztrakt művészet ortodoxiája és Gedő Ilka spontánabb és nyitottabb felfogása között folyt, változott körülmények között és módosított tartalommal esetleg újra fellángolhat. Hajdu szeretett volna valami fontosról írni, de csak arra nyílt alkalmat, hogy ezt a fontosat néhány vonallal és egy sor

érdekes háttéradattal felvázolja, és meg kellett elégednie azzal, hogy a többbit, a végső következtetéseit a sorok között hagyja. Lehet, hogy ez is magyarázza, miért sikerült a szöveg olykor kissé hermetikusra. (Hadd említsem itt meg azért, hogy Hajdu igen érdekes képet fest a XX. század első felének közép-európai műveltségéről, amiben – Bécs–Prága–Budapest között ingázva – jelentős szerepet játszott az irodalom, a művészet és a filozófia háromszögében tevékenykedő és azt vibráló elevenség-gel megtöltött zsidóság is. S ugyanígy hasznos az a fejezet is, amiben a magyar képzőművészeknek az Iparterv-nemzedékkel meginduló magáratálalását eseteli Hajdu – hasznos információkat közvetítő lektúr lehet ez például az angol kiadás olvasói számára.)

De lépünk tovább! Mi lehetne a könyv olvasójának a véleménye azokról a kérdésekről, melyek esetleg meglepik, de aztán el is gondolkodtatják Hajdu dolgozatában? A magyar viszonyok közt a bajt (és ha erről a bajról van szó, ne csak a zsidókról vagy a képzőművészek táboráról beszéljünk, hanem másokról is, és a többi művészeti diszciplínáról is), egyszerűen közeledő bajt nálunk Vajda Lajos (a történelem uszadék fáit begyűjtő szénrajzaival), illetve Bartók Béla (például a *DIVERTIMENTO* lassú tételével) érezte meg a legfajóbban, a legplasztikusabban. Előérzett volt ez? Vagy már kibontakozó tragédia sodró áradása? Mindenesetre nem a végső kifejtés, hanem csak komor nyitány, a szorongás kifejezése és a gyász előlegezett látomása – tehát valami olyasmí, amit antcipált katarzisznak is nevezhetnénk. És aztán ennyiben is maradt a dolog, mert hiszen ők, Vajda vagy Bartók később már nem lehetek abban a helyzetben, hogy a tragédiát a végső kifejtetig, a transzcendencia utolsó rítusáig, a mindent feloldó zokogás zárójelenetéig kísérhessék.

És ezzel – ha a magyar viszonyok között maradunk – már túl is jutottunk a csúcsponton, mert az irodalom nem mutatott fel ekkora erőt, ilyen hatalmakat, és különben is az volt a helyzet, hogy a tragédia befejező, harmadik felvonása összeesett a Kelet-Európát sújtó következő szomorújáték nyitányával. Mielőtt tolla ragadhattak volna az írók, vagy további divertimentotételeket komponálhattak volna a zeneszerzők, már újabb bajok szakadtak a nyakukba. (Ha akadt közöttük vitathatatlan zseni,

mint például a pályája delelőjére hágó Weöres, annak meg csak az a szerep jutott, hogy hülyének tette magát.) Ami a magyar művészetet illeti – és itt fölösleges külön kitérni például az Európai Iskola nyilvánvaló gyengeségeire vagy a többi művészeti ág hasonló csoportosulásainak és törekvéseinek a tagadhatatlan provincializmusára –, az volt a helyzet, hogy az anticipált katarzis roppant szárnycsapása (a képzőművészetben például éppen Vajda gesztusai), úgy tűnik, még a maradékát is eltakarják annak a kis darab szabadon maradt égboltnak, amit ezek a művészek önerújuktól, a saját szavaikkal festhettek volna feketére – és éppen azért, hogy ezzel a maguk részéről is eljussanak a tragédia katartikus lezárásáig. Maradt számukra tehát az, hogy az így vagy úgy előlegezett vagy csak annak érzett (a Vajda-, a Bartók-, a József Attila-féle stb.) katarzisokba kapaszkodhassanak. Követők lettek, kis mesterek. Vagy nagyon kicsik, vagy kicsit nagyobbak. És vagy a kis formátumukban is tisztességesek, vagy még azok sem, mert csak a páto-szukat illetően nagyobbakat akarók.

Nem állítanám, hogy ez a képlet kötelező lett volna akkor Magyarországon, kikerülhetetlen fátum. De úgy hozta a sors, hogy nem nagyon látunk kivételt – nagyon megtizedelt volt akkor a magyar csapat. Kivétel csak olyan értelemben akadt, hogy a tehetséges teljesítmények, ha mégis voltak ilyenek (talán leginkább az ötvenes évektől kezdődően), mind a marginális műfajok felől érkeztek, igen, a groteszk, a pajzán, az anakronizmussal játszó, a pszeudoszórakoztató vagy a talányosan negatív toposzok felől. Az ilyen kivételek szétszórtnak, egymástól függetlenül bukkantak fel. Ez volt az a mezőny, mely a kicsiny méreteket, a buta bohócnak írt szerepeket, esetleg a stílus-talanságot is, vagy az úrt meg a vele járó jelentéktelenséget, annak hol mérgező, hol pedig fuldoklásba vesző pózaival, de szinte mindig a megalázóan szerény külső dimenzióival – mivel nem volt más választása – hát vállalta (Czimra, Román György, Tót Menyus és társaik, valamint Veszlétszky a pislogó csillagaival vagy Kondor a dacos angyalaival – valamenynyien nemzetmentők a maguk hol vármegyényi, hol meg csak zsebkendőnyi birodalmában. De ha jobban meggondoljuk, ilyen saját-ságos tehetségű „művészprolikból” állt a magyar futball büszkesége is, az aranycsapat).

Ha Hajdu István feladata nem az lett volna csupán, hogy egy képeskönyvet illusztráljon néhány oldalnyi okos gondolattal, és ezek a gondolatok nem maradtak volna csupáncsak kétfelék és rövidre fogott vélemények, akkor módja lett volna rá, hogy eljusson az önként kínálkozó konklúzióhoz is. Annak felismeréséhez, hogy Gedő Ilka két periódusa mennyire egybeesik a bajokkal teli örökség vállalásának és az igazi megoldásról való lemondásnak az-zal a két korszakával, amely akkoriban egész Európában érezhető volt. A két periódus közötti nagy szünet, vagyis az, amit Gedő Ilka mint krízist élt át, tehát a körülbelül 1948-tól 1968-ig terjedő esztendő, nos, ez az időszak azonos lehetett azokkal az évekkel, amelyeket sommásan úgy jellemezhetnénk, mint olyan próbálkozások időszakát, amelyek még a klasszikus avantgárdba fogództak, és ebbe kapaszkodva keresték a továbbvezető utat a művészek is, miközben egyre világosabban kellett felismerniük, hogy ez az út már elkopott, ezek az eszközök nem fognak már egy újabb Picassót és vele egy újabb GUERNICÁ-t világra segíteni. Mert nagyon jellemzőnek tűnik, hogy az európai horizonton is ugyanaz a gyengeség, tétovaság vagy kudarc mutatkozott meg a háború utáni periódusban, mint nálunk – legfeljebb ismertebb dúsletek között és sokkal nagyobb arányokban.

(Csak zárójelben: még mindig Párizs a kontinens világitótornya, de ami körülveszi, az már régen nem a Belle Époque. Nem a Bois de Boulogne és a Montparnasse, valamint a Montmartre közt kirajzolódó szellemi tartományokban zajlik már az élet, látjuk, a város csak lassan lábol ki a háború utáni piszokból és bajokból. Ha nem valóságosan, hát akkor képletesen igaz, hogy hűgyszagúak az utcák, és feketére vénültek a vakolatok – emlékszünk rá, micsoda szenzáció volt, amikor De Gaulle alatt kezdtek lemosni a középületek falait? Proust kertjeire alig gondol már Nyugat-Európa, helyette Sartre hangyaként szorgoskodó alakja tűnik fel a járdán, és Yves Montand meg Juliette Gréco lesz az intellektuelek bálványa. A vasfüggönyön innen és túl Yma Sumac-lemezeket gyűjtene a jól kereső kiváltságosok – megdöbbenő ez a kéz a kézben harmónia! A nagy huzat nem is a meggyötört és elkopott utcák felől, hanem például az észak-afrikai partokról érkezik, mégpedig Camus közvetítésé-

vel, vagy a vikingek dermesztő örökségeként sűvít be az ajtón, ez meg Beckett érdeme. A Prágában és Párizsban zajló 1968-as eseményekig tart az a viszonylag hosszú korszak, amelyben azzal telnek az évek, hogy Godot-ra vár az egész kontinens – '68 után aztán végre átrendezik a díszleteket. Igaz, már előbb is jelei mutatkoztak a változásnak: a hatvanas évek elején Rauschenberg nyeri el a Velencei Biennálé nagydíját – ez az első, a New York-i iskolától érkező pofon. És az alpesi völgyekből egy kis párizsi garzonhotelbe költözik át Alberto Giacometti. Yves Klein pedig felfedezi, hogy mennyire kék az ég, és röpülni tanul a háztetőkről startolva.)

Bíró Endrének, amikor a háború után Gedő Ilkával megismerkedett, az volt a fiatal lányról a benyomása, hogy még teljesen az anyja befolyása alatt álló és az átélt szenvedésekre is csak romantikus vagy sértődött gesztusokkal reagáló érzelmű lény, aki ugyan gyűlöli az átélt rosszat, mi több, talán túlságosan is mítikus képet formál a borzalmakról, de képtelen mindenfajta elemző, vitázó figyelemre. Néhány év alatt azonban Gedő Ilka is tagja lett annak az intellektuális körnek, amelyben Bíró már régebben otthon volt, és megtanult filozófiai és esztétikai könyveket olvasni, „tiltott” szövegeket fordítani és az absztrakt művészet problémáiról vitatkozni – miközben a jegyzeteiben és vázlataiban számtalan jele maradt annak, hogy nem érezte igazán magáénak ezeket az ügyeket, mi több, néha hisztérikusnak vagy sznobnak találta a kopott tapétákkal borított falak közt fontoskodó pesti mini-Montparnasse-t.

Ennek a lassan felgyűlő műveltséganyagának és kritikai képességének a magaslataira érve, mintegy a vízvázalasztó gerincire felkapaszkodva (mondhatnám: a megismerés okozta krízis forrponjtján) született az 1954-ben írt Vajda-tanulmánya, egy Mándy Stefániának írt hosszú és nagyon tanulságos nyílt levél, amelyben az Európai Iskola körül kialakult normákkal, például a „katakombaművészet” vélt vagy igazi szűkszerűségének a tanával vagy a tételes absztrakció ortodoxiájával vitatkozik, és a pesti viszonyok közt megismert művészettől elvágyva valami teljesebb, például Van Goghot, Picassót, Vajdát és Kleet összegező vagy a régi mesterek világát is magába fogadó és tágabb tűdővel lélegző festészet kör-

vonalaikat keresi. No de lehetséges-e egy ilyen művészet manapság – vagyis akkor, 1954-ben? –, vívódik. És ha igen, hogyan? Gedő Ilka kétségbeesetten fordul ezekkel a kérdéseivel az Európai Iskola tekintélyeihez, miközben figyelemre méltó hangsúllyal szerepel a szövegben a szó: görcsbe merevedés. (Ezt a tanulmányt, amely az 1945 és 1956 közötti évek magyar művészettörténetének kiemelkedő dokumentuma, először a *Holmi* közölte teljes egészében az 1990/12. számában, most pedig megtaláljuk a Gedő-albumban is.)

Gedő Ilka akkor már évek óta nem rajzolt, és még jó egy évtizedig nem vesz ecsetet a kezébe. Ezt a hosszú percet, az elnémulásnak ezt az éjszakáját nevezném én a katarziszról való lemondás – na igen: – „pillanatát”-nak (buta szó). Hogy esetleg van remény a művészet eszközeivel való megoldásra, ettől az ábrándképtől búcsúzik el a korszak. A felismerés, hogy az addig lehetségesnek tartott út, vagyis a klasszikus modernek folytatása pedig csak a görcsbe merevedés felé vezethet, vagy csupán az epigonizmus meddőhányóját gazdagítja, igen, ennek a zsákutcának a megpillantása mondatra ki Gedő Ilkával is a parancsot: állj! Biztos, hogy ez nem ilyen drámaian és nem ennyire radikálisan történt, és az is biztos, hogy az okai is lehetnek az elnémulásnak, például személyes vagy családi indokok. De fél évszázad távlatából mégis úgy érezhetjük, hogy Gedő Ilka valami fontos etikai felismerés jegyében tette le akkor a ceruzát. Miközben – és ezt meg kell ismételnem újra – egyszer már korábban, a negyvenes években s a maga módján, azaz teljesen tudatlanul és naivul, de mégis autonóm utakon, a rajzaival már nagyon közel került az áhított szintézis hangvételéhez, és az sem kizárt, hogy ugyanígy a Van Goghtól Vajdáig ívelő út lehetséges folytatásához is. Egy helyütt Hajdu, nagyon jó szemmel, leírja például Francis Bacon nevét, mint a korai Gedő Ilka-rajzokkal rokonítható, de azokat meghaladó későbbi megoldást. Bacon már valóban egy következő fejezet protagonistája. És ugyanígy túl van Gedő Ilka nemzedékén, mint ahogy távol esik a kis magyar Montparnasse-től is az a gátszakadás, ami a hatvanas évek vége felé történt Magyarországon, és ami az Iparterv-csoportot dobta fel a mélyből. Ennek az új korszaknak a megnyíló lehetőségeivel már nem tudtak mit kezdeni sem az Európai Isko-

la köré sereglett művészek, sem pedig az olyan függetlenebb lelkek, mint amilyen Gedő Ilka volt. Hiszen az a vonat futott ki akkor a nyílt pályára, amelyen talán mi is rajta ülünk, és amely még mindig zakatol.

Elérkeztem a konklúziómhoz: Gedő Ilka életművét én másként látom, mert úgy érzem, hogy a visszalépése is a *művészetén belüli* tett volt. Arra a pontra elérkezve, ahonnan már csak a terméketlen tervezgetés irányába vagy az epigonok szaporítása felé nyílt volna út, félrefordult ettől a látványtól, és elhallgatott, mert csak így maradhatott hű önmagához és ezen keresztül a korai rajzok világához is. Nyilvánvaló, hogy ezt nem „előre megfontolt szándékkal” tette, és az is biztos, hogy arról, ami a tágabb összefüggéseket illeti, fogalma sem lehetett. Ugyanolyan „vak” maradt eközben is, mint amilyen csukott szemmel készítette a rajzait. Mert csak ezzel a hályogkovácsokra emlékeztető merészséggel magyarázható, hogy a szakadékok felett is oly mesterien egyensúlyozott. Persze az efféle teljesítményeknek nem lehet közvetlen hatásuk, és sokáig nincs irodalmuk sem. Hiszen az üzenet, amit tartalmaznak, csak sokkal később érkezik el a címzettekhez. Gedő Ilka meg nem festett képei, amelyek ott sorakoznak az 1950-től '68-ig terjedő esztendő alkóvjai alatt, szellemképek, olyan árnyékok, melyek először csak évtizedek múltán lesznek láthatók.

Ezért hangsúlyozom azt is, hogy az ilyesmi mindig nagyon egyedi eset, amit nem is szabad kijátszani a többség választotta megoldások ellen. Mert mi lett volna, ha Korniss is elhallgat, vagy ha Ország Lili is leteszi az ecsetet? – nem is folytatom. A magyar művészetben ugyanezekből az évekből csak egyetlen olyan gesztust ismerek, ami Gedő Ilka „félrefordulásához” hasonlítható. Veszelszky volt ez a maga gödrével, amit a rózsadombi lakása kertjében ásott, és ahová ugyanolyan alázattal vonult vissza, mint amilyen lemondással Gedő Ilka rendelkezett. Veszelszky csillaglátó gödre tölcser volt, ami teleszkópként meredt az ég felé. Mit látott onnan a művész? Talán leckét olvasott ki a csillagokból, hasonlót ahhoz, amit a nagy aszkéták is ismertek: legyen igazi a sötétség, ha már éjszakáról van szó!

*

Hová tegyük akkor a kései olajképek visszafogott fényű tündérvilágát? Ennek megválaszolására egy másik történet felől indulnék el.

Valamelyik elmúlt évben úgy hozta a sors, hogy Szenes Zsuzsával beszélgettünk a hatvanas évek magyar textilművészetéről. Emlékeztetett rá, hogy én akkor BÚVÓPATAKOK címmel hosszabb tanulmányt írtam azokról az asszonyokról – többségük építészfeleség volt –, akik ezt a szakmát váratlan erővel a magasba lendítették. Ismert dolog, hogy az iparművészeknek többet engedett meg a politikai vezetés, és ők éltek is a megnyíló lehetőségekkel. A magyar mezőnyben először talán a keramikusok (például Gorka Livia) tették szalonképesé az új módit, amikor lebilincselő nyíltsággal kijelentették, hogy ők bizony szegről-végről absztrakt művészek, és csakhamar egész seregnyi gobelinszővő asszony meg kártolt gyapottal, gyapjúfonalakkal és egyéb színes anyagokkal foglalkozó textiles követte a példájukat. Még ma is az a helyzet, hogy ha az 56-os villamosal utazom a Szilágyi Erzsébet fasoron, és látom a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia kapuja előtt álló tulipános színekben virító örbödét, akkor Szenes Zsuzsika hasonló alakúra formált háromdimenziós textilmunkája jut az eszembe (ezt szereti a magyar, avagy egy fejezet az „Éljen Háy János” című Arisztophanész-átiratóból). És szinte hallom ezeknek a textiles asszonyoknak a harsány, egészséges nevetését, amivel elébe vágtak a komolykodó férfiak vitázókedvének.

Szenes Zsuzsi azt állította, hogy még akkor, a hatvanas években én is jártam kedvenc művésztelepükön, a Kőszeg közelében lévő Velemben – ez volt egy ideig a magyar textilesek Mekkája, s ebből lett később a szombathelyi textilbiennálé is. Mikor pedig erre azt feleltem, hogy nagyon sajnálom, de nem emlékszem rá, Zsuzsika csak a fejét rázta: és a libanoni cédrus, ami ott áll, meg a szelídgesztenyész? El sem tudta képzelni, hogy ilyen fontos dolgok kihullhattak az emlékezetemből. (Később aztán kiderült, hogy mivel a velemi művésztelep munkája a hetvenes években indult el, tényleg nem járhattam ott a hatvanas években – de nem ez a fontos.)

Az a fontos, hogy az asszonyok világában más térképek vannak forgalomban. Arra nem nevek, irányzatok, politikai programok (és

pláne nem tilalmak!) vannak nyomtatva, hanem szelídgesztenyések, cédrusok és (meglehet, tövises, de mégis) rózsáktól virító kertek. Ezek igazsága szerint igazítják az életüket is. Titkos kapcsolatokat tartanak fenn egymással és ezekkel az élő, feltartóztathatatlan növekedésben lévő organikus lényekkel. És ha jönnek a férfiak az elméleteikkel, akkor csak megbocsátón mosolyognak. Ők jobban tudják, mi a dolguk: az élet megy tovább, akármi történt is. Hisz a következő nemzedékek sorsa is az ő kezükbe van letéve.

Gedő Ilka ezeknek az asszonyoknak az egyike. Amikor eljöttek a hatvanas évek, és megindult a bűvópatakok lassú, de feltartóztathatatlan áradása, úgy, hogy feszítőerejük nyomán repedni kezdtek a sziklák, és kicsordult a nedű az aszályos földekre, akkor ő is festeni kez-

dett. Virágokat – vagy ahogy csendes önróniával nevezte: művirágokat. A hagyatékában 128 jegyzetfüzet maradt fenn tele az olajképek festése közben született vázlatokkal és jegyzetekkel, és további 157 füzet telt meg egyéb tartalmú szövegekkel, például naplóval vagy a művészet dolgait tárgyaló különböző feljegyzésekkel. Homéroszi arányú forrásanyag ez, amiben sok érdekes, Gedő Ilka gondolatait közvetítő üzenet vár még felfedezésre.

De addig is itt vannak a képek. Mintha egy sokáig titokban dolgozó bábos asszony tárta volna szélesre a boltja ajtaját: mézeskalács munkákba süllyesztett szíromfoszlányok vagy sodrófával nyújtott kertek, emlékebe lepréselt barátnők, rózsák és folyondárok, fodrozódó levelek, virágok...

Perneczky Géza

A folyóirat a Nemzeti Kulturális Örökség

Minisztériuma és

a Nemzeti Kulturális

Alapprogram

támogatásával jelenik meg

